Honoré de BALZAC

Honoré de BALZAC

Vărul Pons

Pe la ceasurile trei după masă, în luna octombrie a anului 1844, un bărbat în vârstă de vreo şaizeci de ani, dar căruia oricine i-ar fi dat mai mult, mergea pe Bulevardul Italienilor, cu nasul în vânt, cu un zâmbet şmecheresc, ca un negustor care a încheiat chiar atunci o afacere bună, sau ca un holtei mulţumit de el după o întâlnire galantă. La Paris, aceasta-i cea mai desăvârşită expresie cunoscută a satisfacţiei personale la un bărbat. Zărindu-l de departe pe bătrân, persoanele care îşi petrec toată ziua pe bulevard, stând pe scaune şi dedându-se plăcerii de a-i analiza pe trecători, lăsau să le mijească pe faţă surâsul caracteristic al parizienilor, atât de plin de ironie, de batjocură sau de compătimire, surâs care nu apare însă, parizianul fiind blazat în privinţa tuturor înfăţişărilor posibile, decât atunci când e vorba de foarte rare curiozităţi vii. O anecdotă va face să se înţeleagă atât valoarea arheologică a cetăţeanului, cât şi motivul surâsului care se repeta ca un ecou în toate privirile, întrebat fiind unde-şi face pălăriile care stârneau hazul publicului, Hyacinthe2, actor celebru prin cuvintele lui de spirit, a răspuns: „Nu le fac, le ţiu!” Ei bine, în milionul de actori care compun marea trupă a Parisului, se întâlnesc hyacinţi fără voie, care ţin pe ei tot ridicolul unei epoci şi care îţi ies înainte ca personificări ale unor vremuri trecute ca să-ţi stârnească veselia când te plimbi năpădit de durerea amară pricinuită de trădarea vreunui fost prieten.

Rămânând, prin câteva amănunte ale îmbrăcămintei sale, credincios totuşi modei din 1806, acest trecător amintea Imperiul fără să fie prea mult o caricatură. Pentru cine ştie

să observe, această nuanţă face deosebit de preţioase asemenea evocări. Dar ansamblul lucrurilor mărunte cerea atenţia analitică a celor care se pricep la hoinăreală; iar pentru a stârni râsul de la distanţă, trecătorul trebuia să arboreze ceva care să sară în ochi, cum se zice, ca o enormitate din cele pe care le caută actorii ca să-şi asigure succesul intrărilor. Acest bătrân, slab şi uscat, purta un spenţer de culoarea alunei peste o haină verzuie cu nasturi de metal alb!.. Un bărbat cu spenţer, în 1844, asta e, vedeţi dumneavoastră, ca şi cum Napoleon ar fi catadicsit să învie pentru două ceasuri.

Spenţerul3 a fost inventat, după cum îl arată numele, de către un lord mândru, desigur, de zvelteţea lui. Înainte de pacea de la Amiens4, acest englez rezolvase problema de a acoperi bustul fără să îngreuieze corpul cu povara groaznicului carrick5, care a ajuns astăzi pe spinarea birjarilor bătrâni; dar cum taliile zvelte sunt în minoritate, moda spenţerului la bărbaţi n-a avut decât un succes trecător în Franţa, deşi era o invenţie englezească. La vederea spenţerului, bărbaţii de patruzeci-cincizeci de ani îmbrăcau în gând, pe domnul care-l purta, cu pantaloni scurţi de stofă verde ca fisticul şi cu cizme cu carâmbii răsfrânţi, şi se revedeau în costumul tinereţii lor! Femeile în vârstă îşi aminteau de cuceririle lor! Cât despre tineri, ei se întrebau de ce îşi tăiase acest bătrân Alcibiade6 pulpanele pardesiului. Toate se potriveau atât de bine cu spenţerul încât n-ai fi stat un moment pe gânduri să-l numeşti pe trecător un om de stil Imperiu7, aşa cum se spune o mobilă de stil Imperiu; dar el nu simboliza Imperiul decât pentru cei care cunoşteau cel puţin de visu această epocă măreaţă şi splendidă; căci cerea să-ţi aduci orişicum bine aminte de ce era atunci la modă. Imperiul e acum atât de departe de noi, încât nu oricine şi-l poate închipui în realitatea lui galo-greacă.

Pălăria pusă pe ceafă dezgolea aproape toată fruntea cu acel soi de semeţie prin care administratorii din armată şi

civilii au încercat atunci să ţie piept celei a militarilor. Era de altfel o pălărie groaznică de mătase, de paisprezece franci, pe ale cărei boruri urechile lungi şi mari lăsaseră urme alburii cu care degeaba se lupta peria. Materialul de mătase prost întins, ca de obicei, pe cartonul formei făcea cute pe alocuri şi părea mâncat de lepră, cu toate îngrijirile de fiecare zi.

Sub pălărie, care stătea parcă să cadă, se lăţea o faţă pocită şi caraghioasă, ca acelea de porţelan pe care numai chinezii ştiu să le născocească pentru bibelourile lor. Această faţă lată, ciupită ca o strecurătoare într-atât încât găurile făceau umbre şi scobită ca o figură de statuie romană, dezminţea toate legile anatomiei. Te uitai la ea şi nu-i simţeai scheletul susţinător. Acolo unde conturul cerea oase, carnea se aşeza în planuri gelatinoase, şi acolo unde obrazul arăta de obicei adâncituri, aici se răsucea în ridicături fleşcăite. În mijlocul acestei feţe groteşti, turtită în chip de dovleac şi întristată de nişte ochi cenuşii având deasupra lor două linii roşii în loc de sprâncene, se înălţa un nas ca al lui don Quijote, aşa după cum deasupra unei câmpii se ridică o stâncă adusă de ape. Un asemenea nas vădeşte, după cum trebuie să fi observat Cervantes, o înclinare din naştere spre jertfirea de sine faţă de lucrurile măreţe, un soi de înclinare care degenerează în amăgire. Dar sluţenia asta cu aspecte atât de comice nu stârnea de fel râsul. Cel pus pe zeflemele era mişcat de nesfârşita melancolie care se revărsa din ochii spălăciţi ai bietului om şi gluma îi îngheţa pe buze. Te gândeai pe dată la faptul că natura îl oprise pe acest om să rostească vorbe de dragoste, căci femeile ar fi râs, sau s-ar fi întristat. Francezul nu mai are glas în faţa unei asemenea nefericiri care-i pare cea mai crudă din toate nefericirile: să nu poţi să placi cuiva.

Omul acesta atât de dezmoştenit de natură era îmbrăcat cum sunt oamenii bine crescuţi dar săraci, cu care încearcă deseori să semene bogaţii. Purta pantofi acoperiţi cu jambiere, făcute după modelul celor din garda imperială, şi

care-i îngăduiau desigur să nu schimbe prea des ciorapii. Pantalonii săi de postav negru aveau un lustru roşiatic şi, pe cute, linii albe sau lucioase care, ca şi croiala, arătau că fuseseră cumpăraţi cu trei ani în urmă. Lărgimea ascundea şi nu prea picioarele slabe, slăbiciune datorită mai degrabă constituţiei sale decât unui regim pitagorician8; căci omul nostru avea o gură senzuală, cu buze groase, care arăta când zâmbea nişte dinţi albi ca de rechin. Vesta cu guler şal, tot de postav negru, dar dublată cu o vestă albă sub care se mai vedea şi marginea unui tricou roşu, îţi amintea de cele cinci veste ale lui Garat9. O cravată enormă de muslin alb, a cărei fundă pretenţioasă fusese inventată de vreun crai care voia să încânte femeile încântătoare de pe la 1809, se înălţa atât de mult deasupra bărbiei, încât obrazul părea că se cufundă în ea ca într-o prăpastie. Un şnur de mătase împletită, imitând şnururile din fire de păr, trecea pe deasupra cămăşii ocrotind ceasornicul de un furt puţin probabil. Haina verzuie, foarte curată, număra vreo trei ani mai mult decât pantalonii, dar gulerul de catifea neagră şi nasturii de metal alb, schimbaţi de curând, trădau grija de fiecare zi împinsă până la minuţiozitate.

Felul de a purta pălăria pe ceafă, cele trei veste, cravata imensă în care se cufunda bărbia, jambierele, nasturii de metal şi haina verzuie, toate aceste urme ale modei din timpul Imperiului se armonizau cu izurile cochetăriei de odinioară a Incroyabililor10, cu cutele mărunte, cu ansamblul corect şi linear, care amintea de şcoala lui David11 şi de mobilele zvelte ale lui Jacob12. Recunoşteai de altfel, de la prima vedere, un om bine crescut, dar în prada unui viciu tainic, sau un mic rentier din aceia ale căror cheltuieli sunt atât de precis hotărâte de puţinătatea venitului, încât un geam spart, o haină ruptă ori năpasta unei chete în scop filantropic le taie, timp de o lună, posibilitatea plăcerilor mărunte. Dacă aţi fi fost de faţă, v-aţi fi întrebat de ce zâmbea această figură grotescă, a cărei expresie obişnuită ar fi trebuit să fie tristă şi rece, ca a

tuturor celor care se străduiesc în umbră să câştige cele de trebuinţă existenţei. Dar dacă aţi fi observat grija de mamă cu care bătrânul acesta ţinea cu mâna dreaptă un obiect, desigur preţios, sub cele două pulpane stingi ale hainei lui duble, ca să-l ferească de vreo ciocnire neprevăzută; dacă l-aţi fi văzut, mai ales, dându-şi aere de om ocupat, aşa cum fac cei fără treabă când li se încredinţează un comision, v-aţi fi închipuit că a găsit ceva, de pildă căţeluşul unei marchize, şi că-l aduce în triumf, cu amabilitatea curtenitoare a unui bărbat din vremea Imperiului, femeii încântătoare de şaizeci de ani care n-a putut încă renunţa la vizita zilnică a cavalerului ei. Parisul e singurul oraş din lume unde poţi da de asemenea spectacole, care fac din bulevardele lui o continuă piesă de teatru, jucată gratis de francezi, în folosul artei.

După înfăţişarea acestui om osos, şi cu tot spenţerul lui îndrăzneţ, ţi-ar fi venit greu să-l numeri printre artiştii parizieni, oameni de un anumit soi care au darul, ca şi ştrengarul parizian, să trezească în mintea burghezilor cele mai năstruşnice fandacsii, fiindcă s-a pus din nou la loc de cinste acest cuvânt şugubăţ. Trecătorul era totuşi un deţinător al premiului întâi, autorul primei cantate premiate de Institut, cu prilejul reînfiinţării Academiei de la Roma13, era, în sfârşit, domnul Sylvain Pons!.. autorul faimoaselor romanţe pe care le gângureau mamele noastre, a două sau trei opere jucate în 1815 şi 1816, şi apoi a câtorva partituri inedite. Bărbatul acesta respectabil îşi termina viaţa ca dirijor al orchestrei unui teatru de pe bulevarde. Datorită sluţeniei lui, era profesor la câteva pensioane de domnişoare şi n-avea alte venituri decât leafa şi ce i se plătea pentru lecţii. Să dai lecţii la vârsta asta!.. Câte mistere într-o situaţie atât de puţin romanţioasă!

Trimis de stat la Roma, ca să ajungă un mare muzician, Sylvain Pons se întoarse de-acolo cu gustul pentru antichităţi şi pentru obiectele frumoase de artă. Se pricepea admirabil la toate aceste lucrări, capodopere ale

mâinii şi ale gândirii, cuprinse nu demult în cuvântul popular de vechituri. Acest fiu al Euterpei s-a înapoiat deci la Paris prin 1810, în chip de colecţionar feroce, încărcat cu tablouri, statuete, rame, sculpturi în fildeş, în lemn, obiecte smălţuite, porţelanuri etc., care, în timpul şederii sale academice la Roma, îi mâncaseră cea mai mare parte din moştenirea de la tatăl său, atât prin cheltuielile de transport, cât şi prin preţul cumpărăturilor. La fel întrebuinţase şi moştenirea de la mama sa în timpul călătoriei pe care o făcu prin Italia după cei trei ani petrecuţi ca bursier la Roma. Ţinu să viziteze pe îndelete Veneţia, Milano, Florenţa, Bolonia, Neapole, petrecându-şi zilele, în fiecare oraş, ca un visător, ca un filosof, cu nepăsarea artistului care se bizuie, ca să trăiască, pe talentul său, aşa după cum femeile de stradă se bizuie pe frumuseţea lor. În timpul acestei călătorii splendide, Pons fu fericit, atât cât putea fi un bărbat plin de suflet şi de inteligenţă, căruia sluţenia îi interzicea succesul la femei, după expresia consacrată din 1809, şi care găsea realităţile vii veşnic inferioare tipului ideal pe care şi-l făurise; dar el se resemnase în privinţa discordanţei dintre vibraţia sufletului său şi realităţi. Acest simţ al frumosului, păstrat pur şi viu în inima sa, a fost fără îndoială la baza melodiilor ingenioase, fine, pline de graţie care i-au adus un oarecare renume între 1810 şi 1814. Orice reputaţie care se întemeiază în Franţa pe un succes trecător, pe modă, pe nebuniile efemere ale Parisului produce ponşi. În nici o altă ţară nu se vede atâta severitate pentru lucrurile mari şi atâta indulgenţă dispreţuitoare pentru cele mărunte. Înecat curând în valurile armoniei germane şi în producţia lui Rossini, Pons abia mai era, în 1824, un muzician agreabil şi cunoscut prin câteva ultime romanţe. Vă închipuiţi ce putea fi în 1831! Astfel încât, în 1844, anul când începu singura dramă a acestei vieţi obscure, Sylvain Pons coborâse la valoarea unei foarte învechite optimi pe portativ; negustorii de muzică îi ignorau complet existenţa, deşi el compunea,

pe un preţ ieftin, muzica unor piese pentru teatrul lui şi pentru teatrele vecine.

Omul nostru recunoştea, de altfel, valoarea maeştrilor celebri din vremea noastră: o bună execuţie a unor bucăţi alese îl făcea să plângă; dar cultul lui nu ajungea până la punctul unde atinge mania, ca la Kreisler-ii lui Hoffmann14; el nu lăsa să se vadă nimic, se delecta în sinea lui, ca hacişinii sau teriaskii15. Geniul admiraţiei şi al înţelegerii, singura trăsătură prin care un om obişnuit devine fratele unui mare poet, este atât de rar la Paris, unde toate ideile seamănă cu nişte călători care nu fac decât să treacă printr-un han, încât Pons merită să i se acorde o respectuoasă preţuire. Nereuşita omului nostru poate părea un fapt extraordinar, dar el îşi mărturisea cu naturaleţe latura lui slabă în ceea ce priveşte armonia; neglijase studiul contrapunctului, iar orchestraţia modernă, care se dezvoltase foarte mult, îi păru inabordabilă în momentul când ar fi putut, studiind din nou, să se menţină printre compozitorii moderni, să devină, să zicem, nu un Rossini, dar un Herold16. Iar mai la urmă, plăcerile de colecţionar îi aduseră compensaţii atât de mari la năruirea gloriei, încât, dacă ar fi trebuit să aleagă între posesiunea raritǎţilor sale şi numele lui Rossini, Pons ar fi optat – oricât de greu ar fi de crezut – pentru iubita sa colecţie. Bătrânul muzician punea în practică axioma lui Chenavard17, savantul colecţionar de gravuri de preţ, care pretinde că nu poţi simţi plăcere privind un Ruysdael, un Hobbema, un Holbein, un Rafael, un Murillo, un Greuze, un Sébastian del Piombo, un Giorgione, un Albrecht Dürer, decât dacă tabloul n-a costat mai mult de cincizeci de franci. Pons nu admitea cumpărături peste o sută de franci, iar când plătea cincizeci de franci pentru un obiect, acest obiect trebuia să valoreze trei mii. Lucrul cel mai frumos din lume, când costa trei sute de franci, nu exista pentru el. Dăduse rar peste ocazii, dar se bucura de cele trei elemente ale

succesului: picioare de cerb, răgaz de hoinar şi răbdare de izraelit.

Acest sistem, practicat timp de patruzeci de ani, la Roma ca şi la Paris, îşi dăduse roadele. După ce cheltuise, de la întoarcerea de la Roma, vreo două mii de franci pe an, Pons ascundea de toate privirile o colecţie de capodopere de tot felul, al cărei catalog ajungea până la numărul fabulos de o mie nouă sute şapte. Între 1811 şi 1816, hoinărind prin Paris, găsise cu zece franci ceea ce se plăteşte astăzi de la o mie până la o mie două sute de franci. Erau tablouri alese dintre cele patruzeci şi cinci de mii de tablouri care sunt expuse în fiecare an spre vânzare la Paris, vase de Sčvres din porţelan artificial cumpărate de la auvergnaţi, sateliţii bandei negre18, care aduceau în căruţe minunile de artă ale stilului Pompadour19. În fine, strânsese fărâmiturile secolului al şaptesprezecelea şi ale secolului al optsprezecelea, dând preţuire oamenilor de spirit şi de geniu ai şcolii franceze, marii necunoscuţi, ca Lepautre, Lavallée-Poussin20 etc., care au creat stilul Louis XV, stilul Louis XVI, şi ale căror opere inspiră astăzi pretinsele invenţii ale artiştilor noştri, aplecaţi veşnic peste comorile Colecţiei de Stampe ca să dea noutăţi prin pastişe dibace. Pons datora multe piese schimburilor, nespusa fericire a colecţionarilor! Plăcerea de a cumpăra rarităţi vine în rândul al doilea; în primul rând e cea de a le neguţa. Pons fusese primul care colecţionase tabachere şi miniaturi. Nefiind cunoscut în calitate de colecţionar, căci nu se ducea pe la licitaţii, nu se arăta pe la negustorii iluştri, Pons nu cunoştea valoarea negociabilă a comorii sale.

Răposatul Dusommerard21 încercase să se apropie de muzician; dar prinţul vechiturilor muri fără să fi putut pătrunde în muzeul Pons, singurul muzeu demn de a fi comparat cu celebra colecţie Sauvageot22. Între Pons şi domnul Sauvageot erau câteva asemănări. Domnul Sauvageot, muzician ca şi Pons, şi el fără cine ştie ce avere, procedase în acelaşi fel, cu aceleaşi mijloace, cu aceeaşi

dragoste pentru artă, cu aceeaşi ură împotriva bogătaşilor cu faimă care îşi întocmesc colecţii pentru a face o concurenţă dibace negustorilor. Ca şi rivalul, concurentul şi potrivnicul său în ce priveşte toate aceste creaţii ale mâinii, toate aceste minuni ale muncii, Pons îşi simţea inima plină de o zgârcenie nesăţioasă, simţea iubirea îndrăgostitului pentru o iubită frumoasă, iar revânzarea, în sălile din strada Jeűneurs, cu bătăile de ciocan ale licitaţiei, i se părea o crimă de léz-vechituri. Muzeul şi-l ţinea ca să se bucure de el în orice ceas, căci sufletele plăsmuite pentru a admira marile lucrări de artă au aptitudinea sublimă a adevăraţilor îndrăgostiţi: simt aceeaşi plăcere şi azi ca şi ieri, nu se plictisesc niciodată, iar capodoperele, din fericire, sunt veşnic tinere.

După primele trăsături ale acestei schiţe biografice, toată lumea va exclama: „Iată omul cel mai fericit de pe pământ, deşi e atât de slut!” În adevăr, orice necaz, orice urmă de tristeţe dispare ca arsă cu fierul roşu când în suflet se cuibăreşte o manie. Voi toţi care nu mai puteţi bea din ceea ce s-a numit, în toate timpurile, cupa plăcerii, siliţi-vă să colecţionaţi orice (unii au colecţionat afişe!) şi veţi regăsi drugul de aur al fericirii mărunţit în firfirici. O manie este plăcerea transformată în idee! Totuşi nu-l invidiaţi pe moş Pons, căci acest sentiment s-ar întemeia, ca toate pornirile asemănătoare, pe o greşeală.

Omul acesta, plin de delicateţe, al cărui suflet trăia într-o admiraţie neobosită pentru splendorile muncii omeneşti, această luptă atât de frumoasă cu natura, era sclavul unui mare păcat, al aceluia dintre cele şapte pe care Dumnezeu îl pedepseşte probabil cu mai puţină asprime: Pons era mâncăcios. Puţina lui avere şi pasiunea lui pentru antichităţi îl obligau la un regim dietetic atât de în contradicţie cu cerinţele lui de cunoscător în ale mesei, încât celibatarul rezolvase la început problema mergând să cineze în toate zilele la alţii. În vremea Imperiului, era mult mai mare decât în zilele noastre cultul pentru oamenii

celebri, poate din cauză că erau puţin numeroşi şi că nu prea aveau pretenţii politice. Era aşa de uşor să devii poet, scriitor, muzician! Privit ca rivalul probabil al lui Nicolo, Paër sau Berton23, Pons primise pe atunci atâtea invitaţii, încât fusese obligat să le noteze într-o agendă, cum îşi notează avocaţii procesele, Comportându-se de altfel ca un artist, el oferea amfitrionilor săi exemplare din romanţele sale, le cânta la pian, le oferea loji la Teatrul Feydeau, unde lucra; organiza la ei concerte; ba chiar cânta uneori la vioară la rudele sale improvizând câte un mic bal. Cum bărbaţii cei mai frumoşi ai Franţei se tăiau din când în când cu sabia, pe vremea aceea, cu bărbaţii cei mai frumoşi ai coaliţiei24, sluţenia lui Pons se chemă originalitate, după faimoasa lege promulgată de Moličre în celebrul cuplet al Eliantei25. Când făcea câte un serviciu vreunei frumoase doamne, i se spunea uneori că e un om încântător; răsplata nu depăşea niciodată acest cuvânt.

În timpul acestei perioade, care dură cam şase ani, de la 1810 la 1816, Pons luă nenorocitul obicei de a mânca bine, de a vedea că persoanele care-l invitau se osteneau să-l ospăteze cu grijă, cumpărând trufandale, destupând cele mai bune vinuri, dând mare atenţie cafelei şi lichiorurilor, primindu-l aşa cum se primea în vremea Imperiului, când în multe case se imitau splendorile regilor, ale reginelor şi ale prinţilor de care era plin Parisul. Când de la rangul de invitat perpetuu, Pons ajunse, datorită decăderii sale ca artist, la starea de linge-blide, îi fu cu neputinţă să treacă de la mesele acelea, atât de frumos servite, la supa spartană a vreunui restaurant cu doi franci masa. Vai şi amar! îl cuprinseră fiorii la gândul că independenţa lui era legată de sacrificii atât de mari şi se simţi în stare de cele mai mari laşităţi ca să continue a trăi bine, ca să savureze trufandalele la vremea lor, ca să înfulece (cuvânt popular, dar expresiv) mâncăruri bune şi bine gătite. Ciugulind ca o pasăre, fugind cu guşa plină şi ciripind un cântec drept mulţumire, Pons simţea de altfel oarecare plăcere să

trăiască bine pe socoteala lumii bogate care-i cerea, ce? s-o amăgească. Deprins, ca toţi holteii cărora le e groază să stea acasă şi care trăiesc pe la alţii, cu formulele şi cu schimele sociale cu care sunt înlocuite sentimentele în saloane, el se servea de complimente ca de mărunţiş; iar, în privinţa persoanelor, se mulţumea cu etichetele, fără să cerceteze mai de aproape.

Această fază, destul de suportabilă, dură încă zece ani, dar ce ani! Au fost ca o toamnă ploioasă. În tot acest timp, Pons mâncă pe gratis la alţii făcând diverse servicii în casele unde se ducea. Apucă pe un drum fatal îndeplinind o mulţime de comisioane, înlocuind pe portari şi pe servitori în nenumărate împrejurări. Era trimis după tot felul de cumpărături şi deveni spionul cinstit şi nevinovat al unei familii pe lângă alta; dar nimeni nu-i recunoscător pentru atâtea drumuri şi atâtea laşităţi. Lumea spunea: „Pons e holtei, are timp de nu ştie ce să facă cu el, e bucuros să umble pentru treburile noastre… Altfel ce-ar avea de făcut?”

În curând, se ivi răceala pe care o răspândesc bătrânii în jurul lor. Crivăţul acesta se transmite, îşi produce efectul în temperatura morală, mai cu seamă când bătrânul e urât şi sărac. Nu-i ca şi când ar fi de trei ori bătrân? A început atunci iarna vieţii, iarna cu nasul roşu, cu obrajii traşi, cu tot felul de degerături!

De la 1836 la 1843, Pons fu rareori invitat. Fiecare familie, departe de a umbla după cel considerat ca un parazit, îl suporta, aşa cum suporţi un impozit; nu i se mai lua nimic în consideraţie, nici măcar serviciile reale. Familiile în care se învârtea bătrânul, nu respectau niciuna artele, proslăveau doar rezultatele şi nu preţuiau decât ceea ce cuceriseră din 1830 încoace: averile sau situaţiile sociale importante. Dar Pons, neavând destulă superioritate nici în spirit, nici în felul de a fi, pentru a inspira teama pe care inteligenţa sau geniul o provoacă burghezului, sfârşise în chip firesc prin a deveni o nimica toată, fără ca totuşi să fie complet

dispreţuit. Deşi suferea cumplit în mijlocul acestei lumi, ca toţi oamenii timizi, se deprinsese treptat să-şi stăpânească sentimentele şi să se retragă în inima lui, ca într-un sanctuar. Mulţi oameni superficiali exprimă acest fenomen prin cuvântul „egoism”. E destul de mare asemănarea dintre singuratic şi egoist, pentru ca bârfitorii să pară a avea dreptate împotriva omului cu suflet, la Paris mai cu seamă, unde nimeni nu stă să observe prin saloane, unde totul goneşte ca valul, unde totul trece ca un guvern!

Vărul Pons se prăbuşi deci sub povara unui act de acuzare referitor la egoismul său şi formulat retroactiv împotriva lui, căci lumea condamnă întotdeauna până la urmă pe cei pe care îi acuză. Această situaţie, care se agrava din zi în zi, explica tristeţea întipărită pe faţa acestui biet muzician, care trăia din capitulări ruşinoase. Dar laşităţile pe care le pretinde orice pasiune sunt tot atâtea legături; cu cât pasiunea le cere mai mult, cu atât eşti mai legat de ea. După ce încasa privirea insolent protectoare a vreunui burghez ţeapăn de prostie, Pons gusta cu nesaţ, ca o răzbunare, din paharul cu vin de Porto sau din prepeliţa gratinată pe care începuse s-o savureze, zicându-şi în sine: „Nu-s prea scump plătite!”

Pentru moralist, erau totuşi în această viaţă circumstanţe atenuante. În adevăr, omul nu trăieşte decât printr-o satisfacţie oarecare. Un om fără pasiuni, omul perfect, e un monstru, un semi-înger care n-are încă aripi, îngerii n-au decât capete în mitologia catolică. Pe pământ, omul perfect e plictisitorul Grandisson26, pentru care nici prostituata nu are sex. Iar Pons, în afară de rarele şi vulgarele sale aventuri din timpul călătoriei în Italia, unde clima fusese desigur cauza succeselor sale, nu văzuse niciodată vreo femeie zâmbindu-i. Mulţi bărbaţi au această soartă nenorocită. Pons era născut monstru; părinţii lui îl avuseseră la bătrâneţe şi stigmatele acestei naşteri nepotrivite le avea pe faţa lui cadaverică, culoare căpătată parcă în borcanele de spirt, în care ştiinţa păstrează unii

fetuşi mai deosebiţi. Artistul acesta, înzestrat cu un suflet gingaş, visător, delicat, obligat să accepte caracterul pe care i-l impunea figura, pierdu speranţa de a fi vreodată iubit. Celibatul fu aşadar pentru el mai mult o necesitate decât o înclinare. Lăcomia, păcatul călugărilor virtuoşi, îi întinse braţele: se aruncă în ele cum se aruncase în adorarea operelor de artă şi în cultul pentru muzică.

Brillat-Savarin27 a justificat gusturile gastronomilor; dar poate că n-a stăruit destul asupra plăcerii reale pe care o simte omul la masă. Întrebuinţând forţele umane, digestia constituie o luptă internă care echivalează pentru cei robiţi pântecului cu cele mai mari plăceri ale amorului. Simţi o atât de mare desfăşurare a capacităţii vitale, încât creierul e desfiinţat în favoarea celui de-al doilea creier situat în diafragmă, iar inerţia tuturor facultăţilor provoacă un fel de beţie. Şarpele boa care a înghiţit un taur e atât de ameţit, încât se lasă omorât. Care om, după patruzeci de ani, mai îndrăzneşte să lucreze după masă?.. De aceea au şi fost cumpătaţi toţi oamenii mari. Convalescenţii după o boală grea, cărora li se măsoară cu atâta zgârcenie o hrană aleasă, au putut observa soiul de beţie gastrică pricinuită până şi de un piept de pui. Virtuosul Pons, ale cărui plăceri se concentraseră toate în funcţionarea stomacului, se afla veşnic în situaţia acestor convalescenţi: cerea de la mâncarea bună toate senzaţiile pe care le poate da ea, şi le obţinuse până atunci zilnic. Nimeni nu îndrăzneşte să se dezbare de o deprindere. Mulţi sinucigaşi s-au oprit în pragul morţii amintindu-şi de cafeneaua unde se duceau în fiecare seară să joace domino.

În 1835, întâmplarea îl răzbună pe Pons de indiferenţa sexului frumos, îi dădu ceea ce se cheamă în stil familiar un toiag de bătrâneţe. Bătrânul acesta din naştere găsi în prietenie un sprijin în viaţă, încheie singura căsnicie pe care i-o îngăduia societatea, se însoţi cu un bărbat, un bătrân, muzician ca şi el. Dacă n-ar fi existat minunata fabulă a lui La Fontaine, povestirea de faţă ar fi avut drept

titlu Cei doi prieteni28. Dar n-ar fi fost oare un fel de atentat literar, o profanare în faţa căreia dă înapoi orice scriitor adevărat? Capodopera fabulistului nostru, destăinuirea sufletului său şi, totodată, povestea visurilor sale, trebuie să aibă privilegiul etern al acestui titlu. Pagina aceasta, pe frontonul căreia poetul a gravat cele trei cuvinte: Cei doi prieteni, e o proprietate sacră, un templu în care fiecare generaţie va intra cu respect şi pe care omenirea din toată lumea îl va vizita atâta vreme cât va dura tiparul.

Prietenul lui Pons era un profesor de pian, a cărui viaţă şi ale cărui apucături se potriveau atât de bine cu ale sale, încât bătrânul spunea că, spre nenorocirea lui, îl cunoscuse prea târziu; căci cunoştinţa lor, începută la o împărţire de premii, nu data decât din 1834. Niciodată nu s-au aflat două suflete atât de asemănătoare în oceanul omenesc care a izvorât din paradisul terestru împotriva voinţei lui Dumnezeu. În puţină vreme, cei doi muzicieni deveniră o necesitate unul pentru celălalt. Făcându-şi destăinuiri unul altuia, în opt zile ajunseră ca doi fraţi. În sfârşit, Schmucke nu credea că poate să existe un Pons, aşa după cum Pons nu-şi închipuia că există un Schmucke. Atâta şi ar fi de ajuns pentru a-i zugrăvi pe oamenii noştri atât de cumsecade, dar nu tuturor minţilor le place scurtimea sintezei. Pentru cei neîncrezători e necesară o scurtă expunere.

Pianistul acesta, ca toţi pianiştii, era german, german ca marele Liszt şi marele Mendelssohn, german ca Steibelt, german ca Mozart şi Dusseck, german ca Meyer, ca Doelher, german ca Thalberg, ca Dreschok, ca Hiller, ca Leopold Mayer, Crammer sau Zimmermann şi Kalbrenner, ca Herz, Woëtz, Karr, Wolff, Pixis, Clara Wieck29 şi cum sunt anume toţi germanii. Deşi mare compozitor, Schmucke nu putea fi decât profesor, întratât caracterul său era potrivnic îndrăznelii necesare omului de geniu pentru a se realiza în muzică. Naivitatea multor germani nu ţine veşnic, ea se pierde; cea care le mai rămâne la o anumită vârstă e

scoasă, aşa cum scoţi apa dintr-un canal, din izvorul tinereţii lor, şi o folosesc pentru ca succesele lor să dea roade în toate domeniile, în ştiinţă, în artă, în finanţe, îndepărtând neîncrederea celorlalţi în ei. În Franţa, unii oameni isteţi înlocuiesc această naivitate germană prin prostia băcanului parizian. Dar Schmucke îşi păstrase toată naivitatea de copil, aşa după cum Pons purta pe el, fără să-şi dea seama, urmele Imperiului. Acest adevărat şi nobil german era spectacol şi spectator totodată, cânta pentru el. Locuia la Paris, aşa cum locuieşte privighetoarea în pădure, şi cânta aici, unic în felul lui, de douăzeci de ani, până în momentul când se regăsi pe sine însuşi în fiinţa lui Pons. (Vezi O fiică a Evei30.)

Pons şi Schmucke aveau din belşug, în inimă şi în fire, şi unul şi celălalt, acele copilării ale sentimentalismului care-i deosebesc pe germani de toţi ceilalţi: cum ar fi pasiunea pentru flori, cum ar fi adoraţia pentru aspectele naturii, care-i face să implânte sticle mari în grădină ca să vadă în mic peisajul pe care-l au în mare în faţa ochilor; cum ar fi predispoziţia spre cercetare care îl face pe un savant german să cutreiere o sută de leghe cu picioarele în jambiere pentru a afla un adevăr ce-l priveşte râzând acasă, sub iasomia din curte, aşezat pe marginea puţului; cum ar fi, în sfârşit, nevoia de a atribui o semnificaţie psihică nimicurilor din univers, nevoie care a dat naştere operelor inexplicabile ale lui Jean-Paul Richter31, divagaţiilor tipărite ale lui Hoffmann32 şi acelor cărţi pe care Germania le pune, în chip de parapete, în jurul problemelor celor mai simple, adâncite ca nişte prăpăstii, în fundul cărora nu se poate afla decât un german. Catolici amândoi, mergând împreună să asculte liturghia, ei îşi îndeplineau îndatoririle religioase ca nişte copii care n-au niciodată nimic de mărturisit duhovnicului. Credeau cu tărie că muzica, limba cerului, este pentru idei şi sentimente ceea ce ideile şi sentimentele sunt pentru cuvânt, şi aveau nesfârşite convorbiri în jurul acestei concepţii, răspunzându-şi unul

altuia prin orgii de muzică pentru a-şi demonstra fiecare lui însuşi propriile lui convingeri, aşa cum fac îndrăgostiţii. Pe cât de atent era Pons, pe atât de distrat era Schmucke. Pons era colecţionar, iar Schmucke era visător; unul studia frumuseţile morale, pe când celălalt salva frumuseţile materiale. Pons vedea şi cumpăra o ceaşcă de porţelan în timpul când Schmucke îşi ştergea nasul gândindu-se la vreun motiv din Rossini, Bellini, Beethoven sau Mozart şi căutând în lumea sentimentelor cam de unde s-ar fi putut găsi originea ori replica acelei fraze muzicale. Schmucke, administrator distrat al economiilor sale, Pons, risipitor din pasiune, ajungeau amândoi la acelaşi rezultat: le flutura vântul prin buzunare la sfârşitul fiecărui an.

Fără această prietenie, Pons ar fi fost poate doborât de necazurile sale; dar, de îndată ce avu o inimă în care să şi-o descarce pe a lui, viaţa îi păru suportabilă. Când Pons îşi destăinui prima dată lui Schmucke suferinţele sale, blândul german îl sfătui să mănânce ca el pâine şi brânză acasă, mai degrabă decât să se ducă la mese pe care să le plătească atât de scump. Dar, vai! Pons nu îndrăzni să-i mărturisească lui Schmucke că inima şi stomacul erau, la el, duşmani, că stomacului îi plăcea ceea ce producea suferinţă inimii, şi că avea neapărată nevoie să savureze o masă bună, aşa cum are nevoie un crai să se… hârjonească cu o drăguţă. Schmucke îl înţelese pe Pons după ce trecu un timp, căci era prea german ca să aibă spiritul ascuţit de observaţie al unui francez, şi-l iubi mai mult încă pe bietul Pons. Nimic nu întăreşte prietenia ca faptul că, dintre doi prieteni, unul se crede superior celuilalt. Ce înger ar fi avut ceva de zis văzându-l pe Schmucke cum îşi freca mâinile în momentul când descoperi ce puternică devenise lăcomia la prietenul său! Într-adevăr, a doua zi bietul german aduse la dejun bunătăţi cumpărate de el şi avu grijă să-şi procure în fiecare zi altele pentru prietenul său; căci de când stăteau împreună, luau amândoi acasă masa de dimineaţă.

Ar trebui să nu cunoşti Parisul ca să-ţi închipui că cei doi prieteni puteau scăpa de zeflemeaua pariziană, care n-a respectat niciodată nimic. Punând la un loc ce n-aveau şi ce aveau, Schmucke şi Pons avuseseră ideea economică de a-şi lua aceeaşi locuinţă, aşa încât plăteau pe din două chiria unui apartament foarte inegal împărţit, situat într-o casă liniştită de pe liniştita stradă Normandie, în cartierul Marais. Cum ieşeau deseori împreună şi mergeau alături pe aceleaşi bulevarde, hoinarii din cartier îi botezaseră cei doi babalâci. Această poreclă ne scuteşte să mai facem portretul lui Schmucke, care era faţă de Pons ceea ce este doica Niobei, faimoasa statuie de la Vatican, faţă de Venera Tribunei.

Doamna Cibot, portăreasa acestei case, era pivotul în jurul căruia se învârtea menajul celor doi bărbaţi, dar dânsa joacă un rol atât de mare în drama care a desfăcut existenţa aceasta dublă, încât se cade să-i păstrăm portretul pentru momentul când va intra în scenă. Ceea ce rămâne de spus în privinţa trăsăturilor morale ale acestor două fiinţe e tocmai lucrul cel mai greu de adus la înţelegerea a nouăzeci şi nouă la sută din cititori, în al patruzeci şi şaptelea an al secolului al nouăsprezecelea, probabil din cauza dezvoltării financiare nemaipomenite produse de înfiinţarea drumurilor de fier33. E puţin şi totuşi mult. În adevăr e vorba să dăm o idee despre delicateţea excesivă a acestor două suflete. Să ne folosim de o imagine de la calea ferată, măcar pentru a recupera o parte din împrumuturile pe care ni le cere. Astăzi, trenurile, lunecând pe şine, strivesc fire de nisip pe care ochiul nici nu le vede. Dar introduceţi un asemenea fir de nisip, invizibil pentru călători, în rinichiul acestora, şi vor simţi durerile celei mai grozave boli, piatra la rinichi; e mortală. Ei bine, firul de nisip invizibil de care nici nu se sinchiseşte societatea noastră, gonind pe şine cu viteza unei locomotive, acest fir de nisip mereu şi cu orice ocazie azvârlit în fibrele celor două fiinţe, le pricinuia un fel de

piatră la inimă. Nespus de înduioşaţi de durerile celorlalţi, fiecare din ei suferea că nu poate face nimic; iar în privinţa propriilor lor reacţii, erau ca nişte mimoze, de o sensibilitate bolnăvicioasă. Nici bătrâneţea, nici spectacolul continuu al dramei pariziene, nimic nu împietrise aceste două suflete proaspete, copilăreşti şi curate. Cu cât trecea timpul, cu atât mai vii le erau suferinţele lăuntrice. Vai! aşa se întâmplă cu firile caste, cu gânditorii blajini şi cu adevăraţii poeţi care n-au căzut în nici un exces.

De când cei doi bătrâni stăteau împreună, ocupaţiile lor fiind cam aceleaşi, începuseră să semene cu nişte cai înhămaţi la aceeaşi birjă. Sculaţi pe la şapte dimineaţa, vara şi iama, se duceau, după masa de dimineaţă, să dea lecţii pe la pensioane, unde se suplineau la nevoie. Către amiază, Pons se ducea la teatrul lui, când avea vreo repetiţie, şi tot timpul liber şi-l petrecea hoinărind. Apoi cei doi prieteni se întâlneau seara la teatru, unde Pons îi găsise un loc lui Schmucke. Iată cum.

În momentul când Pons îl întâlni pe Schmucke, tocmai obţinuse, fără să-l ceară, bastonul de mareşal al compozitorilor necunoscuţi, o baghetă de dirijor! Datorită contelui Popinot, pe atunci ministru, postul acesta fu prevăzut pentru bietul muzician, în momentul când contele, erou burghez al Revoluţiei din Iulie34, interveni ca să se acorde dreptul de folosinţă a unui teatru unuia dintre prietenii săi, un prieten dintre acei de care altcineva ar fi roşit, aşa cum roşeşte un parvenit parizian, când, tolănit pe pernele trăsurii, zăreşte vreun fost camarad de tinereţe, jalnic pieton, cu pantalonii neprinşi sub talpă, îmbrăcat într-o redingotă de toate culorile şi visând la afaceri prea importante pentru capitalurile sale nesigure. Acest prieten, pe nume Gaudissart, fost comis-voiajor, fusese altădată foarte folositor marii întreprinderi Popinot, la al cărei succes contribuise. Devenit conte, apoi pair al Franţei, după ce fusese de două ori ministru, Popinot nu îl renegă pe Faimosul Gaudissart35! Ba mai mult, ţinu să-i dea

voiajorului ocazia să-şi reînnoiască garderoba şi să-şi umple punga; căci nici politica, nici deşertăciunile de la curtea regelui-cetăţean36 nu pervertiseră inima fostului droghist. Gaudissart, tot nebun după femei, ceru privilegiul unui teatru care tocmai dăduse faliment, iar ministrul avu grijă, după ce i-l acordă, să-i trimită câţiva hodorogi amatori de sexul frumos şi destul de bogaţi ca să fondeze o comandită solidă, aşa cum obişnuiesc amatorii de farmece ascunse sub tricourile balerinelor. Pons, parazit al palatului Popinot, fu o completare a acestei favori. Compania Gaudissart, care făcu de altfel avere, avu intenţia, în 1834, să realizeze pe unul dintre marile bulevarde o idee măreaţă: un teatru de operă populară. Pentru muzica baletelor şi a feeriilor era nevoie de un dirijor bunişor şi oarecum compozitor. Administraţia căreia îi urma compania Gaudissart era de prea mult timp în stare de faliment pentru a ţine şi un copist. Pons îl băgă deci pe Schmucke în teatru în calitate de antreprenor de copii, meserie obscură care cere serioase cunoştinţe muzicale. Sfătuit de Pons, Schmucke se înţelese cu şeful acestui serviciu de la Opera Comică, aşa încât fu scutit de operaţiile mecanice ale postului. Asociaţia dintre Schmucke şi Pons avu un rezultat minunat. Schmucke, foarte priceput la armonie, ca toţi germanii, avea grijă de partea instrumentală a partiturilor, în timp ce Pons compunea partiturile vocale. Când cunoscătorii admirară câteva compoziţii pline de prospeţime care serveau de acompaniament pentru două sau trei piese de succes, ei le explicară prin cuvântul progres, fără să cerceteze cine sunt autorii. Pons şi cu Schmucke se eclipsară în glorie, aşa cum se îneacă unii în baie.

De obicei, Pons se ducea la orchestra teatrului pe la orele opt, când se prezintă piesele cu trecere, care aveau nevoie de tirania baghetei pentru uverturile şi acompaniamentele lor. Lucrul acesta se trece cu vederea mai în toate teatrele mici. Dar lui Pons îi venea cu atât mai uşor, cu cât se arăta foarte dezinteresat în raporturile lui cu administraţia. De

altfel, Schmucke îl înlocuia pe Pons la nevoie. Poziţia lui Schmucke în orchestră se consolidase cu timpul. Fără s-o spună, ilustrul Gaudissart recunoscuse atât valoarea, cât şi utilitatea colaboratorului lui Pons. În orchestră, fusese nevoie să se aducă un pian, ca la teatrele mari. Pianul la care cânta Schmucke era aşezat lângă pupitrul dirijorului, şi aici stătea supranumerarul voluntar. Când îl cunoscură pe blajinul german, aşa cum era el, fără ambiţii şi fără pretenţii, toţi muzicanţii îl acceptară. În schimbul unui salariu de nimic, administraţia îl însărcina pe Schmucke cu instrumentele care nu figurează în orchestra teatrelor de pe bulevarde şi care sunt deseori necesare, cum ar fi pianul, viola, cornul englezesc, violoncelul, harpa, castanietele de cachucha, clopoţeii şi invenţiile lui Sax37 etc. Dacă germanii nu se pricep să cânte din măreţele instrumente ale libertăţii, în schimb se pricep cu uşurinţă să cânte din toate instrumentele muzicale.

Cei doi artişti bătrâni, cât se poate de iubiţi în teatru, se comportau ca nişte filosofi; îşi puseseră albeaţă pe ochi ca să nu vadă niciodată defectele inerente ale unei trupe, când e vorba de un corp de balet amestecat cu actori şi cu actriţe, una dintre cele mai groaznice combinaţii pe care le-a creat nevoia de câştig spre a-i chinui pe directori, pe autori şi pe muzicanţi. Respectul faţă de ceilalţi şi faţă de sine îi adusese bunului şi modestului Pons stima generală. În orice sferă, de altfel, o viaţă curată şi o cinste fără pată impun un fel de admiraţie fiinţelor celor mai păcătoase. Un suflet mare are, la Paris, acelaşi succes ca un diamant mare sau o curiozitate rară. Nimeni nu şi-ar fi permis cea mai mică păcăleală sau vreo glumă proastă la adresa lui Pons sau a prietenului său, nici un actor, nici un autor şi nici o dansatoare, oricât de neruşinată ar fi fost. Pons se arăta uneori în foaier, dar Schmucke nu cunoştea decât drumul subteran care ducea din afara teatrului la orchestră. În antracte, când asista la vreo reprezentaţie, bătrânul german se încumeta să se uite prin sală şi-i punea

câteodată întrebări primului flautist, un tânăr născut la Strasbourg dintr-o familie germană din Kehl, asupra personajelor excentrice care pot fi aproape totdeauna văzute în lojile de avanscenă. Puţin câte puţin, imaginaţia copilărească a lui Schmucke, a cărui educaţie socială fu întreprinsă de flautist, recunoscu existenţa fabuloasă a loretei38, posibilitatea căsătoriilor în arondismentul al treisprezecelea39, risipa la care se deda o primă balerină, precum şi combinaţiile suspecte ale plasatoarelor. Viciile cele mai nevinovate îi apărură, ca unui om respectabil ce se afla, drept cele mai deşănţate destrăbălări babiloniene şi se minuna de ele ca de nişte arabescuri chinezeşti. Oamenii isteţi trebuie să înţeleagă că Pons şi Schmucke erau exploataţi, pentru a întrebuinţa un termen la modă40; dar pierderile lor în bani erau compensate de consideraţia ce li se dădea şi de felul cum erau trataţi.

După succesul unui balet cu care începu rapida îmbogăţire a companiei Gaudissart, directorii îi trimiseră lui Pons o sculptură, un grup de argint atribuit lui Benvenuto Cellini, despre al cărui preţ înspăimântător se vorbise în foaier. Era vorba de o mie două sute de franci!

Bietul om, cinstit cum era, voi să înapoieze darul! Gaudissart trebui să insiste mult ca să-l convingă să primească.

— Ah! îi spuse el asociatului său, de ce nu putem găsi actori la fel cu proba asta!

Viaţa celor doi bătrâni, atât de calmă în aparenţă, era tulburată numai de viciul căruia i se robise Pons, nevoia sălbatică de a mânca bine pe la mesele altora. Aşa încât, de câte ori Schmucke era acasă când Pons se îmbrăca de cină, bietul german deplângea obiceiul acesta nenorocit.

— Cel butzin dagă s-ar încrăşa! exclama el deseori.

Şi Schmucke visa la vreun mijloc de vindecare a prietenului său de acest viciu degradant, căci prietenii adevăraţi au, în domeniul moral, aceeaşi perfecţie pe care o

are mirosul câinilor: ei adulmecă necazurile prietenilor, ghicesc cauzele acestor necazuri, se frământă pe seama lor.

Pons, care purta veşnic la degetul mic al mâinii drepte un inel cu diamant, cum se îngăduia pe vremea Imperiului, iar astăzi e ridicol, Pons, mult prea trubadur şi prea francez, nu avea pe faţă dumnezeiasca seninătate care micşora groaznica sluţenie a lui Schmucke. Germanul citise, în expresia melancolică a feţei prietenului său, greutăţile crescânde care făceau din ce în ce mai neplăcută meseria de parazit. În adevăr, în octombrie 1844, numărul caselor unde cina Pons era, în chip firesc, foarte redus. Bietul dirijor, obligat să se învârtească în cercul familiei, lărgise prea mult, după cum vom vedea, înţelesul acestui cuvânt.

Fostul laureat era văr primar cu prima nevastă a domnului Camusot, bogatul negustor de mătăsuri din strada Bourdonnais, această primă nevastă fiind o domnişoară Pons, unica moştenitoare a unuia dintre faimoşii fraţi Pons, furnizori de broderii ai curţii, întreprindere în care tatăl şi mama muzicianului erau comanditari, după ce o înfiinţaseră înainte de Revoluţia din 1789, şi care fu cumpărată de către domnul Rivet, în 1815, de la tatăl primei doamne Camusot. Acest Camusot, retras de zece ani din afaceri, era, în 1844, membru în Consiliul general al manufacturilor, deputat etc. Luat în braţe de clanul Camusot, Pons se considera şi vărul copiilor pe care îi avusese negustorul de mătăsuri din a doua căsătorie, deşi ei nu-i erau nimic, nici măcar rude prin alianţă.

A doua doamnă Camusot, fiind născută Cardot, Pons intră ca rudă a Camusoţilor în numeroasa familie a Cardoţilor, al doilea trib burghez, care forma, prin înrudirile sale, un neam întreg, nu mai puţin puternic decât cei al Camusoţilor. Notarul Cardot, fratele celei de-a doua doamne Camusot, luase în căsătorie o domnişoară Chiffreville. Celebra familie Chiffreville, regina produselor chimice, avea legături cu marii droghişti al căror fruntaş a fost multă vreme domnul Anselme Popinot, pe care Revoluţia din Iulie îi lansase, după

cum se ştie, în miezul politicii celei mai dinastice. Iar Pons, ţinându-se de coada Camusoţilor şi Cardoţilor, intrase în casa familiei Chiffreville, şi de aici la familia Popinot, tot în calitate de văr al verilor.

Această simplă relatare a ultimelor legături sociale ale bătrânului muzician ne face să înţelegem cum putea să se ducă el, încă în 1844, ca la el acasă: 1. La domnul conte Popinot, pair al Franţei, fost ministru al agriculturii şi comerţului; 2. La domnul Cardot, fost notar, primar şi deputat al unui arondisment din Paris; 3. La bătrânul domn Camusot, deputat, membru în Consiliul municipal din Paris şi în Consiliul general al manufacturilor, pair în perspectivă; 4. La domnul Camusot de Marville, fiu din prima căsătorie şi, prin urmare, adevăratul şi singurul văr real al lui Pons, deşi văr de-al doilea.

Acest Camusot, care, spre a se deosebi de tatăl său şi fratele său din a doua căsătorie, adăugase la numele său pe cel al moşiei Marville, era, în 1844, preşedinte la Curtea de judecată regală din Paris.

Cum fostul notar Cardot îşi măritase fata cu succesorul său, numit Berthier, Pons, făcând parte din inventarul notariatului, îşi însuşi acest loc la cină, autentificat – zicea el – de către notar.

Iată firmamentul burghez pe care Pons îl numea familia sa şi unde îşi păstra cu atâta greutate drepturile de invitat.

Din aceste zece case, cea pentru care artistul îşi dădea cea mai multă osteneală era cea în care ar fi trebuit să fie el mai bucuros primit, casa prezidentului Camusot. Dar, vai! doamna prezidentă, fiică a răposatului Thirion, aprod la cabinetul regilor Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea, nu-l tratase niciodată bine pe vărul de-al doilea al soţului ei. Degeaba încerca Pons s-o îmblânzească pe această rudă teribilă, căci, după ce dăduse lecţii gratuite domnişoarei Camusot, îi fusese cu neputinţă să scoată o muziciană din această fată roşcovană.

Pons, deci, ţinând în mână preţiosul obiect, se îndrepta în acest moment spre casa vărului său, prezidentul, în locuinţa căruia, când intra, i se părea că se află la Tuileries, atât de mult îl impresionau solemnele draperii verzi, tapetele de culoare cafenie, covoarele groase, mobilele grave ale acestui apartament impregnate de severitatea magistraturii. Lucru curios! Se simţea mai la largul său în palatul Popinot, din strada Basse-du-Rempart, desigur din cauza obiectelor de artă care se găseau acolo; căci fostul ministru căpătase mania, de când reuşise în politică, să colecţioneze lucruri frumoase, fără îndoială ca să dea peste nas politicii care colecţionează pe ascuns faptele cele mai urâte.

Preşedintele de Marville locuia în strada Hanovre, într-o casă cumpărată de vreo zece ani de către prezidentă, după moartea tatălui şi mamei sale, musiu şi madam Thirion, care-i lăsară economii în sumă cam de o sută cincizeci de mii de franci. Casa aceasta, cu înfăţişarea cam întunecată înspre stradă, unde faţada dă spre nord, are ferestrele dinspre curte la sud, iar în continuarea curţii, o grădină destul de frumoasă. Magistratul ocupă tot etajul întâi, în care locuise, pe vremea lui Ludovic al XV-lea, unul dintre financiarii cei mai puternici ai timpului! Etajul al doilea fiind închiriat unei doamne bătrâne şi bogate, casa are aspectul liniştit şi onorabil care i se potriveşte unui magistrat. Ceea ce a rămas din falnica moşie Marville, pentru a cărei cumpărare magistratul pusese la bătaie economiile sale pe timp de douăzeci de ani, plus moştenirea de la mamă-sa, constă dintr-un castel, o clădire splendidă cum mai poţi găsi încă în Normandia, şi dintr-o fermă bună care dă un venit de douăsprezece mii de franci. Un parc de o sută de hectare înconjură castelul. Luxul acesta, azi princiar, îl costă vreo mie de scuzi pe preşedinte, aşa încât moşia nu mai aduce decât nouă mii de franci peşin, cum se zice. Aceşti nouă mii de franci şi leafa lui îi constituiau pe atunci preşedintelui un venit de douăzeci de mii de franci,

suficient în aparenţă, în aşteptarea jumătăţii de moştenire care avea să-i revină la moartea tatălui său, fiind singurul copil din prima căsătorie; dar viaţa la Paris şi obligaţiile lor sociale îi silise, pe domnul şi doamna de Marville, să-şi cheltuiască aproape în întregime venitul. Până în 1834 se aflaseră cam strâmtoraţi.

Inventarul de mai sus explică de ce domnişoara de Marville, fată de douăzeci şi trei de ani, nu era încă măritată, deşi avea o sută de mii de franci zestre şi perspective de moştenire puse în valoare adeseori şi cu dibăcie, dar totuşi zadarnice. Vărul Pons asculta de cinci ani doleanţele prezidentei, care vedea cum se însoară toţi substituţii, cum tinerii judecători de tribunal au şi copii, asta după ce făcuse în zadar să sclipească perspectivele de moştenire ale domnişoarei de Marville în ochii puţin încântaţi ai tânărului viconte Popinot, fiul cel mai mare al celui mai de seamă dintre droghişti, despre care invidioşii din cartierul Lombarzilor41 spuneau că i-a priit Revoluţia din Iulie cel puţin tot atât cât ramurii regale mezine42.

Ajungând în strada Choiseul şi dând să întoarcă colţul pe strada Hanovre, Pons simţi acea emoţie inexplicabilă care chinuie conştiinţele curate, care le face să treacă prin spaima îndurată chiar de cei mai mari criminali la vederea unui jandarm. Asta numai la întrebarea: cum îl va primi prezidenta? Grăuntele de nisip, care-i sfâşia fibrele inimii, nu se rotunjise de fel; colţurile lui deveneau din ce în ce mai ascuţite, iar cei ai casei le ascuţeau fără încetare. În adevăr, lipsa de interes pe care familia Camusot i-o arăta lui Pons, demonetizarea sa în sânul familiei aveau efect asupra servitorilor, care, deşi se purtau cuviincios, îl considerau un fel de cerşetor.

Duşmanul principal al lui Pons era o anume Madeleine Vivet, fată bătrână, uscată şi deşirată, jupâneasa doamnei C. De Marville şi a fiicei sale. Cu toate că avea faţa plină de vinişoare roşii, sau poate tocmai din cauza asta, şi a trupului ei deşirat ca de viperă, această Madeleine îşi

pusese în cap să devină doamna Pons. În zadar făcu Madeleine paradă în ochii holteiului de economiile ei în sumă de douăzeci de mii de franci. Pons refuză o asemenea fericire, cam cu prea multe vinişoare. Iată de ce această Didonă de anticameră43, care voia să ajungă verişoara stăpânilor săi, îi juca cele mai afurisite renghiuri bietului muzician. Madeleine era în stare să exclame: „A! uite-l şi pe linge-blide!” când îi auzea paşii pe scară, şi s-o spună în aşa fel, ca el s-o audă. Când servea la masă, în absenţa lacheului, turna vin puţin şi apă multă în paharul victimei sale, dându-i greaua sarcină de a duce la gură, fără să verse nimic, un pahar plin ochi. Uita să-l servească, iar prezidenta îi aducea aminte (cu ce ton?.. de roşea bietul văr!) sau îi răsturna sosul pe haine. Ce mai, era războiul dus de inferiorul, care ştie că nu poate fi pedepsit, împotriva unui superior nefericit. Intendentă şi fată în casă totodată, Madeleine se ţinuse de domnul şi doamna Camusot de la căsătoria acestora. Îşi văzu stăpânii strâmtoraţi la început, în provincie, când domnul era judecător la tribunalul din Alençon; le fusese de ajutor când, din preşedinte la tribunalul din Mantes, domnul Camusot fu numit judecător de instrucţie la Paris, unde veni în 1828. Făcea deci prea mult parte din familie, ca să nu aibă motive să se răzbune. Dorinţa ei de a juca o festă trufaşei şi ambiţioasei prezidente, ajungând verişoara conaşului, ascundea probabil o ură surdă, născută ca avalanşele, dintr-o pietricică rostogolită.

— Coniţă, a venit domnul Pons al dumneavoastră, şi încă cu spenţerul! o anunţă Madeleine pe prezidentă. N-ar face rău să-mi spună şi mie cum de-l ţine de douăzeci şi cinci de ani!

Auzind paşi de bărbat în salonaşul care se afla între salonul cel mare şi iatacul ei, doamna Camusot se uita la fiică-sa şi înălţa din umeri.

— Tare deşteaptă eşti că mă anunţi aşa, Madeleine, de n-am timp să iau o hotărâre, zise prezidenta.

— Coniţă, Jean a plecat şi eram singură. Domnul Pons a sunat, i-am deschis uşa şi, cum e cam de-ai casei, nu-l puteam împiedica să vie după mine; e aici şi-şi scoate spenţerul.

— Fetiţo dragă, îi spuse prezidenta fiică-si, am păţit-o! acum trebuie să cinăm acasă. Ce zici, reluă ea văzând-o plouată pe fetiţă, să ne descotorosim de el pentru totdeauna?

— O! bietul om, răspunse domnişoara Camusot, să-l lipsim de una dintre cinele lui!

Salonaşul răsună de tusea prefăcută a celui care voia să spună astfel: „Vă aud”.

— Bine, pofteşte-l, îi spuse doamna Camusot Madeleinei dând din umeri.

— Ai sosit aşa devreme, vere, spuse Cécile Camusot răsfăţându-se, că ne-ai surprins tocmai când mama voia să se ducă să se îmbrace de seară.

Vărul Pons, care băgase de seamă gestul din umeri al prezidentei, fu atât de crunt atins, încât nu fu în stare să potrivească nici un compliment şi se mulţumi cu aceste vorbe adânci:

— Eşti totdeauna încântătoare, verişoară.

Apoi întorcându-se spre mamă şi salutând-o:

— Dragă verişoară, reluă el, să nu fii supărată că am venit ceva mai devreme ca de obicei, îţi aduc ceea ce mi-ai făcut plăcerea să-mi ceri…

Şi bietul Pons, care îi scotea din sărite pe prezident, pe prezidentă şi pe Cécile de câte ori le spunea văr sau verişoară, trase din buzunarul lateral al hainei o fermecătoare cutiuţă prelungă din lemn de Sainte-Lucie44 minunat sculptată.

— A! şi uitasem, zise rece prezidenta.

Nu era oare cumplită această exclamaţie? Nu ridica oare orice merit atenţiei acestei rude care n-avea decât o vină: că era o rudă săracă?

— Oricum, reluă ea, eşti foarte amabil, vere. Îţi datorez mulţi bani pentru flecuşteţul ăsta?

Întrebarea îi provocă vărului un fel de tresărire interioară. El îşi închipuia că se achită de toate mesele oferind acest giuvaer.

— Credeam că-mi îngădui să ţi-l ofer, zise el cu glasul emoţionat.

— Vai de mine! Vai de mine! reluă prezidenta; să lăsăm mofturile, ne cunoaştem destul de bine ca să ne înţelegem. Ştiu că dumneata nu eşti atât de bogat, ca să iei asupră-ţi cheltuiala. Destul că ţi-ai dat osteneala să-ţi pierzi timpul umblând pe la negustori.

— Ai refuza evantaiul, dacă ar trebui să-l plăteşti cât face, dragă verişoară, replică jignit bietul om. E o capodoperă de Watteau, care l-a pictat pe ambele părţi. Dar nu te nelinişti, verişoară, n-am plătit nici a suta parte din valoarea lui artistică.

A spune unui bogat: „Eşti sărac!” e ca şi când i-ai spune arhiepiscopului de Grenada că predicile lui nu fac nici două parale. Doamna prezident se făIea prea mult cu situaţia soţului ei, cu moşia de la Marville şi cu invitaţiile la balurile de la curte, ca să nu se simtă atinsă adânc de o asemenea remarcă, mai cu seamă că pornea de la un prăpădit de muzician faţă de care ea făcea pe binefăcătoarea.

— Aşa de proşti sunt oamenii de la care cumperi lucrurile astea? întrebă răstit prezidenta.

— La Paris nu există negustori proşti, replică Pons aproape cu răceală.

— Atunci eşti dumneata foarte deştept, zice Cécile pentru a potoli discuţia.

— Verişoară, deşteptăciunea mea stă în faptul că-i cunosc pe Lancret, pe Pater, pe Watteau, pe Greuze45; dar, mai cu seamă aveam dorinţa să-i fiu pe plac scumpei dumitale mame.

Ignorantă şi îngâmfată, doamna de Marville nu voia să pară că primeşte nici cel mai mic lucru de la acest linge-

blide al său, iar ignoranţa ei o servea admirabil, nici nu auzise de numele lui Watteau. Dacă poate ceva să exprime până unde merge amorul propriu al colecţionarilor, amor propriu fără îndoială dintre cele mai puternice, căci rivalizează cu amorul propriu al scriitorilor, apoi este îndrăzneala pe care o avusese Pons ţinând piept, pentru prima oară de douăzeci de ani, verişoarei sale. Uimit de cutezanţa lui, Pons reveni la o ţinută mai paşnică, subliniind în amănunţime pentru Cécile frumuseţile sculpturilor fine de pe ramurile acestui minunat evantai. Dar, pentru a pătrunde cu adevărat taina bătăilor de inimă care-l scuturau pe bietul bătrân, e nevoie să facem un portret sumar al prezidentei.

Altădată măruntă, blondă, grasă şi fragedă, doamna de Marville era, la patruzeci şi şase de ani, tot măruntă, dar uscată. Fruntea ei boltită, gura pungită – în tinereţe împodobită cu culori fine – dădeau înfăţişării ei, şi aşa dispreţuitoare, un aer ursuz. Deprinderea de a porunci fără discuţie în casă îi punea pe faţă o expresie aspră şi neplăcută. Cu vremea, părul ei blond devenise de un castaniu-vânăt. Ochii, încă vioi şi cu priviri ascuţite, exprimau trufia dispreţuitoare a judecătorului, trufie dublată de o invidie stăpânită. În adevăr, prezidenta apărea oarecum săracă în cercul de burghezi parveniţi unde cina Pons. Ea nu-i ierta bogatului negustor droghist, fost preşedinte al tribunalului de comerţ, că ajunsese rând pe rând deputat, ministru, conte şi pair. Nu-i ierta socrului ei că obţinuse, în dauna fiului lui mai mare, să fie numit deputat al arondismentului, cu prilejul ridicării lui Popinot la rangul de pair. După ce Camusot servise optsprezece ani la Paris, ea mai aştepta pentru el postul de consilier la Curtea de Casaţie, de la care îl excludea, de altfel, incapacitatea lui, bine cunoscută la Palatul de Justiţie. Ministrul de justiţie din 1844 deplângea numirea lui Camusot ca preşedinte, numire obţinută în 1834; dar îl puseseră la camera de punere sub acuzare, unde, datorită

rutinei de fost judecător de instrucţie, aducea servicii redactând hotărâri. Aceste insuccese, după ce o consumaseră pe prezidenta de Marville, care, de altfel, nu-şi făcea iluzii în privinţa valorii soţului ei, o făcuseră fioroasă. Caracterul ei, şi aşa tăios, se acrise. Mai mult îmbătrânită decât bătrână, era aspră şi uscată ca o perie pentru a obţine, prin spaimă, tot ceea ce lumea tindea să-i refuze. Avea puţine prietene, căci ştia grozav să le atingă cu vorbe usturătoare. Impunea însă mult, căci se înconjurase de câteva bătrâne bisericoase de teapa ei, care o susţineau, ca să le susţină şi ea pe ele. De aceea, relaţiile bietului Pons cu acest diavol cu fustă erau cele ale unui şcolar cu învăţătorul său, care nu vorbeşte decât cu nuiaua. Prezidenta nu-şi explica, aşadar, subita îndrăzneală a vărului ei; ea n-avea cunoştinţă de valoarea cadoului.

— Şi unde ai găsit asta? întrebă Cécile privind giuvaerul.

— În strada Lappe, la un negustor de lucruri vechi, care tocmai le adusese de la un castel de lângă Dreux, Aulnay, unde s-a scos totul în vânzare, un castel pe care îl locuia uneori doamna de Pompadour, înainte de a construi Ménars; s-au salvat de-acolo cele mai frumoase lucrări în lemn care se cunosc; sunt atât de frumoase, încât Liénard, celebrul nostru sculptor în lemn, a reţinut, considerându-le nec plus ultra a artei, două rame ovale drept modele… Erau acolo adevărate comori. Negustorul meu a găsit evantaiul într-un scrin mic lucrat în marchetărie, pe care l-aş fi cumpărat, dacă aş face colecţii de asemenea lucrări; dar nu te poţi apropia… o mobilă de Riesener46 face trei-patru mii de franci! Lumea începe să recunoască, la Paris, că faimoşii marchetari germani şi francezi din secolele şaisprezece, şaptesprezece şi optsprezece au creat adevărate tablouri din lemn. Meritul colecţionarului este să o ia înaintea modei. Iată, peste cinci ani, porţelanurile de Frankenthal, pe care eu le colecţionez de douăzeci de ani, vor costa de două ori mai scump decât porţelanul artificial de Sčvres.

— Ce-i asta Frankenthal? întrebă Cécile.

— Este numele fabricii de porţelanuri a electorului palatin; e mai veche decât manufactura noastră de la Sčvres, aţa după cum frumoasele grădini ale Heidelbergului, nimicite de Turenne47, au avut nefericirea să existe înaintea celor de la Versailles. Sčvres a copiat mult Frankenthalul… Germanii, trebuie să le recunoaştem asta, au făcut, înaintea noastră, lucruri admirabile în Saxa şi în Palatinat.

Mama şi fiica se uitau una la alta, ca şi când Pons le-ar fi vorbit chinezeşte, căci nu-şi poate închipui cineva cât sunt parizienii de ignoranţi şi de exclusivi; nu ştiu decât ceea ce li se dă de învăţat, când vor să înveţe.

— Şi după ce recunoşti dumneata Frankenthalul?

— Da' bine, semnătura! zise Pons cu înflăcărare. Toate aceste capodopere încântătoare sunt semnate. Frankenthalul poartă un C şi un T (Charles-Théodore) încolăcite şi având deasupra o coroană de prinţ. Obiectele vechi în porţelan de Saxa au două săbii, numărul de ordine aurite. Vincennes semna cu un corn de vânătoare. Viena are un V închis şi barat. Berlinul are două bare. Maienza are o roată, Sčvres cei doi LL48, iar porţelanurile pentru regină un A, care înseamnă Antoinette, cu coroana regală deasupra. În secolul al optsprezecelea, toţi suveranii Europei au rivalizat în fabricarea porţelanurilor. Se băteau pe meşteri. Watteau făcea desenele serviciilor de masă pentru manufactura din Dresda, şi operele lui au atins preţuri nebuneşti. (Trebuie să te pricepi bine în privinţa lor, căci, astăzi Dresda le repetă şi le recopiază.) S-au fabricat pe atunci lucruri admirabile care n-au să se mai facă…

— Aida-de!

— Da, verişoară! n-au să se mai facă anumite marchetării şi anumite porţelanuri, aşa cum n-au să se mai facă tablouri de Rafael, Tizian, Rembrandt, Van Eyck, Cranach49!.. Iată, chinezii sunt foarte îndemânateci, foarte pricepuţi, ei bine, ei recopiază astăzi lucrările frumoase din porţelanurile lor numite marele-mandarin… Două vase de mare-mandarin vechi, de formatul cel mai mare, valorează şase, opt şi zece

mii de franci, iar copia lor modernă o poţi cumpăra cu două sute de franci!

— Glumeşti!

— Verişoară, preţurile astea te miră, dar asta nu-i nimic. Un serviciu complet de masă pentru douăsprezece persoane în porţelan artificial de Sčvres, deci nu de porţelan, nu numai că valorează o sută de mii de franci, dar ăsta-i şi preţul de pe factură. Un asemenea serviciu costa cincizeci de mii de livre la Sčvres în 1750. Am văzut facturi originale.

— Să ne întoarcem la evantai, zise Cécile, căreia giuvaerul îi părea prea vechi.

— Bineînţeles că am pornit în căutare de îndată ce scumpa dumitale mamă mi-a făcut cinstea de a-mi cere un evantai, reluă Pons. Am trecut pe la toţi negustorii din Paris fără să găsesc nimic frumos; căci pentru scumpa prezidentă voiam o capodoperă şi mă gândeam să-i dau evantaiul Mariei-Antoaneta, cel mai frumos din toate evantaiele celebre. Dar ieri, am fost înmărmurit de această capodoperă dumnezeiască, pe care a comandat-o cu siguranţă Ludovic al XV-lea50. Pentru ce m-am dus să caut un evantai în strada Lappe, la un auvergnat care vinde alămuri, fiare vechi şi mobile poleite? Eu cred că obiectele de artă au inteligenţa lor, că-i cunosc pe amatori şi-i cheamă, le spun: „Şst! Şst!..”

Prezidenta dădu din umeri uitându-se la fiica ei, dar Pons nu băgă de seamă mimica ei rapidă.

— Îi cunosc pe toţi nesătuii ăştia! „Ce mai ai nou, moş Monistrol?” l-am întrebat pe negustorul ăsta, care-mi dă voie să-mi arunc ochii pe cumpărăturile lui înainte de a trece negustorii cei mari. La întrebare, Monistrol îmi povesteşte cum Liénard, care sculpta în capela de la Dreux lucruri foarte frumoase pe socoteala listei civile, salvase, la vânzarea de la Aulnay, tăbliile de lemn sculptat din mâna negustorilor de la Paris, care se uitau după porţelanuri şi după mobile încrustate. „N-am luat mare lucru, îmi spuse

el, dar o să-mi scot eu banii de călătorie cu asta.” Şi-mi arătă scrinul cel mic, o minune! Nişte desene de Boucher executate în marchetărie cu o artă!.. de să îngenunchezi în faţa lor! „Uite, domnule, îmi spune el, tocmai am găsit într-un sertăraş închis, de la care n-aveam cheia şi pe care l-am forţat, evantaiul ăsta! Ai face bine să-mi spui cui aş putea să-l vând…” Şi scoate cutiuţa de lemn de Sainte-Lucie, sculptată. „Vezi! e stilul Pompadour care seamănă cu goticul înflorat.” „O! îi răspund eu, cutia e frumoasă, mi-ar putea conveni, cutia! dar evantaiul, dragă Monistrol, eu n-am nici o doamnă Pons căreia să-i ofer giuvaerul ăsta vechi; de altfel se fac şi noi foarte frumoase. Se pictează astăzi pe hârtie velină în mod minunat şi destul de ieftin. Ştii că la Paris sunt două mii de pictori!” Şi desfac cu nepăsare evantaiul, stăpânindu-mi admiraţia, privind cu răceală aceste două tablouaşe atât de încântătoare prin naturaleţea şi execuţia lor. Aveam în mână evantaiul doamnei de Pompadour! Watteau s-a prăpădit cu firea ca să-l creeze. „Cât ceri pe mobilă? „O! o mie de franci, mi-au şi fost oferiţi!” îi spun un preţ pentru evantai care corespundea cheltuielilor sale probabile de călătorie. Ne privim atunci în albul ochilor, şi văd că l-am dus. Pun îndată evantaiul în cutie, ca să nu apuce auvergnatul să se uite la el, şi mă extaziez asupra lucrului cutiei, care e, fără doar şi poate, o adevărată bijuterie. „Şi dacă-l cumpăr, îi spun lui Monistrol, îl cumpăr pentru asta, numai cutia mă tentează. Cât despre scrin, iei pe el mai mult de o mie de franci, uite cât de cizelate sunt încrustaţiile de aramă! Sunt piese unice… Se poate trage profit din asta… n-au fost reproduse, pentru doamna de Pompadour totul se făcea în exemplare unice… Şi omul meu, încălzit pentru scrin, uită de evantai şi mi-l lasă pe nimic în schimbul revelaţiei pe care i-o fac despre frumuseţea mobilei lui Riesener. Asta a fost! Dar trebuie experienţă ca să închei asemenea târguri! Sunt bătălii care se dau numai cu privirea, şi ce ochi au evreii şi auvergnaţii!

Pantomima admirabilă şi verva bătrânului artist, care făceau din el, în timp ce povestea triumful priceperii sale asupra ignoranţei negustorului, un model demn de pictorii olandezi51, totul fu risipit de pomană pentru prezidenta şi pentru fiica ei; ele îşi spuseră, schimbând priviri reci şi dispreţuitoare:

— Ce trăsnit!..

— Aşadar, te distrează asta? întrebă prezidenta.

Îngheţat de această întrebare, lui Pons îi veni s-o bată pe prezidentă.

— Dar, dragă verişoară, reluă el, asta-i vânătoarea de capodopere! Şi te afli faţă în faţă cu adversari care ştiu să-şi apere vânatul! La viclenie trebuie să răspunzi cu viclenie! O capodoperă în stăpânirea unui normand, a unui evreu sau a unui auvergnat e, ca în basme, o domniţă păzită de vrăjitori!

— Şi de unde ştii că e de Wat…? Cum îi spui?

— Watteau, verişoară, unul dintre cei mai mari pictori francezi din secolul al optsprezecelea! Iată, nu-i vezi semnătura? spuse el arătând una dintre scenele pastorale, care reprezintă o horă jucată de doamne îmbrăcate ca ţărance şi de ciobani mari seniori. Uite ce antren! Ce vervă! ce colorit! Şi cum e făcută! dintr-o trăsătură, ca o parafă de caligraf: nu se simte truda!

— Dacă-i aşa, vere, n-am să pot primi din partea dumitale un obiect atât de preţios. E mai bine să-ţi aducă dumitale ceva venituri, zise prezidenta, deşi atâta aştepta: să rămână la ea splendidul evantai.

— Cel puţin acum să ajungă în mâinile virtuţii ceea ce a servit viciului, zise bătrânul regăsindu-şi siguranţa. Au trebuit o sută de ani pentru ca să se înfăptuiască acest miracol. Poţi fi sigură că, la curte, nici o prinţesă n-o să aibă ceva comparabil cu această capodoperă; căci, din nefericire, stă în firea omenească să facă mai mult pentru o Pompadour decât pentru o regină virtuoasă!

— Ei bine, îl primesc, zise râzând prezidenta. Cécile, îngeraşule, ia du-te de vezi, cu Madeleine, să fie masa vrednică de vărul nostru…

Prezidenta voia să se achite. Recomandarea ei, făcută cu voce tare, împotriva regulilor bunei-cuviinţe, aducea atât de mult cu o plată, încât Pons roşi ca o fată prinsă asupra greşelii. Acest fir de nisip cam prea mare i se plimbă un timp prin inimă. Cécile, tânără persoană foarte roşcată, a cărei ţinută, plină de pedantism, imita gravitatea judiciară a preşedintelui şi moştenise ceva din răceala mamei, dispăru lăsându-l pe bietul Pons să se războiască cu fioroasa prezidentă.

— E foarte drăguţă Lilica mea, zise prezidenta, întrebuinţând tot diminutivul copilăresc tras odinioară din numele de Cécile.

— Încântătoare, răspunse muzicianul neştiind ce să mai facă.

— Nu înţeleg ce fel de vremuri trăim, reluă prezidenta. La ce serveşte să ai ca tată un preşedinte la Curtea regală de judecată din Paris şi comandor al Legiunii de onoare, iar ca bunic un deputat milionar, un viitor pair al Franţei, cel mai bogat dintre toptangiii de mătăsuri?

— În ziua de azi numai banii se cer, răspunse vărul Pons, nu sunt respectaţi decât bogaţii, şi…

— Ce-ar mai fi, exclamă prezidenta, dacă mi l-ar fi lăsat cerul şi pe bietul meu copilaş Charles!..

— O! cu doi copii, ar fi sărăcie curată! reluă vărul. Asta-i rezultatul împărţirii egale a bunurilor52; dar fii liniştită, frumoasă verişoară. O să se mărite Cécile o dată. Nicăieri nu văd o fată cu atâtea calităţi.

Iată până unde îşi înjosise Pons inteligenţa la amfitrionii săi: le repeta ideile şi le comenta în mod plat, în felul corurilor antice. Nu îndrăznea să dea drumul originalităţii care-i caracterizează pe artişti şi care, la el, în tinereţe, era bogată în cuvinte de spirit, dar pe care obiceiul de a sta

deoparte o desfiinţase aproape, iar când reapărea, lumea o bruftuia, cum se întâmplase acum.

— Dar eu m-am măritat doar cu douăzeci de mii de franci zestre…

— În 1819, verişoară, zise Pons întrerupând-o. Şi erai dumneata o femeie cu judecată, o fată protejată de regele Ludovic al XVIII-lea!

— Bine, dar fata mea e un adevărat înger, e inteligentă, are o inimă de aur şi mai are şi o sută de mii de franci zestre, fără a mai socoti perspectivele frumoase de moştenire, şi uite că rămânem cu ea în spinare…

Doamna de Marville vorbi de fiică-sa şi de ea însăşi timp de douăzeci de minute, văicărindu-se aşa cum fac de obicei mamele care au fete de măritat. De douăzeci de ani, de când bătrânul muzician lua cina la unicul său văr Camusot, nu auzise, bietul om, nici o întrebare cu privire la treburile sale, la viaţa sau sănătatea sa. Pretutindeni Pons era, de altfel, un fel de canal de vărsare a destăinuirilor celor din casă; puteai avea cea mai mare încredere în discreţia lui recunoscută şi necesară, căci, dacă ar fi scăpat un singur cuvânt, i s-ar fi închis uşile de la zece case. Îşi completa rolul de om care ascultă aprobând mereu; zâmbea la orice, nu acuza şi nu apăra pe nimeni: pentru el toţi aveau dreptate. Aşa că nu mai era socotit ca un om, ci ca un stomac! în lunga ei tiradă, prezidenta mărturisi vărului său, nu fără oarecare precauţii, că e dispusă să accepte pentru fiică-sa, aproape orbeşte, orice partidă s-ar prezenta. Merse până acolo încât consideră ca o afacere bună un bărbat de patruzeci şi opt de ani, numai să aibă douăzeci de mii de franci venit.

— Cécile are douăzeci şi trei de ani şi, dacă din nefericire ar împlini douăzeci şi cinci sau douăzeci şi şase de ani, ar fi cumplit de greu s-o măritǎm. Lumea se întreabă atunci pentru ce o fată a aşteptat atâta. Se şi vorbeşte cam mult în cercul nostru de situaţia asta. Motivele obişnuite le-am epuizat: „E prea tânără. Îşi iubeşte prea mult părinţii, ca să-

i părăsească. E fericită cu noi. E pretenţioasă, vrea un tânăr cu nume mare!” Dar începem să fim ridicoli, simt eu. De altfel, Cécile s-a plictisit de atâta aşteptare, suferă, mititica…

— Da' de ce? întrebă Pons prosteşte.

— Ei, reluă mama cu un aer înţepat, e umilită că-şi vede toate prietenele măritate înaintea ei.

— Verişoară, dar ce s-a întâmplat de când am avut plăcerea să cinez aici ultima dată, de te gândeşti la bărbaţi de patruzeci şi opt de ani? întrebă umil bietul muzician.

— S-a întâmplat, replică prezidenta, că trebuia să avem o vedere la un consilier de la curte, care are un fiu de treizeci de ani, cu avere mare, şi domnul de Marville ar fi obţinut pentru el, pe bani, un post de referendar la Curtea de conturi. Tânărul e deja acolo ca supranumerar. Şi iată că mi se spune că tânărul a făcut nebunia să plece în Italia, însoţind pe una dintre cele ce se dau drept ducese la balul Mabille53… E un refuz deghizat. Nu vor să ne dea un tânăr a cărui mamă a murit şi care are de pe acum treizeci de mii de franci venit, în aşteptarea averii tatălui. Aşa că să ierţi proasta noastră dispoziţie, dragă vere: ai sosit în plină criză.

În momentul când Pons căuta un răspuns cu complimente, din cele pe care le găsea totdeauna prea târziu la amfitrionii care îl speriau, Madeleine intră, dădu un bilet prezidentei, şi aşteptă un răspuns. Iată ce conţinea biletul: „Dacă am presupune, dragă mamă, că scrisorica asta ne-a fost trimisă de la Palatul de Justiţie de către tata, care ţi-ar spune să te duci împreună cu mine la cină la prietenul său, pentru a relua tratativele în legătură cu măritişul meu, atunci vărul Pons ar pleca şi am putea să mergem, cum aveam de gând, la familia Popinot.”

— Da' pe cine a trimis domnu'? întrebă prezidenta.

— Pe un băiat de serviciu de la Palatul de justiţie, răspunse cu neruşinare sfrijita de Madeleine.

Prin acest răspuns, bătrâna fată în casă indica stăpânei sale că urzise acest complot în înţelegere cu Cécile, care-şi pierduse răbdarea.

— Spune-i că fiica mea şi cu mine vom fi acolo la ora cinci şi jumătate.

După ce ieşi Madeleine, prezidenta îl privi pe vărul Pons cu acea falsă drăgălăşenie, care îi produce unui suflet delicat acelaşi efect ca oţetul amestecat cu lapte pe limba unui amator de mâncăruri bune.

— Dragă vere, cina e pregătită, o vei lua fără noi, căci soţul meu îmi scrie de la şedinţa tribunalului ca să mă anunţe că proiectul de căsătorie e reluat cu consilierul şi că mergem acolo la cină… înţelegi că nu ne jenăm de dumneata. Fii ca la dumneata acasă. Vezi că te tratez cu sinceritate, n-am nici un secret pentru dumneata… Nu vrei, nu-i aşa, să piardă îngeraşul ocazia de a se mărita?

— Eu, verişoară? aş vrea dimpotrivă să-i găsesc un bărbat; dar în cercul în care mă învârtesc…

— Da, nu-i probabil, întrerupse cu insolenţă prezidenta. Vasăzică rămâi? Cécile o să-ţi ţie de urât cât mă îmbrac eu.

— Vai, verişoară, pot să cinez şi în altă parte, zise bătrânul.

Deşi crunt atins de felul în care prezidenta îi reproşa sărăcia, Pons era şi mai speriat de perspectiva de a rămâne singur cu servitorii.

— Da' de ce?.. masa e gata, altfel o mănâncă servitorii.

Auzind această frază groaznică, Pons se ridică brusc, de parcă l-ar fi atins o pilă galvanică, salută cu răceală pe verişoară şi se duse să-şi pună spenţerul. Uşa camerei de culcare a Ceciliei, care dădea în salonaş, era întredeschisă, aşa că, privind într-o oglindă, Pons o zări pe fată râzând nebuneşte, vorbind mamă-sii prin schime şi semne cu capul, ceea ce arăta bătrânului artist că e vorba de vreo păcăleală ticăloasă. Pons coborî încet scara abia ţinându-şi lacrimile: se vedea alungat din casa asta, fără să ştie pentru ce.

— Sunt prea bătrân acum, îşi spunea el, lumea are oroare de bătrâneţe şi de sărăcie, două lucruri urâte. Nu mă mai

duc nicăieri fără invitaţie.

Cuvinte pline de eroism!..

Uşa bucătăriei, situată la parter, în faţa odăiţei portarului, stătea deseori deschisă, aşa cum se întâmplă în casele locuite de proprietari şi unde uşa cea mare de la intrare stă tot timpul închisă. Pons putea deci auzi râsetele bucătăresei şi ale lacheului, cărora Madeleine le povestea festa jucată lui Pons, căci nu bănuiau că bătrânul avea să plece atât de repede. Lacheul aproba din plin această glumă faţă de un obişnuit al casei, care, zicea el, nu dă mai mult de trei franci bacşiş la sfârşitul anului.

— Da, dar dacă-i sare ţandăra şi nu mai vine, atrase bucătăreasa atenţia, se cheamă că noi am pierdut trei franci de Anul nou…

— N-are de unde s-o afle, zise lacheul răspunzând bucătăresei.

— Ei, reluă Madeleine, mai curând sau mai târziu, ce ne pasă? Îi plictiseşte în aşa hal pe stăpâni în casele unde cinează, încât o să fie alungat de peste tot.

În acel moment bătrânul muzician strigă portăresei: „Uşa, te rog”. Strigătul lui dureros fu primit cu o tăcere adâncă la bucătărie.

— Ne asculta, zise lacheul.

— Ei bine, atâta pagubă, sau mai degrabă cu atât mai bine, replică Madeleine, s-a dus la fund.

Bietul om, căruia nu-i scăpase nimic din discuţia de la bucătărie, auzi şi această ultimă vorbă. Se întoarse acasă umblând pe bulevarde în starea în care ar fi o femeie bătrână după o luptă aprigă cu nişte asasini. Mergea, vorbind de unul singur, aproape alergând, căci onoarea rănită îl mâna din urmă ca pe un fir de pai dus de un vânt furios. În sfârşit, ajunse pe Bulevardul Temple la ora cinci, fără să-şi dea seama cum; dar, lucru extraordinar, simţi că nu-i e foame deloc.

Acum, pentru a înţelege revoluţia pe care avea s-o producă acasă la el întoarcerea lui Pons la această oră, sunt

necesare aici explicaţiile promise în privinţa doamnei Cibot.

Strada Normandie este una dintre străzile în mijlocul cărora te poţi crede în provincie: creşte iarba pe ea, un trecător e lucru mare, şi toţi se cunosc între ei. Casele datează din vremea lui Henric al IV-lea, când s-a proiectat un cartier în care toate străzile să poarte câte un nume de provincie, iar în centru trebuia să fie o piaţă frumoasă dedicată Franţei. Ideea cartierului Europe54 a fost repetarea acestui plan. Lumea se repetă în toate şi peste tot, chiar în speculă. Casa în care locuiau cei doi muzicieni era o fostă casă boierească cu curte în faţă şi grădină în spate; dar partea din faţă, de la stradă, fusese construită în secolul trecut, când era foarte la modă cartierul Marais55. Cei doi prieteni ocupau tot etajul al doilea al acestei case vechi. Casa, care era dublă, aparţinea domnului Pillerault, un octogenar; el lăsase administrarea pe seama domnului şi doamnei Cibot, portarii săi de douăzeci şi şase de ani. Şi, cum nu se dă leafă destul de mare unui portar din cartierul Marais ca să poată trăi din ea, jupân Cibot adăuga la remiza lui din chirii şi la dreptul lui la lemne de la fiecare căruţă veniturile meseriei proprii: era croitor, cum sunt mulţi portari. Încetul cu încetul, Cibot renunţase să mai lucreze pentru croitorii patroni; căci, datorită încrederii pe care i-o acorda mica burghezie din cartier, se bucura de privilegiul sigur de a face reparaţiile, cârpelile ţesute, renovările tuturor hainelor pe un perimetru de trei străzi. Odaia de portar era spaţioasă şi sănătoasă; mai avea şi o cameră alături. Aşa încât soţii Cibot treceau drept unii dintre cei mai fericiţi portari ai arondismentului. Cibot, un omuleţ pipernicit, ajuns aproape măsliniu de pe urma şederii neîncetate cu picioarele încrucişate pe o masă înălţată până în dreptul ferestrei cu grilaj care dădea spre stradă, câştiga cu meseria lui cam doi franci pe zi. Tot mai lucra, deşi avea cincizeci şi opt de ani; dar cincizeci şi opt de ani e vârsta cea mai frumoasă a portarilor: s-au deprins cu odaia lor, şi

odaia de portar a devenit pentru ei ceea ce e scoica pentru stridii, şi apoi sunt cunoscuţi în cartier!

Madam Cibot, fostă vânzătoare frumoasă de stridii, îşi părăsise locul ei la Cadranul albastru de dragul lui Cibot, la vârsta de douăzeci şi opt de ani, după toate aventurile pe care o vânzătoare frumoasă de stridii le întâlneşte fără să le caute. Frumuseţea femeilor din popor se trece repede, mai ales când ele nu se mişcă din uşa unui restaurant56. Valurile de căldură venite din bucătărie le înăspresc trăsăturile; resturile din sticlele băute în tovărăşia chelnerilor li se infiltrează pe faţă şi nici o floare nu se trece mai repede ca frumuseţea unei vânzătoare frumoase de stridii. Din fericire pentru madam Cibot, căsătoria legitimă şi viaţa de portăreasă sosiră la timp pentru a o conserva; rămase ca un model al lui Rubens păstrând o frumuseţe bărbătească pe care rivalele sale de pe strada Normandie o calomniau, zicându-i aia grasă. Tonurile pielii sale se puteau compara cu muchiile îmbietoare ale turtelor de unt de Isigny; şi, cu toată grăsimea ei, îşi îndeplinea funcţiunile cu o sprinteneală neasemănată. Madam Cibot atingea vârsta când aceste soiuri de femei sunt obligate să se bărbierească. Asta înseamnă că avea patruzeci şi opt de ani. O portăreasă cu mustaţă reprezintă una dintre cele mai mari garanţii de ordine şi de securitate pentru un proprietar. Dacă Delacroix ar fi putut-o vedea pe doamna Cibot sprijinită ţanţoş în mătură, ar fi făcut cu siguranţă din ea o Bellonă57!

Situaţia soţilor Cibot avea, în stil de act de acuzare, să aducă prejudicii într-o bună zi, lucru curios! situaţiei celor doi prieteni; de aceea, istoricul e obligat, pentru a fi conştiincios, să intre în unele detalii referitoare la slujba de portar. Casa aducea venit cam opt mii de franci, căci avea trei apartamente complete, duble în adâncime înspre stradă, iar în vechea clădire dintre curte şi grădină tot trei. În plus, un negustor de fiare vechi numit Rémonencq ocupa o prăvălie la stradă. Acest Rémonencq, devenit de câteva

luni negustor de antichităţi, cunoştea atât de bine valoarea vechiturilor lui Pons, încât îl saluta pe muzician din fundul prăvăliei, când acesta intra sau ieşea de-acasă. Astfel, remiza din chirii aducea cam patru sute de franci pe an soţilor Cibot, care aveau, pe deasupra, gratis locuinţa şi lemnele. Iar cum lefurile lor făceau anual cam şapte-opt sute de franci în medie, venitul celor doi soţi, socotind şi bacşişurile de Anul Nou, era cam de o mie şapte sute de franci. Soţii Cibot îl mâncau, în adevăratul înţeles al cuvântului, căci trăiau mai bine de cum trăiesc oamenii din popor. „O viaţă are omul!” spunea coana Cibot. Născută în vremea Revoluţiei, ea n-avea habar, după cum se vede, de învăţăturile religioase.

În urma relaţiilor sale cu Cadranul albastru, această portăreasă, cu ochi portocalii şi trufaşi, rămăsese cu unele cunoştinţe de bucătărie, din care pricină soţul ei era invidiat de toţi confraţii săi. Astfel, ajunşi la vârsta matură, în pragul bătrâneţii, soţii Cibot nu aveau nici o sută de franci economii. Bine îmbrăcaţi, bine hrăniţi, ei se bucurau de altfel de consideraţie în cartier, datorită celor douăzeci şi şase de ani de cinste fără cusur. De avut n-aveau nimic, dar nici nu datorau un bănişor cuiva, după expresia lor, căci coanei Cibot îi plăceau diminutivele. Îi spunea lui bărbatu-său: „Eşti un scumpeţel!” De ce? Tot aşa, ar fi putut întreba cineva motivul indiferenţei ei în materie de religie. Deşi erau amândoi mândri de viaţa lor curată ca lumina zilei, de stima a şase sau şapte străzi şi de autocraţia pe care le-o lăsa proprietarul asupra casei, se văitau totuşi în taină că nu au şi rente. Cibot se plângea de dureri în mâini şi în picioare, iar coanei Cibot îi părea rău că bietul Cibot mai e nevoit să muncească la vârsta lui. Va veni o vreme când, după treizeci de ani de asemenea viaţă, portarii vor acuza guvernul de nedreptate şi vor cere să fie decoraţi cu Legiunea de onoare! De câte ori aflau, din pălăvrăgelile cartierului, că servitoarea cutare, după opt sau zece ani de servicii, fusese trecută într-un testament cu trei sau patru

sute de franci rentă viageră, portarii se căinau între ei, ceea ce poate da o idee despre invidiile care mănâncă micile meserii, la Paris.

— Ei, vezi! noi n-o să avem niciodată parte să fim trecuţi în testamente! N-avem noroc! Şi totuşi, suntem mai de folos decât servitorii. Suntem oameni de încredere, facem încasările, stăm cu ochii în patru; dar suntem trataţi ca nişte câini, uite-aşa!

— Unii au noroc, alţii ba, spunea Cibot când aducea câte-o haină.

— Dacă-l lăsam pe Cibot portar, iar eu mă făceam bucătăreasă, am fi avutără treizeci de mii de franci plasament, exclama coana Cibot vorbind cu vecina ei, cu mâinile în şoldurile ei mari. N-am ştiut să mă învârtesc, m-am bucurat să am casă şi căldură în'untrul unei odăi bune de portar şi să nu duc lipsă de nimic.

Când cei doi prieteni se mutară în 1836 la etajul al doilea al vechii clădiri, ei produseră un fel de revoluţie în menajul Cibot. Iată cum: Schmucke avea obiceiul, ca şi prietenul său Pons, să angajeze pe portarii sau portăresele caselor unde locuia să-i facă şi menajul. Cei doi muzicieni fură deci de acord, când se instalară în strada Normandie, să se înţeleagă cu doamna Cibot, iar ea să le vadă de casă pentru douăzeci şi cinci de franci pe lună, câte doisprezece franci şi jumătate de fiecare. După un an, isteaţa portăreasă domnea în casa celor doi holtei bătrâni, aşa cum domnea în toată casa domnului Pillerault, unchiul mamei doamnei contese Popinot; daraverile lor erau şi ale ei, şi avea obiceiul să spună: conaşii mei. În sfârşit, văzându-i pe cei doi bărbaţi blânzi ca nişte mieluşei, uşor de mulţumit, de fel bănuitori, nişte adevăraţi copii, începu, cu inima ei de femeie din popor, să-i ocrotească, să-i adore, să-i slugărească cu un devotament atât de autentic, încât îi dojenea din când în când şi-i apăra împotriva tuturor tertipurilor care, la Paris, urcă cheltuielile unei gospodării. Fără să se gândească şi fără să bănuiască, cei doi holtei

căpătară, pentru douăzeci şi cinci de franci pe lună, o mamă. Dându-şi seama de valoarea doamnei Cibot, cei doi muzicieni îi adresară în chip firesc laude, mulţumiri, mici atenţii, care strânseră legăturile acestei alianţe domestice. Madam Cibot prefera de o mie de ori să fie preţuită cum se cuvine decât plătită; sentiment care, când e cunoscut cum trebuie, duce totdeauna la lefuri mai mici. Cibot făcea pe jumătate de preţ comisioanele, reparaţiile, tot ce-i revenea din serviciile pe care le făcea nevastă-sa celor doi conaşi.

În sfârşit, chiar din anul al doilea, interveni, în buna înţelegere dintre etajul al doilea şi portari, un nou element de prietenie reciprocă. Schmucke încheie cu doamna Cibot un târg care îi satisfăcea indolenţa şi dorinţa lui de a trăi fără să aibă grijă de nimic. Pentru un franc jumătate pe zi sau patruzeci şi cinci de franci pe lună, madam Cibot se însărcină să-i servească lui Schmucke dejunul şi cina. Pons, găsind că dejunul prietenului său e foarte satisfăcător, încheie şi el un târg de optsprezece franci pentru dejunul său. Acest sistem de aprovizionare, care aducea cam nouăzeci de franci pe lună în încasările portarilor, făcu din cei doi locatari nişte fiinţe de care n-avea nimeni voie să se atingă, nişte îngeri, nişte arhangheli, nişte zei. E foarte îndoielnic că regele francezilor, care se pricepe, e servit aşa cum au fost atunci cei doi babalâci. Pentru ei laptele ieşea fără apă din bidon, şi citeau gratis ziarele de la etajul întâi şi al treilea, ai căror locatari se sculau târziu şi cărora, la nevoie, li s-ar fi spus că jurnalele n-au sosit încă. Doamna Cibot ţinea de altfel apartamentul, hainele, tinda scării, totul, într-o stare de curăţenie flamandă. Cât despre Schmucke, el se bucura de o fericire pe care n-o sperase niciodată: doamna Cibot îi făcea viaţa uşoară; dădea cam şase franci pe lună pentru spălat, care era tot în seama ei, ca şi cârpitul. Mai cheltuia pe tutun cincisprezece franci pe lună. Aceste trei feluri de cheltuieli formau un total lunar de şaizeci şi şase de franci, care, înmulţit cu doisprezece, fac şapte sute nouăzeci şi doi de franci. Dacă adăugaţi două

sute douăzeci de franci pe chirie şi impozite, aveţi o mie doisprezece franci. Cibot îi cosea lui Schmucke hainele, şi media acestei ultime cheltuieli era de o sută cincizeci de franci. Acest mare filosof trăia prin urmare cu o mie două sute de franci pe an. Câţi oameni în Europa, al căror unic gând e să vie să stea la Paris, nu vor fi agreabil surprinşi aflând că poţi fi fericit aici cu o mie două sute de franci venit, în strada Normandie din cartierul Marais, sub ocrotirea unei doamne Cibot!

Doamna Cibot fu înmărmurită văzând că bătrânul Pons se întoarce acasă la orele cinci după amiază. Nu numai că acest lucru nu se mai întâmpla niciodată, dar, pe deasupra, conaşul ei n-o văzu şi n-o salută.

— Să ştii, Cibot, îi spuse soţului ei, că domnul Pons a ajuns ori milionar, ori nebun!

— Aşa mi se pare şi mie, replică Cibot, lăsând să-i cadă din mână o mânecă la care punea ceea ce croitorii numesc un clin.

În momentul când Pons se înapoia ca un automat acasă, madam Cibot termina de pregătit cina lui Schmucke.

— Mă'c să aflu ce i s-o fi-ntâmplat drăguţului de el, îi spuse madam Cibot soţului ei, că masa domnului Schmucke e gata.

Doamna Cibot acoperi farfuria de pământ cu o farfurie de porţelan obişnuită şi sosi, cu toată vârsta ei, la apartamentul celor doi prieteni, chiar în momentul când Schmucke îi deschidea lui Pons.

— Ge ai, tracă briedene? întrebă germanul înspăimântat de expresia tulburată a lui Pons.

— Îţi spun eu tot; dar am venit să cinez cu tine…

— Să ginezi! să ginezi! exclamă Schmucke încântat. Tar ist imposibil! adăugă el gândindu-se la tabieturile de mâncăcios ale prietenului său.

Bătrânul german o zări atunci pe doamna Cibot care stătea şi asculta conform dreptului ei de menajeră legitimă. Cuprins de o inspiraţie din cele care nu se aprind decât în

inima unui prieten adevărat, se duse drept la portăreasă şi o trase spre scară:

— Matam Zipod, lui Bons îi plag lugrurile pune; tu-te la CATRATRANUL ALPASDRU, ji gomantă o masă pună: beşte, magaroane! În svârjid, un osbăţ de Licuillis58!

— Cum adică, întrebă doamna Cibot.

— Atigă, reluă Schmucke, fiţel la tafă, geva pun de păud, cine stiglă te fin te Porteaux, ji ge are mai pun ca teligadese: aja ga groghede te orez ji gostiţă avumadă! Blădeşde dod: nu zbune nimic, îţi tau doţi panii înaboi mâine timineaţă.

Schmucke se întoarse în casă cu un aer vesel frecându-şi mâinile; dar faţa lui reluă treptat o expresie de uimire auzind povestirea nefericirilor care se abătuseră într-o clipă peste sufletul prietenului său. Schmucke încercă să-l consoleze pe Pons zugrăvindu-i lumea din punctul lui de vedere. Parisul e o veşnică vijelie, bărbaţii şi femeile sunt târâţi într-un vârtej de vals îndrăcit, şi nu trebuie să te aştepţi la nimic de la lume, care priveşte pe dinafară şi nu be tinăuntru, zise el. Povesti pentru a suta oară cum din an în an, cele trei eleve ale lui, singurele la care ţinuse, şi care ţineau la el, pentru care el şi-ar fi dat viaţa, şi de la care avea o mică pensie de nouă sute de franci, fiecare din ele contribuind cu o parte egală cam de trei sute de franci, uitaseră aşa de bine din an în an să vină să-l vadă, şi erau târâte de curentul vieţii pariziene cu atâta violenţă, încât nici nu-l putuseră primi, în ultimii trei ani, când se ducea la ele. (E-adevărat că Schmucke se ducea la aceste cucoane mari la zece dimineaţa!) în sfârşit, câştigurile rentei sale erau depuse la notari.

— Ji doduşi, au inimi te aur, reluă el. În vine, zunt încerajii mei băzidori, vemei îngândădoare, matam te Bordentučre, matam te Fontenesse, matam ti Dilet. Când le fă d, le fă d la Jambs-Eliusées, iar ele nu mă făd… ji ţin muld la mine, ji aj budea să mă tug la ele la masă, le-ar vace blăgere. Aj budea să mă tug la mojie la ele; tar eu brever gu muld să zdau gu

briedenul meu Bonz, bendrugă îl făd gânt freau ji în doade zilele.

Pons luă mâna lui Schmucke, o ţinu într-ale sale, o strânse cu un gest pornit din inimă, şi amândoi rămaseră aşa timp de câteva minute, ca nişte îndrăgostiţi care se revăd după o lungă despărţire.

— Ginează aigi în doade zilele, reluă Schmucke, care, în sinea lui, binecuvânta asprimea prezidentei. Uide! o să golegţionăm îmbreună, ji nigi tracul n-o să-ji fire goata în menajul nosdru.

Ca să se înţeleagă bine acest cuvânt eroic: o să golegţionăm îmbreună! trebuie să mărturisim că Schmucke era de o ignoranţă crasă în materie de colecţionare. Era nevoie de toată puterea prieteniei lui ca să nu spargă nimic în salon şi în birou, care erau lăsate pe seama lui Pons ca să-i servească de muzeu. Schmucke, dedat trup şi suflet muzicii, compozitor pentru el însuşi, se uita la flecuşteţele prietenului său aşa cum s-ar uita un peşte la o expoziţie de flori în grădina Luxemburg, unde ar fi primit o invitaţie. El respecta aceste opere minunate din cauza respectului pe care-l manifesta Pons când îşi ştergea de praf comoara. Răspundea: Ta, ist voarde trăcuţ! la exclamaţiile admirative ale prietenului său, aşa după cum o mamă răspunde cu fraze fără însemnătate la gesturile unui copil care nu ştie încă să vorbească. De când cei doi prieteni locuiau împreună, Schmucke îl văzuse pe Pons schimbând de şapte ori un orologiu, dând totdeauna unul mai prost pe unul mai frumos. Pons era în acel moment posesorul celui mai splendid orologiu fabricat de Boulle, un orologiu de abanos, incrustat cu aramă şi împodobit cu sculpturi, din prima manieră a lui Boulle. Cu toate explicaţiile savante ale lui Pons, Schmucke nu observase nici cea mai mică diferenţă între splendidul orologiu din prima manieră a lui Boulle59 şi celelalte şase. Dar, din cauza bucuriei lui Pons avea mai multă grijă de toate aceste vlegujdeţe decât chiar prietenul său. Nu e deci de mirare că fraza sublimă a lui Schmucke a

avut darul să potolească disperarea lui Pons, căci acel o să golegţionăm îmbreună al germanului însemna: „Am să bag şi eu bani în obiecte de artă, dacă vrei să cinezi aici”.

— Poftiţi la masă, veni să spună cu o neaşteptată siguranţă în glas madam Cibot.

E uşor de înţeles ce surprins a fost Pons văzând şi gustând cina pe care o datora prieteniei lui Schmucke. Asemenea senzaţii, atât de rare în viaţă, nu sunt născute din devotamentul continuu datorită căruia doi oameni îşi spun tot timpul unul altuia: „În mine te regăseşti pe tine” (căci te deprinzi cu asta); nu, ele sunt pricinuite de comparaţia dintre aceste mărturii ale fericirii vieţii intime cu barbariile din viaţa societăţii. Lumea e cea care uneşte iarăşi şi iarăşi doi prieteni sau doi îndrăgostiţi, când două suflete mari s-au legat prin dragoste sau prin prietenie. De aceea, Pons îşi şterse două lacrimi mari, iar Schmucke, din parte-i, fu obligat să-şi şteargă şi el ochii umezi. Nu-şi spuseră nimic, dar ţinură şi mai mult unul la altul şi-şi făcură cu capul nişte semne atât de prieteneşti, încât ele fură ca un balsam mângâietor pentru durerile pricinuite de firul de nisip pus de prezidentă în inima lui Pons. Schmucke îşi freca mâinile gata să-şi ia un rând de piele, căci avusese o idee din cele care nu-i miră pe germani decât când se nasc prea repede în creierul lor congelat de respectul faţă de prinţii suverani60.

— Tracă Bonf, zise Schmucke.

— Am ghicit, vrei să cinăm în toate zilele împreună.

— Aj vrea să viu adâd te pocad ga să-ţi tau în viegare zi asemenea mângare, răspunse melancolic blajinul german.

Madam Cibot, căreia Pons îi dădea uneori bilete pentru spectacolele teatrelor de pe bulevarde, ceea ce îl aşeza în inima sa la aceeaşi înălţime cu Schmucke pe care-l avea în pensiune, făcu atunci următoarea propunere:

— Să mă bată Dumnezeu, cu trei franci fără vin, pot să vă fac în toate zilele, pentru amândoi, o mâncărică de să lingi farfurioarele şi să le laşi curate, ca spălate.

— Atefărul e, răspunse Schmucke, gă eu mănâng mai pine cu pugatele lui matam Zipod, tegâd se mănângă la masa rejelui.

În entuziasmul lui, respectuosul german ajunse să imite ireverenţa ziarelor mărunte care pretindeau că masa regală seamănă cu cele de la restaurantele cu preţ fix.

— Zău aşa?! zise Pons. Ei, atunci am să încerc mâine.

Auzind această făgăduială, Schmucke sări de la un capăt al mesei la celălalt, trăgând faţa de masă cu farfurii şi sticle, şi-l strânse pe Pons într-o îmbrăţişare asemănătoare celei a unui gaz care pune stăpânire pe alt gaz pentru care are afinitate.

— Ce pugurie! exclamă el.

— Conaşul o să ia masa în toate serile aci, spuse plină de trufie şi înduioşată doamna Cibot.

Fără să fi aflat cărei împrejurări datora împlinirea visurilor sale, straşnica doamnă Cibot coborî în odaia ei, unde intră cum intră Josefa în scenă în Wilhelm Tell. Aruncă farfuriile şi exclamă:

— Cibot, aleargă şi ia două ceşcuţe de cafea de la Cafeneaua turcească şi spune-i băiatului de la plită că sunt pentru mine!

Apoi se aşează punându-şi mâinile pe genunchii ei puternici şi, privind pe fereastră zidul din faţa casei, zise:

— Am să mă duc astă-seară să-mi ghicească madam Fontaine.

Doamna Fontaine dădea în cărţi tuturor bucătăreselor, fetelor în casă, lacheilor, portarilor etC. Din cartierul Marais.

— De când s-au mutat la noi domnii ăştia doi, avem două mii de franci la Casa de depuneri. Noroc, nu glumă, în, opt ani! E bine oare să nu mă lăcomesc la câştig de pe urma domnului Pons şi să-l leg de casă? O să-mi spună asta găina lui madam Fontaine.

Necunoscându-le moştenitori lui Pons şi lui Schmucke, doamna Cibot trăgea nădejde de vreo trei ani încoace să

obţină un rând în testamentul conaşilor ei şi-şi mărise zelul cu care-i servea, împinsă de acest gând lacom ivit în timpul din urmă printre mustăţile ei, până atunci deplin cinstite. Cum Pons cina în toate zilele în oraş, el scăpase de aservirea completă în care portăreasa voia să-şi ţie conaşii. Viaţa nomadă a bătrânului trubadur-colecţionar speria vagele proiecte de seducţie care fluturau în mintea coanei Cibot şi care deveniseră un plan formidabil, începând din momentul acelei cine memorabile. După un sfert de ceas, coana Cibot reapăru în sufragerie, înarmată cu două 'ceşti de cafea foarte bună, pe care le însoţeau două păhăruţe de vişinată.

— Trăiazgă matam Zipod! exclamă Schmucke, m-a ghicid.

După ce linge-blide se mai văită niţel, iar Schmucke îi combătu tristeţea prin gingăşiile pe care porumbelul sedentar a trebuit să le găsească pentru porumbelul călător61, cei doi prieteni ieşiră împreună. Schmucke nu voia să-l lase singur pe prietenul său în starea în care îl adusese purtarea stăpânilor şi a servitorilor din casa Camusot. Îl cunoştea pe Pons şi ştia că, la orchestră, pe scaunul său de dirijor, puteau să-l cuprindă nişte gânduri groaznic de triste, care să distrugă efectul bun al întoarcerii sale la cuib. Aducându-l acasă seara, către miezul nopţii, Schmucke îl ţinea de braţ pe Pons; şi, aşa cum face un îndrăgostit pentru iubita lui adorată, îi atrăgea atenţia lui Pons asupra locurilor unde termina sau reîncepea trotuarul; îi dădea de veste când se apropia de vreo băltoacă; ar fi vrut ca pietrele să fie de vată, ca cerul să fie albastru, ca îngerii să aducă la urechile lui Pons muzica pe care i-o cântau. Doar cucerise ultima provincie care nu era a lui în inima prietenului său!

Vreme de trei luni de zile, Pons cină în fiecare zi cu Schmucke. Mai întâi, fu obligat să taie optzeci de franci pe lună din suma rezervată achiziţiilor de artă, căci, pe lângă cei patruzeci şi cinci de franci cât costa cina, îi mai trebuiau vreo treizeci şi cinci de franci pentru vin. Apoi, cu toate

atenţiile şi glumele nemţeşti ale lui Schmucke, bătrânul artist suspina după felurile de mâncare fine, după păhăruţele de lichior, după cafeaua bună, după pălăvrăgeala, politeţurile prefăcute, după comesenii şi bârfelile din casele unde cina. Nu te desparţi cu una, cu două, spre sfârşitul vieţii, de un obicei care durează de treizeci şi şase de ani. Un butoi de vin de o sută treizeci de franci toarnă un lichid prea puţin îmbietor pentru cineva care ştie ce-i un vin bun; aşa încât Pons, de câte ori ducea paharul la gură, îşi amintea cu mii de regrete sfâşietoare de vinurile delicioase ale amfitrionilor săi. Aşadar, după trei luni, durerile cumplite care fuseseră cât pe ce să sfărâme inima delicată a lui Pons erau potolite, nu se mai gândea decât la plăcerile din lumea aleasă; aşa după cum un crai bătrân regretă o metresă pe care a părăsit-o fiindcă prea îl înşela! Deşi încerca să ascundă melancolia adâncă de care era ros, bătrânul muzician părea în mod vădit atins de una dintre acele boli inexplicabile care-şi au centrul în starea moralului. Pentru a explica această nostalgie produsă de distrugerea unui obicei, e de ajuns să arătăm unul dintre miile de nimicuri, care, asemenea ochiurilor unor zale, acoperă sufletul cu o reţea de fier. Una dintre cele mai mari plăceri din viaţa dusă până atunci de Pons, una dintre bucuriile oricărui linge-blinde, de altfel, era surpriza, efectul gastronomic produs de felul de mâncare neaşteptat, de bunătăţile aduse în plus cu mare alai, în casele înstărite, de către stăpâna casei, când vrea să dea un aer sărbătoresc mesei! Aceste delicii ale stomacului îi lipseau lui Pons, căci, făloasă, madam Cibot îi spunea dinainte ce feluri de mâncare a gătit. Neprevăzutul periodic din viaţa lui Pons dispăruse cu totul. Cina lui se desfăşura fără surpriza care era numită odinioară, în gospodăriile strămoşilor noştri, ce-i sub capac! Iată ce nu putea înţelege Schmucke! Pons era prea delicat ca să se plângă şi, dacă există ceva mai trist decât geniul nerecunoscut, apoi e stomacul neînţeles. Inima a cărei iubire e respinsă, această dramă de care se

abuzează, se întemeiază pe o trebuinţă falsă; căci, dacă creatura te părăseşte, îl poţi iubi pe creator, care are comori de împărţit. Dar stomacul!.. Nimic nu se poate compara cu suferinţele lui: viaţa, înainte de toate! Pons regreta anumite creme, adevărate poeme! anumite sosuri albe, nişte capodopere! anumite păsări împănate cu trufe, un deliciu! şi mai presus de toate faimoşii crapi de Rin care nu se găsesc decât la Paris, şi cu ce condimente! În unele zile, Pons exclama: „Ah, Sofico!” gândindu-se la bucătăreasa contelui Popinot. Auzind acest suspin, un trecător ar fi crezut că moşneagul se gândeşte la vreo iubită, pe câtă vreme era vorba de ceva mai rar, de un crap gras! servit cu un sos frumos de privit şi bun de gustat, un sos demn de premiul Montyon62! Amintirea acestor mese de altădată îl făcu prin urmare să slăbească mult pe dirijorul nostru, apucat de un dor gastric.

La începutul lunii a patra, către sfârşitul lui ianuarie 1845, tânărul flautist, care se numea Wilhelm, ca aproape toţi germanii, şi Schwab, pentru a se deosebi de toţi Wilhelmii, ceea ce nu-l deosebea de toţi Schwabii, consideră necesar să-l informeze pe Schmucke asupra stării dirijorului, care îi preocupa pe cei din teatru. Era o zi de premieră, când se întrebuinţează instrumentele din care cânta bătrânul maestru german.

— Bătrânului îi merge prost, are el ceva care nu-i a bună, privirea-i e tristă, mişcarea braţului îi slăbeşte, zise Wilhelm Schwab arătându-l pe Pons, care urca mohorât la pupitru.

— Aja ist la jaizeci de ani, dodteauna, răspunse Schmucke.

— Haideţi, domnilor, luaţi-vă locurile, zise Pons, care-şi privi în orchestră mica lui armată după ce auzi clopoţelul directorului.

Se execută uvertura piesei Logodnica Diavolului, o feerie care a avut două sute de reprezentaţii. La primul antract, Wilhelm şi Schmucke se pomeniră singuri în orchestra pustie. În sală era o căldură de 32 grade Réaumur.

— Ia bovesdejde-mi isdoria tumidale, îi spuse Schmucke lui Wilhelm.

— Uite, vezi pe tânărul acela din avanscenă?.. îl recunoşti?

— Nu, te vel…

— A, pentru că are mănuşi galbene şi străluceşte cu toate razele bogăţiei; dar e prietenul meu Fritz Brunner, din Frankfurt-pe-Main…

— Gel gare fenea să fadă biesele la orghesdră, lângă tumneada?

— Chiar el. Nu-i aşa că e de necrezut o asemenea metamorfoză?

Eroul istoriei făgăduite era un german din aceia pe a căror figură se vede, în acelaşi timp, batjocura sumbră a lui Mefisto creat de Goethe şi simplitatea blândă din romanele lui Auguste Lafontaine63, de paşnică memorie; viclenia şi naivitatea, aviditatea tejghelelor şi nepăsarea studiată a unui membru al Jockey-Clubului64; dar mai ales dezgustul care pune un pistol în mâna lui Werther, acestuia fiindu-i mult mai lehamite de prinţii germani decât de Charlotte. Era în adevăr o figură tipică de german: multă şiretenie şi multă simplitate, prostie şi curaj, cunoştinţe care produc plictiseală, o experienţă care devine inutilă în faţa unui fleac; abuz de bere şi de tutun; dar, pentru a sublinia toate aceste antiteze, o scânteie diabolică în ochii albaştri, frumoşi şi obosiţi. Îmbrăcat elegant ca un bancher, Fritz Brunner arăta privirilor întregii săli un cap chel de o culoare desprinsă parcă din pânzele lui Tizian; într-o parte şi în alta i se încârlionţau cele câteva fire de păr de un blond-aprins, pe care i le lăsase desfrâul şi mizeria pentru ca să aibă şi el dreptul să se ducă la frizer, în momentul când va fi iar în fonduri. Faţa sa, odinioară frumoasă şi fragedă, ca cea a lui Iisus Cristos din pânzele pictorilor, luase tonuri vineţii pe care mustaţa roşie şi barba roşcată le făceau aproape sinistre. Albastrul curat al ochilor săi se tulburase în lupta cu necazurile. În sfârşit miile de destrăbălări ale Parisului îi bătuse pleoapele şi pielea din

jurul ochilor, a ochilor în care odinioară o mamă privea cu încântare căutând o copie dumnezeiască a ochilor ei. Acest filosof prematur, acest bătrân tânăr era opera unei mame vitrege.

Aici începe istoria ciudată a unui fiu risipitor din Frankfurt-pe-Main, faptul cel mai extraordinar şi cel mai bizar care s-a întâmplat vreodată în acest oraş cuminte, deşi central.

Domnul Gédeon Brunner, tatăl acestui Fritz, unul dintre acei celebri hangii din Frankfurt-pe-Main care practică, în complicitate cu bancherii, incizii autorizate de legi în punga turiştilor, calvinist cinstit de altfel, se însurase cu o evreică botezată, din zestrea căreia i se trăgea averea. Evreica muri, lăsându-l pe fiul său Fritz, în vârstă de doisprezece ani, sub tutela tatălui şi sub supravegherea unui unchi din partea mamei, negustor de blănuri la Leipzig, şeful întreprinderii Virlaz şi compania. Brunnertatăl fu obligat de către acest unchi, care nu era moale ca blănurile sale, să plaseze averea tânărului Fritz în multe mărci-aur, la banca Al-Sartchild, fără să se atingă de ea. Pentru a se răzbuna de această pretenţie izraelită, taica Brunner se recăsători, zicând că-i e cu neputinţă să ducă hanul lui cel mare fără ochii şi braţele unei femei. Se însura cu fiica unui alt hangiu, care i se păru o perlă; dar nu ştia ce înseamnă o fată singură la părinţi, răsfăţată de tata şi de mama. A doua doamnă Brunner fu ceea ce sunt tinerele nemţoaice când sunt rele şi uşuratice. Ea îşi risipi averea şi o răzbună pe prima doamnă Brunner făcând din bărbatul său omul cel mai nefericit în casa lui din câţi erau pe teritoriul oraşului liber Frankfurt-pe-Main, unde pare-se milionarii vor scoate o lege municipală obligând femeile să-i iubească numai pe ei. Nemţoaicei ăsteia îi plăceau diferite oţeturi pe care germanii le numesc în mod obişnuit „vinuri de Rin”; îi plăceau mărfurile pariziene; îi plăcea să călărească; îi plăcea să se gătească, în sfârşit, singurul lucru costisitor care nu-i plăcea erau femeile. Nu-l putea suferi pe micul

Fritz şi l-ar fi înnebunit, dacă acest tânăr, produs al calvinismului şi al mozaismului, n-ar li avut Frankfurtul ca loc de naştere, şi întreprinderea Virlaz din Leipzig ca tutelă; dar unchiul Virlaz, ocupat cu blănurile lui, nu veghea decât asupra mărcilor-aur, aşa că lăsă copilul pradă mamei vitrege.

Această hienă era cu atât mai furioasă împotriva îngeraşului de copil, fiu al frumoasei doamne Brunner, cu cât, în ciuda unor eforturi demne de o locomotivă, nu putea avea copii. Mânată de un gând diabolic, această nemţoaică criminală îl împinse pe tânărul Fritz, care avea douăzeci şi unu de ani, spre o viaţă de destrăbălări antigermanice. Spera că oţeturile de Rin, caii englezeşti de curse şi Margaretele lui Goethe vor da gata pe copilul evreicei şi averea lui; căci unchiul Virlaz lăsase o moştenire frumoasă micului său Fritz, în momentul când acesta devenise major. Dar dacă jocurile de ruletă din localităţile balneare şi prietenii vinului, printre care se număra şi Wilhelm Schwab, nimiciseră capitalul lui Virlaz, tânărul risipitor rămase ca să servească drept exemplu, aceasta fiind voia Domnului, mezinilor din oraşul Frankfurt-pe-Main, unde toate familiile se folosesc de el ca de o sperietoare pentru a-şi ţine copiii cuminţi şi înfricoşaţi la tejghelele lor de fier căptuşite cu mărci-aur. În loc să moară în floarea vârstei, Fritz Brunner avu plăcerea s-o îngroape el pe mamă-sa vitregă, într-unul dintre fermecătoarele cimitire unde germanii, sub pretext că-şi cinstesc morţii, se dedau pasiunii lor frenetice pentru horticultură. A doua doamnă Brunner muri deci înaintea părinţilor ei, iar bătrânul Brunner se alese cu pierderea banilor pe care ea îi luase din casele de bani şi cu asemenea necazuri încât, deşi croit ca Hercule, hotelierul se văzu, la şaizeci şi şapte de ani, rablagit, de parcă ar fi fost ros de faimoasa otravă a familiei Borgia65. Necazul de a nu fi moştenit-o pe nevastă-sa, după ce o suportase timp de zece ani, făcu din hotelier un fel de ruină din Heidelberg, dar mereu pusă pe picioare de Rechnung-urile călătorilor, aşa

după cum e reparată cea din Heidelberg spre a întreţine entuziasmul turiştilor care vin buluc pentru a vedea această frumoasă ruină, atât de bine întreţinută. La Frankfurt se vorbea despre asta ca despre un faliment. Brunner era arătat cu degetul, şi lumea îşi spunea:

— Iată unde pot duce o nevastă rea pe care n-o moşteneşti şi un fiu crescut după moda franţuzească!

În Italia şi în Germania, francezii sunt cauza tuturor nenorocirilor, ţinta tuturor săgeţilor; dar zeul, urmându-şi calea… (Restul ca în oda lui Le Franc de Pompignan66.)

Proprietarul marelui hotel Olanda nu-şi scoase necazul numai pe călători, ale căror note de plată (Rechnungen) fură influenţate de suferinţele sale. Când fiul său fu complet ruinat, Gédeon, socotindu-l cauza indirectă a tuturor nefericirilor, îi luă de la gură pâinea, apa şi sarea, îi refuză încălzitul, locuinţa şi pipa, ceea ce, la un tată hangiu german, este ultimul grad al blestemului părintesc. Autorităţile locale nedându-şi seama că prima vină era a tatălui, şi considerându-l ca unul dintre oamenii cei mai nefericiţi din Frankfurt-pe-Main, îi veniră într-ajutor: îl expulzară pe Fritz de pe teritoriul acestui oraş liber, căutându-i ceartă cu lumânarea. Justiţia nu e mai umană nici mai înţeleaptă la Frankfurt decât aiurea, deşi oraşul acesta este reşedinţa dietei germanice. Rareori un magistrat urcă în susul apei pe fluviul crimelor şi al întâmplărilor nenorocite pentru a afla cine ţinea urna din care a curs prima şuviţă de apă. Brunner uită de fiul său, iar prietenii fiului îl uitară pe hangiu.

Ah! dacă povestea asta s-ar fi putut juca în faţa cuştii suflerului pentru lumea aci adunată, în care ziariştii, junii eleganţi şi câteva pariziene se întrebau de unde venea figura adânc tragică a acestui german, apărut, în plină premieră a Parisului elegant, singur într-o avanscenă, ar fi fost mult mai frumos decât feeria Logodnica Diavolului, deşi era reprezentaţia a doua sută de mii a sublimei parabole

jucate în Mesopotamia, cu trei mii de ani înainte de Iisus Cristos.

Fritz se duse pe jos la Strasbourg şi află aci ceea ce fiul risipitor din Biblie n-a găsit în patria Sfintei Scripturi. Asta arată superioritatea Alsaciei, unde bat atâtea inimi generoase, demonstrând Germaniei frumuseţea îmbinării spiritului francez cu soliditatea germanică. Moştenitor de câteva zile al părinţilor săi, Wilhelm avea o sută de mii de franci. El îi deschise lui Fritz braţele, îi deschise inima, îi deschise casa, îi deschise punga. A descrie momentul în care Fritz, plin de praf, prăpădit şi aproape lepros, găsi, de partea cealaltă a Rinului, o monetă adevărată înseamnă a voi să compui o odă, şi singur Pindar, poetul grec, ar putea-o dărui omenirii, pentru a încălzi prietenia muribundă. Adăugaţi numele lui Fritz şi ai lui Wilhelm la cele ale lui Damon şi Pythias, Castor şi Pollux, Oreste şi Pylade67, Dubreuil şi Pemjah, Schmucke şi Pons, şi toate numele imaginare pe care le dăm celor doi prieteni din Monomotapa68, căci La Fontaine, ca om de geniu ce era, a făcut din ei închipuiri fără trup, fără realitate; adăugaţi aceste două nume noi celebrităţilor de mai sus, cu atât mai pe drept, cu cât Wilhelm îşi mâncă moştenirea în tovărăşia lui Fritz, aşa după cum Fritz o băuse pe-a lui Wilhelm, dar fumând, bineînţeles, toate felurile de tutun cunoscute.

Cei doi prieteni prăpădiră moştenirea (lucru ciudat!) prin berăriile din Strasbourg, în modul cel mai stupid şi cel mai vulgar, cu figurante de la teatrul din Strasbourg şi cu alsaciene care n-aveau, de la măturicile lor, decât băţul. Şi în fiecare dimineaţă îşi spuneau unul altuia:

— Oricum, trebuie să ne oprim, să luăm o hotărâre, să întreprindem ceva cu ce ne-a rămas!

— Ei, treacă pe ziua de azi, zicea Fritz, dar de mâine…

În viaţa risipitorilor, astăzi e un înfumurat şi jumătate, iar mâine e un laş şi jumătate care se sperie de curajul predecesorului său. Astăzi e Căpitan din vechea comedie, iar mâine e Pierrot din pantomimele noastre69. Ajungând la

ultima hârtie de o mie de franci, cei doi prieteni îşi luară un bilet de drum la mesageriile zise regale70, care îi aduseră la Paris, unde se instalară într-o mansardă a hotelului Rinul, în strada Mail, la Graff, fost prim-chelner la Gédeon Brunner. Fritz intră ca funcţionar cu şase sute de franci la fraţii Keller, bancheri, unde-l recomandă Graff. Graff, stăpânul hotelului Rinul, este fratele faimosului croitor Graff. Croitorul îl luă pe Wilhelm ca să-i ţină registrele. Graff găsi cele două posturi modeste, pentru cei doi fii risipitori, în amintirea uceniciei sale la hotelul Olanda. Aceste două fapte: un prieten ruinat şi îmbrăţişat de un prieten bogat, şi un hotelier german interesându-se de doi compatrioţi fără o para, vor face pe unii să creadă că-i vorba aici de un roman, dar toate lucrurile adevărate seamănă cu atât mai mult cu o istorie închipuită, cu cât istoria închipuită îşi dă, în zilele noastre, o nemaipomenită osteneală să semene cu adevărul.

Fritz, funcţionar cu şase sute de franci pe an, şi Wilhelm, ţiitor de registre cu aceeaşi leafă, îşi dădură seama de greutatea cu care puteai trăi astfel într-un oraş atât de ispititor ca Parisul. Iată de ce, chiar din al doilea an al instalării lor, în 1837, Wilhelm, care avea un talent frumuşel de flautist, intră în orchestra dirijată de Pons, ca să-şi îndulcească niţel traiul. Cât despre Fritz, el nu putu găsi un supliment de leafă decât desfăşurând capacitatea financiară a unei odrasle din neamul Virlazilor. Cu toată silinţa sa, şi poate din cauza însuşirilor sale, frankfurtezul nu ajunse la două mii de franci decât în 1843. Mizeria, această divină mamă vitregă, făcu pentru cei doi tineri ceea ce mamele lor nu putuseră face: îi învăţă ce e economia, ce e lumea, ce e viaţa; le dădu educaţia largă şi viguroasă pe care o împarte cu biciul şi de care au parte oamenii mari, toţi nefericiţi în copilărie. Fritz şi Wilhelm, fiind oameni destul de obişnuiţi, nu ascultară toate lecţiile mizeriei, se apărară de loviturile ei, găsiră că are piept uscat, braţe descărnate, şi nu dibuiră în ea pe buna zână Urgčle, care se supune când e

mângâiată de oamenii de geniu. Totuşi, ei învăţară cât de important e norocul şi-şi puseră în gând să-i taie aripile, dacă se mai întoarce la uşa lor.

— Ei, taică Schmucke, să-ţi explic totul în două cuvinte, reluă Wilhelm, care povestise îndelung pianistului, în nemţeşte, toată istoria. Brunner-tatăl a murit. El era, fără ca fiul său şi nici domnul Graff, la care locuiau, să aibă habar, unul dintre întemeietorii drumului de fier din Baden, din care a realizat profituri imense, şi lasă patru milioane moştenire. Astă-seară cânt din flaut pentru ultima dată. Dacă nu era vorba de o premieră, plecam de acum câteva zile, dar n-am vrut să fiu lipsă din orchestră.

— Vorde pine, dinere, zise Schmuke. Ji gu gine de însori?

— Cu fiica domnului Graff, gazda noastră, proprietarul hotelului Rinul. O iubesc pe domnişoara Emilie de şapte ani, iar ea a citit atâtea romane imorale, încât a refuzat pentru mine toate partidele, fără să ştie ce-o să se aleagă. Fata va fi foarte bogată, e unica moştenitoare a Graffilor, croitorii din strada Richelieu. Fritz îmi dă de cinci ori mai mult decât am tocat noi împreună la Strasbourg, cinci sute de mii de franci!.. Bagă un milion de franci într-o bancă unde şi domnul Graff, croitorul, plasează cinci sute de mii de franci; tatăl logodnicei mele îmi dă voie să pun şi eu la bătaie aci zestrea, care e de două sute cincizeci de mii de franci, şi ne comanditează şi el cu încă pe-atâta. Firma Brunner, Schwab şi CO. Va avea deci un capital de două milioane cinci sute de mii de franci. Ca să garanteze contul nostru, Fritz a cumpărat acţiuni de un milion cinci sute de mii de franci de la Banca Franţei. Şi asta nu-i toată averea lui Fritz, mai are şi casele de la Frankfurt ale tatălui său, evaluate la un milion, şi a şi dat cu arendă marele hotel Olanda unui văr al Graffilor.

— De uiţi gu drisdeţe la briedenul tumitale, observă Schmucke, care ascultase cu atenţie pe Wilhelm, nu gumfa ejdi jelos be el?

— Sunt gelos, dar pentru fericirea lui Fritz, zise Wilhelm. Seamănă el a om mulţumit? Mi-e teamă de Paris, să nu-i strice; aş vrea să-l văd luând calea pe care am luat-o eu. Demonul de altădată s-ar putea trezi în el. Scaun la cap am prins mai mult eu decât el. Îmbrăcămintea, lornieta lui, totul mă îngrijorează. Nu s-a uitat în sală decât la dame. Ah! dac-ai şti ce greu e să-l convingi pe Fritz să se însoare! are oroare de ceea ce se numeşte, în Franţa, a face curte; şi ar trebui să-l azvârle cineva în familie, aşa cum în Anglia e azvârlit un om în eternitate.

În timpul tumultului care marchează sfârşitul tuturor premierelor, flautistul îl invită la masa de nuntă pe dirijorul său. Pons primi bucuros. Schmucke zări atunci, pentru prima dată de trei luni, un zâmbet pe faţa prietenului său; îl însoţi până acasă, în strada Normandie, fără să scoată o vorbă, căci recunoscuse după acea sclipire de bucurie cât de adâncă era boala care-l rodea pe Pons. Un om cu suflet într-adevăr nobil, un om atât de dezinteresat, un om cu sentimente atât de înalte să aibă asemenea slăbiciuni!.. asta îl înmărmurea pe stoicul Schmucke, care deveni groaznic de trist, căci înţelese necesitatea de a renunţa să-l mai vadă în fiecare zi pe tragul te Bons la masă în faţa lui! asta pentru ca Pons să fie fericit. Şi nu ştia dacă sacrificiul acesta va fi posibil; gândul acesta îl înnebunea.

Prezidenta băgase de seamă, bineînţeles, că Pons, refugiat pe muntele Aventin71 din strada Normandie, păstra o tăcere mândră. Descotorosită de parazitul ei, se îngrijora prea puţin de soarta lui; credea, ca şi drăguţa ei de fată, că vărul a înţeles gluma micuţei Lili. Dar nu la fel se întâmplă cu prezidentul. Prezidentul Camusot de Marville, un omuleţ gras, devenit solemn de când cu avansarea lui la curte, îl admira pe Cicero, prefera spectacolele de la Opera Comică celor de la Teatrul Italienilor72, compara pe actori unii cu alţii, urma pas cu pas părerea generală; repeta, ca şi când ar fi fost ale lui, articolele din ziarul guvernamental, şi, când îşi formula părerea, parafraza ideile consilierului după care

urma la cuvânt. Magistratul acesta, destul de cunoscut în ce priveşte principalele trăsături ale caracterului său, obligat de situaţia sa să ia totul în serios, ţinea mai ales la legăturile de familie; ca cea mai mare parte a bărbaţilor care se află cu totul sub dominaţia nevestelor lor, prezidentul îşi lua, în lucrurile mărunte, un aer de independenţă, pe care soţia sa îl respecta. Timp de o lună, prezidentul se mulţumi cu motivele banale pe care i le dădu prezidenta cu privire la dispariţia lui Pons. Dar, până la urmă, găsi că e ciudat ca bătrânul muzician, de patruzeci de ani prieten, să nu mai vină pe la ei, şi asta tocmai după ce făcuse un dar atât de preţios, ca evantaiul doamnei de Pompadour. Acest evantai, recunoscut de către contele Popinot drept o capodoperă, îi aduse prezidentei, şi asta la Tuileries, unde giuvaerul trecu din mână în mână, nişte complimente care-i măguliră nespus de mult amorul propriu; lumea îi arătă în detaliu frumuseţile celor zece braţe de fildeş, fiecare având sculpturi de o fineţe nemaipomenită. O doamnă rusă îi oferi prezidentei, în casa contelui Popinot, şase mii de franci pe acest evantai extraordinar, zâmbind că-l vede în asemenea mâini, căci era, ce-i drept, un evantai de ducesă.

— Ce-i drept, nu-i păcat, îi spuse Cécile tatălui ei a doua zi după această ofertă, bietul văr se pricepe la flecuşteţele astea…

— Flecuşteţe! exclamă prezidentul. Dar statul va plăti trei sute de mii de franci pe colecţia răposatului domn consilier Dusommerard şi va cheltui, pe jumătate cu primăria Parisului, aproape un milion pentru a cumpăra şi repara palatul Cluny73, ca să instaleze acolo flecuşteţele astea!.. Aceste flecuşteţe, copilă dragă, sunt deseori singurele mărturii care ne-au rămas de la civilizaţiile dispărute. Un vas etrusc, un colan, care preţuiesc câteodată, unul patruzeci de mii, celălalt cincizeci de mii de franci, sunt flecuşteţe care ne dezvăluie perfecţiunea artelor din vremea asediului Troiei şi ne demonstrează că etruscii erau troieni refugiaţi în Italia!

Cam aşa glumea mărunţelul şi grăsuţul prezident, întrebuinţând faţă de nevastă şi de fiica sa ironii grosolane.

— Totalitatea cunoştinţelor necesare pentru aceste flecuşteţe, Cécile, reluă el, formează o ştiinţă care se numeşte arheologie. Arheologia cuprinde arhitectura, sculptura, pictura, argintăria, ceramica, tâmplăria de lux (artă foarte modernă), dantelele, tapiseriile, în sfârşit toate creaţiile muncii omeneşti.

— Atunci vărul Pons e un savant? întrebă Cécile.

— Ia stai! de ce nu mai vine pe-aici? întrebă prezidentul cu aerul unui om care simte o zguduire produsă de mii de constatări uitate, a căror înmănunchere subită nimereşte în plin, ca să împrumutăm o expresie de-a vânătorilor.

— S-o fi supărat din cine ştie ce fleac, răspunse prezidenta. Poate că nu m-am arătat destul de impresionată faţă de darul evantaiului. Ştii, nu prea mă pricep…

— Dumneata, una dintre cele mai bune eleve ale lui Servin, exclamă prezidentul, nu-l cunoşti pe Watteau?

— Îi cunosc pe David, Gérard, Gros, şi pe Girodet, şi pe Guérin, şi pe domnul de Forbin, şi pe domnul Turpin de Crissé74…

— Ar fi trebuit…

— Ce-ar fi trebuit, domnule? întrebă prezidenta privindu-şi bărbatul cu aerul unei regine din Saba75.

— Să ştii ce reprezintă Watteau, draga mea, e foarte la modă, răspunse prezidentul cu o umilinţă care arăta câte obligaţii avea faţă de nevastă-sa.

Conversaţia aceasta avusese loc cu câteva zile înainte de premiera Logodnicei Diavolului, când toată orchestra fusese izbită de starea maladivă a lui Pons. Dar, până atunci, cei deprinşi să-l vadă pe Pons la masă la ei şi să-i dea comisioane se întrebaseră toţi ce-i cu el şi, în cercul în care se învârtea bătrânul, se răspândise o îngrijorare cu atât mai mare, cu cât mai multe persoane îl zăriseră la postul său la teatru. Cu toată grija cu care Pons evita, în cursul plimbărilor sale, fostele sale cunoştinţe, când se întâlnea cu

ele, se pomeni nas în nas cu fostul ministru, contele Popinot, la Monistrol, unul dintre faimoşii şi îndrăzneţii negustori de pe bulevardul cel nou Beaumarchais, negustorul despre care îi vorbise Pons prezidentei şi al cărui entuziasm prefăcut face să se scumpească din zi în zi curiozităţile, care, zice el, devin atât de rare, că nu se mai găsesc deloc.

— Dragă Pons, de ce nu te mai vezi? Îţi ducem mult lipsa, iar doamna Popinot nu ştie ce să creadă văzând că ne-ai părăsit.

— Domnule conte, răspunse bătrânul, mi s-a dat a înţelege într-o casă, la o rudă, că la vârsta mea nu mai ai ce căuta în lume. N-am fost niciodată primit cu prea multă politeţe, dar cel puţin nu fusesem încă insultat. Eu n-am cerut nimic nimănui, spuse el cu mândria artistului. În schimbul unor amabilităţi, căutam să fiu folositor celor care mă primeau la ei în casă; dar se pare că m-am înşelat şi că trebuie să fiu birnic şi slugă plecată pentru cinstea de a lua masa la prieteni, la rude… Ei bine, mi-am dat demisia din rolul de linge-blide. La mine acasă găsesc în fiecare zi ceea ce nici o masă nu mi-a oferit… un prieten adevărat!

Cuvintele acestea, pătrunse de o amărăciune pe care bătrânul artist ştia s-o sublinieze încă prin gest şi prin accent, îl impresionară într-atât pe pair-ul Franţei, încât îl trase deoparte pe vrednicul muzician.

— Ia stai, dragul meu prieten, ce ţi s-a întâmplat? Nu-mi poţi destăinui ce te-a jignit? Permite-mi să-ţi atrag atenţia că, la mine, n-ai dus lipsă de respect…

— Sunteţi singura excepţie pe care o fac, zise bătrânul. De altfel sunteţi un mare senior, un om de stat, şi preocupările dumneavoastră ar scuza totul, la nevoie.

Cucerit de dibăcia diplomatică a lui Popinot, câştigată de acesta prin mânuirea oamenilor şi a treburilor, Pons îi povesti până la urmă ce păţise la prezidentul de Marville. Popinot îşi însuşi atât de tare indignarea victimei, încât vorbi de asta pe loc, acasă, doamnei Popinot, femeie excelentă şi merituoasă, care o mustră pe prezidentă de

îndată ce o întâlni. Cum fostul ministru îi spuse şi el, din partea lui, câteva cuvinte în această privinţă prezidentului, o explicaţie de familie avu loc în casa Camusot de Marville. Deşi Camusot nu era tocmai stăpân la el acasă, dojana lui era prea temeinică de drept şi de fapt, pentru ca soţia şi fiica lui să n-o recunoască întemeiată; amândouă se arătară spăsite şi aruncară vina pe servitori. Chemaţi şi scuturaţi, aceştia nu obţinură iertare decât după ce făcură mărturisiri complete, care îi arătară prezidentului ce dreptate avea vărul Pons să stea acasă la el.

Cum fac de obicei bărbaţii sub papuc, prezidentul îşi desfăşură întreaga majestate maritală şi judiciară, declarând servitorilor că vor fi daţi afară şi că-şi vor pierde în felul acesta ţoale avantajele pe care slujba lor îndelungată le câştigase în casa lui, dacă, de aci înainte, vărul său Pons şi toţi cei care-i fac cinstea să-i intre în casă nu vor fi trataţi aşa cum e tratat el însuşi. Vorba aceasta o făcu să zâmbească pe Madeleine.

— Ba chiar n-aveţi, zise prezidentul, decât o cale de scăpare, să-l împăcaţi pe vărul meu cerându-i iertare. Duceţi-vă şi spuneţi-i că numai de el depinde dacă rămâneţi sau nu aci, căci vă concediez pe toţi dacă nu vă iartă.

A doua zi, prezidentul plecă mai devreme ca să poată face o vizită vărului său înainte de şedinţa de la tribunal. Apariţia domnului preşedinte de Marville, anunţat de madam Cibot, a fost un eveniment. Pons, căruia i se făcea această onoare pentru prima dată în viaţă, presimţi că era vorba să i se dea o satisfacţie.

— Dragă vere, spuse prezidentul după bineţele obişnuite, am aflat până la urmă motivul pentru care te-ai retras. Purtarea dumitale face să crească, dacă mai e cu putinţă, stima pe care ţi-o port. În privinţa asta nu-ţi spun decât atât. Toţi servitorii mei au fost daţi afară. Soţia şi fiica mea sunt disperate; vor să te vadă ca să se lămurească lucrurile. În toate astea, dragă vere, există un nevinovat, un bătrân judecător; nu mă pedepsi pentru isprava unei fetiţe

zvăpăiate care voia să cineze la alde Popinot, mai ales că viu să închei pace, recunoscând că toată vina e de partea noastră… O prietenie de treizeci şi şase de ani, fie şi atinsă, mai are încă ceva drepturi. Haide! semnează pacea venind diseară la masă la noi…

Pons se încurcă într-un răspuns fără şir şi-i spuse până la urmă vărului său că, în seara aceea, lua parte la logodna unui muzicant din orchestra sa, care se lăsa de flaut ca să se facă bancher.

— Ei, atunci, mâine.

— Dragă vere, doamna contesă Popinot mi-a făcut cinstea să mă invite printr-o scrisoare de o amabilitate…

— Atunci, poimâine, reluă prezidentul.

— Poimâine, asociatul primului meu flautist, un german, un domn Brunner, dă logodnicilor o masă ca răspuns la cea dată azi de ei…

— Eşti un om destul de agreabil ca să se bată lumea pentru plăcerea de a te invita, zise prezidentul. Ei, fie pe duminica viitoare! de azi în opt… cum se zice la tribunal.

— Atunci luăm masa la un domn Graff, socrul flautistului…

— Bine, pe sâmbătă! Până atunci, vei avea timpul să liniştеşti o fetiţă care s-a şi căit de fapta sa. Dumnezeu nu cere decât căinţă, vei fi oare mai pretenţios decât Tatăl ceresc faţă de biata mititică?..

Atins la partea lui slabă, Pons se pierdu în formule mai mult decât politicoase şi-l conduse pe prezident până în capul scării. Un ceas mai târziu, servitorii prezidentului sosiră la bătrânul Pons şi se purtară cum se poartă toţi servitorii, în chip laş şi linguşitor: se smiorcăiră! Madeleine îl luă deoparte pe domnul Pons şi i se aruncă fără multă vorbă la picioare.

— Eu am pus totul la cale, conaşule, şi conaşul ştie bine cât ţiu la el, zise ea izbucnind în lacrimi. De vină e toată istoria asta nenorocită, s-o ştie conaşul, e răzbunarea care-mi fierbea în sânge. Şi-o să ne pierdem viagerele76!..

Conaşule, am fost nebună, dar n-aş vrea ca de pe urma nebuniei mele să sufere şi ceilalţi…

După ce o iertă cu mărinimie pe Madeleine, Pons împărţi tuturor iertarea spunând că va vorbi cu vara sa, prezidenta, pentru ca toţi servitorii să rămână în casă. Cu nespusă bucurie văzu recâştigate toate plăcerile lui obişnuite, fără să fi comis vreo laşitate. Veniseră saloanele la el, demnitatea caracterului său avea să câştige dintr-asta; dar, discutând despre triumful său cu prietenul Schmucke, avu durerea să-l vadă pe acesta trist şi plin de îndoieli nemărturisite. Totuşi, văzând schimbarea subită a fizionomiei lui Pons, bunul german se bucură până la urmă sacrificând fericirea pe care o simţise în cele patru luni cât îl avusese pe prietenul său cu totul lângă sine. Bolile morale au un avantaj imens faţă de cele fizice, ele dispar pe loc prin împlinirea dorinţei care le pricinuieşte, aşa după cum se nasc din lipsa unui anumit lucru; în dimineaţa aceea, Pons a fost alt om. Bătrânul trist şi muribund lăsă locul acelui Pons satisfăcut, care aducea nu demult prezidentei evantaiul marchizei de Pompadour. Dar Schmucke căzu adânc pe gânduri în faţa acestui fenomen fără să-l înţeleagă, căci stoicismul adevărat nu-şi va explică niciodată apucăturile de curtean ale francezului. Pons era un adevărat francez din epoca Imperiului, şi la el, galanteria secolului ce trecuse se îmbina cu devotamentul faţă de femeie, atât de slăvit în romanţele din ciclul Plecând spre Siria77 etc. Schmucke îşi îngropă durerea în suflet sub florile filosofiei sale germane; dar într-o săptămână se făcu galben la faţă, şi madam Cibot recurse la subterfugii ca să i-l aducă pe „doctorul mahalalei”. Medicul se temu de icter, şi o lăsă pe madam Cibot ca lovită de trăsnet în faţa acestui cuvânt savant care nu însemna decât gălbinare!

Pentru prima dată poate, cei doi prieteni aveau să ia masa împreună în oraş; dar, pentru Schmucke, asta însemna un fel de excursie în Germania. Într-adevăr, Johann Graff, stăpânul hotelului Rinul, şi fiica sa Emilia, Wolfgang Graff,

croitorul, şi nevasta lui, Fritz Brunner şi Wilhelm Schwab erau germani. Pons şi notarul erau singurii francezi poftiţi la banchet. Croitorii, care aveau o casă splendidă în strada Richelieu, între strada Neuve-des-Petits-Champs şi strada Villedot, o crescuseră pe nepoata lor, tatăl ei temându-se, pe drept cuvânt, de contactul cu oamenii de tot felul care trec printr-un hotel. Aceşti croitori de ispravă, care-o iubeau pe copilă ca pe fiica lor, dădeau parterul tinerilor căsătoriţi. Acolo trebuia să se instaleze Banca Brunner, Schwab şi Compania. Cum aranjamentele datau cam de o lună, timpul necesar pentru a valorifica moştenirea rămasă lui Brunner, căruia i se datora toată această fericire, apartamentul viitorilor soţi fusese renovat şi mobilat luxos de către vestitul croitor. Pentru birourile băncii se rezervase aripa care lega o splendidă casă de raport, clădită la stradă, de vechea casă boierească dintre curte şi grădină.

Pe drum, între strada Normandie şi strada Richelieu, Pons află de la Schmucke cel cu capul veşnic în nori amănuntele acestei noi poveşti a fiului risipitor, pentru care moartea tăiase un hangiu gras. Împăcat de curând cu rudele sale cele mai apropiate, Pons se gândi numaidecât să-l însoare pe Fritz Brunner cu Cécile de Marville. Întâmplarea voi ca notarul fraţilor Graff să fie tocmai ginerele şi succesorul lui Cardot, fostul secretar secund al notariatului, la care Pons cina deseori.

— Ah, dumneata eşti, domnule Berthier, zise bătrânul muzician întinzând mâna ex-amfitrionului său.

— Da' de ce nu ne mai faci plăcerea să vii să iei masa la noi? întrebă notarul. Soţia mea se temea să nu ţi se fi întâmplat ceva. Te-am văzut la premiera piesei Logodnica Diavolului, şi îngrijorarea noastră a devenit curiozitate.

— Bătrânii sunt susceptibili, răspunse moşneagul, vina lor e că sunt în întârziere cu un secol. Ce să-i faci?.. e de ajuns că reprezintă unul, nu pot ţine pasul şi cu cel în care mor.

— A! zise notarul cu un aer spiritual, cum s-ar zice, nu poţi alerga după două secole deodată.

— Ia spune! pentru ce n-o măritaţi pe verişoara mea Cécile de Marville? întrebă bătrânul, trăgându-l într-un colţ pe tânărul notar.

— Ei, de ce? răspunse notarul. În secolul nostru în care luxul a pătruns până şi în curţile portarilor, tinerii pregetă să-şi unească soarta cu cea a fiicei unui preşedinte al Curţii de apel regale din Paris, când nu i se dă fetei decât o sută de mii de franci zestre. În clasa în care va fi situat soţul domnişoarei de Marville, nu s-a văzut femeie care să-l coste pe soţul ei numai trei mii de franci pe an. Prin urmare dobânda zestrei abia dacă poate acoperi cheltuielile pe toalete ale viitoarei neveste. Un burlac, cu cincisprezece-douăzeci de mii de franci rentă, locuieşte într-un apartament frumos, n-are obligaţii mondene, poate să ţie numai un servitor, îşi cheltuieşte tot venitul pe propriile lui plăceri, şi ca să facă impresie bună în societate nu trebuie decât să se îmbrace bine. E răsfăţat de toate mamele prevăzătoare, aşa încât e unul dintre regii modei pariziene. Pe câtă vreme o nevastă are pretenţia unei case bine puse la punct, vrea ca trăsura să fie la dispoziţia ei, dacă se duce la teatru, vrea lojă, pe când burlacul nu plătea decât un stal; în sfârşit, ea e acum reprezentanta averii pe care burlacul o reprezenta odinioară singur. Să zicem că soţii au treizeci de mii de franci venit; burlacul bogat ajunge un biet amărât care stă la gânduri şi când e vorba de preţul unei curse la Chantilly78. Dacă mai vin şi copiii… menajul e de-a binelea strâmtorat. Cum domnul şi doamna de Marville abia au trecut de cincizeci de ani, speranţele n-ajung la scadenţă decât după cincisprezece-douăzeci de ani; nici unui burlac nu-i convine să le pună la păstrare atâta vreme; iar inima zvăpăiaţilor care dansează polca la balul Mabille cu loretele e atât de gangrenată de calcule, încât toţi tinerii de însurat cercetează cele două feţe ale problemei fără să fie nevoie de noi, ca să le-o explicăm. Fie vorba între noi, domnişoara

de Marville nu prea tulbură inima pretendenţilor săi într-atâta încât ei să-şi piardă capul, aşa încât toţi fac asemenea reflecţii anti-matrimoniale. Dacă un tânăr cu scaun la cap şi cu douăzeci de mii de franci venit îşi face în petto un plan de căsătorie pentru a-şi satisface unele ambiţii, domnişoara de Marville corespunde prea puţin…

— Dar de ce? întrebă muzicianul uimit.

— A! răspunse notarul, astăzi aproape toţi băieţii ăştia, chiar dacă sunt urâţi ca mine şi ca dumneata, dragă Pons, au obrăznicia să pretindă o zestre de şase sute de mii de franci, fete din societatea înaltă, foarte frumoase, foarte inteligente, foarte bine crescute, fără nici un cusur, perfecte.

— Aşadar, verişoara mea se va mărita greu?

— Câtă vreme părinţii ei nu se vor hotărî să-i dea de zestre moşia Marville, va rămâne nemăritată; dacă ei se învoiau să i-o dea, astăzi ar fi vicontesă Popinot… Dar uite c-a venit domnul Brunner, avem de citit actul de asociaţie al băncii Brunner şi contractul de căsătorie.

După prezentări şi formulele de politeţe, Pons, pe care părinţii îl rugaseră să semneze contractul ca martor, ascultă citirea actelor şi, către orele cinci şi jumătate, toată lumea trecu în sufragerie. Masa a fost un ospăţ bogat, aşa cum dau negustorii când întrerup afacerile; un ospăţ care dovedea, de altfel, relaţiile lui Graff, stăpânul hotelului Rinul, cu cei mai de seamă negustori de alimente din Paris. Nicicând nu pomeniseră Pons şi Schmucke asemenea masă. Au fost nişte feluri de mâncare să-ţi stea mintea!.. nişte tăiţei de o frăgezime fără pereche, nişte peştişori prăjiţi care se topeau în gură, un somn de Geneva cu adevărat sos genevez şi o cremă pentru plum-pudding care ar fi uimit pe faimosul doctor despre care se zice că ar fi inventat-o la Londra. S-au ridicat de la masă la ceasurile zece seara. Cantitatea de vin de Rin şi de vinuri franţuzeşti care s-a băut ar mira pe rafinaţi, căci lumea nu ştie câte lichide pot absorbi germanii rămânând calmi şi liniştiţi.

Pe la orele zece jumătate, Pons şi Schmucke se nimeriseră pe o bancă, în grădină, cu flautistul între ei, fără să-şi dea prea bine seama cum ajunseseră să stea de vorbă despre firea, despre părerile şi despre nenorocirile lor. În mijlocul acestui mişmaş de destăinuiri, Wilhelm vorbi despre dorinţa lui de a-l însura pe Fritz, dar vorbi cu forţa şi cu elocinţa pe care o dă vinul.

— Ce-ai zice de planul ăsta pentru prietenul dumitale Brunner? îi spuse Pons la ureche lui Wilhelm: o fată drăguţă, înţelegătoare, de douăzeci şi patru de ani, dintr-o familie foarte aleasă; tatăl deţine un post din cele mai înalte în magistratură, zestrea e de o sută de mii de franci şi speranţele se urcă la un milion.

— Staţi! răspunse Schwab, chiar acum îi vorbesc lui Fritz.

Şi cei doi muzicieni îi văzură pe Brunner şi pe prietenul său plimbându-se prin grădină încoace şi încolo, trecând iarăşi şi iarăşi prin faţa lor, şi vorbind când unul când celălalt. Pons, care-şi simţea capul cam greu şi care, fără să fie propriu-zis beat, putea gândi cu uşurinţă, dar nu-i venea uşor să-şi exprime gândurile, se uită la Fritz prin norul diafan datorit vinului şi i se păru că vede pe faţa lui aspiraţia spre fericirea de familie. Schwab îl prezentă curând după aceea domnului Pons pe prietenul şi asociatul său, care-i mulţumi bătrânului pentru osteneala pe care binevoia să şi-o dea. Începu o convorbire, în care Schmucke şi Pons, cei doi burlaci, urcară în slăvi căsătoria şi-şi îngăduiră să glumească, fără răutate, spunând „că e scop şi hop pentru bărbat”79. Când se servi îngheţata, ceaiul, punciul şi prăjiturile în viitorul apartament al viitorilor soţi, respectabilii negustori se înveseliră peste măsură aflând că, în curând, comanditarul băncii îl va imita pe asociatul său.

Schmucke şi Pons se întoarseră acasă pe bulevarde, la două dimineaţa, filosofând fără sfârşit asupra felului armonios în care se aranjează lucrurile pe lumea asta.

A doua zi, Pons se duse la vara sa, prezidenta, pătruns de bucuria adâncă de a răspunde răului cu bine. Dragul de el,

ce suflet frumos!.. Atinse fără îndoială sublimul, nimeni nu va spune altfel, căci trăim într-un secol când se dă premiul Montyon celor care-şi fac datoria urmând preceptele Evangheliei.

„A! au să rămână grozav de îndatoraţi faţă de linge-blidele lor”, îşi spunea el întorcând colţul din strada Choiseul.

Un om mai puţin îmbătat de satisfacţie decât Pons, un om de lume, un om bănuitor s-ar fi uitat cu atenţie la prezidentă şi la fiica ei în momentul revenirii în casa lor; dar bietul muzician era un copil, un artist plin de naivitate, care credea numai în binele moral, aşa cum credea în frumosul din artă; fu încântat de primirea mieroasă a prezidentei şi a Ceciliei. De doisprezece ani tot asista la reprezentaţii de vodevil, de dramă, de comedie, dar nu fu în stare să recunoască schimele comediei sociale, poate tocmai pentru că le văzuse prea mult. Cei care frecventează saloanele pariziene şi care îşi dau seama cât de uscate erau inima şi trupul prezidentei, femeie ahtiată doar după măriri şi vrând cu orice preţ să pară virtuoasă, cei care au înţeles falsa cucernicie şi trufia unei femei deprinse să poruncească acasă îşi pot închipui ce ură ascunsă purta ea vărului soţului ei, de când se făcuse vinovată faţă de el. Toate manifestările de prietenie ale prezidentei şi ale fiicei sale ascundeau prin urmare o dorinţă formidabilă de răzbunare pe care, bineînţeles, n-o puteau pune în practică deocamdată. Pentru prima dată în viaţa ei, Amélie fu silită să admită că nu ea, ci bărbatul pe care-l ducea de nas avusese dreptate; şi, pe deasupra, trebuia să se arate afectuoasă faţă de autorul înfrângerii ei!.. Ceva asemănător cu această situaţie nu se întâlneşte decât în preasfinţitul colegiu al cardinalilor sau în soborurile preoţeşti ale unor capi de tagme religioase, unde anumite prefăcători durează ani şi ani de zile.

La ora trei, în momentul când prezidentul se înapoia de la Palatul de Justiţie, Pons abia terminase de povestit amănuntele minunate ale cunoştinţei sale cu domnul

Frédéric Brunner, despre masa din ajun care nu se încheiase decât dimineaţa, şi despre tot ceea ce se referea la numitul Frédéric Brunner. Cécile intrase de-a dreptul în materie, informându-se de felul cum se îmbracă Frédéric Brunner, despre statura lui, despre înfăţişarea lui, despre culoarea părului şi a ochilor, iar după ce deduse că Frédéric avea un aer distins, îi admiră nobleţea caracterului.

— Să dea el cinci sute de mii de franci tovarăşului de suferinţe! vai! mamă, să ştii c-o să am trăsură şi o lojă la Italieni…

Şi Cécile arăta aproape drăguţă gândindu-se că se vor realiza toate pretenţiile nutrite de maică-sa pentru ea şi că se vor împlini speranţele pe care începuse să le piardă. Cât despre prezidenta, ea spuse numai atât:

— Fetiţo dragă, poţi fi măritată până în două săptămâni.

Toate mamele spun fetelor lor de douăzeci şi trei de ani fetiţe!

— Oricum, zise prezidentul, trebuie şi ceva răgaz pentru a lua informaţii; niciodată nu-mi vei da fiica după primul venit…

— Dacă-i vorba de informaţii, actele s-au făcut la Berthier, răspunse bătrânul artist. Cât despre tânăr, dragă verişoară, ţi-aduci aminte ce mi-ai spus! Ei, bine, e trecut de patruzeci de ani, părul i-a căzut pe jumătate şi caută în familie un liman împotriva furtunilor. Eu nu l-am contrazis: fiecare cu gusturile lui…

— Cu atât mai mult trebuie să-l vedem pe domnul Brunner, replică prezidentul. Nu vreau s-o dau pe fiica mea după vreun prăpădit de bolnav.

— Ei, bine, verişoară, o să-l puteţi aprecia, dacă vreţi, pe pretendentul meu peste cinci zile, căci sunteţi de părere că o întrevedere e de ajuns.

Cécile şi prezidenta făcură un gest de încântare.

— Frédéric, care e un foarte priceput amator de artă, m-a rugat să-l las să vadă în amănunt mica mea colecţie, reluă vărul Pons. N-aţi văzut niciodată tablourile şi obiectele mele

de artă, spuse el celor două rude, veniţi amândouă, ca două doamne aduse de prietenul meu Schmucke; astfel veţi face cunoştinţă cu pretendentul, fără a fi compromise. Frédéric poate să n-aibă habar cine sunteţi.

— De minune! exclamă prezidentul.

E uşor de ghicit de câte atenţii a fost copleşit parazitul odinioară dispreţuit. Bietul om a fost, în adevăr, în ziua aceea, vărul prezidentei. Fericita mamă, înecându-şi ura în valurile bucuriei, găsi nişte priviri, nişte zâmbete şi nişte cuvinte care-l aduseră pe bătrân în stare de extaz, din pricina binelui pe care-l făcea şi din pricina viitorului pe care-l întrevedea. N-avea el să afle în casele Brunner, Schwab şi Graff nişte ospeţe asemenea celui din seara semnării contractului? La orizont îi apărea o viaţă de huzur şi un şir superb de mâncăruri neaşteptate, de surprize gastronomice, de vinuri delicioase!

— Dacă vărul Pons ne înlesneşte o asemenea afacere, îi spuse prezidentul soţiei sale după plecarea lui Pons, trebuie să-i constituim o rentă echivalentă cu leafa lui de dirijor.

— Bineînţeles, zise prezidenta.

Cécile primi misiunea, în cazul că i-ar plăcea tânărul, să-l convingă pe bătrânul muzician să primească această scârboasă răsplată.

A doua zi, preşedintele, doritor de a avea dovezi autentice despre averea domnului Frédéric Brunner, se duse la notar. Berthier, prevenit de prezidenta, îl chemase pe noul său client, bancherul Schwab, fostul flautist. Ameţit de o asemenea încuscrire pentru prietenul său (Se ştie doar cât respectă germanii măririle sociale! În Germania o femeie este doamna general, doamna consilier, doamna avocat.), Schwab fu om de înţeles, aşa cum e un colecţionar care crede că-l înşală pe un negustor.

— Înainte de toate, îi spuse lui Schwab tatăl Ceciliei, cum eu voi da prin contract moşia Marville fiicei mele, aş dori s-o mărit sub regim dotai. Domnul Brunner ar trebui atunci să plaseze un milion în terenuri pentru a mări moşia Marville,

constituind o proprietate imobiliară dotală care ar pune viitorul fiicei mele şi cel al copiilor ei la adăpost de riscurile băneşti.

Berthier îşi mângâie bărbia, gândindu-se: „Joacă tare, domnul prezident!”

După ce i se explică în ce constă regimul dotai, Schwab garantă pentru prietenul său. Clauza aceasta realiza dorinţa pe care-l auzise pe Fritz exprimând-o, aceea de a găsi o combinaţie care să-l ferească de a mai cădea vreodată în mizerie.

— În acest moment se găsesc de vânzare ferme şi păşuni de un milion două sute de mii de franci, zise prezidentul.

— Un milion de acţiuni ale Băncii Franţei e de ajuns, zise Schwab, pentru a garanta contul casei noastre la Banca Franţei. Fritz nu vrea să bage mai mult de două milioane în afaceri; va face ceea ce cereţi, domnule preşedinte.

Când prezidentul aduse aceste veşti celor două femei, ele fură aproape înnebunite de bucurie. Nicicând o pradă atât de bogată nu se arătase atât de gata a intra în plasa conjugală.

— Vei fi doamna Brunner de Marville, spuse tatăl fiicei sale, căci voi obţine pentru soţul tău permisiunea de a adăuga acest nume la al lui şi, mai târziu, va fi încetăţenit. Dacă ajung pair al Franţei, el îmi va fi urmaşul!

Timp de cinci zile, prezidenta îşi pregăti fiica. În ziua întrevederii, o îmbrăcă ea însăşi pe Cécile, o echipă cu mâna ei cu aceeaşi grijă cu care amiralul flotei albastre a echipat iahtul de plăcere al reginei Angliei pentru călătoria ei în Germania.

Dinspre partea lor, Pons şi cu Schmucke au curăţat şi au şters de praf muzeul lui Pons, apartamentul, mobilele, cu sprinteneala mateloţilor care freacă un vas-amiral.

Destul de dibace ca să evite dificultatea unei intrări în scenă, femeile sosiră cele dintâi; voiau să fie în elementul lor. Pons îl prezentă pe prietenul său Schmucke rudelor sale, cărora le făcu impresia unui idiot. Cum nu se gândeau

decât la logodnicul cu patru milioane, cele două ignorante nu prea fură atente la demonstraţiile artistice ale bătrânului Pons. Priveau cu ochi indiferenţi picturile pe smalţ ale lui Petitot80, aşezate distanţat pe un fond de catifea roşie în trei rame minunate. Florile lui van Huysum, ale lui David de Heim, insectele lui Abraham Mignon, pânzele lui Van Eyck, ale lui Albrecht Dürer, originalele de Cranach, bucata de Giorgione, cele de Sébastian del Piombo, de Backuysen, de Hobbema, de Géricault81, raritățile picturii, nimic nu le trezea curiozitatea, căci aşteptau soarele care trebuia să lumineze aceste bogăţii; fură mirate, totuşi, de frumuseţea câtorva giuvaeruri etrusce şi de valoarea reală a tabacherelor. Tocmai se extaziau de complezenţă ţinând în mână nişte statuete florentine de bronz, când madam Cibot îl anunţă pe domnul Brunner! Nu întoarseră capul, ci profitară de o oglindă superbă de Veneţia, încadrată într-o ramă foarte mare de abanos sculptat, ca să-l examineze pe cel mai grozav dintre pretendenţi.

Înştiinţat de Wilhelm, Frédéric îşi potrivise cum putuse mai bine puţinul păr pe care-l mai avea. Purta nişte pantaloni frumoşi de o culoare plăcută, deşi închisă, o vestă de mătase extrem de elegantă şi de o croială nouă, o cămaşă ajurată dintr-o pânză ţesută de mâna unei frizone82, o cravată albastră cu dunguliţe albe. Lanţul de la ceas şi măciulia bastonului erau opera bijutierilor Florent şi Chanor. Cât despre haină, taica Graff o croise el însuşi din cea mai bună stofă. Mănuşile lui de piele de Suedia vorbeau de omul care tocase o avere, pe a mamă-sii. Văzându-i strălucind cizmuliţele de lac, ghiceai că bancherul are la scară un mic cupeu cu doi cai, al cărui uruit în strada Normandie îl şi auzise, de altfel, urechea celor două cumetre.

Când destrăbălatul de douăzeci de ani este crisalida unui bancher, din ea iese, la patruzeci de ani, un observator fin. Iar Brunner înţelese şi avantajul pe care-l poate trage un

german din naivitatea sa. În dimineaţa aceea avu aerul visător al omului care are de ales între două căi: să intre în viaţa de familie sau să continue viaţa împrăştiată de holtei. Fiind vorba de un german francizat, această fizionomie îi păru Ceciliei tot ce poate fi mai romanţios. Ea văzu un Werther în odrasla Virlazilor. Care-i fata care să nu-şi îngăduie un mic roman în istoria căsătoriei ei? Cécile se consideră drept cea mai fericită dintre femei, când Brunner, văzând splendidele opere colecţionate în patruzeci de ani de răbdare, se entuziasmă şi le preţui, pentru prima dată, la justa lor valoare, spre marea satisfacţie a lui Pons.

— E un poet, îşi zise domnişoara de Marville, i se pare că aici sunt milioane. Un poet e un om care nu face socoteli, care îşi lasă nevasta stăpână pe bani, un om uşor de condus şi pe care-l amăgeşti cu fleacuri.

Fiecare gemuleţ de la cele două ferestre ale camerei bătrânului era un vitraliu elveţian colorat, dintre care niciunul nu valora mai puţin de o mie de franci, şi Pons avea şaisprezece asemenea capodopere, după care aleargă astăzi amatorii. În 1815, aceste vitralii se vindeau cu şase până la zece franci. Cât despre preţul celor şaizeci de tablouri care formau această colecţie dumnezeiască, capodopere autentice, fără restaurări, acest preţ nu putea fi cunoscut decât în frigurile licitaţiilor. În jurul fiecărui tablou strălucea o ramă de imensă valoare, iar ramele erau de toate soiurile: rame veneţiene cu ornamente mari ca cele de pe farfuriile englezeşti de azi, rame italiene remarcabile prin ceea ce artiştii numesc flafla-uri83, rame spaniole cu îndrăzneţe chenare sculptate, rame flamande şi germane cu figuri naive, rame de corn incrustat cu cositor, cu aramă, cu sidef, cu fildeş; rame de abanos, rame de lemn scump, rame de aramă, rame Louis XIII, Louis XIV, Louis XVI, în sfârşit o colecţie unică din cele mai frumoase modele. Mai norocos decât conservatorii comorilor de la Dresda şi de la Viena, Pons poseda o ramă făcută de faimosul Brustolone84, Michelangelo al lemnului.

Bineînţeles, domnişoara de Marville ceru explicaţii pentru fiecare raritate în parte. Îi ceru lui Brunner s-o iniţieze în cunoaşterea acestor minunăţii. Scoase nişte exclamaţii atât de naive, păru atât de fericită aflând de la Frédéric valoarea, frumuseţea unei picturi, unei sculpturi, unei lucrări în bronz, încât germanul se dezgheţă: faţa-i întineri. În sfârşit, şi de o parte şi de alta, merseră mai departe decât voiau în această primă întâlnire, întâmplătoare, chipurile.

Trei ceasuri dură şedinţa. Brunner oferi Ceciliei mâna la coborâtul scării. Coborând treptele cu o încetineală chibzuită, Cécile, care vorbea tot despre artele plastice, se arătă mirată de admiraţia pretendentului său pentru fleacurile vărului Pons.

— Credeţi prin urmare că tot ce am văzut face mulţi bani?

— Ei, domnişoară, dacă vărul dumneavoastră ar vrea să-mi vândă colecţia, aş da pe ea chiar astă-seară opt sute de mii de franci şi n-aş face o afacere proastă. Numai cele şaizeci de tablouri s-ar urca la o sumă mai mare la o vânzare publică.

— Cred, de vreme ce mi-o spuneţi, răspunse ea, şi aşa trebuie să fie, de vreme ce de asta v-aţi ocupat cel mai mult!

— Vai, domnişoară! exclamă Brunner. Drept orice răspuns la acest reproş, voi cere doamnei, mama dumneavoastră, îngăduinţa de a mă prezenta la dânsa pentru a avea fericirea să vă revăd.

„Ce spirituală e fetiţa mea!” gândi prezidenta, care venea în urma fiicei sale.

— Cu cea mai mare plăcere, domnule, răspunse apoi cu voce tare. Sper că veţi veni, împreună cu vărul nostru Pons, la ora cinei. Domnul prezident va fi încântat să vă cunoască… Mulţumesc, vere.

Şi-l strânse de braţ pe Pons într-un chip atât de semnificativ, încât fraza sacramentală „Suntem prieteni pe

vecie!” n-ar fi avut atâta tărie. Era o adevărată îmbrăţişare în privirea care însoţi acest „Mulţumesc, vere”.

După ce o urcă pe domnişoara în trăsură, şi după ce cupeul închiriat dispăru în strada Chariot, Brunner reluă convorbirea despre colecţie cu Pons, care-i vorbi de căsătorie.

— Aşadar, nu vedeţi nici o piedică? întrebă Pons.

— A, replică Brunner, fata e o gâsculiţă, iar mama e cam înţepată… Vom vedea.

— O avere frumoasă în perspectivă, sublinie Pons. Mai bine de-un milion…

— Pe luni! întrerupse milionarul. Dacă aţi vrea să vindeţi colecţia de tablouri, aş da pe ea cinci până la şase sute de mii de franci.

— Ah! exclamă bătrânul, care nu se credea atât de bogat; dar n-aş putea să mă despart de ceea ce constituie fericirea mea… Nu mi-aş vinde colecţia decât dacă ar putea fi predată după moartea mea.

— Ei bine, vom vedea…

— Sunt pe cale două afaceri, zise colecţionarul, care nu se gândea decât la căsătorie.

Brunner îl salută pe Pons şi dispăru cu trăsura, lui splendidă. Pons se uită cum gonea cupeul cel mic fără să-l bage de seamă pe Rémonencq, care-şi fuma pipa în pragul uşii.

Chiar în seara aceea, prezidenta de Marville, care se dusese la socrul său să-l consulte, întâlni acolo familia Popinot. În dorinţa de a-şi plăti o mică răzbunare, foarte firească din partea mamelor care n-au reuşit să pună mâna pe un băiat de familie, doamna de Marville lăsă să se înţeleagă că Cécile avea o partidă superbă. Toată lumea întreba: „Şi cu cine se mărită Cécile?” Atunci, fără să-şi dea seama că-şi trădează secretele, prezidenta spuse atâtea cuvinţele, şopti atâtea destăinuiri la ureche, confirmate de altfel de doamna Berthier, încât iată ce se spunea a doua zi, în empireul burghez în care se învârtea Pons în evoluţiile lui

gastronomice: „Cécile de Marville se mărită cu un tânăr german care se face bancher din umanitate, căci are patru milioane avere; e un erou de roman, un adevărat Werther, încântător, cu inimă bună, cu nebuniile tinereţii încheiate, şi care s-a îndrăgostit nebuneşte de Cécile; e o dragoste de la prima vedere, cu atât mai sigură, cu cât Cécile avea drept rivale toate madonele pictate ale lui Pons” etc., etc.

A treia zi, câteva persoane veniră s-o felicite pe prezidentă, numai şi numai ca să afle dacă dintele de aur exista de-adevărat85, iar prezidenta dădu o serie de răspunsuri variate, admirabile, pe care mamele le-ar putea consulta, cum se consulta altădată „Secretarul perfect”86.

— O căsătorie nu e sigură, îi spuse ea doamnei Chiffreville, decât când te întorci de la primărie şi de la biserică, iar noi abia ne aflăm în stadiul întrevederilor; aşa că mă bizui pe prietenia dumneavoastră ca să nu vorbiţi despre speranţele noastre…

— Aveţi mult noroc, doamnă prezidentă, astăzi e aşa de greu să închei o căsătorie.

— Ce vreţi, a fost o întâmplare, dar căsătoriile se fac deseori astfel.

— Ei, cum, chiar o măritaţi pe Cécile? întreba doamna Cardot.

— Da, răspunse prezidenta, înţelegând răutatea lui chiar. Eram pretenţioşi, asta întârzia măritişul Ceciliei. Dar am găsit totul: avere, amabilitate, caracter bun şi un băiat drăguţ. De altfel, fetiţa mea merita toate astea, drăguţa de ea. Domnul Brunner e un tânăr încântător şi foarte distins; îi place luxul, cunoaşte viaţa şi e nebun după Cécile, o iubeşte sincer; iar Cécile îl acceptă, în ciuda celor trei-patru milioane ale lui… Noi n-aveam pretenţii atât de mari dar… ce e în plus nu strică…

Doamnei Lebas prezidenta îi spuse:

— Nu atâta avere ne-a hotărât, cât dragostea pe care a inspirat-o fiica mea. Domnul Brunner e atât de grăbit, încât vrea să se facă nunta în termenele legale.

— E un străin…

— Da, doamnă, dar mărturisesc că sunt foarte fericită. Voi avea nu un ginere, ci un fiu. Domnul Brunner e de o delicateţe cu adevărat seducătoare. Nu-şi poate închipui cineva ce repede a consimţit să se căsătorească sub regim dotal… E o mare siguranţă pentru orice familie. Are să cumpere păşuni de un milion două sute de mii de franci, păşuni care vor fi apoi alipite moşiei Marville.

A doua zi, apăreau alte variaţii pe aceeaşi temă. Astfel domnul Brunner era un mare senior, care se purta ca atare. Nu se uita la bani, iar dacă domnul de Marville reuşea să-i obţină încetăţenirea completă87 (că ministerul doar îi datora un fleac de decret), ginerele devenea pa ir al Franţei. Cine putea cunoaşte averea domnului Brunner! Avea cei mai frumoşi cai şi cele mai frumoase echipaje din Paris etc.

Plăcerea cu care familia Camusot dădea sfoară în ţară despre căsătorie arăta prea bine cât de nesperat fusese acest succes.

Îndată după întrevederea de la vărul Pons, domnul de Marville, îndemnat de soţia lui, îi convinse pe ministrul de justiţie, pe primul preşedinte şi pe procurorul general să ia masa la el în ziua când avea să fie prezentat ginerele – pasăre rară. Cei trei demnitari primiră, deşi invitaţia fusese făcută cu prea puţin timp înainte; fiecare din ei înţelesese rolul pe care capul familiei îi punea să-l joace şi-l sprijiniră cu plăcere. În Franţa, lumea sare bucuros în ajutor mamelor care pescuiesc un ginere bogat. Contele şi contesa Popinot se învoiră şi ei să contribuie la fastul acelei zile, deşi invitaţia li se păru de prost gust. S-au adunat cu totul unsprezece persoane. Bunicul Ceciliei, bătrânul Camusot, şi soţia lui nu puteau lipsi de la această adunare, menită, prin situaţia comesenilor, să-l angajeze definitiv pe domnul Brunner, care fusese descris, după cum s-a văzut, ca unul dintre cei mai bogaţi capitalişti din Germania, ca un om de

gust (o iubea, doar, pe fetiţă), ca viitorul rival al lui Nucingen, al fraţilor Keller, al lui du Tillet88 etc.

— E ziua noastră de primire, îi spuse prezidenta, cu simplitate studiată, celui pe care-l considera drept ginerele său şi căruia îi anunţă numele comesenilor, n-avem decât intimi. Mai întâi, pe tatăl soţului meu, care, după cum ştiţi, trebuie să fie făcut pair al Franţei, apoi pe domnul conte şi pe doamna contesă Popinot; fiul lor n-a fost destul de bogat pentru Cécile, dar am rămas totuşi buni prieteni; apoi ministrul de justiţie, primul prezident, procurorul general, în fine, prieteni noştri… Va trebui să cinăm cam târziu, din cauza camerei, unde şedinţa nu se termină niciodată decât la ora şase.

Brunner se uită la Pons în chip semnificativ, iar Pons îşi frecă mâinile spunând parcă: „Iată ce prieteni avem, iată ce prieteni am!..”

Prezidenta, femeie dibace, spuse că are ceva de vorbit cu Pons, ca s-o lase puţintel pe Cécile singură cu Werther-ul ei. Cécile flecări cât putu şi făcu în aşa fel, ca Frédéric să observe un dicţionar german, o gramatică germană şi un volum de Goethe pe care le ascunsese.

— A, învăţaţi germana? întrebă Brunner roşind.

Numai franţuzoaicele sunt în stare să născocească asemenea capcane.

— O! zise ea, ce rău eşti! nu-i frumos, domnule, să scotoceşti aşa prin tainiţele mele. Vreau să-l citesc pe Goethe în original şi învăţ germana de doi ani.

— Atunci gramatica e tare greu de înţeles, căci n-are nici zece foi tăiate, remarcă Brunner cu naivitate.

Ruşinată, Cécile se întoarse ca să nu i se vadă roşeaţa. Un german nu rezistă la soiurile astea de manifestări. O luă pe Cécile de mână, o aduse spăsită sub ochii lui şi o privi aşa cum se privesc logodnicii în romanele lui Auguste Lafontaine, de pudică memorie.

— Eşti adorabilă! îi spuse el.

Cécile făcu un gest ştrengăresc care însemna: „Da* parcă dumneata!.. Cine nu te-ar iubi?”

— Mamă, merge bine, îi spuse apoi la ureche mamă-sii, care se întorsese cu Pons.

Aspectul unei familii în timpul unei asemenea seri e greu de descris. Fiecare era mulţumit să vadă o mamă care punea mâna pe o partidă bună pentru fiica ei. Se adresau felicitări, prin cuvinte cu dublu înţeles, sau cu subînţeles, şi lui Brunner, care se făcea că nu înţelege nimic, şi Ceciliei, care înţelegea tot, şi prezidentului, care aştepta complimente. Lui Pons îi vâjâi tot sângele în urechi şi crezu că vede înaintea ochilor toate becurile de gaz de pe scena teatrului său când Cécile îi spuse şoptit, cu menajamentele cele mai ingenioase, că tatăl ei avea intenţia să-i constituie o rentă viageră de o mie două sute de franci; bătrânul artist refuză hotărât, obiectând că aflase de la Brunner ce mare e averea lui mobiliară.

Ministrul, primul preşedinte, procurorul general, familia Popinot, toţi oamenii ocupaţi plecară. În curând nu mai rămase decât bătrânul Camusot şi Cardot, fostul notar, asistat de ginerele său, Berthier. Văzându-se în familie, bătrânul Pons mulţumi, în mod foarte nepotrivit, prezidentului şi prezidentei pentru propunerea făcută de Cécile. Aşa sunt oamenii de inimă, cu totul spontani. Brunner, care văzu în această rentă, astfel oferită, un fel de primă, se închise în sine cum fac evreii şi luă o atitudine care vădea visarea mai mult decât rece a calculatorului.

— Colecţia mea sau preţul ei va rămâne tot în familie, fie că tratez cu prietenul nostru Brunner, fie că o păstrez, spunea Pons familiei, care se minuna că el posedă valori atât de mari.

Brunner observă schimbarea produsă de toţi ignoranţii de faţă în favoarea unui om care trecea de la o stare socotită sărăcie la avere, aşa după cum observase cât era de răzgâiată Cécile, idolul casei, de mama şi de tatăl ei, şi se

distră provocând uimirea şi exclamaţiile respectabililor burghezi.

— I-am spus domnişoarei că tablourile domnului Pons valorează pentru mine suma asta; dar, la preţul la care au ajuns obiectele de artă unice, nimeni nu poate prevedea valoarea pe care ar atinge-o colecţia la licitaţie publică. Cele şaizeci de tablouri ar putea urca la un milion, am văzut mai multe de câte cincizeci de mii de franci.

— E bine să fie cineva moştenitorul dumitale, îi spuse fostul notar lui Pons.

— Păi moştenitoarea mea e verişoara Cécile, replică bătrânul, ţinând morţiş la legăturile de rudenie.

Un murmur de admiraţie îl înconjură pe bătrânul muzician.

— O să fie o moştenitoare foarte bogată, spuse râzând Cardot, care plecă.

Îi lăsară împreună pe Camusot-tatăl, pe prezident, pe prezidentă, pe Cécile, pe Brunner, pe Berthier şi pe Pons; căci se presupunea că urma să aibă loc cererea oficială a mâinii Ceciliei. În adevăr, când rămaseră singuri, Brunner începu printr-o întrebare care păru părinţilor un semn bun.

— Parcă am înţeles, zise Brunner adresându-se prezidentei, că domnişoara e copil unic…

— Desigur, răspunse ea cu mândrie.

— Aşa că n-o să aveţi nici o dificultate cu nimeni, adăugă Pons ca să-l hotărască pe Brunner să-şi formuleze cererea.

Dar Brunner căzu pe gânduri şi o tăcere sumbră aduse răceală cea mai bizară. Ai fi zis că prezidenta mărturisise că fetiţa e epileptică. Prezidentul, socotind că fiica lui nu trebuie să fie de faţă, îi făcu un semn pe care Cécile îl înţelese şi ieşi. Brunner tăcea întruna. Cei de faţă se uitară unii la alţii. Situaţia devenea neplăcută. Bătrânul Camusot, om cu experienţă, îl luă pe german în camera prezidentei, ca să-i arate, chipurile, evantaiul găsit de Pons; ghicise că se iviseră dificultăţi şi ceru printr-un gest fiului său, nurorii sale şi lui Pons să-l lase singur cu pretendentul.

— Iată capodopera, spuse vechiul negustor de mătăsuri arătând evantaiul.

— Face cinci mii de franci, răspunse Brunner după ce se uită la el.

— Dumneata, domnule, nu veniseşi ca să ceri mâna nepoţelei mele? întrebă viitorul pair al Franţei.

— Ba da, domnule, zise Brunner, şi vă rog să credeţi că nici o altă căsătorie n-ar putea fi mai măgulitoare pentru mine. Nu voi găsi niciodată o persoană mai frumoasă, mai demnă de iubit şi care să-mi convină mai bine decât domnişoara Cécile, dar…

— A! fără „dar”, zise bătrânul Camusot, sau să vedem pe loc cum se explică acest „dar”, dragă domnule…

— Domnule, reluă Brunner cu gravitate, sunt foarte mulţumit că nu ne-am angajat nici de o parte, nici de cealaltă, căci calitatea de fiică unică, atât de preţioasă pentru toată lumea, afară de mine, calitate pe care n-o cunoşteam, credeţi-mă, este o piedică absolută…

— Cum, domnule, zise bătrânul înmărmurit, dumneata; vezi un defect într-un avantaj imens? Purtarea dumitale e într-adevăr nemaipomenită, şi aş vrea grozav să-i cunosc motivele.

— Domnule, răspunse liniştit germanul, am venit astă-seară aici cu intenţia să-i cer domnului prezident mâna fiicei sale. Voiam să-i fac o situaţie strălucită domnişoarei Cécile, oferindu-i ce ar fi binevoit să accepte din averea mea. Dar o fiică unică este un copil pe care indulgenţa părinţilor îl deprinde să facă ce-i trece prin cap, şi care n-a cunoscut niciodată ce este împotrivirea. Se întâmplă şi aici ceea ce se întâmplă în mai multe familii, în care am putut observa altădată cultul pentru aceste soiuri de divinităţi: nu numai că nepoţica dumneavoastră este idolul casei, dar doamna prezidentă e cea care poartă în casă… ştiţi ce! Domnule, am văzut căsnicia tatălui meu devenind un infern din cauza asta. Mama mea vitregă, din pricina căreia mi s-au tras toate, a fost fiică unică, adorată, cea mai

încântătoare dintre logodnice, şi a devenit apoi un diavol împieliţat. Nu mă îndoiesc că domnişoara Cécile ar fi o excepţie la teoria mea; dar nu mai sunt tânăr, am patruzeci de ani, şi diferenţa de vârstă atrage dificultăţi care nu-mi permit să fac fericită o domnişoară deprinsă s-o vadă pe doamna prezidentă căutându-i în coarne şi pe care doamna prezidentă o ascultă ca pe un oracol. Cu ce drept aş pretinde ca domnişoara Cécile să-şi schimbe ideile şi obiceiurile? În locul unor părinţi îngăduitori faţă de toate capriciile ei, va întâlni egoismul unui bărbat de patruzeci de ani; dacă rezistă ea, e învins bărbatul. Mă port deci ca un om cinstit, mă retrag. De altfel, doresc să se pună în seama mea toate relele, dacă e neapărat nevoie să se explice pentru ce n-am făcut aici decât o vizită…

— Dacă astea sunt motivele dumitale, domnule, zise viitorul pair al Franţei, ele pot fi admise! oricât de ciudate ar părea.

— Domnule, să nu vă îndoiţi de sinceritatea mea, întrerupse Brunner. Dacă cunoaşteţi o biată fată dintr-o familie cu copii mulţi, dar bine crescută, fără avere, cum se află multe în Franţa, şi dacă mă voi convinge că are caracter frumos, mă însor cu ea.

În timpul tăcerii care urmă după această declaraţie, Frédéric Brunner îl lăsă pe bunicul Ceciliei, se întoarse pentru a saluta politicos pe prezident şi pe prezidentă şi plecă. Ca un comentariu viu al salutului Werther-ului ei, Cécile se arătă, palidă ca o muribundă: auzise totul, ascunsă în cabinetul de toaletă al mamă-si.

— Refuzată!.. îi spuse ea mamă-si la ureche.

— Dar de ce? îl întrebă prezidenta pe socrul ei, care părea încurcat.

— Pe bunul motiv că fiicele unice sunt copii răzgâiaţi, răspunse bătrânul. Şi oarecare dreptate are, adăugă el, prinzând prilejul de a o critica pe noră-sa, care-i călca pe nervi de douăzeci de ani.

— O să-mi moară fata din asta! aţi ucis-o! îi spuse lui Pons prezidenta, susţinând-o pe fiică-sa, care găsi nimerit să-i adeverească vorbele leşinându-i în braţe.

Prezidentul şi soţia lui o târâră pe Cécile până la un fotoliu, unde ea termină de leşinat. Bunicul sună după servitori.

— Întrezăresc uneltirea urzită de dumnealui! zise mama furioasă arătând înspre bietul Pons.

Pons tresări ca şi când ar fi auzit răsunându-i la urechi trompeta judecăţii de apoi.

— Dumnealui, reluă prezidenta, ai căror ochi deveniseră ca două izvoare de fiere verde, dumnealui a vrut să răspundă la o glumă nevinovată printr-o insultă. Cine poate crede că germanul ăsta e în toată firea? Sau e complicele unei răzbunări fioroase, sau e nebun. Sper, domnule Pons, că pe viitor ne vei scuti de neplăcerea de a te vedea într-o casă în care ai încercat să aduci ruşinea şi dezonoarea.

Pons, devenit stană de piatră, ţinea ochii aţintiţi pe o floare a covorului şi nu zicea nimic.

— Ei, cum, mai eşti aici, monstru de ingratitudine! exclamă prezidenta întorcându-se. Şi le spuse servitorilor arătându-l pe Pons: Dacă dumnealui mai vine vreodată, nu suntem niciodată acasă, nici eu, nici domnul. Jean, du-te după doctor… Şi dumneata, Madeleine, adu apa de corn de cerb89!

Pentru prezidentă, motivele prezentate de Brunner nu erau decât pretextul sub care se ascundeau altele necunoscute, dar ruperea căsătoriei era cu atât mai sigură. Cu iuţeala de gândire caracteristică femeilor în împrejurările grave, doamna de Marville găsise singurul mijloc de a repara eşecul, atribuindu-i lui Pons o răzbunare premeditată. Ideea aceasta, infernală în ce-l privea pe Pons, salva onoarea familiei. Statornică în ura ei faţă de Pons, făcuse un adevăr dintr-o simplă bănuială de femeie. În general, femeile au o convingere şi o morală a lor, ele cred în realitatea a tot ce le serveşte interesele şi pasiunile.

Prezidenta merse mult mai departe, ea îi transmise prezidentului, în seara aceea, propria sa convingere, şi magistratul fu încredinţat a doua zi de vinovăţia vărului său. Toată lumea va găsi îngrozitoare purtarea prezidentei; dar, în asemenea împrejurare, orice mamă o va imita pe doamna Camusot, preferind să sacrifice onoarea unui străin decât pe cea a fiicei sale. Mijloacele vor fi poate altele, dar ţelul va fi acelaşi.

Muzicianul coborî repede scările; dar, pe bulevarde, merse cu pas rar până la teatru, unde intră în mod maşinal; se duse în mod maşinal la pupitrul său şi dirijă în mod maşinal orchestra. În antracte, îi răspunse lui Schmucke atât de aiurit, încât Schmucke abia îşi ascunse îngrijorarea: crezu că Pons a înnebunit. Având o fire copilăroasă, Pons dădea scenei care se petrecuse proporţiile unei catastrofe… Să trezească o ură înspăimântătoare acolo unde voise să aducă fericirea, asta i se părea o răsturnare totală a existenţei. Recunoscuse în sfârşit în ochii, în gestul şi în vocea prezidentei o duşmănie de moarte.

A doua zi, doamna Camusot de Marville luă o mare hotărâre, impusă de astfel de împrejurări, şi prezidentul o aprobă. Hotărâră să dea de zestre Ceciliei moşia Marville, casa din strada Hanovre şi o sută de mii de franci. Înţelegând că unui asemenea eşec trebuie să-i răspunzi cu o căsătorie încheiată repede, prezidenta se duse chiar în cursul dimineţii la contesa Popinot. Ea povesti nemaipomenita răzbunare şi groaznica mistificare pregătită de Pons. Lucrurile părură de crezut când se află că pretextul rupturii era calitatea de fiică unică. În fine, prezidenta scoase în relief cu dibăcie avantajul de a se numi Popinot de Marville şi cifra enormă a zestrei. La preţul proprietăţilor din Normandia, cu doi la sută, moşia reprezenta vreo nouă sute de mii de franci. Nici o familie chibzuită nu putea refuza o asemenea încuscrire; contele Popinot şi soţia lui primiră deci. Apoi, ca oameni pe care-i interesează onoarea familiei în care urmau să intre,

făgăduiră ajutorul lor pentru a da o explicaţie catastrofei din ajun.

Şi tot la bătrânul Camusot, bunicul Ceciliei, de faţă cu aceleaşi persoane care o auziseră pe prezidentă cu câteva zile înainte urcându-l în slăvi pe Brunner, aceeaşi prezidentă, în timp ce ceilalţi se temeau să deschidă vorba, luă vitejeşte taurul de coame.

— Ce să zic, în ziua de azi, nici o precauţie nu e de prisos când e vorba de căsătorie, mai ales când ai de-a face cu străini.

— De ce, doamnă?

— Ce vi s-a întâmplat? întrebă doamna de Chiffreville.

— Nu ştiţi păţania noastră cu acel Brunner care a avut îndrăzneala să aspire la mâna Ceciliei?.. E fiul unui cârciumar german şi nepotul unui negustor de piei de iepure.

— Cum se poate? Dumneavoastră, atât de perspicace! zise o doamnă.

— Aventurierii ăştia sunt aşa de abili! Dar am aflat totul prin Berthier. Germanul ăsta e prieten cu un amărât care cântă din flaut. Are relaţii cu un om care închiriază camere mobilate în strada du Mail şi cu nişte croitori… Am aflat că a dus o viaţă desfrânată, şi nici o avere nu-i poate fi de ajuns unui individ care a şi mâncat-o pe cea a mamă-si.

— Bine, dar atunci domnişoara, fiica dumneavoastră, ar fi fost nefericită, zise doamna Berthier.

— Şi cum v-a fost prezentat? întrebă bătrâna doamnă Lebas.

— E o răzbunare a domnului Pons; ni l-a prezentat pe domnişorul ăsta ca să ne facă ridicoli… Acest Brunner, adică Fontaine90 (ne-a fost dat drept nobil), stă prost cu sănătatea, e chel, are dinţii stricaţi; aşa că mi-a fost de ajuns să-l văd o singură dată, ca să-mi dau seama că nu face de noi.

— Dar averea cea mare de care vorbeaţi? întrebă o femeie tânără cu timiditate.

— Averea nu-i atât de mare cât se spune. Croitorii, chelnerul şi el însuşi, toţi şi-au golit buzunarele ca să înfiinţeze o bancă… Dar ce e o bancă, astăzi, când e la început? posibilitatea de a se ruina. O femeie poate să se culce milionară şi să se trezească a doua zi numai cu ce-avea de la părinţi. De la primul cuvânt, de la prima vedere, noi ne-am făcut părerea despre acest domn care habar n-are de obiceiurile noastre. Se vede după mănuşile şi după vesta lui că e neam prost, fiu de birtaş neamţ, fără nici o nobleţe în sentimente, un băutor de bere şi un fumător!.. fumează, doamnă! douăzeci şi cinci de pipe pe zi. Ce s-ar fi ales de biata mea Lili?.. Mă cutremur şi acum. Ne-a salvat Dumnezeu! De altfel, Cécile nici nu-l iubea pe domnul ăsta… Puteam oare să ne aşteptăm la o asemenea mistificare din par tea unei rude, a unui obişnuit al casei noastre, care cinează la noi de două ori pe săptămână de douăzeci de ani! pe care l-am copleşit de binefaceri, şi care juca atât de bine teatru, încât a declarat-o pe Cécile moştenitoarea lui în faţa ministrului de justiţie, a procurorului general şi a primului prezident!.. Brunner ăsta şi cu domnul Pons erau înţeleşi ca să-şi atribuie milioane unul altuia!.. Nu, zău, doamnelor, vă asigur, aţi fi căzut şi dumneavoastră, toate, victimă acestei mistificări de artist!

În câteva săptămâni, familiile Popinot, Camusot şi aderenţii lor, la un loc, triumfaseră uşor faţă de lume, căci nimeni nu luă apărarea ticălosului de Pons, parazitului, prefăcutului, zgârcitului, falsului om de treabă covârşit de dispreţ, privit ca o viperă încălzită la sânul familiilor, ca un om de o rară răutate, ca un măscărici primejdios care trebuia uitat.

Cam o lună după refuzul falsului Werther, bietul Pons, care se dăduse pentru prima oară jos din pat, unde fusese ţintuit de o febră nervoasă, se plimba pe bulevarde, la soare, sprijinit de braţul lui Schmucke. Pe Bulevardul Temple, nimeni nu mai râdea de cei doi babalâci, văzând cât de prăpădit era unul şi ce grijă mişcătoare avea celălalt pentru

prietenul său convalescent. Când ajunseră pe Bulevardul Poissonničre, Pons prinsese ceva culoare în obraji respirând atmosfera bulevardelor, unde aerul are atâta putere; căci acolo unde se adună mulţimile, fluidul e atât de vital, încât s-a remarcat la Roma lipsa de mala aria91 în ghetto-ul infect unde mişună evreii. Poate că şi priveliştea aceasta care, odinioară, îi făcea zilnic plăcere, marele spectacol al Parisului, avea efect asupra bulevardului. În faţa teatrului Variétés, Pons lăsă braţul lui Schmucke, căci mergeau alături; dar convalescentul se depărta din când în când de prietenul său ca să privească noutăţile de curând expuse pe la prăvălii. Astfel, se pomeni nas în nas cu contele Popinot, pe care-l salută în modul cel mai respectuos, căci fostul ministru era unul dintre oamenii pe care Pons îi preţuia şi-i venera cel mai mult.

— A, domnule, răspunse aspru pair-ul Franţei, nu înţeleg cum de ai atât de puţin tact încât să saluţi o persoană înrudită cu familia pe care ai încercat să pui pecetea ruşinii şi a ridicolului printr-o răzbunare cum ştiu să pună la cale doar artiştii… Află, domnule, că, începând de astăzi, suntem complet străini unul de altul. Doamna contesă Popinot împărtăşeşte indignarea pe care purtarea dumitale faţă de familia Marville a inspirat-o întregii societăţi.

Fostul ministru îşi văzu de drum, lăsându-l pe Pons ca trăsnit. Nici pasiunile, nici justiţia, nici politica, niciuna dintre marile forţe sociale nu ţine seama de starea celui pe care îl loveşte. Omul de stat, împins de interesele de familie să-l zdrobească pe Pons, nu băgă de seamă slăbiciunea fizică a acestui duşman de temut.

— Ce ai, zărage briedene?! exclamă Schmucke devenind palid ca şi Pons.

— Am primit o nouă lovitură de pumnal în inimă, răspunse bătrânul sprijinindu-se de braţul lui Schmucke. Cred că numai bunul Dumnezeu are dreptul să facă binele, iată de ce sunt atât de crunt pedepsiţi cei care se amestecă în treaba lui.

Pons, fiinţă peste măsură de bună, făcea un efort suprem ca să risipească, prin sarcasmul acesta de artist, spaima întipărită pe faţa prietenului său.

— Aja gred ji eu, răspunse simplu Schmucke.

Întâmplarea era inexplicabilă pentru Pons, căci nici familia Camusot, nici familia Popinot nu-i trimisese nici un anunţ despre căsătoria Ceciliei. Pe Bulevardul Italienilor, Pons îl văzu venind spre el pe domnul Cardot. Prevenit de discursul pair-ului Franţei, Pons se feri ca de foc să-l oprească, deşi, cu un an în urmă cina la el de două ori pe lună. Se mulţumi să-l salute; dar primarul, deputat al Parisului, îl privi pe Pons cu un aer indignat, fără să-i răspundă la salut.

— Ia du-te şi-l întreabă ce au toţi împotriva mea, îi spuse bătrânul lui Schmucke, care cunoştea toate amănuntele catastrofei întâmplate lui Pons.

— Tomnule, se adresă Schmucke lui Cardot, făcând pe abilul, briedenul meu Bems ze zgoală dubă boală, ji, testeur, nu l-aţi regunoscud?

— Ba l-am recunoscut foarte bine.

— Tar ge afeţi să-i rebrojaţi gu doţii?

— Prietenul dumitale e un monstru de ingratitudine, un om care, dacă mai trăieşte, asta e pentru că, după cum spune proverbul, sămânţa cea rea creşte orice ai face. Lumea are dreptate să n-aibă încredere în artişti. Sunt răi şi afurisiţi ca nişte maimuţe. Prietenul dumitale a încercat să-şi dezonoreze propria familie, să mânjească reputaţia unei tinere fete, pentru a se răzbuna de o glumă nevinovată. Nu vreau să mai am nimic de-a face cu el; voi încerca să uit că l-am cunoscut şi că există. Astea sunt, domnule, sentimentele tuturor persoanelor din familia mea, din familia lui, şi a celor care îi făceau dumnealui cinstea să-l primească în casă…

— Dar, tomnule, tumneada ejti un om cu zgaun la gap; ji, tagă-mi bermiţi, am să-ţi egzblig doadă bofesdea…

— Rămâi prieten cu el, dacă te trage inima, voia dumitale, domnule, răspunse Cardot; dar opreşte-te aici, căci cred de datoria mea să te previn că voi trata cu aceeaşi reprobare pe cei care ar încerca să-l scuze sau să-l apere…

— Ză-l şusdifige?

— Da, căci purtarea lui nu poate fi justificată, după cum nu poate fi nici calificată.

După această formulă, deputatul de Sena îşi continuă drumul, fără a mai vrea să audă nici o silabă mai mult.

— Am până acum cele două puteri ale statului împotriva mea92, zise zâmbind bietul Pons, după ce Schmucke îi repetă aceste ocări sălbatice.

— Dodul ist gondra noasdră, replică Schmucke cu durere. Ză ne crăpim, ga ză nu îndâlnim alte peştii.

Era pentru prima dată în viaţa lui că oaia asta blândă de Schmucke rostea asemenea cuvinte. Bunăvoinţa lui aproape dumnezeiască nu fusese niciodată tulburată. Dacă l-ar fi lovit pe el toate nenorocirile din lume, le-ar fi primit cu un zâmbet naiv. Dar să-l vadă maltratat pe sublimul lui Pons, pe Pons, Aristide93 necunoscut, geniu resemnat, suflet fără pic de răutate, comoară de bunătate, aur curat!.. Asta îi dădea indignarea lui Alceste94, şi de aceea îi numea pe amfitrionii lui Pons bestii! La firea lui paşnică, ieşirea aceasta echivala cu toate furiile lui Roland95. Cu o prevedere înţeleaptă, Schmucke îl întoarse pe Pons spre Bulevardul Temple, şi Pons se lăsă condus, căci bolnavul era ca un luptător de bâlci care încasează toate loviturile. Întâmplarea voi ca bietul muzician să nu fie cruţat de nimic. Avalanşa care se prăvălea peste el conţinea totul: Camera pair-ilor, Camera deputaţilor, familia, străinii, pe cei tari, ca şi pe cei slabi, ca şi pe cei nevinovaţi!

Întorcându-se acasă pe Bulevardul Poissonničre, Pons o văzu venind pe fiica aceluiaşi domn Cardot, o femeie tânără care trecuse prin multe, aşa că putea fi indulgentă. Vinovată de o greşeală ascunsă, ea devenise roaba soţului ei. Doamna Berthier era singura, dintre toate stăpânele

caselor unde cina, căreia Pons îi spunea pe numele cel mic: „Félicie!” şi uneori i se părea că ea îl înţelege. Această fiinţă blândă păru nemulţumită că-l întâlneşte pe vărul său Pons; căci, cu toată lipsa oricărei înrudiri cu familia celei de a doua soţii a vărului său, bătrânul Camusot, Pons era numit văr. Dar, neputându-l ocoli, Félicie Berthier se opri în faţa muribundului.

— Nu te credeam om rău, vere, dar dacă numai un sfert din ce aud spunându-se despre dumneata e-adevărat, eşti un om tare nesincer… O! nu te justifica! adăugă ca iute văzând că Pons face un gest, e inutil, din două motive: primul este că eu n-am dreptul nici să acuz, nici să judec, nici să condamn pe nimeni, fiindcă ştiu prin mine însămi că cei care par a avea cele mai mari vini pot să aibă scuze; al doilea, pentru că explicaţiile dumitale n-ar servi la nimic. Domnul Berthier, care a făcut contractul dintre domnişoara de Marville şi vicontele Popinot, e atât de pornit împotriva dumitale încât, dac-ar auzi că ţi-am adresat un singur cuvânt, că ţi-am vorbit pentru ultima oară, m-ar certa. Toată lumea e împotriva dumitale.

— Văd şi eu, doamnă, răspunse cu o voce tulburată bietul muzician, salutând-o respectuos pe soţia notarului.

Şi reluă cu greutate drumul spre strada Normandie, lăsându-se atât de greu pe braţul lui Schmucke, încât bătrânul german înţelese sfârşeala fizică a lui Pons şi curajul cu care lupta acesta împotriva ei. Această a treia întâlnire a fost ca sentinţa rostită de mielul de la picioarele Domnului96; mânia acestui înger al săracilor, simbol al popoarelor, este ultimul cuvânt al cerului. Cei doi prieteni ajunseră acasă fără să mai fi schimbat o vorbă. În anumite împrejurări ale vieţii, totul e să-ţi simţi prietenul lângă tine. Vorbele de mângâiere înveninează rana şi arată cât e de adâncă. Bătrânul pianist avea, după cum vedeţi, geniul prieteniei, delicateţea celor care cunosc obiceiurile suferinţei, fiindcă au suferit mult.

Plimbarea aceasta avea să fie ultima pentru bătrânul Pons. Bolnavul căzu dintr-o boală în alta. Având un temperament sangvin-bilios, fierea îi trecu în sânge şi căpătă o hepatită violentă. Cele două boli succesive fiind singurele din viaţa sa, Pons nu cunoştea nici un medic; aşa că, cu o foarte bună intenţie la început, cu un sentiment matern chiar, inimoasa şi devotata Cibot îl chemă pe medicul cartierului. La Paris, în fiecare cartier există un medic al cărui nume şi a cărui locuinţă nu sunt cunoscute decât de cei din clasa de jos, de mici burghezi, de portari, şi care e numit în consecinţă medicul cartierului. Medicul acesta, care moşeşte şi lasă sânge, este în medicină ceea ce e, la Mica Publicitate, fata la toate. Obligat să se poarte bine cu cei săraci, destul de priceput din cauza practicii sale îndelungate, el e iubit de obicei. Doctorul Poulain, adus la bolnav de către madam Cibot, şi recunoscut de Schmucke, ascultă, fără să le dea atenţie, plângerile bătrânului muzician, care se scărpinase toată noaptea şi nu-şi mai simţea deloc pielea. Starea ochilor, cu cearcăne galbene, se potrivea cu simptomul semnalat.

— Aţi avut, acum vreo două zile, o supărare mare? îl întrebă doctorul pe bolnav.

— Vai! da, răspunse Pons.

— Aveţi boala pe care era s-o aibă domnul, zise el arătându-l pe Schmucke, gălbinare; dar o să treacă, adăugă doctorul Poulain scriind o reţetă.

Cu toate vorbele liniştitoare din urmă, doctorul aruncase asupra bolnavului o privire din cele hipocratice 9e, în care ochii interesaţi să cunoască adevărul ghicesc întotdeauna sentinţa de moarte, deşi ea e ascunsă sub obişnuita compătimire. Aşa încât, madam Cibot, care zvârlise în ochii doctorului o ocheadă de spion, nu se lăsă înşelată de accentul frazei medicale, nici de expresia ipocrită de pe faţa doctorului Poulain şi se luă după el la plecare.

— Credeţi c-o să-i treacă? îl întrebă ea pe doctor în capul scării.

— Dragă doamnă Cibot, domnul dumitale e un om mort, nu din cauza vărsării de fiere în sânge, ci din cauza slăbiciunii sale morale. Totuşi, cu multă îngrijire, mai poate să scape; ar trebui luat de aici, dus în călătorie…

— Da' cu ce? zise portăreasa. Tot ce are, mare şi lat, e slujba, iar prietenul lui trăieşte de pe urma câtorva pensioare date de nişte cucoane mari, la care zice el că le-a făcut servicii, nişte cucoane tare miloase. Aşa că sunt ca doi copii pe care-i îngrijesc de nouă ani.

— Îmi petrec viaţa vizitând oameni care mor nu de bolile lor, ci de rana cea mare şi fără vindecare, lipsa de bani. În câte mansarde nu sunt silit, în loc de a cere ceva pentru consultaţie, să las eu cinci franci pe tăblia sobei!..

— Sărăcuţu' de domnu Poulain! zise madam Cibot. A! de ce n-ai mătăluţă o sută de mii de franci venit pe care-i au unii zgârie-brânză din cartier, nişte adevăraţi scăpătaţi din iad (scăpaţi), c-ai fi trimisu' lui Dumnezeu pe pământ!

Ajuns să-şi facă, datorită preţuirii domnilor portari ai arondismentului, o mică clientelă care abia îi asigura existenţa, medicul ridică ochii la cer şi-i mulţumi doamnei Cibot printr-o schimă demnă de Tartuffe.

— Şi zici aşa, dragă domnule Poulain, că bolnăviorul nostru scapă, cu multă îngrijire?

— Da, dacă moralul lui nu e prea atins de supărarea pe care a avut-o.

— Bietu om! da' cine să-l fi supărat? E pâinea lui Dumnezeu, cum nu e altu' pe pământ, afară doar de prietenu' lui, domnu Schmucke!.. Aflu eu de ce e vorba! Şi las pe mine dacă n-o să le arăt eu ălora de l-au inervat pe conaşu'!..

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, zise medicul, care se afla în clipa aceea în pragul uşii de jos a casei, una dintre principalele caracteristici ale bolii conaşului dumitale este nervozitatea, o nervozitate de fiecare minut şi pentru orice fleac, şi cum probabil nu-şi va putea lua infirmieră, o să-l îngrijeşti dumneata. Aşa că…

— Aştea le spuneţi deşpre domnu Ponş97? întrebă telalul, care-şi fuma pipa.

Şi se ridică de pe piatra porţii ca să intre şi el în vorbă cu portăreasa şi cu doctorul.

— Da, nene Rémonencq! îi răspunse madam Cibot auvergnatului.

— Păi, eşte mai bogat ca domnu Moniştrolle ca şei mai mari anticari… Mă prişep şi eu la aştea ca să pot şpune că are în caşă, drăguşul de el, comori, nu alşeva!

— Ia te uită, eu credeam că-ţi baţi joc de mine mai deunăzi, când ţi-am arătat toate vechiturile alea, că nu erau acasă conaşii, îi spuse lui Rémonencq madam Cibot.

La Paris, unde caldarâmul are urechi, unde uşile au o limbă, unde drugii ferestrelor au ochi, nimic nu-i mai primejdios decât să vorbeşti în pragul uşilor de intrare. Ultimele cuvinte care se rostesc acolo şi care sunt, pentru conversaţie, ceea ce este un post-scriptum pentru o scrisoare conţin indiscreţii tot atât de periculoase pentru cei care le lasă ascultate, ca şi pentru cei care le ascultă. Un singur exemplu e de ajuns ca să întărească cele spuse în povestirea de faţă.

Într-o zi, unul dintre coaforii cei mai cu faimă de pe vremea Imperiului, epocă în care oamenii îşi îngrijeau mult părul, ieşea dintr-o casă unde tocmai coafase o femeie frumoasă şi unde toţi locatarii bogaţi îi erau clienţi. Printre aceştia se lăfăia un holtei bătrân înarmat cu o menajeră care-i ura de moarte pe moştenitorii conaşului ei. Fostul tinerel, grav bolnav, chemase tocmai la un consult pe cei mai iluştri medici, care nu se numeau încă prinţi ai ştiinţei. Medicii ieşiseră, din întâmplare, în acelaşi timp cu coaforul şi, luându-şi rămas bun în pragul uşii, vorbeau, neţinând seama decât de ştiinţă şi adevăr, aşa cum vorbesc ei între ei când s-a terminat farsa consultului: „E un om mort… zise doctorul Haudry. Nu mai trăieşte nici o lună… adăugă Desplein, afară doar de-o minune”. Coaforul auzi aceste cuvinte. Ca toţi coaforii, se avea bine cu servitorii, împins de

o cupiditate monstruoasă, urcă îndată din nou la fostul tinerel şi îi făgădui servitoarei-ţiitoare o primă destul de ridicată ca ea să-l hotărască pe stăpânu-său să-şi plaseze o mare parte din avere în rentă viageră. Printre bunurile bătrânului holtei muribund, în vârstă de altfel de cincizeci şi şase de ani, care ar fi trebuit să fie socotită îndoit din cauza campaniilor lui amoroase, se afla o casă splendidă, situată în strada Richelieu şi care valora pe atunci două sute cincizeci de mii de franci. Casa aceasta, la care râvnea coaforul, îi fu vândută pe o rentă viageră de treizeci de mii de franci. Asta se petrecea în 1806. Coaforul, astăzi de şaptezeci de ani şi la pensie, plăteşte şi acum, în 1846, renta. Cum fostul tinerel are nouăzeci şi şase de ani, a căzut în doaga copilăriei şi s-a însurat cu cea care fusese pentru el o doamnă Evrard98; poate s-o mai ducă încă mult şi bine. Pe coafor, care-i dăduse femeii vreo treizeci de mii de franci, imobilul îl costă mai bine de un milion; e drept că, astăzi, casa valorează între opt şi nouă sute de mii de franci.

Ca şi coaforul, auvergnatul ascultase ultimele cuvinte spuse de Brunner lui Pons în pragul uşii, în ziua întrevederii logodnicului-minune cu Cécile; aşa că dorise să pătrundă în muzeul Pons. Avându-se bine cu soţii Cibot, Rémonencq fu introdus curând în apartamentul celor doi prieteni, în lipsa acestora. Uimit de atâtea bogăţii, Rémonencq văzu că aci e rost de dat o lovitură, ceea ce înseamnă, în argoul negustorilor, de furat o avere, şi se gândea la asta de vreo cinci-şase zile.

— Aşa de puşin glumesc, răspunj; e el doamnei Cibot şi doctorului Poulain, că o să stăm dtz vorbă deşpre asta, şi că dacă drăguşul de conaş primeşte o rentă viaşeră de şinzeşi de mii de franşi, eu vă dau o damişeană de vin de la noi, dacă mă…

— Ce vorbeşti? îi spuse medicul lui Rémonencq, o rentă viageră de cincizeci de mii de franci!.. Păi, dacă bătrânul e aşa de bogat, îngrijit fiind de mine şi vegheat de doamna

Cibot, el poate să se vindece… căci de boli de ficat suferă cei cu organismul foarte tare…

— Şinzeşi am şpus? Da aişi, în pragul uşii, un domn i-a propus şapte şute de mii de franşi, şi asta numai pe tablouri, fir-ar să fie!

Auzind această declaraţie a lui Rémonencq, madam Cibot îl privi pe doctorul Poulain cu un aer bizar. În ochii ei, de culoarea portocalei, diavolul aprindea un foc sinistru.

— Haide! Să nu mai ascultăm asemenea fleacuri, reluă medicul, altfel mulţumit să afle că clientul său îi putea plăti toate vizitele pe care avea să le facă.

— Domnu doctor, dacă drăguşa doamnă Şibot vrea să mă laşe să aduc pe ecşpertul meu, că tot ştă în pat domnu, sunt şigur să fac roşt de bani în două şeasuri, fie şi de şapte şute de mii de franşi…

— Bine, dragă! răspunse doctorul. Aşa, doamnă Cibot, ai grijă să nu-l contrazici niciodată pe bolnav: trebuie să te înarmezi cu răbdare, căci totul îl va irita şi-l va obosi, chiar şi atenţiile dumitale pentru dânsul; aşteaptă-te să nu-i fie nimic pe plac…

— Tare greu o să mai fie cu el, zise portăreasa.

— Aşa, ascultă ce ţi-am spus, reluă medicul cu autoritate. Viaţa domnului Pons e în mâinile celor ce-l vor îngriji; aşa că voi veni să-l văd poate chiar de două ori pe zi. Îmi voi începe vizitele cu el…

Medicul trecuse deodată de la nepăsarea lui adâncă pentru bolnavii săraci la solicitudinea cea mai inimoasă, fiindcă, după cum vorbea de serios speculantul, începuse să creadă în averea lui Pons.

— O să fie îngrijit ca un rege, răspunse madam Cibot, cu entuziasm prefăcut.

Portăreasa aşteptă ca doctorul să întoarcă colţul străzii Chariot înainte de a relua convorbirea cu Rémonencq. Negustorul de fiare vechi îşi termina pipa rezemat de pervazul uşii de la prăvălie. Îşi luase dinadins această poziţie, voia să vadă ce are de gând portăreasa.

Prăvălia lui, altădată cafenea, rămăsese aşa cum o găsise auvergnatul când o închinase. Pe tăblia lungă, care se află deasupra vitrinelor la toate prăvăliile modeme, se mai putea citi: CAFENEAUA NORMANDIE. Auvergnatul pusese vreun ucenic zugrav să-i scrie, gratis fără îndoială, cu pensula şi cu vopsea neagră, pe locul care mai rămânea sub CAFENEAUA NORMANDIE: Rémonencq, negustor de fiare vechi, cumpără articole de ocazie. Bineînţeles, oglinzile, mesele, scăunelele, etajerele, tot mobilierul cafenelei „Normandie" fusese vândut. Rémonencq închiriase, pe şase sute de franci anual, prăvălia goală, odăiţa din dosul ei, bucătăria şi o singură cameră la mezanin, unde dormea altădată chelnerul-şef, căci apartamentul care ţinea de cafeneaua „Normandie" fusese închiriat altcuiva. Din luxul de la început al cafegiului nu mai rămăsese decât tapetul verde-deschis din prăvălie şi drugii de fier groşi de la vitrină cu buloanele lor.

Instalat aci în 1831, după Revoluţia din Iulie, Rémonencq începu prin a pune în geam sonerii stricate, farfurii plesnite, fiare vechi, balanţe uzate, greutăţi de cântărit de altădată, desfiinţate prin noua lege asupra măsurilor şi greutăţilor, pe care numai statul nu o aplică, de vreme ce lasă în circulaţie monezi de cinci şi de zece centime de pe vremea domniei lui Ludovic al XVI-lea. Apoi auvergnatul acesta, care făcea cât cinci auvergnaţi, cumpără alămuri de bucătărie, rame vechi, vase vechi de aramă, porţelanuri ciobite. Pe nesimţite, tot umplându-se şi golindu-se, prăvălia ajunse să semene cu farsele lui Nicolet99, soiul mărfurilor se îmbunătăţi. Negustorul de fiare vechi urmă sistemul prodigios şi sigur al martingalei100, ale cărei efecte le înregistrează trecătorii destul de filosofi ca să observe creşterea continuă a valorii obiectelor din aceste prăvălii care ştiu să-şi croiască drum. Tinichelelor, lămpilor cu ulei şi cioburilor le urmează ramele şi obiectele de aramă. Apoi vin la rând porţelanurile. În curând, prăvălia, care părea la un moment dat depozit de tablouri proaste, se transformă

în muzeu. În fine, într-o bună zi, vitrina plină de praf e curăţată, interiorul e renovat, iar auvergnatul renunţă la catifeaua de bumbac şi la haine scurte şi începe să poarte redingotă! II vezi păzindu-şi comoara ca un balaur; e înconjurat de capodopere, a devenit un cunoscător subţire, şi-a înzecit capitalul şi nu se mai lasă tras pe sfoară, cunoaşte toate sforile meseriei. Monstrul e acolo, ca o bătrână în mijlocul a douăzeci de fete pe care le oferă publicului. Frumuseţea, minunile artei îi sunt indiferente omului acestuia abil şi grosolan totodată, care-şi socoteşte profiturile şi-i repede pe ignoranţi. Ajuns un fel de actor, el joacă teatru, zicând că nu-i vine să se despartă de tablouri, ori de mobilele cu desene incrustate, sau se preface strâmtorat, sau spune că a cumpărat obiectele cu preţuri inventate de el, ba chiar e gata să arate facturile. E un Proteu, e când Jocrisse, când Janot, când paiaţă, când Mondor, când Harpagon, când Nicodem101.

Încă din al treilea an, la Rémonencq în prăvălie s-au văzut pendule destul de frumoase, armuri, tablouri vechi. În lipsa lui, prăvălia i-o păzea soră-sa, o femeie grasă şi foarte urâtă pe care o chemase anume de la ţară şi care venise pe jos la Paris. Ţaţa Rémonencq, un fel de idioată cu privirea rătăcită şi îmbrăcată ca un idol japonez, nu lăsa un ban din preţurile pe care i le indica frate-său; ea se ocupa de altfel şi de gospodărie şi rezolva problema, în aparenţă de nerezolvat, de a trăi din ceţurile Senei. Rémonencq şi cu sora lui se hrăneau cu pâine şi scrumbii, cu cojile şi resturile de legume adunate din gunoaiele scoase în stradă de patronii restaurantelor. Nu cheltuiau amândoi, socotind şi pâinea, nici şaizeci de bani pe zi, pe care ţaţa Rémonencq îi scotea cosând şi torcând.

Acest început de negoţ al lui Rémonencq, care venise la Paris pentru a fi comisionar, şi care, din 1825 până în 1831, a şi fost comisionarul anticarilor de pe Bulevardul Beaumarchais şi al cazangiilor de pe strada Lappe, este istoria obişnuită a multor anticari. Evreii, normanzii,

auvergnaţii şi savoiarzii, aceste patru rase de oameni au aceleaşi instincte, fac avere prin aceleaşi mijloace. Să nu cheltuieşti nimic, să scoţi câştiguri mărunte şi să aduni dobânzile cu beneficiile, asta-i legea lor. Şi legea lor e un adevăr.

În momentul acela, Rémonencq, care se împăcase cu fostul lui patron Monistrol, făcea afaceri cu negustori mari ducându-se să pescuiască (cuvânt tehnic) chilipiruri prin împrejurimile Parisului, care, după cum ştiţi, se întind pe o rază de patruzeci de leghe. După paisprezece ani de negustorie, se afla în fruntea unei averi de şaizeci de mii de franci şi a unei prăvălii bine asortate. Fără buget neprevăzut, stând în strada Normandie unde-l reţinea chiria mică, îşi vindea mărfurile negustorilor, mulţumindu-se cu un câştig moderat. Toate afacerile le trata în graiul din Auvergne, zis păsărească. Omul acesta avea un vis! Să se instaleze pe bulevarde; voia să ajungă un anticar bogat şi să trateze odată şi odată direct cu amatorii. Avea, de altfel, stofa unui negustor de temut. Păstra pe obraz un strat de praf provenit din pilitura de fier şi lipit de sudoare, căci toate le făcea singur; asta îi dădea o înfăţişare cu atât mai de nepătruns, cu cât deprinderea muncii fizice îl înzestrase cu nepăsarea stoică a soldaţilor bătrâni din 1799102. Ca înfăţişare, Rémonencq era un bărbat mărunt şi slab, ai cărui ochi mici, aşezaţi ca cei ai porcilor, exprimau prin lumina lor de un albastru rece aviditatea concentrată şi viclenia ironică a evreilor, dar fără aparenta lor umilinţă, însoţită de dispreţul adânc pe care-l au pentru creştini.

Raporturile dintre soţii Cibot şi fraţii Rémonencq erau cele dintre un binefăcător şi un îndatorat. Madam Cibot, convinsă fiind că auvergnaţii erau săraci lipiţi pământului, le vindea pe preţuri fabuloase resturile de la masa lui Schmucke şi a lui Cibot. Fraţii Rémonencq plăteau o jumătate de kilogram de coji uscate şi de miez de pâine cu două centime şi jumătate, o strachină de cartofi cu o centimă şi jumătate, şi aşa mai departe. Vicleanul de

Rémonencq nu spunea niciodată că face afaceri pe socoteala lui. Era, chipurile, tot reprezentantul lui Monistrol şi se plângea că-l mănâncă de viu negustorii bogaţi; aşa că soţii Cibot îi compătimeau sincer pe cei doi Rémonencq. De unsprezece ani, auvergnatul purta aceeaşi haină de catifea, aceiaşi pantaloni de catifea şi aceeaşi vestă de catifea; dar aceste trei bucăţi ale vestmântului specific auvergnaţilor erau pline de petice, puse gratis de Cibot.

— Nu-ţi baţi joc de mine, Rémonencq? întrebă portăreasa. Se poate să aibă domnu' Pons o asemenea avere şi să ducă viaţa pe care o duce? N-are nici o sută de franci în casă!..

— Aşa şunt toşi amatorii, răspunse Rémonencq sentenţios.

— Şi zi aşa, chiar crezi de-adevărat că conaşu' meu e om de şapte sute de mii de franci?

— Numai tablourile fac atât... E unu care, dac-ar şere pă el şinzeşi de mii de franşi, aş faşe mintenaş roşt de ei, fie şi de m-aş şpânşura. Şi p-ormă, ştii dumneata rămuţele alea de alamă şnălţuită, pline de catife roşă, unde sunt părtrete?.. Ei, aştea-ş şmalţuri de Petitotte, de dă pe ele domnu miniştru al guvernului, foştu droghişt, trei mii de franşi bucata...

— Şi sunt treizeci în ăle două rame, zise portăreasa holbând ochii.

— Ei, atunşi, veşi se comori are!

Madam Cibot cuprinsă de ameţeală, făcu stânga-mprejur. Îi veni numaidecât gândul să obţină ca bătrânul Pons s-o treacă în testament, cum făceau toate servitoarele-ţiitoare, ale căror viagere stârniseră atâtea invidii în cartierul Marais. Gândindu-se cum ar locui ea într-o comună din împrejurimile Parisului, se şi vedea lăfăindu-se într-o casă de ţară, îngrijindu-şi păsările, grădina şi încheindu-şi viaţa, servită de alţii ca o regină, ca şi bietul Cibot, care merita o asemenea fericire, ca şi toţi îngerii uitaţi şi neînţeleşi.

După mişcarea bruscă şi naivă a portăresei, Rémonencq îşi dădu seama că va izbuti. În meseria de chineur (acesta este numele căutătorilor de ocazii, de la verbul chiner, a umbla

după chilipiruri şi a încheia târguri profitabile cu deţinătorii ignoranţi), în această meserie totul e să poţi pătrunde în case. Nu-şi poate închipui cineva ce viclenii demne de Scapin, ce dibăcii demne de Sganarelle şi ce ademeneli demne de Dorine103 inventează chilipirgiii pentru a intra în casele oamenilor. Adevărate comedii de teatru, întotdeauna întemeiate ca aci, pe rapacitatea servitorilor. Pentru treizeci de mii de franci în bani sau mărfuri, servitorii, mai ales la ţară sau în provincie, slujesc încheierea unor târguri din care chilipirgiii realizează beneficii de o mie-două mii de franci. Dacă s-ar povesti cum a fost cucerit cutare serviciu vechi de porţelan artificial de Sčvres, s-ar vedea că toate meşteşugurile diplomatice de la congresul din Münster, toată inteligenţa desfăşurată la Nimčgue, la Utrecht, la Ryswick, la Viena104 sunt depăşite de chilipirgii, care au mai mult haz decât diplomaţii. Chilipirgiii au mijloace de acţiune care ating tot atât de adânc abisurile interesului personal, ca şi mijloacele pe care se trudesc atâta să le găsească ambasadorii pentru a determina ruptura alianţelor celor mai bine cimentate.

— Am puş-o bine pe şăratec pe alde Şibot, spuse fratele surorii sale, care-şi relua locul pe un scaun desfundat. Acuşica, mă duc să-l conşult pă şei de se prişepe mai bine, pă ovreiul noştru, bun ovrei, că ne-a împrumutat numai cu şinşpşe la şută!

Rémonencq citise în inima portăresei. Femeile de teapa ei, când vor ceva, au şi trecut la fapte; nu se dau înapoi de la nimic ca să-şi atingă ţelul; trec într-o clipă de la cea mai deplină cinste la cea mai adâncă ticăloşie. Cinstea, ca toate sentimentele noastre de altfel, ar trebui să se împartă în două feluri de cinste: o cinste negativă şi o cinste pozitivă. Cinstea negativă ar fi aceea a oamenilor de soiul Cibot, care sunt cinstiţi atâta vreme cât nu li se iveşte o ocazie să se îmbogăţească. Cinstea pozitivă ar fi cea care stă tot timpul cufundată până la genunchi în ispită fără să cadă în ea, cum e aceea a încasatorilor. O mulţime de gânduri rele năvăliră

în mintea şi în inima portăresei prin stăvilarul interesului deschis de vorbele diavoleşti ale telalului. Madam Cibot urcă, sau mai curând zbură, din odaia ei în apartamentul conaşilor şi se arătă, cu masca duioşiei pe faţă, în pragul camerei în care oftau Pons şi Schmucke. Văzând-o intrând, Schmucke îi făcu semn cu capul să nu spună nimic de adevărata părere a doctorului de faţă cu bolnavul; căci devotatul german, prieten bun, citise în ochii doctorului. Iar ea răspunse prin alt semn din cap, exprimând o durere adâncă.

— Ia spune, conaşule dragă, cum te mai simţi? întrebă madam Cibot.

Şi portăreasa se înfipse la picioarele patului, cu mâinile în şolduri, uitându-se galeş la bolnav, dar ce mai fluturaşi de aur îi ţâşneau din ochi! Un observator s-ar fi îngrozit, ca de privirea unui tigru.

— Rău, tare rău! răspunse bietul Pons. Nu mai îmi vine să iau nimic în gură. Vai! lumea! lumea! exclamă el strângându-l de mână pe Schmucke, care-i ţinea mâna stând la capul patului şi cu care, desigur, bolnavul vorbea despre cauzele bolii sale. Ce bine făceam, dragă Schmucke, dacă-ţi urmam sfatul şi cinam aici în fiecare zi de când ne-am mutat împreună! dacă renunţam la lumea asta, care trece peste mine ca un tăvălug peste un pui de găină, şi pentru ce?..

— Haide, hai, conaşule dragă, nu te mai văita, zise madam Cibot, doctoru' mi-a spus adevăru'.

Schmucke o trase pe portăreasă de rochie.

— Ei, poţi scăpa, dar cu îngrijiri multişoare… N-ai nici o grijă, ai lângă dumneatale un prieten bun, şi fără să mă laud, o femeie care o să te îngrijească cum îşi îngrijeşte o mămică pe ăl dintâi copil. Eu l-am scăpat pe Cibot dintr-o boală că domnu' Poulain îl şi vedea mort, îi aruncase, cum se zice, linţoliu pe cap, şi nu mai credea nimeni că scapă!.. Ei, păi pe dumneata care n-ai ajuns acolo, slavă Domnului, măcar că eşti tare bolnav, las' pe mine… te scot eu singurică

la liman! Stai binişor, nu te mişca atâta. (Şi trase cuvertura peste mâinile bolnavului.) Lasă, puişorule, zise ea, domnu' Schmucke şi cu mine o să stăm nopticica la căpătâiu' dumitale… O să fii vegheat mai dihai ca un prinţ… şi la urmă, ai doar destule părăluţe ca să nu duci lipsă de tot ce trebuie la boala dumitale… M-am înţeles cu alde Cibot; că, sărăcuţul, ce s-ar face făr' de mine?.. Ei, da' l-am dăscălit eu, şi atâta ţinem amândoi la dumneatale, că m-a lăsat să stau aci noaptea… Şi pentru un bărbat ca el… e lucru mare, zău, că mă iubeşte ca în prima zi. Nu ştiu ce-i cu el! O fi odăiţa! tot unu lângă altu', mereu… Da' nu te dezveli, frate, aşa!.. zise ea repezindu-se la capul patului şi trăgând cuverturile pe pieptul lui Pons. Dacă nu eşti cuminte, dacă nu faci tot ce spune domnu' Poulain, care-i, să ştii, chipul lui Dumnezeu pe pământ, eu nu mai vreau să ştiu de dumneata… Trebuie să m-asculţi…

— Ta, matam Zipod, o să de asgulde, răspunse Schmucke, viintgă frea să drăiasgă bendru briedenul lui, Schmucke, carandez eu.

— Şi mai ales să nu-ţi ieşi din fire, că bolicica dumitale, zise madam Cibot, şi-aşa te-mpinge la asta, fără să mai pui de la mătăluţă nerăbdare. Toate ne vin de la Dumnezeu, conaşule dragă, ne pedepseşte pentru păcatele noastre, că-i fi având şi dumneatale câteva mărunte pe sufleţel?.. (Bolnavul dădu din cap în semn negativ.) Ei, lasă, că-i fi iubit şi mătăluţă în tinereţe, ţi-ei fi făcut niţel de cap, ăi fi având pe undeva vreun moştenitor care-i fără casă, fără masă, fără căldură… Ticăloşii de bărbaţi! o zi iubesc, ş-apoi gonesc! la nimic nu mai gândesc, nici măcar să plătească doica!.. Bietele femei!..

— Dar pe mine nu m-a iubit nimeni niciodată, decât biata mama şi cu Schmucke, zise cu tristeţe bietul Pons.

— Hei, hai, că n-ai fi un sfânt! Ai fost şi dumneatale tinerel şi trebuie să fi fost băiat frumuşel la douăzeci de ani… Eu, aşa bun cum eşti dumneatale, te-aş fi iubit…

— Am fost totdeauna slut ca o broască râioasă, zise Pons adus la desperare.

— Zici aşa din modestie, că ce-i al dumneatale e-al dumneatale, eşti modest.

— Ba nu, dragă doamnă Cibot, îţi repet, am fost totdeauna urât şi nu m-a iubit nimeni niciodată.

— Ce vorbeşti! dumneatale? zise portăreasa. Adică acuma vrei să mă faci să cred că eşti, la vârsta mătăluţă, un fel de fată mare… mai vezi de alţii! tocmai un muzicant, unu care lucrează la teatru! Păi, o femeie să-mi spună asta, şi n-aş crede-o.

— Matam Zipod, o să-l enerfezi! strigă Schmucke, văzând că Pons se răsuceşte în pat fără să-şi poată găsi locul.

— Ia mai taci şi mătăluţă! Sunteţi amândoi doi crai bătrâni… Că ce-i dacă sunteţi urâţi, orice sac îşi găseşte petecu'! cum zice bătrânii noştri. Pe Cibot nu-l iubeşte una dintre ăle mai frumoase vânzătoare de stridii din Paris?.. şi eşti pe departe mai arătos ca el… Ştii că ai haz dumneatale!.. Ce mai, ţi-ai făcut mendrele! şi Dumnezeu te pedepseşte că ţi-ai părăsit copiii ca Abraham105!..

Abătut, bolnavul găsi puterea să mai facă un gest de negare.

— Da' n-ai nici o grijă, asta n-o să te împiedice să trăieşti cât Matusalem.

— Da' lasă-mă o dată în pace! strigă Pons. N-am ştiut niciodată ce înseamnă să fii iubit!.. n-am avut copii, sunt singur pe lume…

— Iote, chiar aşa? întrebă portăreasa, ziceam că dumneatale eşti aşa de bun, iar femeilor, ştiţi doar, le place bunătatea, asta le leagă de om…; şi mi se părea cu neputinţă ca în tinereţe…

— Ia-o de aici! îi spuse Pons la ureche lui Schmucke, că-mi calcă pe nervi.

— Atunci, domnu Schmucke o fi având copilaşi… Că aşa sunteţi cu toţii, holteiaşi cu vechime…

— Eu! exclamă Schmucke sărind de pe scaun, tar…

— Haide, hai, ăi fi şi dumneatale fără moştenitori, aşa-i? Aţi ieşit amândoi ca nişte ciupercuţe din pământ…

— Lază, haite, răspunse Schmucke.

Bietul german o luă eroic pe coana Cibot de talie şi o duse în salon, fără să ia seama la ţipetele ei.

— La vârsta dumneatale, vrei să siluieşti o biată femeie, ţipa coana Cibot, zbătându-se în braţele lui Schmucke.

— Nu ţiba!

— Dumneatale, ăl mai bun dintre amândoi! răspunse madam Cibot. A! rău făcui că vorbii de dragoste la nişte bătrâiori care n-au ştiut niciodată ce-i femeia! Ţi s-au aprins călcâiele după mine, monstrule, exclamă ea văzând ochii lui Schmucke scânteind de mânie. Ajutor! ajutor! mă răpeşte.

— Ejdi o topidoagă! răspunse germanul. Ia zbune ge-a zis togdorul?

— Te porţi aşa de rău cu mine, zise plângând madam Cibot scăpată din strânsoare, cu mine, care m-aş arunca în foc pentru amândoi! Vai, da! adevărat se spune că pe bărbaţi nu-i cunoşti decât când ai de-a face cu ei… Bietu' Cibot al meu nu m-ar scutura aşa… Pe mine, care vă ţin de copiii mei; că n-am copii, şi-i spuneam ieri, da, nu mai departe de ieri, lui Cibot: „Dragă, ştia el, Dumnezeu, ce făcea lăsându-ne fără copii, că, uite, doi copii am sus!” Pe sfânta cruce, pe sufletu' mamei, dacă nu-i spuneam aşa…

— Ei, ta' ge-a zis togdorul? întrebă furios Schmucke, care pentru prima dată în viaţa lui bătu din picior.

— Păi, a zis, răspunse madam Cibot trăgându-l pe Schmucke în sufragerie, a zis că preaîcumpu şi preaiubitu nostru bolnăvior ar fi în primejdie de moarte, dacă n-ar fi bine îngrijit, da' eu aici sunt… lncrişeşde-l pine, trăcuţă matam Zipod, zise Schmucke încercând s-o ia de mână pe madam Cibot.

— Na, păi vezi, iar începi!

— Asguldă-mă ge zbun! Dod ge o ză am o ză vie al tumitale, dagă-l zgăbăm…

— Bine, mă duc la spiţerie să cumpăr ce trebuie… că, uite, conaşule, o să coste ceva boala asta: şi de unde-o să luaţi bani?..

— Am să mungezc! Freau ca Bons ză vie încrişid ga un brinţ…

— O să şi fie, dragă domnule Schmucke; şi uite ce-i, nu vă îngrijiţi de nimic. Cibot şi cu mine avem două mii de franci puşi deoparte. Ai dumneavoastră sunt. Că de mult trecea de la mine, aici, ce mai!..

— Ge vemeie pună! exclamă Schmucke ştergându-şi ochii, ge inimă!

— Ştergeţi-vă lacrimile care-mi fac cinste, ele sunt răsplata mea! zise madam Cibot pe ton melodramatic. Sunt fiinţa a mai departe de gându' câştigului; da' nu intraţi cu ochii în lacrimi, c-o să creadă domnu Pons că-i mai bolnav decât e.

Mişcat de această delicateţe, Schmucke luă în sfârşit mâna doamnei Cibot şi i-o strânse.

— Cruţă-mă, zise fosta vânzătoare de stridii aruncându-i lui Pons o privire gingaşă.

— Bons, zise bunul german întorcându-se în cameră, matam Zipod e un inşer, un înjer care forpejde muld, tar un înşer…

— Crezi? am devenit bănuitor de o lună încoace, răspunse bolnavul dând din cap. După toate nenorocirile mele, nu mai poate crede cineva decât în Dumnezeu şi în tine!..

— Ză de jinteci, ji fom drăi dofi drei ga nijte reji! exclamă Schmucke.

— Cibot! strigă portăreasa, cu sufletul la gură, intrând în odăiţa ei, a! dragă, ne-a pus Dumnezeu mâna în cap! Conaşii mei n-au moştenitori, nici copii din flori, nici nimic, ce mai!.. O! mă duc la madam Fontaine să-mi dea în cărţi, ca să ştiu ce rentişoară o să avem!..

— Nevastă, răspunse croitorul cel mărunţel, să nu vindem pielea ursului din pădure.

— Ia lasă-mă, nu mă mai cicăli I zise ea, dându-i lui Cibot o palmă în glumă. Ştiu eu ce ştiu! Domnu Poulain a zis că domnu Pons moare! Şi-o să fim bogaţi! O să mă treacă în testament… Las' pe mine! Tu vezi-ţi de ac şi aţă şi ai grijă de treaba de portar, că multă vreme n-ai să mai faci meseria asta I O să ne tragem la ţară, la Batignolles. Căsuţă – căsuţă, grădiniţă – grădiniţă, o să-ţi placă să vezi de ea, şi-o să mai iau şi o slujnică!

— Ei, veşină, cum mai merşe şuş? întrebă Rémonencq. Acuma ştii se valorează colecşia?..

— Nu, nu, încă nu! Nu merge chiar aşa, domnule. Deocamdată am aflat lucruri mai importante.

— Mai importance! exclamă Rémonencq, du* se poate şeva mai important ca asta?..

— Haide, hai, băieţaş I Lasă-mă pe mine să mân caii, zise portăreasa cu autoritate.

— Bine da' cu treişeşi la şută din şapte şute de mii de franşi, se cheamă că eşti cucoană pe tot reştul vieşii…

— Fii pe pace, nene Rémonencq, când o trebui să ştim cât preţuiesc toate lucruşoarele pe care le-a strâns bătrânul, vedem noi.

Şi portăreasa se duse la farmacie să ia medicamentele prescrise de doctorul Poulain, iar consultaţia la doamna Fontaine o amână pe a doua zi, făcându-şi socoteala că va găsi facultăţile oracolului mai limpezi, mai proaspete, dacă se va duce dis-de-dimineaţă, înaintea tuturor; căci la doamna Fontaine e deseori îmbulzeală.

După ce fusese timp de patruzeci de ani rivala celebrei domnişoare Lenormand106, căreia de altfel i-a supravieţuit,

doamna Fontaine era pe atunci oracolul cartierului Marais. Nu-şi poate cineva închipui ce înseamnă ghicitoarele pentru clasele inferioare pariziene, nici ce imensă influenţă au ele asupra hotărârilor luate de oamenii fără carte; căci bucătăresele, portăresele, femeile întreţinute, lucrătorii, toţi cei care trăiesc la Paris din speranţe, se duc să consulte fiinţele privilegiate care au darul ciudat şi neexplicat de a prezice viitorul. Credinţa în ştiinţele oculte e mult mai răspândită decât îşi închipuie savanţii, avocaţii, notarii, medicii, magistraţii şi filosofii. Poporul are instincte pe care nu le pierde.

Printre aceste instincte cel numit atât de prosteşte superstiţie există atât în sângele poporului, cât şi în spiritul oamenilor superiori. Mulţi oameni de stat consultă, la Paris, ghicitoarele. Pentru necredincioşi, astrologia judiciară (împreunare de cuvinte cât se poate de bizară) nu e decât exploatarea unui sentiment înnăscut, unul dintre cele mai puternice ale naturii noastre, curiozitatea. Cei care nu cred neagă aşadar cu totul raporturile pe care ghicitul le stabileşte între soarta omului şi configuraţia obţinută prin cele şapte sau opt mijloace principale care compun astrologia judiciară. Dar se întâmplă cu ştiinţele oculte acelaşi lucru ca şi cu atâtea manifestări naturale pe care le resping liber-cugetătorii sau filosofii materialişti, adică cei care nu vor să ştie decât de faptele vizibile, solide, de rezultatele eprubetei sau ale balanţei din fizica şi chimia modernă: aceste ştiinţe persistă, îşi continuă drumul, fără a progresa de altfel, căci de vreo două secole, spiritele superioare nu le mai cultivă.

Luând în considerare numai ceea ce este posibil din divinaţie, să crezi că întâmplările anterioare din viaţa unui om, că secretele cunoscute numai de el pot fi pe loc reprezentate în cărţile pe care le amestecă, pe care le taie şi pe care ghicitorul le împarte în teancuri după nişte legi misterioase e ceva absurd; dar absurdul condamna puterea aburului, condamna invenţia prafului de puşcă şi a

tiparului, mai condamnă încă navigaţia aeriană, condamna luneta, gravura şi ultima mare descoperire, daghereotipia107. Dacă cineva i-ar fi spus lui Napoleon că un edificiu sau un om sunt reprezentaţi neîncetat şi oricând de o imagine în atmosferă, că toate obiectele existente au un spectru sesizabil, perceptibil, Napoleon l-ar fi trimis la Charenton108, aşa după cum Richelieu l-a trimis la Bicętre pe Salomon de Caux109, atunci când martirul normand i-a prezentat imensa cucerire a navigaţiei cu aburi. Şi totuşi, asta a dovedit Daguerre prin descoperirea sa! Ei bine, dacă Dumnezeu a întipărit, pentru anume clarvăzători, soarta fiecărui om în fizionomia sa, luând acest cuvânt în sensul de expresie totală a trupului, de ce mâna n-ar rezuma fizionomia, de vreme ce mâna înseamnă întreaga acţiune umană şi singurul său mijloc de manifestare? De aici, chiromanţia. Societatea nu-l imită oare pe Dumnezeu? A-i prezice unui om întâmplările vieţii, după aspectul mâinii, nu cuprinde în sine pentru cel care e înzestrat cu facultăţile de prezicător nimic mai extraordinar decât faptul de a-i spune unui soldat că o să lupte, unui avocat că o să vorbească, unui cizmar că va face pantofi sau cizme, unui agricultor că va îngrăşa pământul şi că-l va ara. Să alegem un exemplu izbitor. Geniul e atât de vizibil la om, încât oamenii cei mai ignoranţi, dacă întâlnesc un mare artist în plimbările lor prin Paris, îl ghicesc numai cât îl văd trecând. E ca un soare moral, ale cărui raze colorează totul în juru-i. Iar pe un nătărău nu-l recunoşti imediat prin senzaţii contrare celor produse de omul de geniu? Un om obişnuit trece aproape nebăgat în seamă. Majoritatea celor care observă caracteristicile sociale şi pariziene pot spune ce profesiune are un trecător de îndată ce-l văd apropiindu-se. Astăzi misterele sabatului, atât de bine zugrăvite de pictorii din secolul al XVI-lea, nu mai sunt mistere. Egiptenii sau egiptenele, strămoşii ţiganilor, naţiune ciudată venită din India, dădeau pur şi simplu să mestece haşiş clienţilor lor. Fenomenele produse de acest preparat explică perfect

călărirea pe mături, ieşirea pe coşuri, viziunile reale, ca să spunem aşa, de bătrâne transformate în femei tinere, dansurile frenetice şi muzicile delicioase care alcătuiau aiurelile aşa-zişilor slujitori ai diavolului.

Astăzi, atâtea fapte adeverite, autentice au ieşit din ştiinţele oculte, încât aceste ştiinţe vor fi predate odată aşa cum se predă chimia şi astronomia. E chiar ciudat faptul că, în momentul când se creează la Paris catedre de limbi slave, de limba manciu, de literaturi atât de puţin demne de predat, ca literaturile nordice, care, în loc să servească drept pildă, ar trebui să primească lecţii şi ai căror titulari repetă aceleaşi veşnice poveşti despre Shakespeare sau despre secolul al XVI-lea, nu s-a restabilit, sub numele de antropologie, învăţământul filosofiei oculte, una dintre gloriile vechii universităţi. În această privinţă, Germania, ţară mare şi totodată copilăroasă, a luat-o înaintea Franţei, căci acolo se predă această ştiinţă, mai utilă decât diferitele filosofii, care sunt toate acelaşi lucru.

Că anumite fiinţe au puterea să prevadă fapte viitoare în germenii cauzelor, aşa după cum marele inventator prevede o industrie, o ştiinţă nouă într-o manifestare naturală care trece neobservată de omul de rând, acest lucru nu mai constituie o excepţie violentă care să facă vâlvă; este rezultatul unei facultăţi recunoscute, care ar fi oarecum somnambulismul spiritului. Iar dacă această ipoteză pe care se sprijină diferite moduri de a descifra viitorul pare absurdă, rămân faptele. Observaţi că a preciza marile evenimente ale viitorului nu e, pentru ghicitor, o performanţă mai extraordinară decât aceea de a ghici trecutul. Pentru cei care nu cred, trecutul şi viitorul sunt la fel de imposibil de cunoscut. Dar dacă evenimentele încheiate au lăsat urme, e probabil că evenimentele viitoare îşi au şi ele rădăcinile lor110. Din moment ce un ghicitor îţi descrie în amănunt fapte din trecut, cunoscute numai de tine, el poate să-ţi spună şi care vor fi întâmplările determinate de cauzele existente. Lumea morală e croită,

ca să spunem aşa, pe tiparul lumii materiale; aceleaşi manifestări trebuie să se întâlnească şi aici, cu diferenţele specifice diverselor medii. Astfel, aşa după cum corpurile se proiectează în mod real în atmosferă lăsând să subziste în ea spectrul pe care-l reţine daghereotipul, oprindu-l în trecere, tot aşa, ideile, creaţii reale şi active, se întipăresc în ceea ce am numi atmosfera lumii spirituale, produc aici anumite efecte, trăiesc aici în mod spectral (căci e necesar să făurim cuvinte pentru a exprima fenomene fără nume), şi atunci anumite persoane, înzestrate cu facultăţi rare, pot foarte bine să observe aceste fenomene sau urme de idei.

Cât despre mijloacele întrebuinţate pentru a ajunge la viziuni, acesta-i miracolul cel mai explicabil, de îndată ce mâna consultantului aşază obiectele cu ajutorul cărora i s-a cerut să-şi reprezinte întâmplările vieţii. În adevăr, totul se înlănţuie în lumea reală. Orice mişcare corespunde unei cauze, orice cauză se leagă de ansamblu; şi, prin urmare, ansamblul se exprimă în cea mai mică mişcare. Rabelais, cel mai mare spirit al omenirii modeme, omul în care sunt rezumaţi Pitagora, Hipocrat, Aristofan şi Dante, a spus, acum trei secole: „Omul este un microcosm”. Trei secole mai târziu, Swedenborg, marele profet suedez111, avea să spună că pământul e un om. Profetul şi precursorul ateismului se întâlneau astfel în cea mai măreaţă dintre formule. Totul este predestinat în viaţa omenească, precum şi în viaţa planetei noastre. Cele mai mici întâmplări, cele mai ne însemnate se supun acestei legi. Prin urmare, faptele mari, proiectele mari, gândurile mari se reflectă în mod necesar în cele mai mici acţiuni, şi atât de fidel încât, dacă un conspirator va amesteca şi va tăia un pachet de cărţi, el va înscrie în acest gest pentru vizionarul numit ţigan, ghicitor, şarlatan etC. Secretul conspiraţiei sale. De îndată ce admitem fatalitatea, adică înlănţuirea cauzelor, astrologia judiciară există şi devine ceea ce era odinioară, o ştiinţă imensă, căci cuprinde facultatea de deducţie care l-a

făcut atât de ilustru pe Cuvier; dar spontană, nu exercitată la masa de lucru, în nopţi studioase, ca la acest mare geniu.

Astrologia judiciară, divinaţia, a domnit vreme de şapte secole, dar nu ca astăzi, asupra oamenilor din popor, ci asupra celor mai luminate minţi, asupra suveranilor, asupra reginelor, asupra oamenilor bogaţi. Una dintre cele mai mari ştiinţe ale antichităţii, magnetismul animal112, a ieşit din ştiinţele oculte, aşa după cum chimia a ieşit din cuptoarele alchimiştilor. Cranologia, fiziognomonia113, nevrologia au aceeaşi sursă; şi iluştrii creatori ai acestor ştiinţe, în aparenţă noi, n-au avut decât o vină, care e a tuturor inventatorilor, aceea de a sistematiza în mod absolut fapte izolate, a căror cauză generatoare scapă încă analizei. La un moment dat, biserica catolică şi filosofia modernă s-au aflat de acord cu justiţia pentru a proscrie, a persecuta şi a ridiculiza misterele cabalei114 şi pe adepţii ei, şi astfel s-a ivit o lacună regretabilă de o sută de ani în domnia şi studiul ştiinţelor oculte. Oricum ar fi, poporul şi mulţi oameni inteligenţi, femeile mai ales, continuă a rămâne supuşi faţă de puterea misterioasă a celor care pot ridica vălul viitorului, se duc să cumpere de la ei speranţă, curaj, forţă, adică ceea ce dă religia. Aşa încât această ştiinţă se practică mereu, nu fără unele riscuri. Astăzi, vrăjitorii, feriţi de orice tortură prin toleranţa datorită enciclopediştilor din secolul al XVIII-lea, nu mai sunt pasibili decât de tribunalul corecţional, şi numai în cazul când se dedau la manevre frauduloase, când îşi înspăimântă clienţii în scopul de a le stoarce bani, ceea ce constituie o escrocherie. Din nefericire, escrocheria şi deseori chiar crima însoţesc exercitarea acestui dar divin. Iată de ce:

Darul admirabil de previziune se întâlneşte de obicei la oamenii cărora li se decerne epitetul de brută. Aceste brute sunt pocalele alese în care Dumnezeu toarnă elixirurile care uimesc omenirea. Din aceste brute se făuresc profeţii şi cei ca sfântul Petre sau ca l'Ermite115. Când gândirea rămâne întreagă, formând un bloc, şi nu se fărâmiţează în

convorbiri, în intrigi, în opere literare, în născocirile savantului, în străduinţele administrative, în combinaţiile inventatorului, în lucrări militare, e aptă să arunce scânteieri de o forţă nemaipomenită, scânteieri ascunse un timp, aşa după cum diamantul brut păstrează în el strălucirea faţetelor sale. Dar se iveşte o împrejurare! Mintea aceasta le aprinde, capătă aripi pentru a străbate distanţele şi ochi dumnezeieşti pentru a vedea tot. Ieri era un cărbune, a doua zi, sub şuvoiul fluidului necunoscut care o străbate, este un diamant plin de strălucire. Oamenii superiori, uzaţi pe toate feţele inteligenţei lor, nu pot niciodată, afară doar de vreo minune din cele pe care şi le îngăduie uneori Dumnezeu, să ajungă la această forţă supremă. Aşa încât ghicitorii şi ghicitoarele sunt aproape totdeauna nişte cerşetori sau nişte cerşetoare sărace cu duhul, nişte fiinţe primitive în aparenţă, nişte pietroaie care s-au rostogolit în puhoaiele mizeriei, în făgaşurile vieţii, unde n-au cheltuit decât suferinţe fizice. Profetul, vizionarul e, până la urmă, un Martin plugarul116, care l-a făcut să tremure pe Ludovic al XVIII-lea spunându-i un secret pe care numai regele putea să-l cunoască, o domnişoară Lenormand, o bucătăreasă ca madam Fontaine, o negresă aproape idioată, un cioban care trăieşte laolaltă cu vitele cornute, un fachir care stă la marginea unei pagode şi care, anihilându-şi trupul, face ca spiritul său să dobândească întreaga putere necunoscută a facultăţilor somnambulice.

În Asia s-au pomenit de când lumea eroi ai ştiinţelor oculte. Deseori, aceşti oameni, care, în starea obişnuită, rămân ceea ce sunt, căci îndeplinesc oarecum funcţiile chimice şi fizice ale corpurilor conducătoare de electricitate, rând pe rând metale inerte sau canale pline de fluide misterioase, aceşti oameni, redevenind ei înşişi, se dedau la practici şi la calcule care-i duc la tribunalul corecţional, ba chiar, ca pe faimosul Balthazar, la Curtea cu juri şi la ocnă. În sfârşit, dovada imensei influenţe pe care o are cartomancia asupra oamenilor din popor este faptul că

viaţa sau moartea bietului muzician depindea de prezicerea pe care madam Fontaine avea să i-o facă lui madam Cibot.

Cu toate că unele repetări sunt inevitabile într-o istorie atât de amplă şi atât de încărcată de amănunte cum e o istorie completă a societăţii franceze din secolul al XIX-lea, e de prisos să zugrăvim cocioaba doamnei Fontaine, care a mai fost descrisă în Comedianţi fără s-o ştie. E necesar să arătăm numai că madam Cibot intră la madam Fontaine, care locuieşte pe strada Vieille-duTemple, aşa cum intră în restaurant obişnuiţii localului Café Anglais, la ora prânzului. Madam Cibot, clientă foarte veche, aducea deseori fete tinere şi cumetre mistuite de curiozitate.

Bătrâna servitoare care-i servea de ajutor ghicitoarei deschise uşa sanctuarului, fără s-o prevină pe stăpâna sa.

— Madam Cibot el… Pofteşte, adăugă ea, nu e nimeni.

— Da' ce s-a-ntâmplat, drăguţă, de vii aşa de dimineaţă? întrebă vrăjitoarea.

Madam Fontaine, pe atunci în vârstă de şaptezeci şi opt de ani, merita acest nume prin înfăţişarea ei care amintea cu adevărat pe una dintre cele trei parce.

— Sunt întoarsă pe dos, să-mi dai în cărţi ghicitul ăl mare, strigă coana Cibot, e vorba de soarta mea.

Şi povesti situaţia în care se afla, cerând o prezicere pentru speranţa ei murdară.

— Nu ştii ce înseamnă ghicitul ăl mare? întrebă solemn madam Fontaine.

— Nu, nu-s destul de bogată să-l fi cerut vreodată!.. O sută de franci! Ba nu, zău! de unde să-i fi luat? Da' azi am musai nevoie de el!

— Nu-l fac des, drăguţă, răspunse madam Fontaine, nu-l fac pentru ăi bogaţi decât în împrejurări mari, şi mi-l plătesc douăzeci şi cinci de ludovici; pentru că, ştii, asta mă oboseşte, mă istoveşte, Duhul mă frământă, ici, în stomac. Se cheamă, cum se spunea altădată, că mă duc la sabat!

— Da' dacă-ţi spun, dragă madam Fontaine, că e vorba de viitorul meu…

— În fine, pentru dumneata, care mi-ai adus atâţia clienţi, am să mă las pradă Duhului! răspunse madam Fontaine, în timp ce faţa ei decrepită lua o expresie de groază, care nu era prefăcută.

Se sculă de pe fotoliul ei vechi şi slinos de lângă sobă şi se duse la masa acoperită cu un postav verde atât de vechi, încât îi puteai număra toate iţele urzelii; pe masă, la stânga, dormea o broască râioasă extraordinar de mare lângă o colivie deschisă în care se afla o găină neagră cu penele zbârlite.

— Astaroth! aici, băiatule! spuse ea dând uşor cu o andrea lungă pe spatele broscoiului, care o privi cu un aer inteligent. Şi tu, domnişoară Cleopatra!.. atenţie, reluă ea lovind uşurel ciocul bătrânei găini.

Madam Fontaine se reculese şi stătu câteva clipe nemişcată. Părea că murise, ochii i se dădură peste cap şi nu li se mai văzu decât albul; apoi se înţepeni şi spuse cu o voce cavernoasă:

— Aici sunt.

După ce presără parcă fără să-şi dea seama nişte mei pentru Cleopatra, îşi luă pachetul cel mare de cărţi de joc, le amestecă spasmodic şi le dădu coanei Cibot la tăiat, dar oftând adânc. Când această întruchipare a morţii, cu turban soios şi cu camizol sinistru, se uită lA. Grăunţele de mei pe care le ciugulea găina neagră şi-l chemă pe broscoiul Astaroth să se plimbe pe cărţile întinse, madam Cibot simţi un fior rece pe şira spinării şi tresări. Numai marile credinţe dau emoţii mari. A avea sau a nu avea o rentă, asta-i întrebarea, a zis Shakespeare.

După şapte sau opt minute, în care timp vrăjitoarea deschise o carte de farmece şi citi din ea cu o voce ca din mormânt, se uită la grăunţele care rămăseseră şi urmări drumul broscoiului, privind cărţile cu ochii ei albi spre a le descifra înţelesul.

— Ai să reuşeşti! deşi nimic n-o să meargă cum crezi, zise ea. O să trebuiască să faci multe demersuri. Dar o să culegi

rodul ostenelilor. Ai să te porţi tare urât, dar aşa fac toţi cei care se află pe lângă un bolnav şi care râvnesc la o parte din moştenire. În treaba asta răufăcătoare o să te ajute oameni de seamă… Mai târziu, ai să te căieşti în chinurile morţii, căci vei muri asasinată de doi ocnaşi evadaţi, unul mărunt cu părul roşu şi unul bătrân chel de tot, din pricina averii care o să se creadă c-o aveţi, în satul unde te vei retrage cu bărbatul de-al doilea… Ei, fată, eşti liberă să te porţi aşa, sau să stai liniştită.

Exaltarea interioară, care aprinsese torţe în ochii duşi în fundul capului ai acestui schelet, în aparenţă atât de rece, încetă. După ce rosti prezicerea, pe madam Fontaine o cuprinse un fel de ameţeală şi făcu ce fac somnambulele când se trezesc: se uită împrejur cu un aer mirat; apoi o recunoscu pe madam Cibot şi păru surprinsă de groaza ce i-o văzu întipărită pe faţă.

— Ei, dragă, zise ea cu o voce cu totul deosebită de cea pe care o avusese când prezicea, eşti mulţumită?..

Madam Cibot se uită năucită la vrăjitoare şi nu-i putu răspunde.

— A! ai vrut ghicitul ăl mare! te-am tratat ca pe o veche cunoştinţă. Dă-mi suta de franci…

— Cibot să moară? exclamă portăreasa.

— Vasăzică ţi-am spus lucruri tare groaznice?.. întrebă foarte naiv madam Fontaine.

— Păi da, spuse madam Cibot scoţând din buzunar o sută de franci şi punându-i pe marginea mesei: să mor asasinată!..

— A, păi vezi, ai vrut ghicitul ăl mare!.. Da' fii liniştită, nu mor toţi oamenii care sunt asasinaţi în cărţi.

— Da' să fie cu putinţă, madam Fontaine?

— Ei, drăguţă, ce ştiu eu? Ai vrut să baţi la poarta viitorului, şi eu n-am făcut decât să deschid uşa, asta-i tot; iar el a venit!

— Care el? întrebă madam Cibot.

— Duhul, cine! replică vrăjitoarea enervată.

— Bun rămas, madam Fontaine! strigă portăreasa. Nu ştiam ce-i aia ghicitul ăl mare, grozav m-ai speriat, să ştii!..

— Cucoana nici de două ori pe lună nu se bagă în chestia asta! zise servitoarea ducând-o pe portăreasă până-n capul scării. S-ar duce pe copcă, că asta o lasă frântă. Acum o să mănânce două cotlete şi o să doarmă trei ceasuri…

Pe stradă, tot mergând, madam Cibot făcu ce fac toţi consultanţii cu consultaţiile de tot felul. Crezu în ceea ce era favorabil în profeţie pentru interesele ei şi puse la îndoială nenorocirile prorocite. A doua zi, cu şi mai multă hotărâre, se gândea să facă tot ce e cu putinţă pentru a se îmbogăţi căpătând o parte din muzeul Pons. Aşa încât, un timp, nu avu alt gând în minte decât să combine mijloacele de reuşită. Fenomenul descris mai sus, cel al concentrării forţelor morale la toţi oamenii primitivi care, fiindcă nu-şi uzează facultăţile minţii, cheltuindu-le zilnic ca oamenii de lume, le găsesc puternice şi viguroase în momentul când acţionează în spiritul lor arma de temut numită idee fixă, se manifestă la madam Cibot într-un grad superior. Aşa după cum ideea fixă produce miracolele evaziunilor şi miracolele sentimentale, tot astfel, portăreasa mânată de lăcomie deveni tare ca un Nucingen încolţit, iscusită în prostia ei ca seducătorul La Palférine117.

Câteva zile mai târziu, pe la ceasurile şapte dimineaţa, văzându-l pe Rémonencq că-şi deschide prăvălia, se duse la el, gudurându-se.

— Cum să facem ca să aflăm cât preţuiesc de-adevăratelea lucrurile îngrămădite la conaşii mei? II întrebă ea.

— A, e foarte uşor, răspunse anticarul în păsărească lui groaznică, pe care, pentru claritatea povestirii, e inutil s-o mai redăm. Dacă vreţi să lucraţi fără ascunzişuri cu mine, am să vă indic un expert, un om tare cinstit, care va şti să spună cât fac tablourile, până la un ban…

— Pe cine?

— Pe domnu Magus, un evreu care nu mai face afaceri decât de plăcere.

Elie Magus, al cărui nume e prea cunoscut din Comedia Umană ca să mai fie nevoie să vorbim de el, se retrăsese din comerţul cu tablouri şi cu raritǎţi, imitând, ca negustor, purtarea pe care o avusese Pons ca amator. Celebrii preţuitori, răposatul Henry, domnii Pigeot şi Moret, Théret, Georges şi Roëhn, în sfârşit, experţii muzeului, erau toţi nişte copii pe lângă Elie Magus, care ghicea o capodoperă sub un strat de murdărie de o sută de ani, care cunoştea toate şcolile de pictură şi scrisul tuturor pictorilor.

Venit de la Bordeaux la Paris, evreul se lăsase de comerţ în 1835, dar nu şi de aparenţa mizerabilă pe care o păstra, după obiceiul celor mai mulţi evrei; atât sunt ei de credincioşi tradiţiilor. În evul mediu, din cauza persecuţiilor, evreii erau obligaţi să umble în zdrenţe pentru a nu stârni bănuieli, să se vaite tot timpul, să scâncească, să se plângă de sărăcie. Aceste necesităţi de odinioară au devenit, ca totdeauna, un instinct al poporului, un viciu endemic. Tot cumpărând diamante şi vânzându-le, tot neguţând tablouri şi dantele, raritǎţi scumpe şi emailuri, sculpturi fine şi giuvaeruri vechi, Elie Magus strânsese o avere imensă, pe care-o ţinea tăinuită. O dobândise printr-o negustorie astăzi foarte importantă; în adevăr, numărul negustorilor de acest fel e de zece ori mai mare la Paris, oraşul unde îşi dau întâlnire toate raritǎţile din lume, faţă de acum douăzeci de ani. Cât despre tablouri, ele nu se vând decât în trei oraşe, la Roma, la Londra şi la Paris.

Elie Magus locuia pe calea Minimes, stradă scurtă şi largă care dă în piaţa Royale. Avea aci o veche casă boierească pe care o cumpărase pe o bucăţică de pâine, cum se zice, în 1831. Această clădire splendidă cuprindea unul dintre cele mai fastuoase apartamente, cu ornamente de pe vremea lui Ludovic al XV-lea, căci era fostul palat Maulaincourt. Ridicată de celebrul preşedinte al Curţii birurilor118, casa aceasta, din pricina aşezării ei, nu fusese devastată în timpul revoluţiei. Cum de se hotărâse bătrânul evreu, împotriva legilor privitoare la izraeliţi, să devină

proprietar? Ei bine, avusese el motivele lui. Bătrânul îşi încheia viaţa, aşa cum ne-o încheiem toţi, cu o manie împinsă până la nebunie. Deşi era zgârcit, ca şi prietenul său, răposatul Gobseck, se lăsase furat de admiraţia pentru capodoperele pe care le neguţa; dar gustul său, din ce în ce mai rafinat şi mai pretenţios, devenise o pasiune din cele pe care nu şi le pot îngădui decât regii, când sunt bogaţi şi iubesc artele. Asemenea celui de-al doilea rege al Prusiei119, pe care nu-l entuziasma un grenadier decât atunci când omul atingea o înălţime de şase picioare120, şi care cheltuia sume nebuneşti ca să şi-l poată îngloba în muzeul lui viu de grenadieri, anticarul în retragere nu se dădea în vânt decât pentru pânzele fără cusur, rămase aşa cum le pictase maestrul şi care deţineau, în opera acestuia, un loc de cinste. Iată de ce Elie Magus nu lipsea de la nici o mare vânzare cu licitaţie, vizita toate locurile unde se vindeau tablouri şi călătorea prin toată Europa. Sufletul lui robit câştigului, rece ca un sloi de gheaţă, se încălzea la vederea unei capodopere, exact aşa cum un desfrânat, plictisit de femei, se trezeşte în faţa unei fete perfecte şi umblă după frumuseţi fără cusur. Acest Don Juan al tablourilor, acest adorator al idealului cunoştea, admirând frumosul, plăceri mai mari decât are zgârcitul când contemplă aurul. Trăia într-un serai de tablouri frumoase!

Capodoperele, găzduite precum se cuvine odraslelor princiare, ocupau întreg etajul întâi al casei, pe care Elie Magus o renovase, şi cu ce splendoare! La ferestre atârnau, drept perdele, cele mai frumoase brocarturi veneţiene, ţesute cu fir de aur. Pe parchete erau aşternute cele mai splendide covoare de la Savonnerie121. Tablourile, în număr cam de o sută, erau încadrate în ramele cele mai bogate, aurite din nou cu pricepere de către singurul auritor din Paris pe care Elie îl considera conştiincios, de către Servais, pe care bătrânul evreu îl învăţă să aurească cu praf de aur englezesc, infinit superior celui al aurarilor francezi. Servais este, în arta auritului, ceea ce era

Thouvenin în arta legătoriei de cărţi, un artist îndrăgostit de lucrările sale. Ferestrele apartamentului erau apărate de obloane dublate cu tablă. Elie Magus locuia la mansardă, la etajul al doilea, în două camere mobilate sărăcăcios, pline de zdrenţele lui, căci îşi încheia viaţa aşa cum o trăise.

Parterul, ocupat în întregime de tablourile pe care evreul continua să le neguţeze, de lăzile venite din străinătate, cuprindea un atelier imens unde lucra, aproape numai pentru el, Moret, cel mai priceput dintre restauratorii noştri de tablouri, unul dintre cei pe care ar trebui să-i folosească muzeul. Acolo se afla şi apartamentul fiicei lui Magus, rodul bătrâneţii sale, o evreică frumoasă, cum sunt toate evreicele când reapare în ele tipul asiatic pur şi nobil. Păzită de două servitoare evreice fanatice, Noémi avea ca strajă pe un evreu polonez pe nume Abramko, care fusese compromis, printr-o întâmplare extraordinară, în evenimentele din Polonia122, şi pe care îl salvase din interes Elie Magus. Abramko era portarul acestei case mute, posomorâte şi pustii şi locuia într-o odăiţă de portar blindată cu trei câini deosebit de fioroşi, unul din Terra Nova, altul din Pirinei şi al treilea un buldog englezesc.

Pe atunci în vârstă de şaptezeci şi cinci de ani, Magus putea să atingă suta. Deşi bogat, trăia ca familia Rémonencq. Trei mii de franci pe an, în care intrau şi răsfăţurile fiicei sale, îi ajungeau pentru toate cheltuielile. Existenţa bătrânului era cea mai ordonată din lume. Se scula o dată cu zorile, mânca pâine frecată cu usturoi, şi asta-i ajungea până la masa principală, care se lua în familie şi era frugală ca la mânăstire. De la sculare şi până la amiază, maniacul îşi petrecea timpul plimbându-se prin apartamentul în care străluceau capodoperele. Ştergea totul de praf, şi mobilele şi tablourile, şi le admira fără să obosească; apoi cobora la fiica sa, unde se îmbăta de fericirea părinţilor, şi după aceea pornea la drumurile lui prin Paris, unde urmărea licitaţiile, se ducea la expoziţii etc. Când găsea o capodoperă care îndeplinea condiţiile cerute,

viaţa lui se înviora, avea o lovitură de dat, o afacere de dus la capăt, o bătălie Marengo123 de câştigat. Se întrecea în viclenii ca să-şi cumpere ieftin noua sultană. Magus avea o hartă a Europei, în care erau însemnate capodoperele, şi îi însărcina, în fiecare loc, pe coreligionarii săi să cerceteze afacerea în locul lui, în schimbul unei prime. Dar ce răsplată pentru atâta osteneală!..

Cele două tablouri ale lui Rafael pierdute şi căutate cu atâta perseverenţă de către rafaelişti, la Magus sunt! Posedă originalul Iubitei lui Giorgione, femeie pentru care a murit pictorul, iar pretinsele originale nu sunt decât copii după această pânză celebră, care valorează cinci sute de mii de franci, după evaluarea lui Magus. Evreul păstrează capodopera lui Tizian: Coborârea în groapă a lui Cristos, tablou pictat pentru Carol-Quintul şi trimis de marele om marelui împărat împreună cu o scrisoare scrisă în întregime de mâna lui Tizian. Această scrisoare se află lipită în partea de jos a pânzei. Mai are, de acelaşi pictor, originalul, macheta după care au fost făcute toate portretele lui Filip al II-lea. Celelalte nouăzeci şi şapte de tablouri sunt toate la fel de preţioase şi de rare. Aşa încât Magus îşi bate joc de muzeul nostru, pustiit de soarele care arde tablourile cele mai frumoase trecând prin nişte geamuri cu acelaşi efect ca lentilele. Galeriile de tablouri nu pot exista decât luminate din tavan. Magus închidea şi deschidea obloanele muzeului său, şi n-avea mai puţină grijă şi băgare de seamă pentru tablourile sale decât pentru fiică-sa, celălalt idol al său! A! se pricepea bătrânul amator de tablouri la legile picturii! După el, capodoperele aveau o viaţă proprie, se schimbau o dată cu zilele, frumuseţea lor depindea de lumina care cădea pe ele; vorbea despre asta cum vorbeau altădată olandezii de lalelele lor şi venea să vadă cutare tablou la ora când capodopera strălucea în toată splendoarea ei, pe vreme luminoasă şi senină.

Printre tablourile lui nemişcate, bătrânelul era un tablou viu, aşa cum arăta, îmbrăcat cu o redingotă răpănoasă, cu o

vestă de mătase veche de zece ani, cu nişte pantaloni soioşi, cu capul chel, cu obrajii scobiţi, cu barba neastâmpărată, zvârlindu-şi înainte perii albi, cu bărbia ameninţătoare şi ascuţită, cu gura ştirbă, cu ochii sclipitori ca ai câinilor lui, cu mâinile osoase şi descărnate, cu nasul ca un obelisc, cu pielea scorţoasă şi rece, şi zâmbind frumoaselor creaţii ale geniului!

Acesta era expertul la care Rémonencq o duse în taină pe coana Cibot. Rémonencq îl consulta pe Elie Magus de câte ori îl întâlnea pe bulevarde. În diverse rânduri, evreul împrumutase bani, prin Abramko, fostului comisionar, a cărui cinste îi era cunoscută. Calea Minimes se afla la doi paşi de strada Normandie aşa că cei doi complici ai loviturii de dat ajunseră în zece minute.

— Ai să vezi, zise Rémonencq, pe cel mai bogat dintre foştii anticari, pe cel mai mare cunoscător din câţi există la Paris…

Madam Cibot fu uimită când se văzu în faţa unui bătrânel îmbrăcat cu o manta nedemnă de a mai trece prin mâinile lui Cibot pentru a fi reparată, care-l supraveghea pe pictorul restaurator de tablouri, instalat într-o odaie îngheţată a spaţiosului parter; apoi, întâlnind o privire a ochilor lui plini de o răutate rece ca ai pisicilor, se cutremură.

— Ce doreşti, Rémonencq? întrebă el.

— Să evaluaţi nişte tablouri; în tot Parisul, numai dumneavoastră îi puteţi spune unui biet căldărar ca mine cât merită să dea pe ele, când n-are, ca dumneavoastră, bani cu duiumul!

— Unde e? întrebă Elie Magus.

— Dumneaei e portăreasa casei; vede de gospodăria domnului şi m-am înţeles cu dânsa…

— Cum se numeşte proprietarul?

— Domnu Pons, zise madam Cibot.

— Nu-l cunosc, răspunse Magus cu un aer nevinovat, călcându-l uşurel pe picior pe restauratorul lui.

Pictorul Moret cunoştea valoarea muzeului Pons şi ridicase brusc capul. O asemenea şmecherie nu putea merge decât cu Rémonencq şi cu madam Cibot. Evreul o evaluase moralmente pe portăreasă dintr-o privire în care ochii jucaseră rolul balanţelor de cântărit aurul. Niciunul, nici celălalt nu trebuia să ştie că bătrânul Pons şi Magus se confruntaseră adesea. În adevăr cei doi crânceni amatori se invidiau unul pe altul. Iată de ce bătrânul evreu simţise un fel de ameţeală. Nu sperase niciodată să poată intra într-un serai atât de bine păzit. Muzeul Pons era singurul din Paris care putea rivaliza cu muzeul Magus. Evreul avusese aceeaşi idee cu douăzeci de ani mai târziu ca Pons; dar, cum era negustor amator, muzeul lui Pons rămase închis pentru el, ca şi pentru Dusommerard. Pons şi Magus erau la fel de geloşi de comoara lor. Nici unuia nu-i plăcea celebritatea, după care umblă de obicei posesorii de colecţii. Să poată privi pe îndelete splendida colecţie a bietului muzician însemna pentru Elie Magus să cunoască fericirea unui amator de femei care izbuteşte să se strecoare în alcovul unei frumoase, ţinută ascunsă de un prieten. Respectul adânc pe care i-l arăta Rémonencq acestui personaj bizar şi prestigiul pe care-l exercită orice putere reală, chiar misterioasă, o făcură pe portăreasă ascultătoare şi docilă. Madam Cibot îşi pierdu tonul poruncitor pe care-l avea în odăiţa ei de la intrare cu locatarii şi cu conaşii ei, primi condiţiile puse de Magus şi făgădui să-l introducă în muzeul Pons chiar în ziua aceea. Asta însemna să bage duşmanul în cetate, să înfigă un pumnal în inima lui Pons, care, de zece ani, îi interzicea doamnei Cibot să lase pe cineva, pe care madam Cibot îl ascultase atâta vreme cât împărtăşise părerile lui Schmucke în materie de vechituri. În adevăr, bietul Schmucke, tratând splendorile acestea de vleaguri şi deplângând mania lui Pons, îi transmisese portăresei dispreţul lui pentru aceste lucruri vechi şi ferise astfel foarte multă vreme muzeul Pons de orice invazie.

De când Pons era la pat, Schmucke îl înlocuia la teatru şi la pensioane. Bietul german, care nu stătea cu prietenul său decât dimineaţa şi la cină, încerca să facă faţă la toate şi să păstreze clientela lor comună; dar toate forţele lui erau obosite de această străduanie, aşa de tare îl copleşea durerea. Văzându-l atât de trist pe bietul om, elevele şi actorii, care ştiau toţi de la el de boala lui Pons, îl întrebau ce mai face bolnavul, iar amărăciunea pianistului era atât de mare, încât indiferenţii făceau aceeaşi schimă de compătimire care se obişnuieşte la Paris când afli de o mare catastrofă. Ca şi la Pons, însuşi principiul vieţii bunului german era zdruncinat. Schmucke suferea şi de durerea lui şi de boala lui Pons. Vorbea de Pons jumătate din timpul unei lecţii; îşi întrerupea, în mod atât de natural, o explicaţie pentru a se întreba singur ce-o fi făcând prietenul lui, încât tânăra elevă asculta şi ea cum vorbeşte de boala lui Pons. Intre două lecţii, alerga în strada Normandie ca să-l vadă pe Pons un sfert de ceas. Înspăimântat de golul din punga lor, alarmat de madam Cibot care, de cincisprezece zile, mărea cât putea cheltuielile bolii, profesorul de pian îşi stăpânea îngrijorarea cu un curaj de care nu s-ar fi crezut niciodată în stare. Pentru prima dată în viaţa lui, voia să câştige bani, pentru ca acasă să nu lipsească banii. Dacă o elevă, mişcată într-adevăr de situaţia celor doi prieteni, îl întreba pe Schmucke cum de-l poate lăsa singur pe Pons, el răspundea, cu zâmbetul sublim al celor încrezători şi înşelaţi:

— Tomnijoară, o ajem be matam Zipod! cine gomor! cine berlă! Bons e încrişit ga un brinţ!

Dar, de îndată ce Schmucke pleca de acasă, madam Cibot era stăpână pe apartament şi pe bolnav. Cum ar fi putut oare Pons, care nu mâncase nimic de cincisprezece zile, care zăcea fără putere, pe care madam Cibot era nevoită să-l ridice ea însăşi şi să-l aşeze într-un fotoliu ca să facă patul, cum ar fi putut să supravegheze pe acest aşa-zis

înger păzitor? Bineînţeles, madam Cibot se dusese la Elie Magus în timpul mesei lui Schmucke.

Ea se înapoie în momentul când germanul îşi lua rămas bun de la bolnav; căci, de când aflase de averea posibilă a lui Pons, madam Cibot nu se mai dezlipea de holtei, îl ţinea sub aripa ei ocrotitoare! Se instala într-un fotoliu bun, la picioarele patului şi, ca să-l distreze pe Pons, se apuca de bârfelile la care se pricep de minune femeile de teapa ei. Mieroasă acum şi blândă, atentă, grijulie, se strecura în sufletul bătrânului Pons cu o dibăcie machiavelică. Înspăimântată de prezicerea lui madam Fontaine, madam Cibot luase hotărârea să obţină a fi trecută în testamentul conaşului, folosind mijloace blânde, printr-o ticăloşie pur morală. Cum timp de zece ani nu cunoscuse valoarea muzeului Pons, madam Cibot se putea bizui pe cei zece ani de ataşament, de cinste, de dezinteresare, şi avea de gând să sconteze această poliţă de valoare. Din ziua când Rémonencq, printr-un cuvânt în care răsuna aurul, trezise în inima femeii acesteia un şarpe pitit acolo timp de douăzeci şi cinci de ani, dorinţa de a fi bogată, fiinţa aceasta hrănise şarpele cu toate seminţele rele care clocesc în fundul inimilor, şi vom vedea îndată cum urma ea sfaturile pe care i le şuiera şarpele.

— Ei, a băut cum trebuie, îngeraşu' nostru? îi merge mai bine? îl întrebă ea pe Schmucke.

— Nu pine! tracă matam Zipod! nu pine! răspunse germanul ştergându-şi o lacrimă.

— Ei, şi dumneatale, prea te sperii, conaşule dragă, nu le lua pe toate aşa... Eu n-aş fi aşa disperată nici dacă Cibot ar fi pe moarte. Lasă! îngeraşu' nostru are cherestea bună. Şi unde mai pui că a trăit cuminte, pare-se! Nici nu-ţi închipuieşti dumneatale ce mult trăiesc bărbaţii cuminţi! E bolnav rău, nimic de zis, dar cum am eu grijă de el, îl scot la liman. Fii liniştit, du-te la treburile dumneatale, că-i ţiu eu de urât şi-i dau să bea ocalele lui de zeamă de orz...

— Vără tumneada, aj muri de grişă, zise Schmucke strângând în mâinile lui, cu un gest de încredere, mâna bunei sale menajere.

Madam Cibot intră în odaia lui Pons ştergându-şi ochii.

— Ce ai, doamnă Cibot? întrebă Pons.

— Domnu Schmucke ăsta îmi rupe inima, boceşte ca şi când dumneatale ai fi mort! zise ea. Că nu eşti bine, nu eşti, da' nici aşa ca să te bocească lumea; da' pe mine asta mă dă gata! Dumnezeule mare, tare sunt proastă că ţiu aşa la oameni şi că m-am legat de dumneatale mai mult decât de Cibot! Că, la urma urmei, dumneatale nu-mi eşti nimic, nu suntem rude decât prin maica Eva; ei, uite, mă apucă alte alea de îndată ce-i vorba de dumneatale, pe cuvânt de cinste. Mi-aş tăia mâna, na, stânga bineînţeles, în faţa dumneatale, numai să văd că eşti iar pe picioare, că mănânci, că-i tragi pe sfoară pe negustori, ca de obicei… Dac-aş fi avut un copilaş, cred că l-aş fi iubit cum te iubesc pe dumneatale, ce mai! Ia bea, puişor, haide, un pahar întreg! Fă bine şi bea, că-i de rău! Mai întâi şi-ntâi, domnul Poulain a spus: „Dacă nu vrea să ajungă la Pčre-Lachaise124, domnul Pons trebuie să bea în fiecare zi atâtea sacale de apă câte vinde un auvergnat!” Aşa că bea, haide!..

— Beau, draga mea, beau… de-am ajuns să am o baltă în stomac…

— Bun, aşa da, zise portăreasa luând paharul gol. Uite-aşa ai să scapi! Domnu Poulain avea un bolnav ca dumneatale, da' de el n-avea nimeni grijă, copiii îl lăsaseră de izbelişte, şi a murit de boala asta, fiindcă n-a băut!.. Aşa că trebuie să bei, ştii, drăguţă!.. de l-au îngropat acum două luni… Ştii dumneatale că dac-ai muri, conaşule dragă, l-ai trage în groapă şi pe moş Schmucke… Că e ca un copil, pe cuvânt de cinste. A! mult te mai iubeşte, dragu' de el, de mieluşel blând! nu, zău, o femeie nu iubeşte niciodată atâta pe un bărbat!.. Şi-a pierdut pofta de mâncare, a slăbit de cincisprezece zile cât şi dumneatale, care eşti numai pielea

şi oasele… Asta mă face geloasă, că m-am legat mult de dumneatale; da' eu n-am ajuns până acolo, n-am pierdut pofta de mâncare, dimpotrivă! Tot urcând şi coborând scările, mă lasă seara picioarele, de pic ca o bucată de plumb. Nici nu mai pot vedea pe bietul Cibot din pricina dumneatale, de-i face domnişoara Rémonencq de mâncare, de mă bombăne că nu-i place nimic! Atuncea, îi spun şi eu aşa, că trebuie să ştie omu' să sufere pentru ăilalţi, şi că dumneatale eşti prea bolnav ca să stai singur… Nici vorbă că, aşa cum eşti dumneatale, nu poţi sta fără o soră! Da' mă vezi pe mine răbdând o seră aici, eu, care văd de zece ani de lucruşoarele şi de casa dumneavoastră… Şi unde pui că alea sunt pretanţioase! mănâncă cât zece, vor vin, zahăr, cer încălzitoare de picioare, au tabieturi… Şi-i mai fură pe bolnavi, când bolnavii nu le trec în testament… Să vină astăzi o soră aici, că mâine am şi găsitără lipsă un tablouaş, un lucruşor…

— Vai, doamnă Cibot! strigă Pons disperat, să nu mă laşi!.. Să nu se atingă nimeni de nimic!..

— Aici sunt! zise madam Cibot, şi aici voi fi, cât m-or ţinea puterile… fii pe pace! Domnu Poulain, care a pus poate ochii pe comoara dumneatale, nu şi nu că trebuie o soră!.. Ce mi ţi l-am muştruluit! „Numai pe mine, zic, mă vrea conaşu, că-mi cunoaşte obiceiurile, şi eu pe ale lui.” Şi a tăcut. Păi, surorile astea sunt hoaţe rău! Ură am eu pe femeile-astea!.. Stai să vezi ce intrigante sunt. Carevasăzică, un domn bătrân… Domnu Poulain mi-a povestit asta… Şi cum ziceam, una, madam Sabatier, femeie de treizeci şi şase de ani, a fost ea negustoreasă de papuci la Palais125, în galeria cu prăvălii, de! care au dărâmat-o la Palais, ştiţi?..

Pons făcu un semn afirmativ.

— Bun… Femeia asta, carevasăzică, n-a strâns parale, că omul ei bea tot, şi a murit de o cogestie sub vită; da' ea a fost femeie frumoasă, ce-i drept, nu-i păcat, numai că asta nu i-a folosit, măcar c-a avut, zice lumea, amurezi avocaţi…

Şi cum ziceam, neavând parale, s-a făcut îngrijitoare pe la lehuze şi stă pe strada Barre du Bec. Şi aşa a intrat la un domn bătrân care avea, fie cu iertare, o boală a scărilor lurinare, de-i puneau sonde ca la o fântână ţâşnitoare, şi care avea nevoie de aşa de multe îngrijiri că ea dormea pe un pat de campanie, în odaia lui domnu. S-a mai pomenit una ca asta? Da' mai stai şi zici: „Bărbaţii nu respectă nimic, aşa-s de egoişti!” În fine, tot vorbind cu el, că era mereu acolo, nu? îl mai înveselea, îi povestea una şi alta, îl mai făcea să flecărească, aşa cum stăm şi noi aci, păi nu? şi trăncănim… Află ea că nepoţii lui, c-avea nepoţi bolnavu', erau nişte monştri, că îi făceau necazuri şi, ce mai calea-valea, că boala de la nepoţi i se trăgea. Ei, conaşule dragă, nu zici că l-a scăpat pe domnu ăsta şi s-a măritat cu el şi au un copil de mai mare dragul şi madam Bordevin, măcelăreasa din strada Chariot, care-i rudă cu cucoana aia, l-a botezat… Asta zic şi eu noroc!.. Eu sunt măritată, da' n-am copii, şi, pot pentru ca să spun, de vină e Cibot, care mă iubeşte din cale-afară; că dac-aş vrea eu… Da' nu mai zic nimic. Că ce ne făceam cu copii pe cap, eu şi Cibot al meu, care n-avem o părăluţă chioară, după treizeci de anişori de viaţă cinstită, conaşule dragă! Da' ce mă mângâie e că n-am nici un bănişor din bunul altuia. Niciodată nu m-am bucurat la bunul altuia… Uite, să zicem, aşa, d-un paregzamplu, fiindcă dumneatale peste şase săptămâni eşti pe picioare şi te plimbi pe bulevard, să zicem că mă treci în testament, ei bine, n-aş avea linişte până nu i-aş găsi pe moştenitorii dumneatale ca să le dau banii înapoi… atâta groază am de bunul pe care nu l-am câştigat cu sudoarea frunţii mele. Poţi să vii şi să zici: „Bine, madam Cibot, da' nu te frământa, frate, aşa, ai meritat din plin, că doar i-ai îngrijit pe conaşi ca pe copiii dumitale, le-ai economisit o mie de franci pe an…” Fiindcă în locul meu, ştii dumneatale, conaşule, că foarte multe bucătărese ar şi avea la bancă zece mii de franci? „Aşa că-i lucru drept să-ţi lase un mic viager domnu cel bătrân!.. „ mi-ar spune lumea, d-un paregzamplu. Ei

bine, nu, eu nu mă uit la câştig. Nu ştiu cum de sunt femei care fac binele din interes… Asta nu se mai cheamă că faci binele. Aşa-i, conaşule?.. Eu la biserică nu mă duc, că n-am timp; da-mi spune inima ce e bine… Nu te foi atâta, puiule, nu te scărpina! Dumnezeule mare, cum te-ai mai îngălbenit! eşti negru de galben ce eşti… Mare comedie, să se facă cineva ca o lămâie, în douăzeci de zile!.. Cinstea e comoara oamenilor săraci, trebuie să aibă şi ei ceva. Da' mai întâi, chiar dac-ai ajunge în pragul morţii, să zicem aşa, eu aş fi a dintâi care aş spune că trebuie să laşi tot ce ai lui domnu Schmucke. E datoria dumneatale, că el singur ţi-e toată familia! şi dumnealui te iubeşte, cum îşi iubeşte un câine stăpânu'.

— A, da, zise Pons, în toată viaţa mea numai el m-a iubit…

— Vai, conaşule, zise madam Cibot, nu se face să spui aşa ceva! da' eu! eu nu te iubesc, carevasăzică?..

— Nu spun asta, dragă doamnă Cibot…

— Aşa, vasăzică! Pentru dumneatale sunt o servitoare, o bucătăreasă oarecare, de parcă n-aş avea şi eu inimă! A! Dumnezeule, mănâncă-ţi viaţa vreme de unsprezece ani pentru doi holtei! nu te îngriji decât cum să le fie mai bine, că scotoceam prin marfă la zece băcănese, de mă ocărau, ca să vă găsesc brânză de Brie bună, şi mă duceam până la hale după unt proaspăt; şi umblă binişor cu toate, că în zece ani nu v-am spart şi nu v-am ciobit nimic… Poartă-te ca o mamă cu copiii ei! Şi să auzi că ţi se spune un dragă doamnă Cibot, care dovedeşte că nu ţine deloc la tine domnu ăl bătrân pe care-l îngrijeşti ca pe un fiu de rege, că regişorul Romei126 n-a fost îngrijit ca dumneatale!.. Pui rămăşag că nu l-au îngrijit cum eşti dumneatale?.. dovadă că a murit de tânăr… Zău, conaşule, nu eşti drept… Eşti un nerecunoscător! Asta fiindcă nu sunt decât o biată portăreasă! Vai, Doamne, şi dumneatale, carevasăzică, ne iei drept nişte câini?

— Dar, dragă doamnă Cibot…

— În fine, dumneatale, care eşti om învăţat, explică-mi de ce suntem trataţi aşa, noi portarii, de parcă n-am avea simţire, de-şi bate lumea joc de noi, în anii noştri în care se vorbeşte de egalitate!.. EU. Carevasăzică, nu fac cât altă femeie! eu, care am fost una dintre ale mai frumoase femei din Paris, de-mi zicea frumoasa vânzătoare de stridii, şi primeam declaraţii de dragoste de şapte ori pe zi?.. Că şi-acuma, dac-aş vrea eu! Uite, conaşule, îl ştii pe mărunţelu care vinde fiare vechi lângă uşă? ei, dac-aş fi văduvă, să zicem aşa, m-ar lua de nevastă cu ochii închişi, atâta-i ţine de deschişi când se uită la mine, şi-mi spune toată ziulica: „Vai, ce braţe frumoase ai, cucoană Cibot!.. Am visat azi-noapte că erau pâine şi că eu eram unt şi că mă întindeam pe ele!” Uite, conaşule, uite braţe!..

Îşi suflecă mâneca şi arătă cel mai splendid braţ din lume, pe atât de alb şi de fraged, pe cât îi era mâna de roşie şi de veştedă; un braţ grăsuliu, rotund, cu gropiţe, şi care, tras din teaca lui de stofă proastă, ca o spadă din toc, îl orbi pe Pons, care nu îndrăzni să-l privească mult timp.

— Braţe, reluă ea, care au deschis pe-atâtea inimi pe câte stridii deschidea cuţitul meu! Ei bine, sunt ale lui Cibot, şi-am făcut păcat să-l neglijez pe bietu' şi dragu' de el, care s-ar arunca într-o prăpastie numai ce i-aş spune, pentru dumneatale, conaşule, care-mi spui dragă doamnă Cibot, când eu aş face şi ce nu se poate ca să-ţi fiu pe plac…

— Stai niţel, zise bolnavul, nu pot să-ţi spun nici mamă, nici nevastă…

— Nu, în viaţa mea şi cât oi trăi n-o să mai fac prostia să ţiu aşa la cineva!..

— Da' lasă-mă să vorbesc! reluă Pons. Uite, pe Schmucke l-am amintit întâiul.

— Domnu Schmucke! ce om de inimă! zise ea. Iacă, el mă iubeşte, pentru că e sărac! Bogăţia ia omului simţămintele, şi dumneatale eşti bogat! Ei bine, ia-ţi o soră, şi-ai să vezi cum o să te joace! ca pe un cărăbuş o să te chinuiască… Doctorul o să spună că trebuie să-ţi dea de băut şi ea n-o să-

ţi dea decât de mâncare! o să te îngroape ca să te fure! Nu meriţi să ai o doamnă Cibot... Hai! Spune-i doctorului Poulain, când o veni, să cheme o soră!

— Da' pentru numele lui Dumnezeu, ascultă-mă, strigă bolnavul înfuriat. Nu vorbeam de femei când l-am pomenit pe prietenul meu Schmucke!.. Ştii foarte bine că nu există alte două fiinţe care mă iubesc, în afară de dumneata şi de Schmucke.

— Ia nu te mai necăji aşa, mă rog matale! exclamă coana Cibot repezindu-se la Pons şi culcându-l cu forţa.

— Cum aş putea să nu ţiu la dumneata? zise bietul Pons.

— Zău, chiar mă iubeşti, de-adevărat? Bine, bine, iartă-mă, conaşule! zise ea plângând şi ştergându-şi ochii. Ei, da, mă iubeşti ca pe o servitoare, asta-i... o servitoare căreia-i arunci o viageră de şase sute de franci, cum ai arunca o bucată de pâine în coteţu' unui câine!..

— Vai, doamnă Cibot! exclamă Pons, drept cine mă iei? Nu mă cunoşti!

— A! ai să mă iubeşti şi mai mult! reluă ea după o privire a lui Pons; ai să mă iubeşti ca pe-o mamă? Păi, da, chiar aşa, sunt mama voastră, sunteţi amândoi copiii mei!.. A! că nu-i cunosc eu pe ăi de te-au necăjit pe dumneatale, aş ajunge la Curtea cu juri, ba chiar la poliţie, fiindcă le-aş scoatem ochii!.. Oamenii ăştia merită să ajungi să te spânzure la bariera Saint-Jacques127! Şi încă-i prea puţin pentru asemenea cremenali!.. Pe dumneatale, om aşa de bun, aşa de simţitor, fiindcă ai o inimioară de aur, ai fost făcut şi adus pe lume ca să faci fericită pe o femeie... Da, ar fi fostără fericite cu dumneatale... Se vede asta, dumneatale ai fost croit pentru asta... Eu, una, văzând cum te porţi cu domnu Schmucke, îmi ziceam: „Zău dacă nu, domnu Pons şi-a greşit viaţa! era făcut ca să fie un bărbat bun...” Ce mai, îţi plac femeile!

— Vai, da, zis Pons, şi niciuna n-a vrut să fie a mea!..

— Chiar aşa? exclamă coana Cibot cu un aer provocator, apropiindu-se de Pons şi luându-i mâna. Chiar nu ştii ce

înseamnă să ai o iubită care se dă în vânt după prietenul ei? E oare cu putinţă? Eu, în locul dumneatale, n-aş vrea să plec de pe lumea asta în cealaltă fără să fi cunoscut a mai mare fericire de pe pământ!.. Biet puişor! Dac-aş mai fi ce am fost, pe cuvânt de cinste dacă nu l-aş lăsa pe Cibot pentru dumneatale! Da', cu un nas croit aşa, fiindcă, nimic de zis, ai un nas barosan! cum te-ai descurcat, biet îngeraş?.. Ai să-mi spui: „Nu toate femeile se pricep la bărbaţi!.. şi se mărită cum dă Dumnezeu, de ţi-e mai mare mila”. Eu, una, credeam că ai ibovnice cu duzina, şi dansatoare, şi actriţe, şi ducese, că prea lipseai de-acasă!.. De-i spuneam mereu lui Cibot, când te vedeam ieşind: „Iote, iar pleacă domnul Pons în crailâcuri!” Pe cuvânt de cinste! asta spuneam, aşa de mult credeam că te iubesc femeile! Ceru te-a făcut pentru dragoste… Uite, conaşule dragă, mi-am dat seama de asta în ziua când ai cinat aici pentru prima dată. Tare mai erai mişcat de plăcerea pe care i-o făceai lui domnu Schmucke! Da' el ce mai plângea şi-a doua zi, când mi-a spus: „Matam Zipod, a ginat agi!” de-am plâns şi eu ca o proastă. Şi ce trist era când ai început iar să umbli lela! să mănânci în oraş! Bietu' om! Nu s-a pomenit pe lume asemenea durere! A! mare dreptate ai să ţi-l faci moştenitor! Ce mai, om cumsecade, drăguţu' de el, şi-i pentru dumneatale cât o familie întreagă!.. Să nu cumva să-l uiţi! altminteri, nu te-ar primi Dumnezeu în raiul lui, unde negreşit nu-i lasă să intre decât pe ăi de-au fost recunoscători faţă de prieteni şi le-au lăsat rente.

Pons făcea sforţări zadarnice să răspundă, madam Cibot vorbea cu viteza vântului. Mijlocul de a opri maşinile cu aburi s-a găsit, dar geniul inventatorilor se va istovi până să-l găsească pe cel de a stopa trăncăneala unei portărese.

— Ştiu ce-o să spui! reluă ea. Da' nu moare nimeni, conaşule dragă, fiindcă-şi face testamentu' când e bolnav; şi eu, în locul dumneatale, nu l-aş lăsa de izbelişte, că orice se poate întâmpla, pe bietu' mieluşel, că-i nevinovat ca un prunc. Habar n-are de nimic, nu l-aş lăsa pradă nesăţioşilor

de oameni de afaceri şi rudelor, care-s toate ticăloase! Păi, nu zău, a venit cineva să te vadă, de douăzeci de zile?.. Şi să le laşi lor averea! Ştii că lumea zice că fac ceva parale toate lucrurile de-aici?

— Păi da, zise Pons.

— Rémonencq, care te cunoaşte ca amator, şi care vinde vechituri, zice că ţi-ar face bucuros treizeci de mii de franci rentă viageră ca să-i rămână lui tablourile… Asta, afacere! Eu, în locul dumneatale, aş face-o! Da' am crezut că-şi bate joc de mine când mi-a spus asta… Ar trebui să-l înştiinţezi pe domnu Schmucke de valoarea tuturor lucrurilor ăstora, că el e un om care poate fi înşelat ca un copil; habar n-are cât preţuiesc frumuseţile dumneatale! Aşa de puţin are habar, că le-ar vinde pe o bucăţică de pâine, dacă nu le-ar ţine toată viaţa, din dragoste pentru dumneatale, asta dacă mai rămâne în viaţă după dumneatale, fiindcă o să moară dacă mori! Da' eu aici sunt! o să-l apăr împotriva şi contra tuturor!.. eu şi Cibot.

— Scumpă doamnă Cibot, răspunse Pons mişcat de flecăreala asta înspăimântătoare, în care sentimentul părea autentic, aşa cum e la oamenii din popor, ce m-aş fi făcut fără dumneata şi fără Schmucke?

— A, chiar că numai noi suntem prietenii dumneatale aici, pe pământ, asta, ce-i drept, e-adevărat! Da' două inimi bune, zău că fac cât toate familiile… Ce să mai vorbim de familie! E ca şi limba, cum spunea aftorul ăla vechi128, e şi foarte bună, e şi foarte rea… Da' mă rog, unde ţi-s rudele? Ai rude dumneatale?.. că eu nu le-am văzut niciodată…

— Ele m-au adus în starea în care mă aflu!.. exclamă Pons cu adâncă amărăciune.

— A! dumneatale ai rude! zise madam Cibot sărind de pe fotoliu, ca şi când ar fi stat pe fier înroşit deodată în foc. A! grozave rude, n-am ce zice! Păi, cum! au trecut douăzeci de zile, da, azi-dimineaţă se împlinesc douăzeci de zile de când eşti bolnav de moarte şi încă n-au venit să vadă ce faci! Cam de oaie, treaba asta!.. Păi eu, în locul dumneatale, mai

curând mi-aş lăsa averea la azilul copiilor găsiţi, decât să le dau lor o para chioară!

— Ei bine, dragă doamnă Cibot, închipuieşte-ţi că eu voiam să las moştenire tot ce am verişoarei mele de-al doilea, fiica vărului meu primar, preşedintele Camusot, ştii, magistratul care a venit într-o dimineaţă, acum două luni.

— A! unu mărunţel şi gras, care ţi-a trimis servitorii să ceară iertare... de pozna nevesti-sii... de m-a tras de limbă despre dumneatale fata din casă, o fandosită bătrână, de-mi venea să-i scutur mantila de catifea cu băţul măturii! Cine-a mai pomenit ca o fată în casă să poarte o mantilă de catifea! Zău, pe cuvânt de cinste, s-a întors lumea cu josul în sus! la ce se mai fac revoluţii? Dacă vă dă mâna, cinaţi de două ori pe zi, bogaţi afurisiţi! Da' eu una zic că legile nu sunt bune de nimic, că nu mai este nimic sfânt pe lume dacă Ludovic-Filip nu păstrează rangurile; că stau şi zic, dacă suntem toţi egali, nu zic bine, conaşule? o fată în casă nu trebuie să aibă o mantilă de catifea, când eu, madam Cibot, după treizeci de ani de viaţă cinstită, n-am aşa ceva... Se cade oare una ca asta? Trebuie să vadă lumea cu cine are de-a face. O fată în casă e o fată în casă, aşa după cum eu sunt o portăreasă! Că de ce au militarii epoleţi cu galoane verzulii? Fiecare cu gradul lui! Uite, vrei să-ţi spun eu adevăru-adevărat despre toate astea? Se duce dracului Franţa!.. Da' pe vremea împăratului, nu zic eu bine, conaşule? altfel mergeau lucrurile... D-aia i-am spus eu lui Cibot: „Vezi, bărbate, o casă unde slujnicele au mantile de catifea, se cheamă că sunt oameni fără inimă...”

— Fără inimă, aşa-i, răspunse Pons.

Şi Pons îi povesti păţaniile şi necazurile sale coanei Cibot, care se porni pe un potop de ocări la adresa rudelor şi manifestă o înduioşare fără de margini la fiecare frază a acestei triste povestiri. Până la urmă chiar plânse.

Pentru a înţelege această intimitate subită între bătrânul muzician şi coana Cibot, e de ajuns să ne închipuim starea unui celibatar, grav bolnav pentru prima dată în viaţa lui,

zăcând pe un pat de suferinţă, singur pe lume, trebuind să-şi petreacă ziulica întreagă numai cu el însuşi şi găsind-o cu atât mai lungă, cu cât se zbate în suferinţele greu de descris ale hepatitei, care amărăşte orice viaţă, şi cu cât, lipsit de numeroasele sale ocupaţii, tânjeşte după oraş şi regretă tot ce se vede gratis la Paris. Singurătatea aceasta adâncă şi întunecată, durerea aceasta care atinge moralul mai mult încă decât fizicul, golul vieţii, toate îl împing pe un celibatar, mai ales când şi-aşa are o fire slabă şi o inimă simţitoare şi încrezătoare, să se lege de fiinţa care-l îngrijeşte, aşa cum un om care se îneacă se agaţă de o scândură. Iată de ce asculta Pons cu încântare pălăvrăgeala portăresei Cibot. Schmucke, cu madam Cibot şi cu doctorul Poulain erau pentru el omenirea întreagă, aşa după cum odaia lui i se părea universul. Şi aşa toţi bolnavii îşi concentrează atenţia asupra sferei pe care o cuprind cu ochii, iar egoismul lor se exercită în imediata lor apropiere, subordonându-se fiinţelor şi obiectelor dintr-o cameră. Cu atât mai mult vă închipuiţi de ce e în stare un holtei bătrân, fără inimi iubitoare în jur, şi care n-a cunoscut niciodată dragostea. În douăzeci de zile Pons ajunsese să regrete uneori că nu se însurase cu Madeleine Vivet! Aşa încât, de douăzeci de zile, madam Cibot câştiga mereu teren în mintea bolnavului, care se vedea pierdut fără dânsa; căci, despre Schmucke, el era un al doilea Pons pentru bietul bolnav. Arta uimitoare a femeii Cibot consta, fără ca ea să-şi dea seama de altfel, în a exprima propriile idei ale lui Pons.

— A! uite doctorul, zise ea auzind soneria.

Şi îl lăsă pe Pons singur ştiind prea bine că, de venit, veniseră Rémonencq şi evreul.

— Nu faceţi zgomot, domnilor, zise ea, să nu care cumva să bage de seamă!.. că se burzuluieşte rău când e vorba de comoara lui.

— O simplă plimbare va fi de ajuns, răspunse evreul, înarmat cu o lupă şi cu o lornietă.

Salonul în care se afla cea mai mare parte a muzeului Pons era un salon din cele de altădată, aşa cum înţelegeau să le facă arhitecţii din slujba nobilimii franceze: avea mai bine de şapte metri lărgime, aproape zece metri lungime şi o înălţime de patru metri şi un sfert. Tablourile lui Pons, în număr de şaizeci şi şapte, erau aşezate pe cei patru pereţi ai acestui salon, îmbrăcat în lemnărie albă şi aurie; dar albul îngălbenit şi aurul ruginit de vreme aveau tonuri armonioase care nu dăunau efectului produs de pânze. Paisprezece statui se înălţau pe coloane cu suporturi de Boule, fie la colţuri, fie între tablouri. Partea de jos a pereţilor era împodobită, până la înălţimea cotului, de bufete din abanos, toate sculptate şi toate de o bogăţie regească. Bufetele conţineau tot felul de lucruri rare. În mijlocul salonului, pe un şir de mescioare de lemn sculptat, erau expuse cele mai deosebite minunăţii ieşite din mâna omului: obiecte de fildeş, de bronz, de lemn, de aur şi de argint, emailuri, porţelanuri etc.

De îndată ce evreul pătrunse în acest sanctuar, se duse glonţ la cele patru capodopere, pe care le recunoscu drept cele mai frumoase din colecţie, fiind şi semnate de pictori care lipseau din colecţia lui. Erau pentru el ceea ce sunt pentru naturalişti acele desiderata care îi fac să întreprindă călătorii de la apus la răsărit, la tropice, în deşerturi, prin pampa, prin savane, prin păduri virgine. Primul tablou era de Sébastian del Piombo, al doilea de Fra Bartolomeo della Porta129, al treilea – un peisaj de Hobbema, şi ultimul – un portret de femeie de Albrecht Dürer, patru diamante! Sébastian del Piombo reprezintă, în arta picturii, un punct strălucitor în care se întâlnesc trei şcoli, fiecare cu ce avea ea mai bun. Pictor din Veneţia, el a venit la Roma să-şi însuşească stilul lui Rafael, sub îndrumarea lui Michelangelo, care voia să-l opună lui Rafael, luptând împotriva acestui pontif suveran al artei prin unul dintre ciracii săi. Astfel s-a făcut că pictorul acesta leneş, dar genial, a contopit culoarea veneţiană, arta florentină a

compoziţiei şi stilul lui Rafael în puţinele tablouri pe care a binevoit să le picteze şi care au fost, zice-se, schiţate de Michelangelo. La ce perfecţie a ajuns omul acesta înarmat cu o forţă triplă se poate vedea privind, la muzeul din Paris, portretul lui Baccio Bandinelli, care poate susţine comparaţia cu Omul cu mănuşa al lui Tizian, cu portretul bătrânului, în care Rafael şi-a îmbinat perfecţia cu cea a lui Correggio, şi cu Carol al VIII-lea al lui Leonardo da Vinci130. Aceste patru perle au aceleaşi ape; aceeaşi lumină, aceeaşi rotunzime, aceeaşi strălucire, aceeaşi valoare. Mai departe decât atât nu poate merge arta omenească. E întrecută natura, care n-a dat viaţă originalului decât pentru un timp. De mâna acestui mare geniu, din paleta aceasta nemuritoare, dar de-o lenevie fără leac, Pons poseda un Cavaler de Malta în rugăciune, pictat pe ardezie, de o prospeţime, de o desăvârşire, de o adâncime superioare calităţilor din portretul lui Baccio Bandinelli. Tabloul de Fra Bartolomeo, care reprezintă o Sfântă Familie, putea fi luat drept un tablou de Rafael de către mulţi necunoscători. Pânza lui Hobbema putea atinge şaizeci de mii de franci la licitaţie publică. Cât despre portretul de femeie al lui Albrecht Dürer, el era de calitatea faimosului Holzschuer de la Nümberg, pentru care regele Bavariei, regele Olandei şi regele Prusiei au oferit, în mai multe rânduri şi fără succes, două sute cincizeci de mii de franci. Este oare vorba de soţia sau de fata cavalerului Holzschuer, prietenul lui Albrecht Dürer?.. Ipoteza pare o certitudine, căci femeia din muzeul Pons e pictată într-o atitudine care presupune că trebuie să aibă o pereche, iar stema pictată e aşezată în acelaşi fel în amândouă portretele. În sfârşit, menţiunea aetatis suae XLI131 e în perfectă armonie cu vârsta indicată în portretul păstrat cu atâta sfinţenie de familia Holzschuer din Niimberg, portret de pe care s-a făcut de curând o gravură.

Lui Elie Magus îi dădură lacrimile privind rând pe rând aceste patru capodopere.

— Îţi dau câte două mii de franci bacşiş de fiecare din tablourile astea, dacă mă ajuţi să le cumpăr cu patruzeci de mii de franci! îi spuse el la ureche doamnei Cibot, care rămase uimită de o asemenea avere căzută din cer.

Admiraţia, sau mai degrabă delirul evreului îi tulburaseră într-atâta inteligenţa şi pornirile lacome, încât după cum se vede, se lăsă pradă lui.

— Da' eu? întrebă Rémonencq, care nu se pricepea la tablouri.

— Toate sunt aici la fel de preţioase, replică evreul cu isteţime la urechea auvergnatului, ia zece tablouri la întâmplare, în aceleaşi condiţii, şi eşti un om bogat!

Cei trei tâlhari se mai priveau încă, fiecare cufundat în plăcerea lui, cea mai puternică din toate, satisfacţia reuşitei în materie de avere, când vocea bolnavului răsună şi vibră ca un dangăt de clopot…

— Cine-i acolo? strigă Pons.

— Conaşule, da' culcă-te! zise coana Cibot repezindu-se la Pons şi forţându-l să se aşeze în pat. Ce Dumnezeu! vrei să te ucizi?.. Ei, da, nu e domnul Poulain, e bietu' Rémonencq, care-ţi poartă de grijă şi a venit să întrebe ce mai faci!.. Aşa te iubeşte lumea, de toată casa se vântură pentru dumneata. De ce naiba ţi-e teamă?

— Dar mi se pare că sunteţi mai mulţi acolo, zise bolnavul.

— Mai mulţi! asta-i bună!.. Nu, zău, visezi?.. O să ajungi nebun de-a binelea până la urmă, pe cuvânt de cinste!.. Na, uită-te.

Coana Cibot se duse repede să deschidă uşa, îi făcu semn lui Magus să se dea la o parte şi lui Rémonencq să înainteze.

— Ei, domnule dragă, zise auvergnatul, pentru care vorbise madam Cibot, am venit să văd ce mai faceţi, că toată casa e îngrijorată din cauza dumneavoastră!.. Nimănui nu-i place să intre moartea într-o casă… Ş-apoi, taica Monistrol, pe care-l cunoaşteţi bine, m-a însărcinat să vă spun că, dacă aveţi nevoie de bani, vă stă la dispoziţie…

— Te-a trimis să arunci o ocheadă la biblourile mele! zise bătrânul colecţionar cu o răceală plină de neîncredere.

— Colecţia dumneavoastră e frumoasă tare, răspunse cu isteţime Rémonencq, destul de frumoasă ca să aţâţe interesul căutătorilor de ocazii; eu nu mă pricep în obiecte de mare artă, dar dumneavoastră aveţi atâta faimă de mare cunoscător la d-astea, încât aş cumpăra bucuros de la dumneavoastră, şi cu ochii închişi… dacă aţi avea cumva nevoie de bani, că tare mult costă afurisitele astea de boli… că, uite, soră-mea a cheltuit, în zece zile, un franc şi cincizeci pe medicamente, când a fost bolnavă, şi s-ar fi vindecat şi fără asta… Doctorii sunt nişte pungaşi care profită de starea noastră pentru…

— Cu bine, domnule, îţi mulţumesc, i-o tăie Pons scurt telalului, aruncându-i priviri îngrijorate.

— Mă duc după el, îi spuse încetişor madam Cibot bolnavului, să nu se atingă de ceva.

— Da, da, răspunse bolnavul mulţumindu-i din ochi portăresei.

Madam Cibot închise uşa camerei de culcare, ceea ce redeşteptă bănuielile lui Pons. Ea îl găsi pe Magus nemişcat în faţa celor patru tablouri. Nemişcarea, admiraţia asta nu pot fi înţelese decât de către cei al căror suflet e deschis spre frumosul ideal, spre sentimentul de nedescris pe care-l provoacă perfecţia artei, şi care stau nemişcaţi în picioare ceasuri întregi, la muzeu, în faţa Giocondei lui Leonardo da Vinci, în faţa Antiopei lui Correggio, capodopera acestui pictor, în faţa Iubitei lui Tizian, a Sfintei Familii a lui Andrea del Sarto, în faţa Copiilor înconjuraţi de flori ai lui Domenichino132, a micului tablou în camaďeu133 al lui Rafael ţi a portretului de bătrân al său, cele mai imense capodopere ale artei.

— Ştergeţi-o fără zgomot! zise ea.

Evreul plecă încet de-a-ndărătelea, uitându-se la tablouri cum se uită un îndrăgostit la iubita lui, când îşi ia rămas bun de la ea. De îndată ce-l văzu în capul scării, madam

Cibot, căreia contemplarea asta îi stârnise idei, dădu una pe braţul uscat al lui Magus.

— Ai să-mi dai patru mii de franci pe tablou! altfel nu facem târgul!..

— Sunt aşa de sărac! zise Magus. Pânzele astea le doresc din dragoste, numai din dragoste pentru artă, frumoasă coniţă!

— Eşti aşa de uscat, băieţaş! zise portăreasa, că înţeleg o asemenea dragoste. Da' dacă nu-mi făgăduieşti astăzi şaisprezece mii de franci aici de faţă cu Rémonencq, mâine o să fie douăzeci de mii.

— Bine, şaisprezece, răspunse evreul, înspăimântat de aviditatea portăresei.

— Pe ce poate jura un evreu? îl întrebă madam Cibot pe Rémonencq.

— Poţi avea încredere în el, răspunse telalul. E tot atât de cinstit ca şi mine.

— Ei, da' dumneatale? întrebă portăreasa. Dacă meşteresc să ţi se vândă ceva, ce-mi dai?

— Jumătate din câştig, răspunse Rémonencq la iuţeală.

— Mai bine o sumă pe loc, că eu nu sunt negustorească, răspunse madam Cibot.

— Ba, te pricepi grozav la afaceri! zise Elie Magus zâmbind, ai fi o negustorească straşnică.

— Îi propun să ne asociem, cu viaţa şi cu averea, zise auvergnatul apucând braţul durduliu al doamnei Cibot şi pocnind pe el o palmă ca de ciocan. Nu-i cer alt capital decât frumuseţea! Rău faci să ţii la turcul dumitale de Cibot şi la acul lui de cusut! Poate oare un biet portar să îmbogăţească pe o femeie frumoasă ca dumneata? A! ce bine ţi-ar sta într-o prăvălie pe bulevard, printre obiecte de artă, stând de vorbă cu amatorii şi ademenindu-i să cumpere! Las-o dracului de portărie, după ce-ţi umpli sacul aici, şi-ai să vezi ce ajungem dacă lucrăm împreună!

— Să-mi umplu sacu'! zise madam Cibot. Păi eu nu sunt în stare să iau nici un capăt de aţă d-aici, m-auzi, Rémonencq!

exclamă portăreasa. Toată lumea mă cunoaşte în mahala ca femeie cinstită, aşa să ştii!

Ochii doamnei Cibot aruncau fulgere.

— Hai, linişteşte-te! zise Elie Magus, auvergnatul pare a te iubi prea mult, ca să vrea să te jignească.

— Ce mi ţi i-ar duce pe clienţi! exclamă auvergnatul.

— Fiţi drepţi, copii, reluă madam Cibot îmblânzită, şi gândiţi-vă şi voi în ce situaţie sunt aici!.. De zece ani de zile îmi scuip sufletul pentru holteii ăştia bătrâni, şi n-am văzut niciodată nimic de la ei, afară de vorbe… Rémonencq ştie că îi hrănesc pe bătrâni pe o sumă fixă, de mi-am prăpădit toate economiile, pe sufletu' mamei!.. singura făuritoare a vieţii mele pe care am cunoscut-o; da' asta-i adevărat, aşa cum e-adevărat că trăiesc şi că e ziuă afară, şi să mi se facă otravă cafeaua dacă mint cu o para!.. Ei bine, iată că unu stă să moară, aşa-i? şi-i ăl mai bogat dintre ăştia doi, care au fost ca şi copiii mei!.. Ţi-or veni să crezi, domnule dragă, că, de douăzeci de zile de când îi tot spun că e bolnav pe moarte (fiindcă domnu Poulain a zis că moare!..), zgârie-brânză ăsta nu pomeneşte să mă treacă în testament, de parcă nici nu m-ar cunoaşte! Pe cuvânt de cinste, nu căpătăm ce ni se cuvine decât dacă ne luăm singuri, vorbesc ca o femeie cinstită!.. că parcă poţi să te încrezi în moştenitori?.. Paşte, murgule! Uite, ştiţi una, am s-o spun pe şleau, toţi sunt nişte canalii!

— E-adevărat, zise Elie Magus cu viclenie, şi până la urmă tot noi, adăugă el uitându-se la Rémonencq, suntem oamenii cei mai cinstiţi…

— Lăsaţi-mă să vorbesc, reluă madam Cibot, că nu la voi mă gândeam… Persoanele prezante, cum a zis aftorul ăla vechi, fac totdeauna accepţie!.. Vă jur că ăi doi domni îmi datorează până acuma trei mii de franci, că bruma de parale pe care o strânsesem s-a dus pe medicamente şi pe ce le mai trebuie, şi te pomeneşti că ei nu recunosc la urmă nimic din ce-am dat de la mine!.. Sunt aşa de proastă cu cinstea mea, că nu-mi vine să le vorbesc de asta. D-aia

dumneatale, care te pricepi la afaceri, domnule dragă, ce zici, mă sfătuieşti să mă adresez la un avocat?..

— Un avocat! exclamă Rémonencq, păi dumneata ştii mai mult ca toţi avocaştii!..

Zgomotul prăbuşirii unui corp greu, căzut pe podeaua sufrageriei, răsună în spaţiul larg al scării.

— Vai, Doamne, ţipă madam Cibot, ce s-o fi întâmplat? mi se pare că s-a lungit pe jos conaşul!..

Îi împinse pe cei doi complici ai ei, care coborâră iute şi degrabă scările; apoi se întoarse, se repezi în sufragerie şi-l văzu acolo pe Pons, întins cât era de lung, în cămaşă, leşinat! Îl apucă în braţe, îl ridică uşor ca pe o pană şi-l duse în pat. După ce-l culcă pe muribund, îi dădu să respire fire de pană arsă, îi udă tâmplele cu apă de Colonia, îl readuse la viaţă. Apoi, când îl văzu pe Pons cu ochii deschişi, înviorat, îşi puse mâinile în şolduri.

— Fără papuci! în cămaşă! vrei să dai ortu' popii! Şi de ce, mă rog, m-ai luat pe mine la bănuieli?.. Dacă-i aşa, adio şi n-am cuvinte, conaşule. Zece ani de când vă slujesc, de când dau din punga mea la coşniţă, de mi s-au prăpădit toate economiile, ca să n-aibă necazuri bietu' domnu Schmucke, care plânge ca un copil, pe scară… şi uite-mi răsplata! Vii să mă spionezi… Te-a pedepsit Dumnezeu… foarte bine! Şi eu care mă muncesc să te port în braţe, de pot rămâne şi beteagă pe toată viaţa… Vai, Doamne! şi-am lăsat şi uşa deschisă…

— Cu cine stăteai de vorbă?

— Ei, asta-i bună! exclamă madam Cibot. Ia te uită! nu cumva sunt roaba dumneatale? am să-ţi dau socoteală de ceva? să ştii că dacă mă baţi atâta la cap, las totu' baltă. Şi-ai să-ţi iei o infermieră!

Înspăimântat de această ameninţare, Pons îi arătă limpede doamnei Cibot, fără să-şi dea seama, în ce măsură poate să se folosească ea de această sabie a lui Damocles.

— E din cauza bolii! zise el pe un ton jalnic.

— Aşa da! îl repezi coana Cibot.

Şi-l lăsă pe Pons încurcat, pradă remuşcărilor, admirând devotamentul răstit al îngrijitoarei sale şi făcându-şi reproşuri fără 'să simtă răul groaznic prin care-şi agravase boala căzând pe podeaua de piatră a sufrageriei. Madam Cibot îl zări pe Schmucke, care urca scara.

— Hai, conaşule… Că e de rău! Domnu Pons a înnebunit!.. Închipuieşte-ţi că s-a sculat din pat gol-goluţ şi s-a ţinut după mine… ba nu, s-a întins pe jos cât e de lung… Întreabă-l pentru ce, habar n-are… E bolnav rău. Eu una n-am făcut nimic ca să-l scot aşa din fire, afară doar de nu i-oi fi trezit cine ştie ce gânduri când i-am vorbit de dragostele lui din tinereţe… Parcă cine-i cunoaşte pe bărbaţi! Suntără toţi nişte crai bătrâni… Am făcut rău, că i-am arătat braţele mele, că-i luceau ochii în cap ca jăratecu.

Schmucke o asculta pe madam Cibot de parcă ar fi vorbit în ebraică.

— M-am spetit d-o să rămân beteagă până la capătul zilelor mele!.. adăugă madam Cibot, prefăcându-se că simte dureri mari şi chibzuind să aducă la îndeplinire gândul care-i venise din întâmplare, când simţise o mică oboseală în muşchi. Sunt aşa de proastă! Când l-am văzut aici, pe jos, l-am luat în braţe şi l-am dus până la pat, ca pe un copil, ce mai! Da' acum, simt durerea! Vai! mi-e rău!.. cobor la mine, vezi dumneata de bolnav. O să-l trimet pe Cibot după domnu Poulain pentru mine! Mai degrabă moartă, decât oloagă…

Madam Cibot se agăţă de rampa scării şi se rostogoli pe trepte răsucindu-se în fel şi chip şi gemând atât de jalnic, încât toţi locatarii ieşiră înspăimântaţi în pragul apartamentelor lor. Schmucke o sprijinea pe bolnavă plângând şi vorbind de devotamentul portăresei. Toată casa şi toată mahalaua aflară în curând fapta plină de mărinimie a doamnei Cibot, care se betegise de moarte, zicea lumea, ridicând în braţe pe unul dintre babalâci. Întorcându-se la Pons, Schmucke îi mărturisi starea groaznică a factotum-ului lor, şi amândoi se priviră spunând: „Ce-o să ne facem

fără ea?..” Văzând cât de schimbat era Pons după isprava lui, Schmucke nu îndrăzni să-l certe.

— Avurizide feghiduri! Aj brevera să le art degâd să-mi biert briedenul! exclamă el aflând de la Pons cauza accidentului. Ză o pănuiejdi be matam Zipod, care ne îmbrumudă egonomiile zale! Nu e pine; tar e tin gauza polii…

— Ah! ce boală! M-am schimbat, simt că m-am schimbat, zise Pons. N-aş vrea să te fac să suferi, dragă Schmucke.

— Geardă-mă be mine! zise Schmucke, ji laz-o be matam Zipod în bage…

Doctorul Poulain vindecă în câteva zile infirmitatea de care madam Cibot se pretindea ameninţată, şi, prin această vindecare aparent miraculoasă, reputaţia lui câştigă o strălucire extraordinară în mahalaua Marais. La Pons în casă, el atribui această reuşită constituţiei robuste a bolnavei, care-şi reluă serviciul a şaptea zi pe lângă conaşii ei, spre marea satisfacţie a acestora. Evenimentul făcu să crească cu sută la sută influenţa, tirania portăresei în gospodăria celor doi babalâci, cărora le plăti datoriile făcute în cursul acelei săptămâni. Madam Cibot profită de împrejurare pentru a obţine de la Schmucke (şi cu ce uşurinţă!) o chitanţă de recunoaştere a datoriei de două mii de franci, pe care zicea că i-a împrumutat celor doi: prieteni.

— A! straşnic doctor, domnu Poulain! îi spuse madam Cibot lui Pons. O să te scape, conaşule dragă, că pe mine din coşciug m-a sculat! Bietu' Cibot nu mai credea c-o să trăiesc!.. Ei bine, trebuie să-ţi fi spus domnu Poulain, cât am zăcut, nu m-am gândit decât la dumneatale. „Doamne, Dumnezeule, ziceam, ia-mă pe mine, şi lasă-l în viaţă pe domnu Pons, dragu' de el…”

— Biată doamnă Cibot, era cât p-aci să rămâi infirmă din pricina mea!..

— A! fără domnu Poulain, aş fi acum între patru scânduri, că acolo ajungem cu toţii. Ce să-i faci? la capătul şanţului,

bâldâbâc, cum zicea aftorul ăla vechi! 134 Trebe să fim filosofi. Şi cum v-aţi descurcat fără mine?..

— A stat Schmucke lângă mine, răspunse bolnavul, dar biata noastră pungă şi clientela noastră au avut de suferit… Nu ştiu cum a făcut el.

— Vii galm, Bons! exclamă Schmucke, nenea Zipod a vosd pangherul nosdru…

— Nu vorbi de asta, mieluşelule dragă! Sunteţi amândoi copiii noştri, exclamă madam Cibot. Economiile noastre sunt bine plasate la dumneavoastră, ce mai! sunteţi mai de încredere decât banca. Câtă vreme avem o bucată de pâine, jumătate e a dumneavoastră… nu face să mai vorbim de asta…

— Piada matam Zipod! zise Sohmucke plecând.

Pons tăcea.

— Ţi-or veni să crezi, îngeraşule, îi spuse madam Cibot bolnavului, văzându-l îngrijorat, că, în agonia mea, fiindc-am văzut-o tare de-aproape p-aia cu coasa!.. ce mă chinuia mai mult era gândul că vă las singuri, de izbelişte, şi că-l las pe bietu' Cibot fără o para chioară… Mare lucru nu fac economiile mele, d-aia nu vorbesc de ele decât fiindcă veni vorba de moartea mea şi de Cibot, care-i un înger! Pe cuvânt, omu' ăsta m-a îngrijit ca pe-o prinţesă, jelind ca o babă… Da' eu mă bizuiam pe dumneavoastră, vorbesc ca o femeie cinstită. Îi spuneam: „Lasă, Cibot, conaşii mei n-o să te lase niciodată să mori de foame…”

Pons nu dădu nici un răspuns acestui atac ad testamentum, iar portăreasa tăcu aşteptând un cuvânt.

— Am să-i spun lui Schmucke să vă aibă în grijă pe amândoi, spuse în sfârşit bolnavul.

— A! exclamă portăreasa, tot ce-o să faci o să fie bine! mă bizui pe dumneatale, pe inima dumneatale… să nu mai vorbim de asta fiindcă mă umileşti, îngeraşule dragă, vezi de te vindecă! Ai să trăieşti mai mult ca noi…

O adâncă îngrijorare puse stăpânire pe inima doamnei Cibot; ea hotărî să-l tragă de limbă pe conaşul ei cu privire

la moştenirea pe care avea de gând să i-o lase; şi, ca început, ieşi ca să se ducă la doctorul Poulain acasă, seara, după cina lui Schmucke, care mânca lângă patul lui Pons de când îi era bolnav prietenul.

După zece ani de practică, doctorul Poulain îşi continua meseria de Sisif135, fără disperarea care-i amărâse primele zile. Totuşi, visa şi el la ceva, căci toţi parizienii au visul lor. Rémonencq îşi îndulcea viaţa cu un vis, madam Cibot îl avea şi ea pe-al ei. Doctorul Poulain trăgea nădejde să fie chemat la un bolnav bogat şi cu trecere; apoi, să obţină, prin trecerea acestui bolnav pe care avea să-l vindece negreşit, un post de medic-şef la vreun spital, sau de medic al închisorilor, sau al teatrelor de pe bulevard, sau al vreunui minister. De altminteri, postul de medic al primăriei în acest fel îl obţinuse. Adus de madam Cibot, îl îngrijise şi-l vindecase pe domnul Pillerault, proprietarul casei ai cărei portari erau soţii Cibot. Domnul Pillerault, unchi de-al doilea după mamă al doamnei contese Popinot, soţia ministrului, se interesase de tânărul acesta, a cărui mizerie ascunsă o cercetase în cursul unei vizite de mulţumire, şi ceru nepotului său de-al doilea, ministrul, care îl venera, postul pe care doctorul îl deţinea de cinci ani de zile. Salariul modest al acestui post venise la timp ca să-l împiedice pe doctor să ia o hotărâre disperată, cea a emigrării. A părăsi Franţa este o situaţie mai mult decât tristă pentru un francez. Doctorul Poulain se duse să-i mulţumească contelui Popinot; dar medicul omului de stat fiind ilustrul Bianchon136, solicitatorul înţelese că nu poate face carieră în casa aceea. Bietul doctor, după ce sperase să obţină protecţia unuia dintre miniştrii influenţi, a uneia dintre cele douăsprezece sau cincisprezece cărţi pe care o mână puternică le amestecă de şaisprezece ani pe postavul verde al mesei de consiliu, se află iar cufundat în Marais137, unde bătea pasul, prin noroaie, mergând pe la oamenii săraci, ori pe la micii burghezi, şi unde avu sarcina

să controleze decesele, pentru o mie două sute de franci pe an.

Doctorul Poulain, care fusese un intern apreciat şi care devenise un practician prudent, nu era lipsit de experienţă. De altfel, morţii lui nu făceau scandal şi el putea studia toate bolile în anima vili138. Vă închipuiţi cu ce fiere se hrănea! De aceea, expresia de pe faţa lui, şi aşa prelungă şi melancolică, era uneori înspăimântătoare. Puneţi pe un pergament galben ochii aprinşi ai lui Tartuffe şi acreala lui Alceste; apoi închipuiţi-vă mersul, atitudinea, privirile acestui om care, convins că e un medic tot atât de bun ca şi ilustrul Bianchon, se simţea ţinut într-o sferă obscură de către o mână de fier! Doctorul Poulain nu se putea împiedica să compare câştigurile lui de zece franci, în zilele bune, cu cele ale lui Bianchon, care ajungeau la cinci-şase sute de franci! Şi să nu-ţi vină să urăşti democraţia? 139 Ambiţiosul acesta refulat n-avea să-şi reproşeze nimic, de altfel. El îşi încercase norocul inventând nişte pilule purgative, asemenea celor ale lui Morisson. Încredinţase exploatarea lor unui coleg de spital, un intern ajuns farmacist; dar farmacistul, îndrăgostit de o figurantă de la teatrul Ambiguu-Comique, dăduse faliment, iar brevetul de invenţie a pilulelor purgative fiind luat pe numele lui, imensa descoperire îl îmbogăţise pe succesor. Fostul intern plecase în Mexic, patria aurului, luând cu el o mie de franci din economiile bietului Poulain, căruia drept mângâiere, figuranta îi spuse că e cămătar, când veni la ea să-şi ceară banii înapoi. De la chilipirul vindecării bătrânului Pillerault nu se mai ivise nici un client bogat. Poulain cutreiera pe jos tot cartierul Marais, ca un câine hămesit şi, din douăzeci de vizite, dacă se nimereau două de câte doi franci. Clientul care plătea bine era, pentru el, ca animalul fantastic numit inorog pe pământul acesta luminat de razele lunii.

Acum e uşor de înţeles cum de-şi jucase atât de bine rolul doctorul Poulain în comedia primejdiei prin care trecuse madam Cibot. Lăcomiile şi ambiţiile se miros toate unele pe

altele. Negăsind nici o leziune în nici un organ al portăresei, admirând pulsul ei regulat, uşurinţa deplină a mişcărilor sale, şi auzind-o ce tare ţipă, înţelese că ea are interes să se prefacă bolnavă de moarte. Cum vindecarea rapidă a unei pretinse boli grave avea să-i facă reclamă în arondisment, el exageră aşa-zisa vătămătură a doamnei Cibot şi afirmă că o va lecui intervenind la timp. În sfârşit, îi dădu portăresei un aşa-zis tratament şi-i făcu o operaţie fantastică, toate încununate de un succes deplin. Căută, în arsenalul tratamentelor extraordinare ale lui Desplein140, un caz neobişnuit; pretinse că madam Cibot era un caz similar şi atribui reuşita, cu modestie, marelui chirurg dându-se doar drept imitatorul lui. Astfel de îndrăzneli au începătorii la Paris. Din orice fac o scară că să se urce pe scenă; dar, cum totul se toceşte, chiar treptele de la scară, debutanţii din fiecare profesiune nu mai ştiu din ce lemn să le facă. În anumite momente, parizianul e refractar la succes. Plictisit să tot înalţe piedestale, stă îmbufnat ca un copil răzgâiat şi nu mai vrea idoli; sau, mai exact, nu găseşte întotdeauna oameni de talent pentru entuziasmul lui. Ganga din care se extrage geniul are şi ea lacunele ei; atunci parizianul se împotriveşte, nu vrea să tot poleiască sau să tot slăvească mediocrităţi.

Intrând cu repezeala ei obişnuită, madam Cibot îl surprinse pe doctor la masă cu bătrâna lui mamă; mâncau o salată de păpădie, cea mai ieftină din toate salatele şi, ca desert, nu aveau decât o bucată mică de brânză de Brie, într-o farfurie nu prea plină de fructe uscate, aşa-numite quatre-mendiants141, printre care se vedeau multe coji de struguri, şi o farfurie de mere mici şi prăpădite.

— Poţi rămâne, mamă, zise medicul reţinând-o de braţ pe doamna Poulain; e doamna Cibot de care ţi-am vorbit.

— Să trăiţi, doamnă, să trăieşti, domnule, zise madam Cibot, aşezându-se pe scaunul pe care i-l întinse doctorul. A! cucoana e mama dumneatale? mare noroc are să aibă un

fecior atât de priceput; fiindcă e salvatorul meu, doamnă, m-a întors de la moarte.

Văduva Poulain o găsi pe madam Cibot fermecătoare, când o auzi cum îi laudă băiatul.

— Ziceam ca să-ţi spun, dragă domnule Poulain, aşa, între noi, că lu' bietu' domnu' Pons îi merge tare rău, şi că ţi-aş vorbi ceva în privinţa lui…

— Să trecem în salon, zise doctorul Poulain, arătând-o pe servitoare doamnei Cibot cu un gest semnificativ.

În salon, madam Cibot descrise pe larg situaţia ei faţă de cei doi bărbaţi, repetă istoria cu împrumutul pe care li-l făcuse, înflorind-o, şi povesti imensele servicii pe care le făcea ea de zece ani de zile domnilor Pons şi Schmucke. Dacă lua de bun ce spunea, cei doi bătrâni nici n-ar mai fi existat fără îngrijirile ei de mamă. Îşi dădu aere de înger şi trânti atâtea şi atâtea minciuni stropite cu lacrimi, încât, până la urmă, o înduioşă pe bătrâna doamnă Poulain.

— Aşa că vezi bine, dragă domnule, spuse ea încheind, că ar trebui neapărat să ştiu ce are de gând cu mine domnu Pons, în caz de moare; de dorit, nu doresc de fel asta, fiindcă, ştiţi, doamnă, rostul meu în viaţă e să-i îngrijesc pe pruncii ăştia doi; iar, dacă unul dintre ei mă lasă, o să-l îngrijesc pe celălalt. Că eu, aşa sunt sortită, să fiu rivala maternităţii. Dacă n-am pe cineva să-i port de grijă, să-mi fie ca un copil, mă prăpădesc… Aşa că, dac-ar vrea domnu Poulain, mi-ar face un serviciu şi aş şti să-l recunosc, adicătelea ar vorbi despre mine cu domnu Pons. Ce Dumnezeu! o mie de franci rentă, e prea mult, mă rog dumneavoastră?.. Tot domnu Schmucke ar fi în câştig… Şi cum ziceam, scumpu' nostru bolnav mi-a spus c-o să mă lase în grija bietului german, care ar fi, carevasăzică, moştenitoru' lui… Da' ce te faci cu un om care nu ştie să lege două gânduri pe franţuzeşte şi care e în stare, de altminteri, să plece în Germania, atâta inimă rea o să-i facă moartea prietenului…

— Dragă doamnă Cibot, răspunse doctorul, care devenise grav, afacerile de soiul ăsta nu-i privesc pe medici şi mi s-ar interzice exerciţiul profesiunii dacă s-ar afla că m-am amestecat în dispoziţiile testamentare ale unuia dintre clienţii mei. Legea nu permite unui medic să primească un legat de la un bolnav al său…

— Ce lege tâmpită! fiindcă, cine mă-mpiedică să împart moştenirea mea cu dumneata? răspunse pe loc madam Cibot.

— Merg şi mai departe, zise doctorul, conştiinţa mea de medic îmi interzice să-i vorbesc domnului Pons despre moartea sa. Mai întâi, nu e chiar atât de în primejdie; apoi, o asemenea conversaţie din partea mea i-ar provoca o emoţie care ar putea să-i facă realmente rău şi să-i transforme de-abia atunci boala într-o boală mortală…

— Bine, da' eu nu mă port cu mănuşi, exclamă madam Cibot, când îi spun să-şi aranjeze afacerile, şi asta nu-i face rău… E deprins cu aşa ceva… Nu te teme.

— Nu mai vreau să aud nici un cuvânt, dragă doamnă Cibot!.. Lucrurile astea nu sunt de domeniul medicinii, ele privesc pe notari…

— Bine, dragă domnule Poulain, da' dacă domnu Pons te-ar întreba chiar el în ce stare se află şi dacă n-ar fi bine să ia şi el măsuri, ca omu', dumneatale n-ai vrea să-i spui că e lucru foarte bun pentru a redobândi sănătatea să le ai toate pregătite… după aia, strecori un cuvinţel despre mine…

— A! dacă-mi spune că vrea să-şi facă testamentul, n-am să-l contrazic, zise doctorul Poulain.

— Ei, atunci, s-a făcut! exclamă madam Cibot. Venisem să-ţi mulţumesc de îngrijire, adăugă ea strecurând în mâna doctorului un fişic cu trei galbeni. Mai mult nu pot, deocamdată. A! dac-aş fi bogată, ai fi şi dumneatale, dragă domnule Poulain, dumneatale care eşti chipul bunului Dumnezeu pe pământ… Cucoană, fecioru' dumneatale e un înger, nu alta!

Madam Cibot se ridică, doamna Poulain o salută cu amabilitate, iar doctorul se duse cu ea până în capul scării. Acolo, această groaznică lady Macbeth a străzii fu străfulgerată de o sclipire infernală; înţelese că medicul trebuie să-i fie complice, de vreme ce primea onorarii pentru o boală prefăcută.

— Şi zi aşa, dragă domnule Poulain, îi spuse ea, după ce m-ai vindecat din accident, acuma nu vrei să mă scapi de mizerie spunând câteva vorbuliţe?..

Medicul simţi că-l lăsase pe diavol să-l apuce de un fir de păr, şi că firul de păr se încolăceşte în jurul necruţătoarei gheare roşii. Înspăimântat că-şi pierde cinstea pentru atâta lucru, răspunse ideii diabolice printr-o idee nu mai puţin diabolică.

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, spuse el băgând-o din nou în casă şi luând-o la el în cabinet, am să plătesc datoria de recunoştinţă pe care o am faţă de dumneata, de vreme ce-ţi datorez postul.

— Împărţim, zise ea iute.

— Ce? întrebă doctorul.

— Moştenirea, răspunse portăreasa.

— Nu mă cunoşti, replică doctorul făcând pe Valerius Publicola142. Să nu mai vorbim de asta. Am un prieten de şcoală, un băiat foarte inteligent. Suntem cu atât mai legaţi, cu cât am avut acelaşi drum în viaţă. În vremea când eu studiam medicina, el făcea dreptul; cât am fost eu intern, el a copiat acte la un procedurist, maestrul Couture. Fiind fiu de cizmar, aşa cum sunt şi eu fiu de croitor, n-a găsit prea mari simpatii în jurul lui, şi n-a găsit nici capitaluri; căci, la urma urmei, capitalurile nu se obţin decât prin simpatie… N-a putut cumpăra un birou avocaţial decât în provincie, la Mantes… Iar oamenii din provincie au atât de puţină înţelegere faţă de intelectualii parizieni, încât i-au pus mii de beţe în roate prietenului meu…

— Ce canalii, exclamă madam Cibot.

— Da, reluă doctorul, fiindcă s-au coalizat împotriva lui într-atâta, încât a fost nevoit să-şi vândă biroul din cauza unor fapte din care el a fost scos vinovat; s-a mai amestecat şi procurorul regal, care, fiind din partea locului, a luat apărarea celor de acolo. Băiatul ăsta, pe nume Fraisier, care e, bietul de el, încă mai pricăjit şi mai răpănos decât mine, n-are nici el o locuinţă mai bună decât e a mea şi s-a refugiat în arondismentul nostru; e avocat, dar nu pledează decât la judecătoria de ocol şi la tribunalul contravenţional. Stă aproape de aici, pe strada Perlei. Te duci dumneata la numărul 9, urci trei etaje şi, în capul scării, vezi scris cu litere de aur pe un pătrăţel de piele roşie: CABINETUL DOMNULUI FRAISIER. Fraisier se ocupă mai ales cu afacerile litigioase ale domnilor portari, ale lucrătorilor şi ale tuturor oamenilor săraci din arondismentul nostru, pe preţuri moderate. E un om cinstit fiindcă n-am nevoie să-ţi spun că, cu însuşirile pe care le are, dac-ar fi un pungaş, s-ar juca cu banii. O să-l văd astă-seară pe prietenul meu Fraisier. Du-te la el mâine, dis-de-dimineaţă; el îl cunoaşte pe domnul Louchard, sindicul comercial, pe domnul Tabareau, portărel de la judecătorie, pe domnul Vitel, judecătorul, şi pe domnul Trognon, notarul; s-a şi făcut cunoscut de către oamenii de afaceri cei mai cu vază din cartier. Dacă îşi ia asupră-şi interesele dumitale, dacă poţi să-l recomanzi ca jurisconsult domnului Pons, să ştii că vei avea în el pe cineva care o să te apere cum te-ai apăra dumneata singură. Numai să nu te-apuci, cum ai făcut cu mine, să-i propui compromisuri care-i jignesc onoarea; dar e inteligent, o să vă înţelegeţi. Iar cât despre recunoaşterea serviciilor sale, am să vă servesc eu de intermediar…

Madam Cibot îl privi pe doctor pe sub sprâncene.

— Nu e, întrebă ea, avocatul care a scăpat-o din încurcătură pe madam Florimond, negustoreasa de mărunţişuri din strada Vieille-du-Temple, când cu moştenirea de la prietenul ei?..

— Chiar el, zise doctorul.

— Păi nu-i o porcărie, exclamă madam Cibot, că după ce i-a obţinut două mii de franci rentă, ea l-a refuzat, când el i-a cerut mâna, şi şi-a închipuit, zice-se, că se achită dacă-i dă douăsprezece cămăşi de pânză de Olanda, douăzeci şi patru de batiste, în fine un trusou întreg?!

— Dragă doamnă Cibot, zise doctorul, trusoul făcea o mie de franci şi Fraisier, care atunci îşi începea cariera în cartier, avea mare nevoie de el. De altfel, dânsa a plătit nota de cheltuieli fără să se tocmească… Afacerea asta i-a adus alte afaceri lui Fraisier, care e foarte ocupat acuma; dar, ocupat în felul meu, clientela e aceeaşi…

— Numai cei drepţi pătimesc pe pământ! răspunse portăreasa. Ei, atunci, rămas bun şi mulţumesc, dragă domnule Poulain.

Aici începe drama, sau, dacă vreţi, comedia îngrozitoare a morţii unui celibatar, căzut pradă, prin forţa lucrurilor, rapacităţii acelor oameni lacomi care s-au nimerit în jurul patului său şi care, în acest caz, au avut ca ajutoare patima cea mai aprinsă, cea a unui colecţionar, aviditatea sus-numitului Fraisier, care ne va înfiora când îl vom vedea în vizuina lui, şi dorinţa aprigă de câştig a unui auvergnat în stare de orice, chiar şi de-o crimă, pentru a pune mâna pe un capital. Comedia aceasta, care a avut oarecum drept prolog povestirea de până acum, are de altfel ca actori toate personajele întâlnite până aici.

A doua zi, la ora şase dimineaţa, madam Cibot măsura din ochi, în strada Perlei, casa în care locuia viitorul ei sfătuitor, don Fraisier, avocatul. Era o casă veche, din cele în care locuia mica burghezie de altădată. Intrai în ea printr-un gang. Parterul, ocupat în parte de odaia portarului şi de prăvălia unui tâmplar, cu un atelier şi nişte depozite care umpleau o curticică interioară, era despărţit prin gang şi prin casa scării roasă de silitră şi de umezeală. Casa părea atinsă de lepră.

Madam Cibot se duse drept la cuşca portarului, unde găsi pe unul dintre confraţii lui Cibot, un cizmar, cu nevasta şi cu

doi copii mici, locuind toţi într-un spaţiu de vreo trei metri pătraţi, care primea lumină dinspre curticică. De îndată ce îşi arătă profesiunea, îşi spuse numele şi vorbi de casa ei din strada Normandie, înţelegerea cea mai deplină se stabili între cele două femei. După un sfert de ceas de flecăreli, în timp ce portăreasa domnului Fraisier pregătea dejunul cizmarului şi al celor doi copii, madam Cibot aduse vorba despre locatari şi vorbi de avocat.

— Viu să-l consult, zise ea, pentru nişte afaceri; unul dintre prietenii lui, domnu doctor Poulain, trebuia să-i vorbească de mine. Îl cunoşti pe domnu Poulain?

— Cum să nu! zise portăreasa din strada Perlei. Mi-a salvat fetiţa, când a avut anghină.

— Şi pe mine m-a salvat, doamnă… Ce fel de om e domnu Fraisier ăsta?

— E un om, dragă doamnă, zise portăreasa, de la care scoţi tare greu, la sfârşitu' lunii, banii pentru scrisorile trimise.

Răspunsul acesta o lămuri pe isteaţa madam Cibot.

— Poţi fi sărac şi cinstit, remarcă ea.

— Cred şi eu, reluă portăreasa lui Fraisier; pe noi nu ne scoate din casă nici auru', nici argintu', nici măcar gologanii, dar nu datorăm o para nimănui.

Madam Cibot se recunoscu în acest limbaj.

— În fine, drăguţă, reluă ea, te poţi încrede în el, aşa-i?

— A! nici vorbă, când domnu Fraisier vrea să servească pe cineva, n-are pereche, aşa zicea madam Florimond.

— Da' de ce nu s-a măritat cu el, întrebă iute madam Cibot, de vreme ce îi datora averea? E ceva pentru o biată negustoriţă întreţinută de un bătrân să ajungă nevastă de avocat…

— De ce? zise portăreasa luând-o pe madam Cibot în gang; te duci la el, nu, doamnă?.. ei, când o să fii în cabinetu' lui, o să ştii de ce.

Scara, luminată dinspre curticică prin ferestre cu obloane, îţi arăta că, în afară de proprietar şi de don Fraisier, toţi

locatarii ceilalţi aveau profesiuni manuale. Treptele noroioase purtau semnele fiecărei meserii, căci ochii dădeau de tăieturi de aramă, de nasturi sparţi, de flecuşteţe din tul sau din papură. Ucenicii de la etajele de sus desenaseră caricaturi obscene. Ultimul cuvânt al portăresei, aţâţând curiozitatea coanei Cibot, o hotărî, fireşte, să-l consulte pe prietenul doctorului Poulain, dar cu rezerva să nu-l angajeze decât dacă-i face impresie bună.

— Mă întreb uneori cum de poate madam Sauvage să stea la el în serviciu, zise în chip de comentariu portăreasa, care o urma pe madam Cibot. Te însoţesc, doamnă, fiindcă am de dus laptele şi ziarul proprietarului.

Ajungând la etajul al doilea deasupra mezaninului, madam Cibot se pomeni în faţa unei uşi cu cel mai urât aspect. Vopseaua, de un roşu ţipător, era acoperită pe o lărgime de douăzeci de centimetri de stratul negricios pe care-l lasă mâinile după o bucată de vreme şi pe care arhitecţii au încercat să-l combată, în apartamentele elegante, aplicând sticlă deasupra şi dedesubtul clanţelor. Ferestruica acestei uşi, cu un strat de mâzgă cam de felul celor pe care le născocesc patronii de restaurante ca să facă să pară bătrâne sticlele de vin mature, nu servea la altceva decât ca să asemuiască uşa cu o uşă de închisoare şi se potrivea de altfel cu ferecăturile în formă de trifoi, cu balamalele ei straşnice şi cu capetele groase ale piroanelor. Cine ştie ce avar sau ce pamfletar certat cu lumea întreagă inventase aceste maşinării! Căldarea în care se vărsau lăturile adăuga şi ea partea ei de duhoare pe scară, iar pe tavan puteai vedea, peste tot, arabescuri desenate cu fum de lumânare, şi ce arabescuri! Şnurul de la intrare, la capătul căruia atârna un fel de măslină soioasă, făcu să ţârâie o mică sonerie al cărei sunet slab vădea o spărtură în metal. Fiecare obiect constituia o trăsătură de penel în armonie cu ansamblul acestui tablou hidos. Madam Cibot auzi zgomotul unui pas greoi şi respiraţia astmatică a unei femei voinice. Şi madam Sauvage îşi făcu apariţia. Era o bătrână în felul

celor dibăcite de Adrien Breuwer143 în tabloul Vrăjitoare pornind la Sabat, o femeie înaltă de aproape un metru şi optzeci, cu faţa de soldăţoi mult mai bărboasă decât cea a portăresei, bolnăvicios de grasă, îmbrăcată într-o rochie de bumbac ieftină, legată la cap cu o basma, cu părul pe papiote făcute din imprimatele pe care le primea gratis stăpânu-său şi, la urechi, cu un fel de roate de car aurite. Cerberul acesta femei ţinea în mână o cratiţă de tinichea ciocnită, plină cu lapte care dăduse în foc şi care arunca pe scară o miasmă în plus printre celelalte, abia simţite totuşi, cu toată greţoşenia ei.

— Ce-ai doritără matale, coană? întrebă madam Sauvage.

Şi, cu un aer ameninţător, aruncă asupra portăresei, pe care o găsi desigur prea bine îmbrăcată, o privire cu atât mai ucigătoare, cu cât, în mod obişnuit, ochii ei erau injectaţi.

— Viu la domnu Fraisier din partea prietenului său, doctorul Poulain.

— Intră, coană, răspunse madam Sauvage cu un aer dintr-o dată foarte amabil, ceea ce dovedea că i se anunţase această vizită matinală.

Şi după ce îi trase o plecăciune ca la teatru, servitoarea pe jumătate bărbat a lui don Fraisier deschise brusc uşa cabinetului care dădea spre stradă şi în care se găsea fostul avocat din Mantes. Cabinetul acesta semăna perfect cu birourile strâmte ale portăreilor de categoria a treia, unde cartotecile sunt de lemn înnegrit, unde dosarele sunt atât de vechi încât au barbă, cum zic practicanţii jurişti, unde sforile roşii atârnă jalnic, unde cartoanele miros a şoarece, unde podeaua e cenuşie de praf, iar tavanul, galben de fum. Domnul Fraisier, omuleţ uscăţiv şi bolnăvicios, cu faţa roşie, plină de coşuri care vădeau un sânge foarte stricat – se scărpina de altfel fără răgaz la braţul drept – cu peruca lăsată mult pe ceafă, aşa încât i se vedea ţeasta de culoarea cărămizii şi de-o formă sinistră, se ridică de pe un fotoliu de răchită, unde trona pe o pernă rotundă de piele veche.

Îşi luă un aer amabil şi o voce subţirică pentru a spune, împingând un scaun:

— Doamna Cibot, îmi închipui?..

— Da, domnule, răspunse portăreasa, care-şi pierdu siguranţa obişnuită.

Madam Cibot fu înspăimântată de această voce, care semăna cu cea a soneriei, şi de o privire mai verde încă decât ochii verzui ai viitorului ei sfătuitor. Cabinetul era atât de îmbibat de Fraisier, încât aerul ţi se părea pestilenţial. Madam Cibot înţelese atunci pentru ce doamna Florimond nu devenise doamna Fraisier.

— Poulain mi-a vorbit de dumneata, dragă doamnă, zise avocatul, cu vocea aceea artificială numită popular glăscior, dar care rămăsese acrişoară şi strepezită ca un vin de regiune.

În acest moment, agentul de afaceri încercă să se impună, trăgând pe genunchii lui ascuţiţi, acoperiţi cu nişte pantaloni de molton grozav de roşi, cele două pulpane ale halatului vechi de stambă vătuită, din care vata îşi lua libertatea să iasă prin mai multe rupturi, dar greutatea vetei trăgea în jos pulpanele şi descoperea o flanelă lungă până la genunchi şi neagră de murdărie. După ce strânse, cu un aer înfumurat, şnurul halatului, care nu voia să stea, ca să-şi pună în valoare talia de viespe, Fraisier apropie cu cleştele doi tăciuni care se evitau de foarte multă vreme în sobă, ca doi fraţi duşmani. Apoi, ca şi când i-ar fi venit deodată un gând, se ridică:

— Doamnă Sauvage! strigă el.

— Ei?

— Nu sunt acasă pentru nimeni.

— Ei, asta-i! păi, se ştie, răspunse bărbătoaia cu voce răsunătoare.

— E fosta mea doică, zise avocatul cam încurcat către madam Cibot.

— Mai poate încă speria copiii, replică fosta eroină din hale.

Fraisier râse de glumă şi puse zăvorul, pentru ca menajera lui să nu vină şi să întrerupă destăinuirile portăresei.

— Ei, acum, doamnă, vorbeşte-mi despre afacerea dumitale, zise el aşezându-se şi tot încercând să-şi adune halatul. O persoană care mi-e recomandată de singurul prieten pe care-l am pe lume se poate bizui pe mine… dar ştiţi… cu toată încrederea…

Madam Cibot vorbi timp de o jumătate de oră fără ca agentul de afaceri să-şi permită cea mai mică întrerupere; acesta avea aerul interesat al unui soldat tânăr care ascultă ce spune o deşcă bătrână. Tăcerea şi docilitatea lui Fraisier, atenţia pe care părea că o acordă noianului de cuvinte, din care am văzut câteva mostre în scenele dintre madam Cibot şi bietul Pons, şterseră unele dintre îndoielile pe care le inspiraseră bănuitoarei portărese atâtea amănunte scârboase. Când madam Cibot se opri şi aşteptă un sfat, avocăţelul, care îşi studiase clienta cu ochii lui verzi plini de puncte negre, fu apucat de o tuse de care se spune că te bagă în mormânt şi puse mâna pe un castronaş de faianţă pe jumătate plin cu o fiertură de ierburi, pe care-l goli.

— Dacă nu era Poulain, eram mort până acum, dragă doamnă Cibot, răspunse Fraisier unor priviri materne pe care i le aruncă portăreasa; dar el zice c-o să-mi redea sănătatea…

Părea că uitase de destăinuirile clientei sale, care se gândea că un asemenea muribund trebuie lăsat în pace.

— Doamnă, în materie de succesiune, trebuie să ştim două lucruri înainte de a întreprinde ceva, reluă fostul avocat din Mantes devenind grav. În primul rând dacă succesiunea merită osteneala şi, în al doilea rând, care sunt moştenitorii; căci, dacă succesiunea este prada urmărită, moştenitorii sunt vrăjmaşul.

Madam Cibot vorbi de Rémonencq şi de Elie Magus şi spuse că cei doi potlogari evaluau colecţia de tablouri la şase sute de mii de franci…

— Ar cumpăra-o la preţul ăsta?.. întrebă fostul avocat din Mantes; fiindcă, vezi dumneata, doamnă, oamenii de afaceri nu cred în tablouri. Un tablou înseamnă pânză de doi franci sau pictură de o sută de mii de franci! Picturile de o sută de mii de franci sunt bine cunoscute, şi totuşi câte erori se pot comite cu valorile astea, chiar cu cele mai celebre! Despre un mare financiar a cărui galerie de tablouri era proslăvită, vizitată şi gravată (gravată!) se credea că a cheltuit milioane… Uite-l că moare, fiindcă oamenii mor; ei bine, tablourile originale n-au putut fi vândute cu mai mult de două sute de mii de franci! Ar trebui să mi-i aduci pe domnii aceia… Să trecem la moştenitori.

Şi Fraisier îşi reluă atitudinea de om care ascultă. Auzind numele preşedintelui Camusot, dădu din cap şi se strâmbă într-un fel care o făcu pe madam Cibot deosebit de atentă; încercă să citească pe faţa lui, pe figura aceasta fioroasă, dar se izbi de ceea ce se cheamă în lumea afacerilor un chip de nepătruns.

— Da, dragă domnule, repetă madam Cibot, domnu Pons al meu este chiar văru' prezidentului Camusot de Marville, de mă bate la cap de zece ori pe zi cu rudenia asta. Prima nevastă a Iu domnu Camusot, negustoru' de mătăsuri…

— Care a fost numit de curând pair al Franţei…

— Era o domnişoară Pons, vară primară cu domnu Pons.

— Sunt veri de-al doilea…

— Nu mai sunt nimic, sunt certaţi.

Domnul Camusot de Marville fusese, timp de cinci ani, preşedintele tribunalului din Mantes, înainte de a veni la Paris. Nu numai că lăsase amintiri acolo, dar păstrase şi unele relaţii; căci succesorul său, acela dintre judecători cu care se împrietenise cel mai mult în timpul şederii sale acolo, mai prezida încă tribunalul, şi, prin urmare, îl cunoştea pe Fraisier cum nu se poate mai bine.

— Ştii, doamnă, spuse el când madam Cibot închise stăvilarul roşu al gurii sale din care se revărsau torente, ştii

că vei avea ca duşman principal pe un om care poate trimite pe cineva la eşafod?

Portăreasa sări în sus de pe scaun cum sar în sus păpuşile cu resort dintr-o cutie.

— Linişteşte-te, dragă doamnă, reluă Fraisier. E foarte de înţeles că nu ştii ce reprezintă preşedintele Camerei de punere sub acuzare a Curţii cu Juri din Paris, dar trebuia să ştii că domnul Pons are un moştenitor legal natural. Domnul preşedinte de Marville este singurul şi unicul moştenitor al bolnavului dumitale, dar e rudă colaterală de gradul al treilea; prin urmare, domnul Pons poate, conform legii, să dispună cum vrea de averea lui. Nu ştii, de asemenea, că fiica domnului preşedinte s-a căsătorit, de cel puţin şase săptămâni, cu fiul cel mare al domnului conte Popinot, pair al Franţei, fost ministru al agriculturii şi al comerţului, unul dintre oamenii cei mai influenţi din lumea politică de azi. Înrudirea asta îl face pe preşedinte încă şi mai de temut decât situaţia lui de suveran al Curţii cu Juri.

Madam Cibot tresări şi la acest cuvânt.

— Da, el îi trimite pe oameni acolo, reluă Fraisier. Ah! dragă doamnă, nu ştii ce înseamnă o robă roşie! E prea de ajuns să ai împotriva ta o simplă robă neagră143! Dacă mă vezi aici ruinat, chel, muribundei bine, asta e pentru că am nemulţumit, fără să-mi dau seama, pe un simplu şi mărunt procuror general din provincie! Am fost obligat să-mi vând în pagubă biroul de avocat şi am zis bogdaproste că am plecat la timp şi că m-am ales doar cu averea pierdută. Dacă m-aş fi încumetat să rezist, nu mi-aş fi putut păstra profesiunea de avocat. Ceea ce iarăşi nu ştii e că, dacă n-ar fi vorba decât de preşedintele Camusot, ar mai merge; dar el are, dragă Doamne, o nevastă!.. Şi dacă ar trebui s-o înfrunţi pe femeia asta, ai tremura ca şi când te-ai afla pe prima treaptă a eşafodului, ţi s-ar face părul măciucă. Prezidenta e atât de răzbunătoare, încât zece ani ar tot meşteri ca să te prindă într-o capcană unde să pieri! Pe bărbatu-său îl învârteşte, cum învârteşte un copil o

sfârlează. În viaţa ei, a fost pricina sinuciderii, la închisoarea Conciergerie, a unui băiat fermecător; l-a scos basma curată pe un conte care era acuzat de fals; era cât pe ce să-l pună sub interdicţie pe unul dintre cei mai mari seniori de la curtea lui Carol al X-lea144. În fine, ea l-a răsturnat pe procurorul general, domnul de Granville.

— Care stătea pe strada Vieille-du-Temple, colţ cu strada Saint-François? întrebă madam Cibot.

— Chiar pe el. Lumea zice că vrea să-l facă pe bărbatu-său ministru de justiţie, şi nu ştiu, zău, dacă n-o să-şi ajungă ţinta… Dacă şi-ar pune în cap să ne trimită pe amândoi în faţa juraţilor şi la ocnă, eu, care sunt nevinovat ca un copil nou-născut, mi-aş scoate un paşaport şi aş pleca în Statele Unite… aşa de bine cunosc justiţia. Şi se mai întâmplă, dragă doamnă Cibot, că, pentru a-şi mărita singura fată cu tânărul viconte Popinot, care va fi, după cum se zice, moştenitorul proprietarului dumitale, domnul Pillerault, prezidenta şi-a dat toată averea, aşa că, în momentul de faţă, preşedintele şi soţia lui sunt nevoiţi să trăiască doar din leafa de preşedinte. Şi dumneata crezi, doamnă dragă, că, în asemenea împrejurări, doamna prezidentă va lăsa să-i scape moştenirea domnului Pons al dumitale?.. Dar mai curând aş înfrunta focul unei artilerii, decât să ştiu că am de vrăjmaş o asemenea femeie.

— Bine, zise madam Cibot, da' sunt certaţi…

— Ce-are a face? zise Fraisier. Cu atât mai mult! Să dai gata o rudă care nu-ţi place e ceva; dar s-o moşteneşti, asta e o plăcere!

— Bine, da' bătrânu nu-i poate suferi pe moştenitorii lui; îmi tot spune că oamenii ăştia, mi-amintesc şi numele, domnu Cardot, domnu Berthier etc., l-au zdrobit ca pe un pui de găină care s-ar nimeri sub un tăvălug.

— Vrei să fii strivită la fel?

— Doamne, Dumnezeule! exclamă portăreasa. Vai! avea dreptate madam Fontaine când zicea c-o să întâmpin piedici; da' mi-a spus c-o să izbutesc…

— Ascultă, dragă doamnă Cibot… Să scoţi din afacerea asta vreo treizeci de mii de franci e posibil; dar la moştenire nu trebuie să te gândeşti… Doctorul Poulain şi cu mine am vorbit aseară de dumneata şi de cazul dumitale…

Aici, madam Cibot mai săltă o dată pe scaun.

— Ei, ce-i?

— Păi, dacă ştiai cum e cu căzu meu, de ce m-ai lăsat să trăncănesc ca o moară stricată?

— Dragă doamnă Cibot, cunoşteam cazul dumitale, dar nu ştiam nimic despre doamna Cibot! Câţi clienţi, atâtea firi…

Madam Cibot aruncă asupra viitorului ei avocat o privire ciudată, în care se manifesta toată neîncrederea ei, şi pe care Fraisier o surprinse.

— Reiau, zise Fraisier. Aşadar, prietenul nostru Poulain a fost pus de dumneata în legătură cu bătrânul domn Pillerault, unchiul mamei doamnei contese Popinot, şi acest lucru constituie unul dintre drepturile dumitale la devotamentul meu. Poulain se duce să-l vadă pe proprietarul dumitale (ia notă de asta!) la fiecare cincisprezece zile, şi toate amănuntele astea de la el le ştie. Fostul negustor a asistat la nunta strănepotului său (fiindcă e un unchi cu moştenire, are cu siguranţă vreo cincisprezece mii de franci rentă; şi, de douăzeci şi cinci de ani, trăieşte ca un călugăr; dacă cheltuieşte trei mii de franci pe an!..) şi i-a povestit lui Poulain toată tărăşenia căsătoriei. Se pare că tărăboiul a fost pricinuit tocmai de bătrânul dumitale muzician, care a vrut să dezonoreze, din răzbunare, familia preşedintelui. Cine n-aude decât ce spune una dintre părţi nu ştie tot… Bolnavul dumitale pretinde că e nevinovat, dar lumea îl consideră un monstru…

— Nu m-ar mira chiar să fie! exclamă madam Cibot. Dă-ţi dumneatale seama că de mai bine de zece ani dau din pungă, şi el ştie, mi-a luat economiile, şi nu vrea să mă treacă în testament… Nu, domnule, uite, nu vrea, e încăpăţânat ca un catâr… De zece zile îi tot vorbesc de asta,

şi afurisitul nu mişcă, de parc-ar fi împietrit. Nu descleştează dinţii, se uită la mine aşa… Tot ce mi-a spus e că o să mă lase în grija Iu domnu Schmucke.

— Are de gând vasăzică să facă un testament în favoarea acestui Schmucke?

— O să-i lase tot…

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, ar trebui, ca să-mi fac o părere şi să mă gândesc la un plan, să-l cunosc pe domnul Schmucke, să văd obiectele din care se compune moştenirea şi să stau de vorbă cu evreul de care-mi vorbeşti; după asta, să mă laşi să te conduc…

— Om vedea, dragă domnule Fraisier.

— Cum adică, om vedea! zise Fraisier aruncându-i coanei Cibot o privire de viperă şi vorbind cu vocea lui obişnuită. Ia te uită! sunt sau nu sunt avocatul dumitale? Să ne înţelegem cum trebuie.

Madam Cibot simţi că i se ghiciseră gândurile şi simţi un fior rece de-a lungul şirei spinării.

— Am toată încrederea în dumneata, răspunse ea văzându-se la cheremul unui tigru.

— Noi, avocaţii, suntem deprinşi cu trădările clienţilor. Analizează bine situaţia dumitale: e superbă. Dacă urmezi sfaturile mele punct cu punct, ai să ai, îţi garantez, treizeci sau patruzeci de mii de franci din moştenirea asta… Dar trebuie să vedem şi reversul acestei frumoase medalii. Presupune că prezidenta află că succesiunea domnului Pons face un milion şi că dumneata vrei s-o ştirbeşti – fiindcă totdeauna se găseşte cineva care să transmită asemenea lucruri!.. – spuse el în paranteză.

Paranteza aceasta, deschisă şi închisă de două pauze, o făcu pe madam Cibot să se înfioare; ea se gândi numaidecât că Fraisier e în stare s-o denunţe.

— Draga mea clientă, în zece minute s-ar obţine de la bătrânul Pillerault concedierea dumitale şi ţi s-ar lăsa două ceasuri pentru mutat…

— Şi ce dacă!.. zise madam Cibot, ridicându-se în picioare ca o Belonă, aş rămâne la cei doi domni ca femeia lor de încredere.

— Şi văzând asta ţi s-ar întinde o cursă, şi te-ai trezi într-o bună dimineaţă într-o temniţă, dumneata şi bărbatul dumitale, sub o acuzare capitală…

— Eu!.. strigă madam Cibot, eu, care n-am luat o părăluţă nimănuia!.. eu!.. eu!..

Şi vorbi timp de cinci minute, iar Fraisier se uită la ea cum îşi execută, ca o mare artistă, concertul de laude despre sine însăşi. Era rece, batjocoritor, privirea lui o străpungea pe madam Cibot ca un stilet, râdea în sinea lui, peruca uscată i se mişca. Era Robespierre pe vremea când acest Sylla francez făcea catrene145.

— Ş-apoi cum? ş-apoi de ce? şi pe ce temei? întrebă ea încheind.

— Vrei să ştii cum ai putea fi ghilotinată?

Madam Cibot se îngălbeni ca o moartă, căci fraza aceasta îi căzu pe grumaz de parc-ar fi fost cuţitul legii. Se uită la Fraisier cu un aer rătăcit.

— Ascultă aici, copilă dragă, reluă Fraisier stăpânindu-şi un gest de satisfacţie pricinuit de spaima clientei sale.

— Mai bine las totu' baltă… murmură coana Cibot.

Şi voi să se ridice.

— Mai stai, fiindcă trebuie să cunoşti primejdia, trebuie să te lămuresc, zise Fraisier pe ton poruncitor. Eşti concediată de domnul Pillerault, nu mai încape îndoială, aşa-i? Devii servitoarea celor doi domni, foarte bine! Asta înseamnă declaraţie de război între prezidentă şi dumneata. Dumneata ai de gând să faci totul ca să pui mâna pe moştenirea asta, să te alegi cu ceva din ea.

Madam Cibot făcu un gest.

— Eu nu te condamn, nu e rolul meu, zise Fraisier răspunzând la gestul clientei sale. Acţiunea asta e o bătălie, şi vei merge mai departe decât îţi închipui! Omul se lasă dus de un gând şi-i trage tare…

Alt gest de negare din partea coanei Cibot, care-şi umflă pieptul.

— Lasă, lasă, măiculiţă, reluă Fraisier cu o familiaritate îngrozitoare, ai merge foarte departe…

— Ia te uită! mă iei drept o hoaţă?..

— Lasă, măicuţă, ai doar o chitanţă de la domnul Schmucke care nu te-a costat mult… A! aici eşti la spovedanie, drăguţo… Nu-ţi înşela duhovnicul, mai ales când duhovnicul are darul să-ţi citească în suflet.

Madam Cibot fu înspăimântată de perspicacitatea acestui om şi înţelese de ce o ascultase el cu atâta atenţie.

— Ei bine, reluă Fraisier, trebuie să recunoşti că prezidenta n-o să te lase s-o întreci în cursa asta pentru moştenire… N-o să te scape din ochi, o să te spioneze. Reuşeşti să te treacă în testament domnul Pons… Perfect. Într-o bună zi, soseşte justiţia, confiscă o ceaşcă cu ceai de ierburi şi găseşte arsenic în fundul ei; dumneata şi bărbatul dumitale sunteţi arestaţi, judecaţi, condamnaţi, pentru că aţi vrut să-l omorâţi pe domnul Pons, ca să încasaţi partea din moştenire… Am avut de apărat la Versailles pe o biată femeie tot atât de nevinovată, cât ai fi şi dumneata în asemenea caz; lucrurile stăteau aşa cum ţi le-am spus, şi tot ce-am putut face atunci a fost să-i salvez viaţa. Nefericita a căpătat douăzeci de ani de muncă silnică şi îi face la Saint-Lazare146.

Spaima coanei Cibot ajunse la culme. Din ce în ce mai palidă, se uita la omuleţul ăsta uscăţiv cu ochi verzui aşa cum s-o fi uitat la inchizitor biata maură, vestită pentru statornicia în credinţa ei, în momentul când a auzit că e condamnată să fie arsă pe rug.

— Şi zici vasăzică, dragă domnule Fraisier, că dacă-ţi dau mână liberă şi-ţi încredinţez interesele mele, o să pun mâna pe ceva, fără să mă tem de nimic?

— Îţi garantez treizeci de mii de franci, zise Fraisier ca un om sigur pe ce spune.

— În fine, dumneatale ştii cât ţiu eu la doctorul Poulain, dragu' de el, reluă ea cu vocea ei cea mai mieroasă, el m-a trimis la dumneatale, şi un om cumsecade ca el nu mă trimitea aci ca să aud că am să fiu ghilotinată ca otrăvitoare…

Şi izbucni în lacrimi, într-atât o înfiorase gândul ghilotinei; nervii îi erau zdruncinaţi, groaza îi strângea inima, îşi pierduse capul. Fraisier îşi savura triumful. Când o văzuse pe clienta lui şovăind, crezuse că pierde afacerea şi voise s-o pună cu botul pe labe pe doamna Cibot, s-o sperie, s-o buimăcească, s-o aibă în stăpânirea lui, legată de mâini şi de picioare. Portăreasa, care intrase în cabinetul lui cum se aruncă o muscă într-o pânză de păianjen, avea să rămână acolo înfăşurată şi prinsă în ea şi să servească de hrană ambiţiei avocăţelului. Fraisier voia în adevăr să găsească, în această afacere, asigurarea existenţei la bătrâneţe, bunăstarea, fericirea, stima publică. Cu o seară înainte, Poulain şi cu el cântăriseră totul atent, priviseră totul prin lupă cu mare grijă. Doctorul îl descrise pe Schmucke prietenului său Fraisier, şi minţile lor agere cercetaseră toate ipotezele, analizaseră avantajele şi primejdiile. Fraisier exclamase, într-un elan de entuziasm: „Cu asta, ne pricopsim amândoi!” Şi-i promisese lui Poulain un loc de medic-şef de spital la Paris şi-şi promisese lui însuşi să devină judecător de pace al arondismentului.

Să fii judecător de pace, asta era pentru acest om foarte capabil, doctor în drept, dar fără ciorapi, o himeră atât de greu de încălecat147, încât visa la ea cum visează avocaţii-deputaţi la hlamida ministrului de justiţie şi preoţii italieni la mitra papală. Era o nebunie! Judecătorul de pace în faţa căruia pleda Fraisier, domnul Vitei, era un bătrân de şaizeci şi nouă de ani, cam bolnăvicios, care spunea că-şi va cere pensionarea, iar Fraisier îi spunea lui Poulain că el o să-i urmeze, aşa după cum Poulain îi mărturisea lui Fraisier gândul lui la o moştenitoare bogată pe care ar lua-o de nevastă după ce i-ar salva viaţa. Lumea nu ştie ce pofte

aţâţă orice funcţie cu sediul la Paris. Toţi vor să locuiască la Paris. Dacă vreun debit de tutun sau de timbre devine liber, o sută de femei se ridică laolaltă şi-şi pun în mişcare toţi prietenii ca să-l obţină. Un loc vacant probabil la una dintre cele douăzeci şi patru de percepţii ale. Parisului e pricina unei răzmeriţe de ambiţii la Camera deputaţilor! Asemenea posturi se acordă prin consiliu, numirea la ele e o afacere de stat. Iar salariul unui judecător de pace, la Paris, e cam de şase mii de franci pe an. Grefa acestui tribunal e un post evaluat la o sută de mii de franci. E unul dintre locurile cele mai invidiate din sectorul judiciar. Fraisier, ajuns judecător de pace, prieten al unui medic-şef de spital, se vedea făcând o căsătorie bogată şi însurându-l şi pe doctorul Poulain; s-ar ajuta unu pe altul. Noaptea îşi trecuse tăvălugul de plumb peste toate gândurile fostului avocat din Mantes şi, în mintea acestuia, încolţise un plan formidabil, un plan stufos, plin de roade şi de intrigi. În piesa asta, madam Cibot trebuia să fie pivotul principal. De aceea revolta acestei unelte trebuia înăbuşită. Ea nu fusese prevăzută, dar fostul avocat o doborâse la pământ pe îndrăzneaţa portăreasă desfăşurând toate forţele temperamentului său veninos.

— Stai, dragă doamnă Cibot, linişteşte-te, îi spuse el luându-i mâna.

Mâna asta rece, ca pielea unui şarpe, produse o impresie teribilă asupra portăresei, îi dădu o reacţie fizică în urma căreia emoţia i se potoli; i se păru că broscoiul Astaroth al doamnei Fontaine e mai puţin primejdios la atingere decât borcanul ăsta de otrăvuri acoperit cu o perucă roşiatică şi cu o voce ca un scârţâit de uşă.

— Să nu crezi că te înspăimânt degeaba, reluă Fraisier după ce luă notă de noul gest de repulsie al coanei Cibot. Afacerile care i-au făcut o reputaţie atât de teribilă doamnei prezidente sunt aşa de cunoscute la Palatul de Justiţie, că poţi întreba pe cine vrei. Marele senior care era cât pe ce să fie pus sub interdicţie este marchizul d'Espard. Marchizul d'Esgrignon este cel care a fost salvat de la

galere. Tânărul, bogat, frumos, cu viitor, care trebuia să se căsătorească cu o domnişoară dintr-o familie din cele mai aristocratice ale Franţei şi care s-a spânzurat într-o celulă de la Conciergerie, este celebrul Lucien de Rubempré, al cărui caz a răscolit pe vremuri tot Parisul. Era vorba acolo de o moştenire, cea a unei femei întreţinute, faimoasa Esther, care a lăsat mai multe milioane, şi tânărul era acuzat că a otrăvit-o, fiindcă era moştenitorul hotărât prin testament. Tânărul poet nu se afla la Paris când a murit femeia, nu ştia că va moşteni!.. Mai nevinovat decât atât nu poate fi cineva. Ei bine, după ce i-a luat domnul Camusot interogatoriul, tânărul s-a spânzurat în temniţa lui… Justiţia e ca medicina, face şi victime. În primul caz, mori pentru societate; în al doilea, pentru ştiinţă, zise Fraisier, lăsând să-i scape un zâmbet schimonosit. Aşa că, vezi, cunosc primejdia… Pe mine m-a şi ruinat justiţia, pe mine, biet avocat mărunt şi obscur. Experienţa m-a costat scump, ţi-o pun cu totul la dispoziţie.

— Ba zău, nu, foarte mulţumesc, zise madam Cibot, renunţ la tot! Să fie că am îngrijit un ingrat… Nu vreau decât ce mi se cuvinte! Am treizeci de ani de viaţă cinstită, domnule. Domnu Pons al meu a zis c-o să mă lase prin testament în grija prietenului său Schmucke; ei bine, mi-oi sfârşi zilele liniştită în casa germanului ăsta cumsecade…

Fraisier îşi depăşea ţinta, o descurajase pe madam Cibot, aşa că se văzu obligat să înlăture efectele triste pe care i le produsese.

— Să nu ne pierdem nicidecum speranţa, zise el, întoarce-te acasă fără grijă. Lasă, scoatem noi treaba asta la liman.

— Da' atunci ce trebuie să fac, dragă domnule Fraisier, ca să am o rentă, şi…?

— Şi nici o remuşcare? zise el iute tăind vorba portăresei. Ei, păi tocmai pentru asta au fost inventaţi oamenii de afaceri; în asemenea cazuri, nu poţi pune mâna pe nimic dacă nu te ţii de litera legii… Dumneata nu cunoşti legile; eu le cunosc… Cu mine, ai să fii de partea legalităţii, ai să-ţi

stăpâneşti în linişte averea faţă de oameni, iar cât despre conştiinţă, asta te priveşte…

— Ei, zi, atunci, reluă madam Cibot, pe care aceste cuvinte o făcură curioasă şi fericită.

— Nu ştiu, n-am studiat afacerea în laturile ei pozitive, m-am ocupat numai de piedici. Mai întâi, să ştii, trebuie să împingi lucrul spre întocmirea testamentului, cu asta nu mergi pe un drum greşit; dar, înainte de toate, trebuie să ştim cui o să-i lase Pons averea, fiindcă, dacă eşti moştenitoarea lui…

— Nu, nu, nu ţine la mine! A! dacă aveam idee de valoarea bibilourilor, dacă ştiam ce mi-a spus el despre dragostele sale, astăzi n-aş avea nici o grijă…

— În fine, reluă Fraisier, dă-i înainte! Muribunzii au toane ciudate, dragă doamnă Cibot, ei dezamăgesc multe speranţe. Să facă testamentul, şi după aceea vedem noi. Dar, înainte de toate, trebuie evaluate obiectele din care se compune succesiunea. Aşa că pune-mă în legătură cu evreul şi cu Rémonencq, au să ne fie foarte de folos… Poţi să ai toată încrederea în mine, sunt omul dumitale. Eu sunt prietenul clientului meu, pe viaţă şi pe moarte, când e şi el la fel. Ori prieten, ori duşman, aşa sunt eu.

— Ei bine, am să fiu cu totul a dumitale, zise coana Cibot, iar cât despre onorarii, domnu Poulain…

— Să nu vorbim despre asta, zise Fraisier. Ai grijă să rămână Poulain la căpătâiul bolnavului; doctorul e una dintre inimile cele mai cinstite, cele mai curate pe care le cunosc, şi acolo ne trebuie, să ştii, un om de încredere… Poulain face mai multe parale decât mine, eu m-am făcut an om rău…

— Chiar şi pari, zise coana Cibot; da' eu m-aş încrede în dumneata.

— Şi ai face bine! zise el… Vino la mine de câte ori se întâmplă ceva, şi lasă… Eşti femeie deşteaptă, o să meargă totul bine.

— Rămas bun, dragă domnule Fraisier; sănătate bună. Sluga dumitale.

Fraisier îşi însoţi clienta până la uşă şi, acolo, aşa cum făcuse şi ea, în ajun, cu doctorul, îi spuse ultimul cuvânt:

— Dac-ai putea să-l faci pe domnul Pons să mă ia ca avocat, ar fi un mare pas înainte.

— Am să încerc, răspunse madam Cibot.

— Mămucă, reluă Fraisier luând-o înapoi pe portăreasă până în cabinet, eu îl cunosc bine pe domnul Trognon, notarul, e notarul cartierului. Dacă domnul Pons n-are notar, vorbeşte-i de ăsta… convinge-l să-l cheme.

— 'nţeles, răspunse femeia.

La plecare, portăreasa auzi fâşâitul unei rochii şi zgomotul unor picioare greoaie care voiau să calce uşor. Când fu singură şi când ajunse în stradă, portăreasa îşi recăpătă, după ce merse câtăva vreme, libertatea de gândire. Deşi rămăsese sub influenţa acestei convorbiri şi deşi tot îi mai era grozav de frică de eşafod, de justiţie şi de judecători, luă o hotărâre foarte firească şi care avea s-o ducă într-o stare de luptă surdă cu groaznicul ei consilier.

„Ei, ce nevoie am, îşi spuse ea, să-mi iau asociaţi? Să-mi umplu eu sacu' şi p-ormă am să iau tot ce mi-or da ei ca să le slujesc interesele…”

Acest gând avea să grăbească, după cum se va vedea, sfârşitul nefericitului muzician.

— Ei, dragă domnule Schmucke, zise madam Cibot intrând în apartament, cum îi merge scumpului nostru bolnav adorat?

— Nu pine, răspunse germanul. Bons a padud gâmbii doadă noabdea.

— Da' ce-a zisără?

— Brosdii! gă frea ză laze mie doadă aferea, gu gontitzia ză nu fânt nimic… Ji blânjea! Piedu om! Azda m-a mâhnid vorde muld!

— O să-ţi treacă, puişorule dragă! reluă portăreasa. Te-am lăsat să aştepţi masa de dimineaţă, că ceasurile sunt

aproape nouă; da, să nu mă certi… Am avut o groază de treburi, să ştii, care vă priveau… Că uite, nu mai avem o leţcaie şi am făcut rost de bani!..

— Ji gum? întrebă pianistul.

— Păi, amanetul!

— Gare mane dă?

— Muntele!

— Mundele?

— Vai, dragu' de el! ce neştiutor el Zău aşa, eşti un sfânt, o bomboană, ca un prunc de nevinovat, eşti un om bun de pus în ramă, cum zicea aftoru ăla vechi Cum aşa! te afli la Paris de douăzeci şi nouă de ani, ai văzut, carevasăzică… Revoluţia din Iulie! şi nu ştii de muntele după etate… samsarii ăia unde capeţi împrumut pe boarfe!.. Am dus acolo tacâmurile noastre de argint, opt la număr şi cu garnituri! Mănâncă Cibot şi cu furculiţa de zinc: sunt la modă, cum se zice. Şi nu face să-i vorbeşti de asta îngeraşului nostru, că asta l-ar tulbura, l-ar face să se îngălbenească, şi el, şi-aşa, e destul de nervos. Întâi şi-ntâi să-l scăpăm, şi-om vedea noi după aia. Ce să-i faci, astea-s vremurile. La război ca la război, nu zic bine?..

— Vemee pună! inimă zuplimă! zise bietul muzician luând mâna portăresei şi punând-o pe inima lui cu o expresie de înduioşare.

Bietul om, nevinovat ca un înger, ridică ochii spre cer şi-i coborî plini de lacrimi.

— Da' mai lasă, tătucă Schmucke, eşti nostim dumneatale. Adică ce aşa mare lucru! Eu, de când mă ştiu, sunt fată din popor, inimoasă. Vezi dumneatale, am din ce-i aici, zise ea lovindu-se pe sân, cât voi amândoi, măcar că sunteţi suflete de aur…

— Dădugă Schmucke? reluă muzicianul. Aja gefa mă tizdruge, ză mă guvunt în turere, ză blâng lagrimi te zânje, ji aboi ză mă înaltz zbre ger! N-am ză drăiesg tubă Bons…

— Vezi bine, cred şi eu, te prăpădeşti… Ascult-aici, puişor…

— Bui ujor?
— Adicătelea, scumpete…
— Gu bede?
— Bobocelule, na! dacă-ţi place mai mult.
— Nu e mai glar nigi aja…
— Uite ce-i, lasă-mă pe mine să te îngrijesc şi să-ţi spun ce să faci, că dacă o ţii aşa, o să am, să ştii, doi bolnavi în spinare… Capu' meu ăl prost îmi spune că trebuie să împărţim treaba aici. Nu se mai poate să colinzi, prin oraş pe la lecţii, că te oboseşti şi nu mai eşti bun de nimic aci, unde o să trebuiască să stea cineva noaptea, de vreme ce Iu domnu Pons îi e din ce în ce mai rău. Dau fuga astăzi pe la toate clientele şi le spun că eşti bolnav, păi nu?.. Şi-aşa, o să-ţi petreci nopţile lângă mieluşelu' nostru, şi-ai să dormi dimineaţa de la ceasurile cinci până la, să zicem, două după masă. Eu am să fac serviciu ăl mai obositor, ăl de zi, fiindcă trebuie să-ţi pregătesc prânzul şi cina, să-l îngrijesc pe bolnav, să-l ridic, să-l primenesc, să-l doftoricesc… Că eu, câte am de făcut, nu ţin piept nici zece zile. Şi-uite că s-au şi împlinit treizeci de zile de când ne istovim. Şi ce te faci dumneata dacă şi eu cad bolnavă?.. Da' şi dumneatale, e de speriat, uite cum arăţi, fiindc-ai stat azi-noapte lângă conaşu…

Îl duse pe Schmucke în faţa oglinzii, iar Schmucke văzu că e foarte schimbat.

— Prin urmare, dacă zici ca mine, îţi aduc iute de mâncare. P-ormă o să mai stai cu scumpetea noastră până la ceasurile două. Da' să-mi dai lista clientelor, şi termin eu repede, ai să fii liber timp de cincisprezece zile. Când mă-ntorc eu, te culci, şi te odihneşti până diseară.

Propunerea aceasta era atât de înţeleaptă, încât Schmucke fu îndată de acord.

— Să nu sufli o vorbă faţă de domnu Pons; că s-ar crede pe moarte, ştii, dacă i-am spune, deodată, aşa, că-şi întrerupe şi funcţia la tealvu şi lecţiile. Bietu' conaşu o să-şi închipuie că n-o să mai găsească eleve… şi cine ştie ce alte prostii…

Domnu Poulain zice că nu-l scăpăm pe preaiubitu' nostru decât dacă are a mai mare linişte.

— A! pine, pine! vezi te tejun, eu vag lizda ji-tzi tau atrezele!.. Ai trebdade, n-aş budea rezisda!

După un ceas, îmbrăcată ca de sărbătoare, madam Cibot plecă cu birja, spre marea mirare a lui Rémonencq, hotărâtă să joace cum se cuvine rolul de femeie de încredere a celor doi babalâci în toate pensioanele, la toate persoanele unde se aflau elevele celor doi muzicieni.

E inutil să redăm diferitele sporovăieli pe care madam Cibot le-a executat ca variaţii pe aceeaşi temă, faţă de directoarele de pensioane şi în sânul familiilor. Ajunge scena care s-a petrecut în cabinetul directorial al ILUSTRULUI GAUDISSART, unde portăreasa a pătruns, nu fără dificultăţi nemaipomenite. La Paris, directorii de teatru sunt mai bine păziţi decât regii şi miniştrii. Barierele puternice pe care le ridică între ei şi restul muritorilor au o cauză uşor de înţeles: regii nu trebuie să se apere decât împotriva ambiţiilor; directorii de teatru trebuie să se teamă de amorul propriu al artiştilor şi al autorilor.

Doamnei Cibot i se deschiseră toate uşile datorită intimităţii subite care se înfiripă între ea şi portăreasă. Portarii se recunosc între ei, ca toţi oamenii din aceeaşi breaslă. Fiecare meserie îşi are riturile ei, aşa cum are cuvântul ei de ocară şi stigmatele ei.

— A! doamnă, dumneatale eşti portăreasa teatrului, spusese madam Cibot. Eu nu sunt decât o biată portăreasă la o casă din strada Normandie, unde stă domnu Pons, dirijoru' dumneavoastră. O! ce fericită aş fi să fiu în locu' dumneatale, să-i văd trecând pe actori, pe dansatoare, pe autori! Asta e, cum se zicea pe vremea mea, scheptru' de mareşal al meseriei noastre.

— Şi cum merge cu domnu Pons? Ce om cumsecade! zise portăreasa.

— Păi nu merge deloc; uite că-s două luni de când stă în pat, şi din casă o să iasă cu picioarele înainte, hotărât lucru.

— Ce pierdere…

— Da. Viu din partea lui ca să-i explic directorului dumneavoastră situaţia; aşa că, drăguţă, vezi să pot vorbi cu dânsul…

— O doamnă din partea lui domnu Pons.

Aşa o anunţă pe madam Cibot, pe care portăreasa i-o dăduse în primire, omul de serviciu care îngrijea de cabinet. Gaudissart tocmai sosise pentru o repetiţie. Întâmplarea voi ca să nu aibă nimeni de vorbit cu el, ca autorii piesei şi actorii să fie în întârziere. Îi părea bine să afle ce mai face dirijorul lui. Făcu un gest napoleonian, şi madam Cibot intră.

Aflându-se în fruntea unui teatru de succes, fostul comis-voiajor îşi înşela societatea care-l comandita; o considera ca pe o nevastă legitimă. Aşa încât luase o dezvoltare financiară care se răsfrângea asupra persoanei sale. Acum, voinic şi gras, cu obrajii roşii de mâncare bună şi belşug, Gaudissart se metamorfozase făţiş în Mondor148.

— Am luat-o pe urmele lui Beaujon149! spuse el încercând să râdă primul de sine însuşi.

— Abia eşti la Turcaret150, îi răspunse Bixiou, care îl înlocuia deseori pe lângă prima dansatoare a teatrului, celebra Héloďse Brisetout.

În adevăr, ex-ILUSTRUL GAUDISSART îşi exploata teatrul numai, şi fără ocolişuri, în propriul său interes. După ce reuşise să fie admis ca părtaş în mai multe balete, în piese, în vodeviluri, cumpărase partea rămasă, profitând de nevoile care-i macin? pe autori. Aceste piese şi vodeviluri, pe care le adăuga totdeauna la dramele de succes, îi aduceau lui Gaudissart câţiva galbeni pe zi. Făcea speculă, prin intermediari, cu biletele, din care atribuise, ca primă de director, un anumit număr, şi cu ele dijmuia încasările. Aceste trei feluri de biruri directoriale, fără să mai socotim lojile vândute şi cadourile din partea actriţelor proaste care ţineau să capete câteva rolişoare, să apară în chip de paji sau de regine, îi măreau într-atâta treimea lui din beneficii,

încât comanditarii, cărora le erau rezervate celelalte două treimi, abia dacă încasau o zecime din câştiguri. Această zecime reprezenta totuşi o dobândă de cincisprezece la sută la capital. Aşa încât Gaudissart, bizuindu-se pe acest dividend de cincisprezece la sută, se făcea cu inteligenţa, cu cinstea, cu zelul său şi arăta cât de fericiţi sunt comanditarii. Când contele Popinot, prefăcându-se că se interesează, îi întrebă pe domnul Matifat, pe generalul Gouraud, ginerele lui Matifat, şi pe Crevel dacă sunt mulţumiţi de Gaudissart, Gouraud, ajuns pair al Franţei, răspunse:

— Zice lumea că ne fură, dar e atât de spiritual, atât de bun băiat, încât suntem mulţumiţi…

— Atunci e ca în povestirea lui La Fontaine151, zise fostul ministru zâmbind.

Gaudissart îşi fructifica în afara teatrului capitalurile: făcea afaceri. Îi cântărise bine pe alde Graff, Schwab şi Brunner; deveni asociat în întreprinderile de căi ferate pe care le lansa banca lor. Ascunzându-şi isteţimea sub veselia şi nepăsarea omului de viaţă, a afemeiatului, părea că nu se ocupă decât de plăcerile şi de îmbrăcămintea lui; dar se gândea la toate şi se folosea de imensa experienţă în afaceri pe care o dobândise ca voiajor comercial. Parvenitul acesta, care nu se lua nici pe sine în serios, locuia într-un apartament luxos, aranjat de un decorator, unde dădea supeuri şi petreceri pentru oamenii celebri. Iubind fastul, plăcându-i să dea mese bogate, voia să treacă drept un om care nu se uită la bani şi părea cu atât mai puţin primejdios, cu cât păstrase platina152 fostei meserii, pentru a întrebuinţa expresia lui, dublată de argoul culiselor. Iar cum, la teatru, artiştii spun lucrurilor pe nume, împrumuta din spiritul culiselor, care îşi au spiritul lor, îl amesteca cu glumele tari ale comis-voiajorului, şi astfel făcea impresia unui om superior. În acea vreme se gândea să-şi vândă drepturile şi să treacă, după vorba lui, la alte exerciţii. Voia să ia conducerea unei căi ferate, să se facă om serios,

administrator, şi să se însoare cu fiica unuia dintre cei mai bogaţi primari din Paris, domnişoara Minard. Spera să fie numit deputat pe linia lui şi să ajungă, prin protecţia lui Popinot, în Consiliul de Stat.

— Cu cine am onoarea să vorbesc? întrebă Gaudissart, aţintind asupra portăresei o privire directorială.

— Eu sunt, domnule, femeia de încredere a lui domnu' Pons.

— Ei, ce mai face băiatul nostru?

— Rău, foarte rău, domnule.

— Măi, să fie! măi, să fie! îmi pare rău… Am să viu să-l văd, fiindcă e unul dintre acei oameni rari…

— A! da, domnule, e un adevărat heruvim… Mă întreb şi-acuma cum de se afla omul ăsta la un teatru…

— Păi, doamnă, teatrul e un loc de îndreptare pentru moravuri… zise Gaudissart. Bietul Pons!.. pe cinstea mea, ar trebui să existe sămânţa ca să nu se piardă soiul ăsta de oameni… e un om model, şi ce talent!.. Când crezi c-o să-şi poată relua serviciul? Fiindcă teatrul, din nefericire, seamănă cu diligenţele, care, fie goale, fie pline, pleacă la oră fixă: cortina se ridică aici în fiecare zi la ora şase… Şi oricât ne-am jelui, nu cu asta facem muzică bună… Ia spune, cum se simte?

— Vai, domnule dragă, zise madam Cibot, scoţându-şi batista şi punând-o la ochi, e îngrozitor de spus, da' cred c-o s-avem nenorocirea să-l pierdem, cu toate că-l îngrijim ca ochii din cap… domnu Schmucke şi cu mine… ba chiar c-am venit să vă spun să nu vă mai bizuiţi pe respectabilu' domnu Schmucke, care o să stea de veghe în fiecare noapte… Facem şi noi ca şi când ar mai fi vreo speranţă şi încercăm să-l scăpăm din ghearele morţii pe scumpu' şi respectabilu' domnu Pons… Da' doctoru' nu mai trage nădejde…

— Şi de ce moare?

— De supărare, de gălbinare, de ficat, şi toate astea complicate de multe chestii de familie.

— Şi de un doctor, zise Gaudissart. Ar fi trebuit să-l cheme pe doctorul Lebrun, medicul nostru, n-ar fi costat nimic…

— Conaşu' are pe unu care-i un Dumnezeu; da' ce poate face un medic, cu tot talentu' lui, faţă de atâtea racile?

— Aveam mare nevoie de bătrâneii ăştia de treabă pentru muzica la noua mea feerie…

— Pot oare face ceva pentru ei?.. întrebă madam Cibot cu un aer demn de Jocrisse153.

Gaudissart izbucni în râs.

— Domnule, eu-s femeia lor de încredere şi sunt multe lucruri pe care conaşii…

La hohotele de râs ale lui Gaudissart, răspunse un glas de femeie:

— Dacă râzi, se cheamă că se poate intra, iubitule.

Şi prima-balerină a teatrului năvăli în cabinet şi se aruncă pe singura canapea ce se afla acolo. Era Héloďse Brisetout, înfăşurată într-o eşarfă splendidă, zisă algeriană…

— Ce te face să râzi?.. Coniţa poate? Ce rol a venit să ceară? întrebă dansatoarea aruncând una dintre acele priviri de actriţă la actriţă, care ar merita să formeze subiectul unui tablou.

Héloďse, femeie foarte la curent cu literatura, cunoscută în cercurile boeme, prietenă cu unii artişti mari, elegantă, fină, graţioasă, era mai spirituală decât sunt de obicei primele-balerine; punând întrebarea, ea duse la nas un flaconaş cu parfum pătrunzător…

— Doamnă, toate femeile sunt de-o seamă când sunt frumoase, şi dacă eu nu trag pe nas duhoare din sticluţă, şi dacă nu-mi pun pe obraz cărămidă pisată…

— Cu ce a apucat să-ţi pună natura, ar fi un pleonasm teribil, copilă dragă! zise Héloďse aruncând o ocheadă directorului ei.

— Eu sunt o femeie cinstită…

— Cu atât mai rău pentru dumneata, zise Héloďse. Nu oricine poate fi întreţinută! şi eu, doamnă, sunt, şi încă al dracului de bine!

— Acum adică, cu atât mai rău! Ce folos că ai algerieni pe trup şi că te vopseşti, zise madam Cibot, niciodată n-o să ai atâtea declaraţii câte am primit eu, cucoană! Şi niciodată n-o să te poţi măsura cu frumoasa vânzătoare de stridii de la Cadranul albastru…

Dansatoarea se ridică brusc şi făcu drepţi, ducând la frunte mâna dreaptă, ca un soldat care-şi salută generalul.

— Cum! zise Gaudissart, dumneata eşti frumoasa vânzătoare de stridii de care-mi vorbea tata?

— Doamna n-are habar, atunci, de cachucha, nici de polcă? Doamna are cincizeci de ani trecuţi! zise Héloďse.

Dansatoarea luă o poză teatrală şi declamă versul: Să fim prieteni, Cinna! 154…

— Haide, Héloďse, doamna nu poate ţine pasul, las-o în pace.

— Adicătelea doamna să fie noua Heloiză155? întrebă portăreasa cu o falsă nevinovăţie plină de batjocură.

— Bravo, soro! exclamă Gaudissart.

— Asta s-a zis şi s-a prea zis, reluă dansatoarea, gluma are mustăţi cărunte, găseşte alta, soro… sau ia o ţigară.

— Să mă ierţi, doamnă, zise coana Cibot, sunt prea necăjită ca să mai răspund; ăi doi conaşi ai mei sunt tare bolnavi… şi-am pus amanet, ca să-i hrănesc şi să-i feresc de supărări, până şi hainele Iu bărbatu-meu, azi-dimineaţă, uite ici chitanţa.

— O! lucrurile iau o întorsătură dramatică! exclamă frumoasa Héloďse. Despre ce e vorba?

— Doamna, reluă madam Cibot, a căzut aici ca…

— Ca o primă-balerină, zise Héloďse. Vezi că-ţi suflu eu, coană!

— Lăsaţi, sunt grăbit, zise Gaudissart. Destul cu glumele! Héloďse, doamna este femeia de încredere a bietului nostru dirijor, care e pe moarte; a venit să-mi spună să nu mă mai bizui pe el, mă aflu în încurcătură.

— A! bietul om! să dăm o reprezentaţie în folosul lui.

— Asta l-ar ruina, zise Gaudissart, te pomeneşti că a doua zi s-ar trezi că datorează cinci sute de franci azilelor, care nu recunosc alţi săraci în Paris decât pe-ai lor. Nu, uite, dragă, de vreme ce concurezi la premiul Montyon…

Gaudissart sună, iar omul de serviciu se prezentă pe loc.

— Spune-i casierului să-mi trimită o hârtie de o mie de franci. Ia loc, doamnă.

— Ah! biata femeie, uite-o că plânge! exclamă dansatoarea. La ce bun!.. Lasă, măicuţă, o să venim să-l vedem, ţine-ţi firea. I-ascultă aici, tu, chinezule, îi spuse ea directorului trăgându-l într-un colţ, vrei să-mi dai primul rol în baletul Ariane? Te însori, bagă de seamă, ştii că-ţi pot face mizerii!

— Héloďse, am inima blindată cu aramă, ca fregatele.

— O să arăt nişte copii ca fiind ai tăi! o să-i iau cu împrumut.

— Am mărturisit legătura noastră…

— Fii băiat bun, dă-i lui Garangeot locul lui Pons; bietul băiat are talent şi n-are o leţcaie, îţi promit să te las în pace.

— Aşteaptă să moară Pons… bătrânul poate de altfel să se întoarcă.

— O! asta nu, domnule, zise portăreasa. Că de noaptea trecută, nu mai are mintea întreagă, vorbeşte aiurea. Din nenorocire, curând-curând se sfârşeşte.

— Atunci, pune-l pe Garangeot să-i ţină locul! zise Héloďse; toată presa îl apreciază…

În acel moment, intră casierul ţinând în mână o hârtie de o mie de franci.

— Dă-o doamnei, zise Gaudissart. Noroc, dragă, îngrijeşte-l bine pe dragul nostru Pons şi spune-i c-am să viu să-l văd, mâine sau poi… de îndată ce-am să pot.

— Se îneacă un om, zise Héloďse.

— A! domnule, inimă ca a dumneatale numai la teatru se găseşte. Să te binecuvânteze Dumnezeu!

— La ce cont trecem asta? întrebă casierul.

— Am să-ţi semnez bonul, să-l treci la contul gratificaţiilor.

Înainte de a ieşi, madam Cibot făcu o plecăciune frumoasă spre dansatoare şi mai auzi întrebarea pe care i-o puse Gaudissart fostei lui amante:

— E în stare Garangeot să-mi scrie în douăsprezece zile muzica pentru baletul nostru Mohicanii? Dacă mă scoate din încurcătură, o să moştenească postul lui Pons!

Răsplătită mai bine pentru a fi pricinuit atâta rău decât ar fi fost pentru o faptă bună, portăreasa suprimase toate încasările celor doi prieteni şi-i lipsise de mijloacele lor de existenţă, pentru cazul când Pons s-ar fi însănătoşit. Această manevră perfidă trebuia să ducă în câteva zile la rezultatul dorit de madam Cibot, înstrăinarea tablourilor poftite de Elie Magus. Pentru a realiza această primă spoliere, femeia trebuia să-l ducă cu vorba pe colaboratorul înfiorător pe care şi-l luase, avocatul Fraisier, şi să obţină o discreţie absolută din partea lui Elie Magus şi a lui Rémonencq.

Auvergnatul ajunsese treptat la o pasiune aşa cum o concep oamenii fără cultură, care vin la Paris dintr-un colţ îndepărtat de provincie, cu ideile fixe inspirate de izolarea de la ţară, cu ignoranţele naturilor primitive şi cu brutalitatea dorinţelor lor, care se transformă în idei fixe. Frumuseţea bărbătească a portăresei, vioiciunea ei, glumele ei de negustorească din hale fuseseră remarcate de telal, care voia să şi-o ia de ţiitoare trecând peste Cibot, soi de bigamie mult mai obişnuită decât se crede, la Paris, în clasele de jos. Dar avariţia a fost un laţ care i-a strâns din zi în zi mai mult inima şi i-a înăbuşit, până la urmă, raţiunea. Evaluând la patruzeci de mii de franci comisioanele date de Elie Magus şi de el, Rémonencq trecu aşadar de la delict la crimă, dorind s-o aibă pe madam Cibot nevastă legitimă. Tot fumând şi visând în prag, sprijinit de pervazul uşii, ajunse, din dragoste bazată pe speculă, să dorească moartea croitorului celui mărunţel. Îşi vedea astfel aproape triplat capitalul, se gândea ce negustorească straşnică o să fie madam Cibot şi ce bine o să-i stea într-un magazin splendid

de pe bulevard. Rémonencq se ameţea râvnind la cele două lucruri deodată. Se vedea închiriind o prăvălie pe bulevardul Madeleine şi umplând-o cu cele mai frumoase rarităţi din colecţia răposatului Pons. După ce se visa dormind pe aur şi după ce vedea milioane în spiralele albastre ale pipei sale, se trezea în faţa croitorului celui mărunţel, care mătura curtea, pragul uşii şi strada, în momentul când auvergnatul deschidea vitrina prăvăliei şi-şi expunea marfa; căci, de când cu boala lui Pons, Cibot o înlocuia pe nevastă-sa în funcţiunile pe care ea şi le atribuise. Auvergnatul îl considera pe croitoraşul ăsta măsliniu, arămiu, jigărit drept singura piedică în calea fericirii lui şi se întreba, cum să scape de el. Pasiunea asta crescândă o făcea să se mândrească pe madam Cibot, care ajungea la vârsta când femeile încep să înţeleagă că pot îmbătrâni.

Aşadar, într-o dimineaţă, după ce se sculă, portăreasa se uită lung la Rémonencq pe când el îşi rânduia fleacurile din vitrină şi voi să afle până unde ar merge dragostea lui.

— Ei, veni să-i spună auvergnatul, eşti mulţumită de cum merg lucrurile?

— De îngrijorat, dumneata mă îngrijorezi, îi răspunse madam Cibot. Mă compromiţi, adăugă ea. Vecinii au să bage de seamă, până la urmă, ce ochi dulci îmi faci.

Plecă de la uşă şi se cufundă în adâncimile prăvăliei auvergnatului.

— Ce idee! zise Rémonencq.

— Vino să-ţi spun ceva, zise madam Cibot. Moştenitorii Iu domnu Pons au să se mişte, şi sunt în stare să ne facă multe necazuri. Dumnezeu ştie ce ni s-ar întâmpla dac-ar trimite oameni de afaceri să-şi vâre nasu' peste tot, ca nişte copoi. Eu nu pot să-l hotărăsc pe domnu Schmucke să vândă ceva tablouri, decât dacă mă iubeşti destul ca să ţii asta secret... da' ştii, secret, de să fii cu capu' pe tăietor şi să nu spui nimic... nici de unde sunt tablourile, nici cine le-a vândut. Înţelegi, o dată domnu Pons mort şi îngropat, de s-or găsi

cincizeci şi trei de tablouri în loc de şaizeci şi şapte, nimeni n-o să ştie câte au fost! Iar mai apoi, dacă domnu Pons a vândut din ele cât a fost în viaţă, nimeni nu poate zice nimic.

— Da, răspunse Rémonencq, pentru mine e totuna, da' domnu Elie Magus o să ceară chitanţe în regulă.

— Şi dumneatale o să capeţi chitanţă, ce dracu! Crezi că eu o să le scriu?.. O să le scrie domnu Schmucke! Da' să-i spui evreului dumneatale, reluă portăreasa, să-şi ţie şi el gura.

— O să fim muţi ca peştii. Asta ţine de meseria noastră. Eu ştiu să citesc, da' nu ştiu să scriu, d-aia am nevoie de o femeie cu carte şi vrednică, cum eşti dumneata!.. Eu care nu m-am gândit în viaţa mea decât să câştig pâine pentru zilele bătrâneţii, acuma aş vrea pui de Rémonencq… Dă-l dracului pe Cibot!

— Da' uite-l pe evreul dumneatale, zise portăreasa, putem pune lucrurile la cale.

— Ei, scumpă doamnă, zise Elie Magus, care venea o dată la trei zilei, dis-de-dimineaţă, să afle când şi-ar putea cumpăra tablourile, care-i situaţia?

— N-ai văzut pe nimeni care să-ţi fi vorbit de domnu Pons şi de bibilourile lui? îl întrebă madam Cibot.

— Am primit o scrisoare, răspunse Elie Magus, de la un avocat; dar cum e un coate-goale care mi se pare că umblă după găinării, şi cum mă feresc de oamenii ăştia, n-am răspuns nimic. După trei zile, a venit la mine şi a lăsat o carte de vizită; i-am spus portarului meu că, de câte ori va veni, eu nu sunt acasă…

— Eşti o scumpete de evreu, zise coana Cibot, care cunoştea prea puţin prevederea lui Elie Magus. Ei bine, băieţi, în câteva zile îl fac pe domnu Schmucke să vă vândă şapte-opt tablouri, zece cel mult; da' cu două condiţii. A dintâi: tainã adâncă. O să fie că te-a chemat domnu Schmucke, aşa-i domnule? Şi de dumneata o să fie că i-a vorbit lui domnu Schmucke Rémonencq, el te-a propus de

cumpărător. În fine, oricum ar fi, eu n-am nici un amestec. Dai patruzeci şi şase de mii de franci pentru ăle patru tablouri?

— Fie, răspunse evreul oftând.

— Foarte bine, reluă portăreasa. A doua condiţie e să-mi dai mie patruzeci şi trei de mii şi să nu le cumperi de la domnu Schmucke decât cu trei mii; Rémonencq o să cumpere patru cu două mii de franci şi-o să-mi dea mie diferenţa… Da' în schimb, uite, dragă domnule Magus, după asta, vă ajut, pe dumneatale şi pe Rémonencq, să faceţi o afacere straşnică, cu condiţia să împărţim câştigu între noi. O să te duc la avocatu' ăla, sau avocatu' ăla o să vie negreşit aci. Dumneatale ai să spui cât preţuieşte tot ce e în casă la domnu Pons la preţu' pe care poţi să-l dai, pentru ca domnu Fraisier să fie sigur de valoarea moştenirii. Atâta numai că el nu trebuie să vină înainte de vânzarea noastră, auzitu-m-ai?..

— Am înţeles, zise evreul, dar e nevoie de timp ca să văd lucrurile şi să le preţuiesc.

— O să ai o juma de zi. Lasă, asta mă priveşte pe mine… Mai vorbiţi între voi, copii, că poimâine se face treaba. Eu mă duc până la Fraisier să-i vorbesc, că el ştie tot ce se petrece aici prin doctoru' Poulain, şi nu-i lucru uşor să-l faci să stea liniştit pe ipochimenu' ăsta.

La jumătate de drum între strada Normandie şi strada Perle, madam Cibot dădu de Fraisier care venea la ea, atât era de nerăbdător să cunoască, după expresia lui, datele afacerii.

— Ia te uită! la dumneatale veneam, zise ea.

Fraisier se plânse că n-a fost primit de Elie Magus, dar portăreasa stinse fulgerul de bănuială care mijea în ochii avocatului spunându-i că Magus s-a întors din călătorie şi că, cel mai târziu poimâine, o să-i aranjeze ea o întrevedere cu el în apartamentul lui Pons, ca să fixeze valoarea colecţiei.

— Să te porţi deschis cu mine, îi răspunse Fraisier. E mai mult ca sigur că voi fi însărcinat cu interesele moştenitorilor lui Pons. În situaţia asta îmi va fi mult mai la îndemână să te servesc.

Îi spuse asta pe un ton atât de rece, încât madam Cibot se înfioră. Avocatul ăsta flămând, acţiona probabil de partea lui, aşa cum acţiona ea de partea ei; se hotărî aşadar să grăbească vânzarea tablourilor. Femeia nu se înşela în presupunerile ei. Avocatul şi medicul făcuseră împreună cheltuiala unui costum nou-nouţ pentru Fraisier, pentru ca el să se poată prezenta, îmbrăcat cuviincios, la doamna prezident Camusot de Marville. Timpul necesar pentru confecţionarea hainelor era singura cauză care întârziase această întrevedere, de care depindea soarta celor doi prieteni. După vizita la doamna Cibot, Fraisier avea de gând să se ducă să-şi probeze haina, vesta şi pantalonii. Găsi costumul terminat şi pregătit. Se întoarse acasă, îşi puse o perucă nouă şi pomi în cabrioletă închiriată, pe la ceasurile zece dimineaţa, spre strada Hanovre, unde spera să obţină o audienţă de la prezidentă. Cu cravată albă, cu mănuşi galbene, cu perucă nouă şi parfumat cu apă de Portugalia, Fraisier semăna cu una dintre acele otrăvuri puse în flacoane de cristal şi astupate cu câte o pielicică albă, la care şi eticheta şi toate, până şi firul de aţă sunt cochete, dar care par cu atât mai primejdioase. Aerul lui tăios, faţa roşie de coşuri, boala lui de piele, ochii verzi, izul lui de răutate te izbeau ca nişte nori pe un cer albastru.

Ajunse fără greutate până la Madeleine Vivet. Cele două naturi de viperă se recunoscură ca fiind ieşite din acelaşi ou.

— Domnişoară, spuse Fraisier pe un ton mieros, aş dori să obţin un moment de audienţă de la doamna prezidentă pentru o afacere care o priveşte şi care se referă la averea domniei-sale; spune-i, te rog, că e vorba de o moştenire… N-am onoarea să fiu cunoscut de doamna prezidentă, aşa că numele meu nu i-ar spune nimic…

N-am obiceiul să-mi las cabinetul, dar ştiu ce respect se cuvine faţă de soţia unui preşedinte, aşa că mi-am dat silinţa şi am venit eu însumi, cu atât mai mult, cu cât chestiunea nu suferă nici o întârziere.

Formulată în aceşti termeni, repetată şi dezvoltată de fata din casă, cererea obţinu bineînţeles un răspuns favorabil.

— Dacă nu mă îmbogăţesc, îşi spuse Fraisier, măcar am scăpat de boală, fiindcă Poulain mi-a spus că mă voi însănătoşi în ziua când voi începe din nou să transpir.

— Doamnă… zise el văzând-o pe prezidentă, care sosi în ţinută de dimineaţă…

Şi Fraisier se pironi ca să salute cu acel respect care reprezintă, la oamenii tribunalelor, recunoaşterea calităţii superioare a celor cărora li se adresează.

— Ia loc, domnule, spuse prezidenta, dându-şi îndată seama că are de-a face cu un om din lumea judiciară.

— Doamnă prezidentă, dacă mi-am luat libertatea să mă adresez dumneavoastră într-o afacere de bani care-l priveşte pe domnul prezident, este pentru că sunt sigur că domnul de Marville, cu înalta situaţie pe care o ocupă, ar lăsa poate lucrurile în voia lor şi ar pierde şapte-opt sute de mii de franci, pe care doamnele, care se pricep, după părerea mea, mult mai bine în afacerile particulare decât cei mai buni magistraţi, nu i-ar dispreţui…

— Ai vorbit de o moştenire, zise prezidenta întrerupându-l.

Uluită de sumă şi vrând să-şi ascundă uimirea şi bucuria, Amélie făcea ca cititorii nerăbdători care dau fuga la deznodământul romanului.

— Da, doamnă, de o moştenire pierdută pentru dumneavoastră, o! cu totul pierdută, dar pe care pot, pe care sunt în stare să v-o obţin…

— Vorbeşte, domnule! spuse cu răceală doamna de Marville, care-l măsură pe Fraisier şi-l cântări cu ochi pătrunzători.

— Doamnă, eu cunosc admirabilele dumneavoastră calităţi, sunt din Mantes. Domnul Leboeuf, preşedintele

tribunalului, prietenul domnului de Marville, poate să-i dea informaţii despre mine…

Prezidenta avu o tresărire atât de semnificativă în cruzimea ei, încât Fraisier fu obligat să deschidă şi să închidă repede o parantează în expunerea lui:

— O femeie atât de distinsă ca dumneavoastră va înţelege imediat pentru ce îi vorbesc mai întâi de mine. Este drumul cel mai scurt pentru a ajunge la moştenire.

Fără a vorbi, prezidenta răspunse cu un gest la această observaţie abilă.

— Doamnă, reluă Fraisier, autorizat prin acest gest să-şi povestească istoria, eram procedurist156 la Mantes, funcţia asta avea să constituie întreaga mea avere, fiindcă mă învoisem să cumpăr biroul domnului Levroux, pe care l-aţi cunoscut fără îndoială?..

Prezidenta încuviinţă din cap.

— Eram activ, îmi trebuiau afaceri, umblam după ele; în curând ajunsesem să învârtesc singur mai multe decât ceilalţi jurişti. Ţi-ai găsit! Mi-am ridicat în cap pe procedurişţii din Mantes, pe notari, până şi pe portărei. Mi s-a căutat nod în papură. Ştiţi, doamnă, că dacă vrea cineva să înfunde un om îi e foarte uşor, în afurisita noastră de meserie. Am fost găsit lucrând într-o afacere pentru ambele părţi. Nu prea e serios; dar, în anumite cazuri, lucrul se obişnuieşte la Paris, procedurişţii îşi fac concesii reciproce. La Mantes, nu se obişnuieşte. Domnul Bouyonnet, căruia-i făcusem mai înainte acest mic serviciu, m-a trădat, împins fiind de confraţii săi şi aţâţat de către procurorul regal… Vedeţi că nu vă ascund nimic. A fost un strigăt de indignare general. M-au făcut tâlhar, m-au zugrăvit mai negru decât pe Marat157. Am fost obligat să vând tot, am pierdut tot. Acum sunt la Paris, unde m-am străduit să-mi creez un birou de afaceri; dar sănătatea mea şubrezită nu-mi lasă nici două ceasuri bune pe zi, din douăzeci şi patru. Astăzi n-am decât o ambiţie, o ambiţie neînsemnată. Dumneavoastră veţi fi într-o zi soţia unui ministru de justiţie, poate, sau a

unui prim-preşedinte; dar eu, sărac şi firav cum sunt, n-am altă dorinţă decât să capăt un loc unde să-mi termin liniştit zilele, ceva fără perspective, un post în care se vegetează. Vreau să fiu judecător de pace la Paris. Pentru dumneavoastră şi pentru domnul preşedinte e un fleac să obţineţi numirea mea, fiindcă îi daţi destule motive de îngrijorare actualului ministru de justiţie pentru ca el să dorească să vă facă pe plac… Dar asta nu e tot, doamnă, adăugă Fraisier, văzând că prezidenta se pregăteşte să vorbească şi oprind-o cu un gest. Medicul bătrânului pe care ar trebui să-l moştenească domnul prezident mi-e prieten. Vedeţi că ne apropiem… Medicul acesta, a cărui cooperare este indispensabilă, se află în situaţia în care mă vedeţi pe mine: are talent şi n-are noroc!.. Prin el am aflat cât sunt de lezate interesele dumneavoastră, căci, în momentul când vorbesc, e probabil că totul s-a sfârşit, că testamentul care-l dezmoşteneşte pe domnul prezident a fost făcut… Medicul acesta doreşte să fie numit medic-şef la un spital sau la colegiile regale; în fine, înţelegeţi, îi trebuie o situaţie la Paris echivalentă cu a mea… Să mă iertaţi că am vorbit despre aceste două lucruri atât de delicate, dar nu trebuie să existe nici o nelămurire în chestiunea noastră. Medicul este de altfel un om foarte apreciat, un savant, el e cel care l-a salvat pe domnul Pillerault, unchiul de-al doilea al ginerelui dumneavoastră, domnul viconte Popinot. Acuma, dacă aveţi bunătatea să-mi promiteţi aceste două locuri, cel de judecător de pace şi sinecura medicală pentru prietenul meu, îmi iau asupră-mi să vă aduc moştenirea aproape intactă… Zic aproape intactă, fiindcă va fi grevată de obligaţiile care vor trebui luate faţă de legatar şi faţă de câteva persoane al căror ajutor ne este realmente indispensabil. Nu vă veţi îndeplini făgăduielile decât după ce le voi fi îndeplinit eu pe ale mele.

Prezidenta, care, de la o vreme, îşi încrucişase braţele ca o persoană obligată să suporte o predică, le desfăcu, îl privi pe Fraisier şi-i spuse:

— Domnule, întrucât te priveşte, eşti foarte clar, ce-i drept; dar, întrucât mă priveşte, totul pluteşte în întuneric…

— În două cuvinte totul e lămurit, doamnă, zise Fraisier. Domnul prezident este singurul şi unicul moştenitor de gradul al treilea al domnului Pons. Domnul Pons este foarte bolnav, o să-şi facă testamentul, dacă nu l-a şi făcut, în favoarea unui german, prietenul său, numit Schmucke, iar valoarea moştenirii va fi de mai mult de şapte sute de mii de franci. Până în trei zile sper să am informaţii absolut exacte asupra cifrei…

— Dacă-i aşa, îşi spuse sieşi cu voce tare prezidenta. Înmărmurită de posibilitatea acestei cifre, am făcut o mare greşeală certându-mă cu el, acuzându-l…

— Nu, doamnă, fiindcă, fără această ruptură, ar fi astăzi vesel ca un cintezoi şi ar trăi mai mult decât dumneavoastră, decât domnul prezident şi decât mine… Providenţa îşi are căile ei, să nu le cercetăm! adăugă el pentru a acoperi ceea ce era odios în acest gând. Ce vreţi! noi, oamenii de afaceri, vedem latura pozitivă a lucrurilor. Înţelegeţi acum, doamnă, că, din înaltul post pe care-l ocupă domnul prezident de Marville, n-ar face nimic, n-ar putea face nimic în situaţia actuală. E la cuţite cu vărul său, nu vă mai vedeţi cu Pons, l-aţi exclus din cercul dumneavoastră, şi aveţi, fără îndoială, motive foarte serioase pentru asta; dar bătrânul e bolnav şi îşi lasă averea singurului său prieten. Un preşedinte al Curţii cu juri din Paris nu poate avea nimic de zis în asemenea împrejurări împotriva unui testament făcut după regulile cuvenite. Dar, fie vorba între noi, doamnă, e foarte neplăcut, când ai dreptul la o moştenire de şapte-opt sute de mii de franci… ştiu eu! un milion poate, şi când eşti singurul moştenitor legal, să nu-ţi dobândeşti bunul… Atâta numai că, pentru a-ţi atinge scopul, te bagi în intrigi murdare, atât de încurcate, cu atâtea chiţibuşuri; mai trebuie să ai de-a face cu drojdia societăţii, cu servitori, cu subalterni, şi să-i ţii atât de strâns, încât nici un procedurist, nici un notar din

Paris nu poate urmări o asemenea afacere. Pentru asta e nevoie de un avocat fără procese ca mine, realmente capabil şi cu totul devotat, a cărui situaţie, din nefericire, să fie la nivelul oamenilor acestora… Eu mă ocup, în arondismentul meu, de afacerile micilor burghezi, ale lucrătorilor, ale oamenilor din popor… Da, doamnă, iată în ce hal m-a adus duşmănia unui procuror regal ajuns astăzi substitut la Paris, care nu mi-a iertat superioritatea… Eu vă cunosc, doamnă, ştiu cât de puternică e protecţia dumneavoastră, şi mi s-a părut că, făcându-vă un astfel de serviciu, voi vedea sfârşitul mizeriilor mele şi triumful doctorului Poulain, prietenul meu…

Prezidenta stătea gânditoare. Moment de nelinişte groaznică pentru Fraisier. Vinet, unul dintre oratorii grupului de centru din Cameră, procuror general de şaisprezece ani, indicat de zece ori pentru a îmbrăca hlamida de cancelar158, tatăl procurorului regal din Mantes, numit de un an substitut la Paris, era un adversar pentru duşmănoasa prezidentă… Trufaşul procuror general nu-şi ascundea dispreţul pentru preşedintele Camusot. Fraisier nu cunoştea aceste împrejurări şi nu trebuia să le cunoască.

— Dumneata n-ai pe conştiinţă decât faptul că ai lucrat pentru ambele părţi? întrebă ea privindu-l ţintă pe Fraisier.

— Doamna prezidentă îl poate întreba pe domnul Leboeuf, domnul Leboeuf îmi arăta bunăvoinţă.

— Eşti sigur că domnul Leboeuf va da informaţii bune despre dumneata domnului de Marville şi domnului conte Popinot?

— Garantez. De altfel, doamnă prezidentă, dacă îmi îngăduiţi, mă voi duce la Mantes să vorbesc cu domnul Leboeuf. Asta nu ne va întârzia cu nimic, fiindcă nu voi şti în mod sigur cifra succesiunii decât peste două sau trei zile. Vreau şi trebuie să-i ascund doamnei prezidente toate şurubăriile acestei afaceri; dar răsplata pe care o aştept

pentru deplinul meu devotament nu e oare un zălog de reuşită?

— Ei bine, câştigă-l în favoarea dumitale pe domnul Leboeuf şi, dacă succesiunea are valoarea de care vorbeşti dumneata, lucru de care mă îndoiesc, îţi promit cele două posturi, în caz de succes, bineînţeles…

— Garantez, doamnă. Veţi avea, însă, bunătatea să-i chemaţi aci pe notarul şi pe procedurist dumneavoastră, când voi avea nevoie de ei, să-mi daţi o procură ca să acţionez în numele domnului preşedinte şi să le spuneţi acestor domni să urmeze instrucţiunile mele, să nu întreprindă nimic din proprie iniţiativă.

— Dumneata ai răspunderea, spuse solemn prezidenta, dumneata trebuie să ai şi toată puterea. Dar domnul Pons este oare chiar foarte bolnav? întrebă ea zâmbind.

— Ce să zic, doamnă, s-ar putea vindeca, mai ales că e îngrijit de un om atât de conştiincios ca doctorul Poulain, fiindcă prietenul meu, doamnă, nu e decât un spion nevinovat condus de mine în interesul dumneavoastră; dar este acolo, lângă bolnav, o portăreasă care, ca să pună mâna pe treizeci de mii de franci, l-ar împinge în groapă… Nu că l-ar omorî, n-o să-i dea arsenic, n-o să fie atât de miloasă, o să facă mai rău, o să-l asasineze moralmente, o să-l enerveze de o mie de ori pe zi. Într-o ambianţă de tăcere şi de linişte, dacă ar fi bine îngrijit şi alintat de prieteni undeva, la ţară, bietul bătrân s-ar face bine; dar, hărţuit de o doamnă Evzard, care era, în tinereţe, una dintre cele treizeci de vânzătoare frumoase de stridii ridicate în slavă la Paris, lacomă, flecară, brutală, cicălit de ea ca să facă un testament în care să-i lase o parte bună, bolnavul va ajunge în mod fatal la sclerozarea ficatului, poate că în momentul acesta chiar i se formează calcule, şi, pentru a fi extrase, va trebui să se recurgă la o operaţie pe care nu o va suporta… Doctorul, suflet ales, se află într-o situaţie îngrozitoare. Ar trebui, de fapt, să ceară concedierea acestei femei…

— Bine, dar zgripţuroaica asta e un monstru! exclamă prezidenta luându-şi vocea ei subţirică.

Asemănarea asta între el şi teribila prezidentă îl făcu să zâmbească în sine pe Fraisier, care ştia ce înseamnă aceste dulci modulaţii artificiale ale unei voci de obicei acre. Îşi aminti de un prezident, erou al unei povestiri a lui Ludovic al XI-lea, pe care monarhul a semnat-o prin ultimul cuvânt al ei. Magistratul acela, blagoslovit cu o nevastă croită după tiparul celei a lui Socrate159, şi neavând răbdarea filosofică a marelui om, dădu poruncă să se amestece cu sare ovăzul cailor şi să nu li se dea apă. Când nevastă-sa se duse cu trăsura la moşie, de-a lungul Senei, caii se repeziră cu ea cu tot în apă ca să bea, iar magistratul mulţumi proniei cereşti care-l scăpase în chip atât de firesc de nevastă-sa. În acel moment, doamna de Marville îi mulţumea lui Dumnezeu că pusese lângă Pons o femeie care s-o scape de el în chip cinstit.

— Nu-mi trebuie nici un milion, zise ea, cu preţul unui lucru incorect… Prietenul dumitale trebuie să-i atragă atenţia domnului Pons şi să ceară concedierea acestei portărese.

— Mai întâi, doamnă, domnii Schmucke şi Pons cred că femeia asta e un înger şi l-ar trimite la plimbare pe prietenul meu. Apoi, această groaznică vânzătoare de stridii este binefăcătoarea doctorului, ea l-a adus la domnul Pillerault. El îi spune femeii că e nevoie ca bolnavul să fie tratat cu cea mai mare blândeţe, dar, recomandările lui au ca rezultat doar să-i arate fiinţei ăsteia mijloacele de a agrava boala.

— Ce crede prietenul dumitale despre starea vărului meu? întrebă prezidenta.

Fraisier o făcu să se înfioare pe doamna de Marville prin justeţea răspunsului şi prin luciditatea cu care pătrunsese în inima ei, la fel de lacomă ca şi cea a femeii Cibot.

— Până în şase săptămâni succesiunea e deschisă.

Prezidenta plecă ochii.

— Bietul om! zise ea, încercând, dar fără succes, să-şi ia o expresie tristă.

— Doamna prezidentă are să-i comunice ceva domnului Leboeuf? Mă duc la Mantes cu drumul de fier.

— Da, rămâi aici, am să-i scriu să vină mâine să cineze cu noi; am nevoie să-l văd ca să ne sfătuim împreună cum să reparăm nedreptatea a cărei victimă ai fost.

Când prezidenta ieşi, Fraisier, care se şi vedea judecător de pace, nu mai semăna cu el însuşi: părea voinic, respira până în fundul plămânilor aerul fericirii şi adierea plăcută a succesului. Sorbind din rezervorul necunoscut al voinţei noi şi puternice doze de licoare divină, se simţi în stare, ca şi Rémonencq, să comită, ca să reuşească, până şi o crimă, numai dovezi să nu existe. Faţă de prezidentă, mersese cu curaj foarte departe, transformând presupunerile în realitate, dând asigurări la întâmplare, cu singurul scop ca ea să-i încredinţeze salvarea moştenirii şi ca să-i obţină protecţia. Reprezentant a două imense mizerii şi al unor dorinţe nu mai puţin imense, el dădea dispreţuitor cu piciorul gospodăriei lui îngrozitoare din strada Perle. Întrevedea trei mii de franci onorarii din partea portăresei şi cinci mii de franci din partea preşedintelui. Asta însemna un apartament convenabil. În sfârşit se achita faţă de doctorul Poulain. Unele firi duşmănoase, hapsâne şi înclinate spre răutate din cauza suferinţei sau a bolii cunosc sentimente contrare cu un grad egal de violenţă: Richelieu era tot atât de bun prieten, pe cât era de crud duşman. Ca recunoştinţă faţă de ajutorul pe care i-l dăduse Poulain, Fraisier s-ar fi lăsat tăiat în bucăţele pentru el. Întorcându-se cu o scrisoare în mână, prezidenta îl privi, fără ca el s-o vadă, pe omul acesta, care acum credea într-o viaţă fericită şi cu venituri bune, şi i se păru mai puţin urât decât la prima privire pe care i-o aruncase; de altfel, avea să-i fie de folos; priveşti altfel unealta care-ţi aparţine decât pe cea a vecinului.

— Domnule Fraisier, zise ea, mi-ai dovedit că eşti un om inteligent, te cred în stare să fii sincer.

Fraisier făcu un gest grăitor.

— Ei bine, reluă prezidenta, te somez să răspunzi sincer la această întrebare: eu sau domnul de Marville am putea fi compromişi în urma demersurilor dumitale?..

— N-aş fi venit la dumneavoastră, doamnă, dacă aş avea să-mi reproşez vreodată că v-am stropit cu noroi, fie cât o gămălie de ac, fiindcă pata pare atunci mare cât luna. Uitaţi, doamnă, că, pentru ca eu să ajung judecător de pace la Paris, trebuie mai întâi să fiţi mulţumiţi de mine.

— Foarte bine. Iată scrisoarea pentru domnul Leboeuf. Aştept informaţiile despre valoarea succesiunii.

— Aici e totul, spuse Fraisier şmechereşte, salutând-o pe prezidentă cu toată graţia pe care i-o permitea mutra lui…

— Ce noroc! îşi spuse doamna Camusot de Marville. A! vasăzică am să fiu bogată! Iar Camusot are să fie deputat, fiindcă dacă-i dăm drumul lui Fraisier ăsta în arondismentul Bolbec, o să ne obţină majoritatea. Ce unealtă!

— Ce noroc! îşi spuse Fraisier coborând scara, şi ce femeie straşnică e doamna Camusot! O asemenea nevastă mi-ar trebui mie! Acuma, la treabă.

Şi plecă la Mantes, unde avea de obţinut favoarea unui om pe care-l cunoştea prea puţin.

Trei zile mai târziu, în timp ce Schmucke dormea, fiindcă bătrânul muzician şi portăreasa îşi împărţiseră corvoada de a sta lângă bolnav zi şi noapte, ea şi avusese ceea ce numea un schimb de cuvinte cu bietul Pons. Nu e inutil să atragem atenţia asupra unei particularităţi neplăcute a hepatitei. Bolnavii cu ficatul mai mult sau mai puţin atins sunt înclinaţi spre enervare, spre mânie, iar aceste mânii le produc pe moment o uşurare; aşa după cum, într-un acces de febră, simţi că ţi se trezesc forţe nemăsurate. Dar după ce trece accesul, vine prăbuşirea, colapsul, cum spun medicii, şi atunci măsori, în toată gravitatea lor, pierderile pe care le-a suferit organismul. Astfel, în bolile de ficat, şi mai ales în

cele provocate de mari supărări, bolnavul are, după accesele de furie, nişte slăbiciuni cu atât mai primejdioase, cu cât trebuie să ţină un regim sever. E un fel de febră care tulbură mecanismul umoral al omului, fiindcă febra aceasta nu e nici în sânge, nici în creier. Această iritare a întregului organism produce o melancolie în cursul căreia bolnavul ajunge să se urască şi pe sine însuşi. Într-o asemenea situaţie, orice poate produce o enervare primejdioasă. Ca femeie din popor fără experienţă şi fără cultură, madam Cibot nu credea, cu toate recomandările doctorului, în aceste încordări ale sistemului nervos datorite sistemului umoral. Explicaţiile domnului Poulain erau pentru ea de-ale doctorilor. Voia cu orice preţ, aşa cum se întâmplă cu toţi oamenii din popor, să-l hrănească pe Pons şi, ca s-o împiedice să-i dea pe ascuns şuncă, o omletă bună sau cremă de şocolată, era nevoie ca doctorul Poulain să-i spună răspicat:

— Dă-i o singură îmbucătură din ce vrei dumneata domnului Pons şi-l omori ca şi când i-ai trage un glonte.

În această privinţă, încăpăţânarea claselor populare e atât de mare, încât refuzul bolnavilor de a se duce la spital vine din credinţa poporului că acolo oamenii mor fiindcă nu li se dă de mâncare. Mortalitatea pricinuită de merindele aduse pe ascuns de către neveste bărbaţilor a fost atât de mare, încât i-a determinat pe medici să hotărască o percheziţie corporală extrem de severă în zilele când vin rudele să-i vadă pe bolnavi. Madam Cibot, pentru a ajunge la o ceartă momentană necesară realizării unui profit imediat al ei, povesti vizita la directorul teatrului, fără să uite schimbul de cuvinte cu domnişoara Héloďse, dansatoarea.

— Dar ce căutai acolo? o întrebă pentru a treia oară bolnavul, care n-o putea opri pe portăreasă când îşi dădea ea drumul la vorbă.

— Şi aşa, după ce i-am spus verde părerea mea, donşoara Héloďse a văzut cu cine are de-a face, s-a dat bătută şi,

după aia, am fost prietene bune. Acuma, mă întrebi ce căutam acolo? zise ea repetând întrebarea lui Pons.

Unii flecari, şi aceia sunt flecari de geniu, adună astfel interpelările, obiecţiile şi observaţiile ca un fel de provizii cu care să-şi alimenteze vorbirea; ca şi când izvorul ei ar putea seca vreodată.

— Păi, m-am dus să-l scot din încurcătură pe domnu Gaudissart al dumneatale; are nevoie de o muzică pentru un balet, şi dumneatale, scumpule, nu mai eşti în stare să mâzgăleşti hârtie şi să-ţi faci datoria… Şi-aşa am auzit c-o să-l cheme pe unu, domnu Garangeot, ca să pună pe muzică Mohicanii…

— Garangeot! strigă Pons furios, Garangeot, un om fără pic de talent, eu nu l-am primit nici ca vioara întâi! E un om foarte inteligent, care face foarte bune foiletoane despre muzică; dar îl desfid să compună o arie!.. Şi de unde naiba ţi-a venit ideea să te duci la teatru?

— Pii, da' afurisit e diavolu' ăsta!.. Stai niţel, puişor, nu da în foc ca laptele… Poţi să scrii muzică în halul în care eşti? Păi, nu te-ai uitat în oglindă? Vrei să-ţi dau o oglindă? Eşti numai' pielea şi oasele… Eşti fără putere ca o vrăbiuţă… şi te crezi în stare să scrii note… păi nici pe-ale mele nu le-ai putea scrie… Asta mi-aduce aminte că trebuia să mă duc la aia de la al treilea, care ne datorează şaptesprezece franci… nu strică, şaptesprezece franci; după ce plătim spiţeru' nu ne mai rămâne nici douăzeci de franci… Aşa că trebuia să-i spun omului ăstuia, care pare un om cumsecade, Iu domnu Gaudissart… îmi place numele lui… e un băiat de viaţă, cu care m-aş potrivi bine… Asta n-o să sufere niciodată de ficat!.. Carevasăzică, trebuia să-i spun cum te afli… Păi de! nu eşti bine, şi momentan te-a înlocuit…

— Înlocuit? strigă Pons cu o voce formidabilă, ridicându-se în capul oaselor.

În general, bolnavii, mai ales cei asupra cărora şi-a ridicat coasa Moartea, se agaţă de posturile lor cu furia pe care o

desfăşoară debutanţii ca să le obţină. De aceea, înlocuirea lui îi păru bietului muribund o primă moarte.

— Bine, dar doctorul îmi spune, reluă el, că-mi merge foarte bine! că o să-mi reiau în curând viaţa obişnuită. Dumneata m-ai ucis, m-ai ruinat, m-ai asasinat!..

— Ei, ei, ei, ei! exclamă portăreasa, uite că te-ai aprins! Zi aşa, sunt călăul dumneatale, când sunt cu spatele, tot drăgălăşenii de-astea îi spui lui domnu Schmucke. Lasă, c-aud eu bine ce spui!.. Eşti un monstru de nerecunoştinţă.

— Bine, dar nu ştii că, dacă am să întârzii cu convalescenţa doar cincisprezece zile, o să mi se spună, la întoarcere, că sunt o vechitură, o căzătură, că mi-a trecut timpul, că sunt de pe vremea stilului Empire, rococo160, exclamă bolnavul, care voia să trăiască. Între timp Garangeot îşi va fi făcut prieteni la teatru, de la oamenii de control până la maşiniştii de sub tavan! Va fi coborât diapazonul pentru vreo actriţă fără voce, va fi lins cizmele domnului Gaudissart; va fi publicat, prin prietenii săi, elogii despre toată lumea prin foiletoane; şi atunci, doamnă Cibot, într-o treabă ca asta, lumea se pricepe să găsească păduri în capul unui chel!.. Ce diavol te-a pus să te duci acolo?..

— Păi ce mai! domnu' Schmucke a vorbit cu mine despre asta mai bine de-o săptămână. Ce să-ţi fac? Dumneatale nu te gândeşti decât la dumneatale! Eşti un egoist în stare să omori oamenii ca să te vindeci!.. Păi bietu' domnu Schmucke e rupt de oboseală de-o lună de zile, abia-şi trage sufletu', nu mai poate să se ducă nicăieri, nici să dea lecţii, nici să facă de serviciu la teatru; păi, dumneatale nu-ţi dai seama de nimic? El stă noaptea şi eu stau ziua. Dacă şi-acuma aş sta nopţile cum am încercat la început, când credeam că o să-ţi treacă repede, ar trebui să dorm ziua! Şi atunci cine-or să vadă de gospodărie şi-or să fie cu ochii-n patru?.. Şi n-ai ce face, boala-i boală!.. asta-i!..

— E imposibil să fi avut Schmucke ideea asta…

— Acuma, te pomeneşti că mi-o fi trăsnit mie prin cap! Da' ce crezi, că suntem de fier? Păi, dacă domnu Schmucke ar fi

ţinut-o tot aşa, să se ducă la şapte-opt lecţii şi să stea seara la teatru de la şase jumătate până la unsprezece jumătate cu dirijatul orchestrei, ar fi dat ortul popii în zece zile… Doreşti dumneatale moartea omului ăstuia cumsecade, care şi-ar da viaţa pentru dumneatale? Jur pe mormântul tatei şi al mamei că nu s-a mai văzut bolnav ca dumneatale… Unde ţi-e judecata, ai pus-o la muntele după etate? Toată lumea se omoară aici pentru dumneatale, toţi fac cum e mai bine, şi nu eşti mulţumit… Vrei să înnebunim, s-ajungem buni de legat?.. Eu, până una-alta, sunt spetită!

Madam Cibot putea vorbi în voie fiindcă mânia îl împiedica pe Pons să rostească vreun cuvânt. Se învârtea în pat, abia dacă putea să articuleze interjecţii, trăgea să moară. Ca întotdeauna, când cearta ajungea la gradul ăsta, apăreau deodată cuvintele mieroase. Îngrijitoarea se repezi la bolnav, îl luă de cap, îl sili să se culce şi trase pe el cuvertura.

— Da' cum se poate să te necăjeşti în halu' ăsta? O fi fiind boala dumneatale, puişor! Aşa spune dragu' de doctoru' Poulain. Haide, linişteşte-te. Fii drăguţ, băieţaşu' mamei drag. Eşti fiinţa a mai iubită de toţi ăi din jur, iâ până şi doctoru vine să te vadă chiar şi de două ori pe zi! Ce-are să zică dacă te găseşte aşa de tulburat? Mă scoţi din sărite! nu-i frumos din partea dumneatale… Când o are cineva de îngrijitoare pe madam Cibot, se poartă bine cu ea… Ţipi, vorbeşti!.. ştii bine că n-ai voie. Vorba îţi face nervi… Şi pentru ce să te înfurii? Numai dumneatale eşti de vină… tot timpu' mă cicăleşti! Ia stai şi judecă! Dacă domnu Schmucke şi cu mine, care ţiu la dumneatale ca la ochii din cap, am crezut că aşa e bine… înseamnă că aşa e bine, îngeraşule!

— Schmucke n-a putut să-ţi spună să te duci la teatru fără să mă întrebe şi pe mine.

— Vrei să-l trezim, pe bietu' şi scumpu' de el, care doarme ca un fericit întru Domnu, şi să-l luăm de martor?

— Nu! nu! strigă Pons. Dacă dragul şi iubitorul de Schmucke a luat hotărârea asta, înseamnă că sunt mai bolnav decât cred, spuse Pons aruncând o privire plină de cumplită melancolie asupra obiectelor de artă care-i împodobeau camera. Va trebui să-mi iau rămas bun de la scumpele mele tablouri, de la toate lucrurile astea din care-mi făcusem prieteni… şi de la minunatul meu Schmucke! Vai! să fie oare adevărat?

Madam Cibot, comediantă fără scrupule, îşi duse la ochi batista. Răspunsul acesta mut îl făcu pe bolnav să cadă într-o neagră visare. Doborât de cele două lovituri date în puncte atât de sensibile, viaţa socială şi sănătatea, pierderea situaţiei şi perspectiva morţii, Pons căzu într-o astfel de slăbiciune, încât nu mai avu puterea să se înfurie. Şi rămase posomorât ca un ofticos după criză.

Văzându-şi victima la pământ, madam Cibot spuse:

— Să ştii că, în interesu' lui domnu Schmucke, ai face bine să chemi pe notaru' din cartier, domnu Trognon, un om foarte de treabă.

— Îmi vorbeşti mereu de Trognon ăsta, zise bolnavul.

— A! mie mi-e totuna, el sau altu', că tot n-o să-mi laşi nimic.

Şi dădu din cap în semn de dispreţ pentru bani.

Se făcu iar tăcere.

În acel moment, Schmucke, care dormea de la ora şase, se sculă trezit de foame, veni în camera lui Pons şi se uită la el câteva clipe fără să spună nimic, căci madam Cibot îşi pusese un deget pe buze făcând:

— Ssst!

Apoi se ridică, se apropie de german ca să-i vorbească la ureche şi-i spuse:

— Slavă Domnului! uite-l că doarme, e nărăvaş rău… Ce să-i faci? Se luptă cu boala…

— Nu, dimpotrivă, sunt foarte răbdător, răspunse victima cu un glas tânguitor care vădea o cumplită descurajare; dar, dragă Schmucke, s-a dus la teatru ca să fiu dat afară…

Se opri şi n-avu puterea să termine. Madam Cibot profită de acest răgaz ca să-i dea de ştire lui Schmucke prin semne că e vorba de o minte care o ia razna şi zise:

— Să nu zici altfel, că i s-ar trage moartea din asta…

— Şi, reluă Pons, uitându-se la faţa de om cinstit a lui Schmucke, mai pretinde că tu ai trimis-o…

— Ta, răspunse Schmucke eroic, drepuia. Dagi!.. lază-ne ză de zalfăm!.. E o brozdie ză de brăbădejdi mungind, gânt ai cine gomor… Vă-de zănădoz, o ză fintern geja jeghiduri ji o ză ne zvârjim linijdiţi în ein golţ, gu traca de matam Zipod…

— Te-a pervertit şi pe tine! răspunse Pons cu durere.

Nemaizărind-o pe madam Cibot, care se dusese în spatele patului ca să nu vadă Pons semnele pe care i le făcea lui Schmucke, bolnavul o crezu plecată.

— Mă ucide! adăugă el.

— Cum, te ucid? spuse ea apărând cu ochii scăpărând şi cu mâinile în şolduri. Asta-i vasăzică răsplata pentru că am fost credincioasă ca un câine?.. Doamne, Dumnezeule!

Izbucni în lacrimi, se lăsă să cadă pe un fotoliu, şi gestul acesta dramatic îi pricinui lui Pons tulburarea cea mai dăunătoare.

— Ei, atunci, spuse ea ridicându-se şi uitându-se la cei doi prieteni cu priviri de femeie duşmănoasă, priviri care aruncă gloanţe şi venin totodată, m-am săturat să mă omor aci muncind, şi să nu fie nimic bine din ce fac. Să vă luaţi o îngrijitoare!

Cei doi prieteni se priviră înspăimântaţi.

— O! degeaba vă uitaţi unu la altu' ca nişte actori! Gata! O să-l rog pe doctoru' Poulain să vă caute o soră! Şi să încheiem socotelile. Să-mi daţi înapoi banii pe care i-am băgat aci… şi pe care nu vi i-aş fi cerut niciodată… eu, care m-am dus la domnu Pillerault să-i mai cer cu împrumut încă cinci sute de franci…

— E tin gauza polii! zise Schmucke repezindu-se la madam Cibot şi luând-o de talie, ai răptare!

— Dumneatale eşti un înger, că ţi-aş săruta şi urmele paşilor, zise ea. Da' domnu Pons nu m-a iubit niciodată, totdeauna i-am fost urâtă!.. De altfel, poate-şi închipuie că vreau să mă treacă în testament...

— Sst! ai ză-l ugizi! exclamă Schmucke.

— Rămas bun, domnule, veni ea să-i spună lui Pons, fulgerându-l cu privirea. De rău ce-ţi vreau, îţi urez să fii sănătos. Când ai să te porţi frumos cu mine, când ai să crezi că e bine ce fac, am să mă-ntorc! Până atunci, stau acasă... Erai ca şi copilu' meu, de când s-a pomenit să se răzvrătească copiii împotriva mamelor?.. Nu, nu, domnule Schmucke, nu vreau s-aud nimic... Am să-ţi aduc cina, am să te servesc; da' să vă luaţi o îngrijitoare, să-i cereţi una Iu domnu Poulain.

Şi ieşi trântind uşile cu atâta violenţă, încât obiectele fragile şi preţioase se clătinară. Bolnavul auzi cum se ciocneau porţelanurile, şi zgomotul ăsta fu pentru el ca lovitura de graţie dată unui om tras pe roată.

După un ceas, portăreasa, în loc să intre la Pons, veni să-l cheme pe Schmucke prin uşa camerei de culcare, spunându-i că cina îl aşteaptă în sufragerie. Bietul german veni cu faţa palidă şşi plină de lacrimi.

— Piedul Bons telirează, spuse el, găgi bredinte gă tumneata ejdi o griminală. E tin gauza polii, zise el ca s-o înduioşeze pe madam Cibot fără să-l acuze pe Pons.

— O! m-am săturat de boala lui! Ştii una, tată nu mi-e, bărbat nu mi-e, frate nu mi-e, copil nu mi-e. Nu mă poate suferi, să-i fie de bine! După dumneatale, să ştii, aş merge până la capătu' lumii; da', după ce-ţi dai viaţa, inima, toate economiile, după ce nici de bărbat nu-ţi mai vezi cum trebuie, că uite, Cibot e bolnav, să auzi că te face cremenală... e cam prea de oaie...

— O oaie?

— Da, oaie. Să nu mai lungim vorba. Să trecem la fapte! Uite, îmi datoraţi trei luni a o sută nouăzeci de franci, asta face cinci sute şaptezeci! plus chiria pe care-am plătit-o de

două ori, uite şi chitanţele, şase sute de franci, pe lângă remiză şi impozite; vasăzică, o mie două sute de franci fără ceva şi, în fine, ăle două mii de franci, fără dobândă bineînţeles; cu totu', trei mii o sută nouăzeci şi doi de franci… Şi gândeşte-te c-o să-ţi trebuiască cel puţin două mii de franci să-i ai în casă pentru soră, pentru medic, pentru medicamente şi pentru mâncarea îngrijitoarei. Uite pentru ce împrumutasem o mie de franci de la domnu Pillerault, spuse ea arătând hârtia de o mie de franci dată de Gaudissart. Schmucke asculta socoteala asta cu o uimire foarte uşor de înţeles, căci se pricepea la cifre cât se pricep pisicile la muzică.

— Matam Zipod, Bons nu e în de dă virea! Iardă-l, încrişejte-l moi tebarde, rămâi brojitenţa nosdra… de roc în cenughi.

Şi germanul se prosternă în faţa portăresei, sărutând mâinile călăului.

— Ascultă, puiule dragă, zise ea ridicându-l pe Schmucke şi sărutându-l pe frunte, uite că Cibot e bolnav, stă în pat, am trimis după doctoru' Poulain. Aşa stând lucrurile, trebuie să-mi aranjez şi eu afacerile. De altminteri, Cibot, care m-a văzut plângând când am venit acasă, s-a înfuriat aşa de tare, că nu mă mai lasă să calc p-aci. El cere banii, că sunt banii lui doar. Noi, femeile, ce putem face? Da' dacă omu' capătă înapoi banii, asta l-o linişti poate. E toată averea lui, bietu' om, economiile de douăzeci şi şase de ani de gospodărie, câştigate cu sudoarea frunţii. Îi trebuie banii mâine, nu-i glumă… Dumneatale nu-l cunoşti pe Cibot: când e înfuriat, e în stare să omoare un om. Ei, poate c-o să-mi dea voie să viu iar să vă îngrijesc pe amândoi. Fii pe pace, am să-l las să mă facă cu ou şi cu oţet. Am să înghit asta, fiindcă ţiu la dumneatale, că eşti ca un îngeraş.

— Nu, zând un pied om, gare iupejde be briedenul zău, gare ar ta fiaţa za ga ză-l zalfeze…

— Da' banii? Dragă domnule Schmucke, să zicem aşa că nu-mi dai nimic, da' vă trebuie trei mii de franci pentru

cheltuieli? Ce să zic, ştii ce-aş face eu în locu' dumneatale? N-aş sta mult la gânduri şi aş vinde şapte ori opt prăpădite de tablouri, şi aş pune în loc câteva din ăle care stau în odaia dumneatale cu faţa la perete că n-au loc! Că, ori tablou ăsta, ori ălalalt, nu-i totuna?

— Tar bendruge?

— Fiindcă-i tare rău! din cauza bolii, că altfel, când e sănătos e un mieluşel! E în stare să se scoale şi să scotocească peste tot; şi dacă s-ar întâmpla să vie în salon, măcar că n-are putere nici să mai treacă pragu' odăii, se cheamă că le-ar găsi pe toate la număr!..

— E jusd?

— Păi o să-i spunem de vânzare când o fi sănătos bine. Dacă vrei să-i mărturiseşti vânzarea, aruncă totu' pe mine, zi c-a trebuit să-mi plăteşti. Lasă, că ştiu eu să rabd…

— Eu nu bod ză tisbun te lugruri gare nu-mi abarţin… răspunse simplu şi cinstit germanul.

— Ei, atunci, am să vă fac citaţie, dumneatale şi Iu domnu Pons.

— Ar înzemna ză-l omorâm…

— Alege!.. Doamne! vinde tablourile şi-i spui p-ormă… îi arăţi citaţia…

— Ei pine, tă-ne în jutecadă… am ză mă zguz aja… am ză-i arad gidaţia…

Chiar în ziua aceea, la ora şapte, coana Cibot, care se dusese să consulte un portărel, îl chemă pe Schmucke. Germanul se văzu în faţa domnului Tabareau, care-l somă să plătească; şi, la răspunsul lui Schmucke, care tremura din cap până în picioare, fu citat, el şi cu Pons, în faţa tribunalului, pentru a fi condamnaţi să facă plata. Înfăţişarea acestui om, hârtia timbrată scrisă în grabă produseră atâta impresie asupra lui Schmucke, încât nu mai rezistă.

— Finte daplourile, zise el cu lacrimile în ochi.

A doua zi la şase dimineaţa, Elie Magus şi Rémonencq îşi desprinseră fiecare tablourile de pe perete. Două chitanţe a

câte două mii cinci sute de franci fură redactate astfel, fiind în perfectă regulă.

„Subsemnatul, în numele domnului Pons, recunosc că am primit de la domnul Elie Magus suma de două mii cinci sute de franci pentru patru tablouri pe care i le-am vândut, suma de mai sus trebuind să servească cerinţelor domnului Pons. Unul dintre aceste tablouri, atribuit lui Dürer, este un portret de femeie; al doilea, din şcoala italiană, este tot un portret; al treilea este un peisaj olandez de Breughel; al patrulea e un tablou florentin reprezentând Sfânta Familie, de un pictor necunoscut.”

Chitanţa dată lui Rémonencq era în aceiaşi termeni şi cuprindea un Greuze, un Claude Lorrain, un Rubens şi un Van Dyck, camuflaţi sub numele de tablouri din şcoala franceză şi din şcoala flamandă.

— Agejdi pani m-ar vage să gret gă vleagurile agesdea vag geja barale, zise Schmucke încasând cei cinci mii de franci.

— Fac ceva parale, zise Rémonencq. Eu aş da bucuros pe toate o sută de mii de franci.

Auvergnatul, rugat să facă acest serviciu, înlocui cele opt tablouri cu altele de aceeaşi dimensiune, cu acelaşi fel de rame, alegând din tablourile mai proaste pe care Pons le pusese în camera lui Schmucke. Ajuns în stăpânirea celor patru capodopere, Elie Magus o luă pe madam Cibot la el acasă, chipurile ca să-i plătească ce-i datora. Dar se văită de sărăcie, găsi că pânzele au defecte, că trebuie întărite cu altă pânză pe dedesubt şi-i oferi portăresei treizeci de mii de franci comision; o făcu să primească, arătându-i hârtiile scânteietoare pe care Banca a gravat cuvântul de O MIE FRANCI! Magus îl sili pe Rémonencq să-i dea aceeaşi sumă femeii Cibot, şi-i împrumută suma pe garanţia celor patru tablouri, care-i fură lăsate zălog. Cele patru tablouri ale lui Rémonencq îi părură atât de minunate lui Magus, că, neputându-se hotărî să le dea înapoi, îi aduse, a doua zi, şase mii de franci beneficiu telalului, care îi cedă cu factură cele patru pânze. Madam Cibot, îmbogăţită cu şaizeci şi opt

de mii de franci, ceru din nou celor doi complici ai săi să păstreze cel mai mare secret şi-l rugă pe evreu să-i spună cum ar putea să plaseze suma aceasta astfel ca nimeni să nu ştie că o are.

— Cumpără acţiuni ale căilor ferate din regiunea Orléans, sunt cu treizeci de franci sub cota de emisiune, o să-ţi dublezi capitalul în trei ani, şi n-ai să ai de păstrat decât nişte bucăţi de hârtie care încap într-o geantă.

— Stai aici, domnule Magus, mă duc la omu' de afaceri al familiei domnului Pons, el vrea să ştie pe ce preţ ai cumpăra dumneatale tot calabalâcul de sus… Mă duc să ţi-l aduc.

— Dac-ar fi văduvă! îi spuse Rémonencq lui Magus, tare mi-ar conveni, că uite-o şi bogată…

— Mai ales dacă-şi plasează banii în căile ferate Orléans; peste doi ani o să aibă de două ori atât. În asta mi-am plasat şi eu bietele mele economii, zise evreul, sunt zestrea fetei mele. Haidem să facem o mică plimbare pe bulevard în aşteptarea avocatului…

— Dacă Dumnezeu ar vrea să-l cheme la el pe Cibot ăsta, care şi-aşa e foarte bolnav, reluă Rémonencq, aş avea o femeie straşnică, în stare să ţină un magazin, şi aş putea începe o negustorie pe picior mare…

— Bună ziua, dragă domnule Fraisier, zise madam Cibot pe un ton mieros intrând în cabinetul avocatului. Ei, ce-mi spune portarul dumneatale, că te muţi de-aci?..

— Da, dragă doamnă Cibot, iau apartamentul de la primul etaj din casa unde stă doctorul Poulain, deasupra lui. Caut cu împrumut două-trei mii de franci ca să mobilez cum trebuie acest apartament, care, ce să zic, e foarte drăguţ, l-a renovat proprietarul. Reprezint, cum ţi-am spus, interesele preşedintelui de Marville, ca şi pe ale dumitale… Mă las de meseria de acum, am să mă înscriu pe lista avocaţilor, aşa că trebuia să am o locuinţă bună. Avocaţii din Paris nu permit să fie înscrişi pe listă decât cei care au un mobilier onorabil, o bibliotecă etc. Sunt doctor în drept, mi-

am făcut stagiul, mi-am şi găsit protectori puternici… Ei, cum stăm?

— Pot să-ţi dau economiile mele care sunt la Casa de depuneri, îi spuse madam Cibot; n-am mare lucru, trei mii de franci, rodul a douăzeci şi cinci de ani de economie şi lipsuri… îmi faci o poliţă, cum zice Rémonencq, că eu sunt neştiutoare, nu ştiu decât ce mă învaţă alţii…

— Nu, statutul baroului nu permite unui avocat să semneze poliţe; am să-ţi fac o chitanţă cu dobândă de cinci la sută, şi-ai să mi-o restitui dacă îţi obţin o mie două sute de franci rentă viageră în succesiunea bătrânului Pons.

Prinsă în cursă, madam Cibot tăcu.

— Cine tace înseamnă că n-are nimic împotrivă, reluă Fraisier. Adu-mi banii mâine.

— A! ţi-aş plăti prea bucuros onorariile dinainte, zise portăreasa, aşa aş fi sigură de rentă.

— Cum stăm? reluă Fraisier, făcând din cap un semn afirmativ. L-am văzut pe Poulain aseară, se pare că îl iei repede pe bolnav… încă un asalt ca cel de ieri şi o să i se formeze pietre în vezicula biliară… Fii blândă cu el, ştii, dragă doamnă Cibot, să nu ai pe urmă remuşcări. Nu trăim cât lumea.

— Ia mai lasă-mă cu remuşcările dumneatale!.. Te pomeneşti că iar îmi vorbeşti de ghilotină? Domnu Pons e un bătrân afurisit! Nu-l cunoşti dumneatale! el îmi scoate mie peri albi! Nu se află om mai rău ca el; aveau dreptate rudele lui, e prefăcut, răzbunător şi afurisit… Domnu Magus e la mine, cum ţi-am spus, şi te-aşteaptă.

— Bine!.. o să ajung o dată cu dumneata. De valoarea colecţiei depinde cifra rentei dumitale; dacă se urcă la opt sute de mii de franci, o să ai o mie cinci sute de franci rentă viageră… o avere!

— Ei, atunci, am să le spun să facă preţuirea cu mare atenţie.

Un ceas mai târziu, în timp ce Pons dormea adânc după ce luase din mâna lui Schmucke o poţiune calmantă, prescrisă

de doctor, dar în doză dublată de madam Cibot, fără ştirea germanului, Fraisier, Rémonencq şi Magus, aceste trei personaje bune de spânzurătoare, examinau bucată cu bucată cele o mie şapte sute de obiecte din care se compunea colecţia bătrânului muzician.

Schmucke fiind culcat, corbii aceştia care-şi adulmecau cadavrul fură stăpâni pe teren.

— Să nu faceţi zgomot, zicea madam Cibot când Magus se extazia şi discuta cu Rémonencq informându-l asupra valorii vreunei capodopere.

Ţi se rupea inima văzând la lucru aceste patru lăcomii diferite, care cântăreau moştenirea în timpul cât cel a cărui moarte o doreau dormea. Evaluarea valorilor din cuprinsul salonului dură trei ceasuri.

— În medie, zise bătrânul evreu soios, fiecare obiect de aici face o mie de franci…

— Ar însemna un milion şapte sute de mii de franci! exclamă Fraisier uluit!

— Nu pentru mine, reluă Magus, ai cărui ochi luară luciri reci. Eu n-aş da mai mult de opt sute de mii de franci, fiindcă nu poţi şti cât ţii în magazin lucrurile astea… Sunt capodopere care nu se vând nici în zece ani, aşa că preţul cumpărării se dublează prin dobânda compusă; dar aş plăti cu bani peşin.

— În camera de culcare sunt vitralii, emailuri, miniaturi, tabachere de aur şi de argint, atrase atenţia Rémonencq.

— Le putem vedea? întrebă Fraisier.

— Mă duc să mă uit dacă doarme adânc, răspunse madam Cibot.

Şi, la un semn al portăresei, cele trei păsări de pradă intrară.

— Acolo sunt capodoperele! zise Magus arătând salonul, în timp ce barba-i albă tremura din toţi perii, dar aici sunt avuţiile! Şi ce avuţii! Nici regii n-au lucruri mai frumoase în comorile lor.

În faţa tabacherelor, lui Rémonencq începură să-i scapere ochii. Fraisier, calm şi rece ca un şarpe care s-ar fi ridicat pe coadă, îşi întindea capul turtit şi stătea în atitudinea în care pictorii îl zugrăvesc pe Mefistofel. Aceşti trei avari diferiţi, însetaţi de aur ca diavolii de roua paradisului, îşi îndreptară privirea, fără să se fi înţeles, asupra posesorului atâtor avuţii, fiindcă acesta făcuse o mişcare ca într-un vis urât. Deodată, sub ţâşnirea celor trei raze diabolice, bolnavul deschise ochii şi scoase ţipete pătrunzătoare…

— Hoţii!.. Uite-i!.. Poliţia! Săriţi!..

Fără îndoială îşi continua treaz visul, fiindcă se ridicase în capul oaselor, cu ochii măriţi, ficşi, daţi peste cap, fără să se poată mişca.

Elie Magus şi Rémonencq se îndreptară spre uşă; dar fură ţintuiţi pe loc de acest cuvânt:

— Magus aici!.. am fost trădat!..

Bolnavul se trezise datorită instinctului de conservare a comorii sale, sentiment cel puţin egal cu cel al conservării personale.

— Doamnă Cibot, cine-i domnul? strigă el înfiorându-se la vederea lui Fraisier, care stătea nemişcat.

— Ei, asta-i! Ce, puteam să-l dau afară? zise ea făcându-i semn lui Fraisier cu ochii şi cu mâna. Domnu s-a prezentat adineauri în numele familiei dumneatale…

Fraisier lăsă să-i scape un gest de admiraţie pentru madam Cibot.

— Da, domnule, veneam din partea doamnei présidente de Marville, a soţului ei şi a fiicei sale, ca să vă prezint regretele lor; au aflat din întâmplare despre boala dumneavoastră şi ar vrea să vă îngrijească în persoană… Vă poftesc să veniţi la moşia Marville ca să vă recăpătaţi sănătatea; doamna vicontesă Popinot, micuţa Cécile pe care o iubiţi atât, va fi îngrijitoarea dumneavoastră… V-a luat apărarea pe lângă mama ei şi a făcut-o să revină din eroarea în care se afla…

— Şi zi aşa! moştenitorii mei te-au trimis! exclamă Pons indignat, şi ţi-au dat drept ghid pe cel mai bun cunoscător, pe cel mai priceput expert din Paris?.. Ah! e bună gluma, reluă el râzând cu un râs de nebun. Vii să evaluezi tablourile, obiectele rare, tabacherele, miniaturile mele!.. Evaluează! ai de-a face cu cineva care nu numai că se pricepe la toate, dar care poate să şi cumpere, fiindcă e arhimilionar… Iubitele mele rude n-au să aştepte multă vreme moştenirea de la mine, zise el cu adâncă ironie, m-au băgat în mormânt… Ah! doamnă Cibot, zici că eşti ca mama mea şi bagi în casă pe negustori, pe concurentul meu şi pe oamenii familiei Camusot… în timp ce dorm!.. Ieşiţi afară cu toţii!..

Şi nefericitul, scos din fire şi de furie şi de spaimă, se sculă din pat, aşa scheletic cum era.

— Ţine-te de mine, conaşule, zise madam Cibot repezindu-se spre Pons ca să-l împiedice să cadă. Liniştеşte-te, frate, domnii ăia au plecat.

— Vreau să văd salonul! zise muribundul.

Madam Cibot făcu semn celor trei corbi să-şi ia zborul; apoi îl apucă pe Pons, îl săltă ca pe-o pană şi-l culcă la loc, cu toate ţipetele lui. Când îl văzu pe nefericitul colecţionar sleit de puteri, se duse să închidă uşa apartamentului. Cei trei călăi ai lui Pons erau încă în capul scării şi, când îi văzu, portăreasa le spuse să aştepte, auzindu-l pe Fraisier că-i spune lui Magus:

— Scrie-mi o scrisoare semnată de amândoi, prin care vă angajaţi să daţi nouă sute de mii de franci peşin pe colecţia domnului Pons, şi-o să am eu grijă să vi se facă o reducere mare.

Apoi şopti la urechea portăresei un cuvânt, unul singur, pe care nimeni nu-l putea auzi, şi coborî împreună cu cei doi negustori în odaia portarului.

— Doamnă Cibot, întrebă nefericitul Pons, când se întoarse portăreasa, au plecat?..

— Cine să plece? întrebă ea.

— Oamenii aceia!

— Care oameni?.. Poftim, acuma ai văzut oameni! zise ea. Te-au scuturat frigurile de era să ieşi pe fereastră fără mine, şi îmi mai vorbeşti de oameni… Aşa o să rămâi totdeauna?..

— Cum, adineauri, nu era aci un domn carE. Zicea că-i trimis de familia mea?

— Iar îmi scoţi peri albi, reluă ea. Zău aşa, ştii unde-ar trebui să te închidă? la ospici!.. Auzi, oameni…

— Elie Magus, Rémonencq!..

— Ah! pe Rémonencq poate să-l fi văzut, că a venit să-mi spuie că lu' bietu' Cibot i-e tare rău, aşa că eu am şi zburat d-aci. Când e vorba de Cibot al meu nu preget o clipă, aşa să ştii! Când bărbatu' mi-e bolnav, eu, una, nu mai vreau să ştiu de nimeni. Vezi de stai liniştit şi dormi un ceas, două, fiindcă am trimis după domnu Poulain şi mă întorc cu el… Bea, şi fii cuminte.

— Cum, nu era nimeni în odaia mea, aici, adineauri, când m-am trezit?..

— Nimeni, zise ea. L-ăi fi văzut pe domnu Rémonencq prin oglinzi.

— Ai dreptate, doamnă Cibot, zise bolnavul devenind blând ca un miel.

— Ei, aşa da, ţi-a venit mintea la cap… Bun rămas, îngeraşule, stai liniştit, acuşica mă întorc.

Când Pons auzi închizându-se uşa apartamentului, îşi adună ultimele puteri ca să se poată scula, spunându-şi:

— Sunt înşelat! Sunt jefuit! Schmucke e un copil care se lasă uşor legat la gard!..

Şi bolnavul, însufleţit de dorinţa de a lămuri scena înspăimântătoare care i se părea prea reală pentru a fi o nălucire, putu să ajungă la uşa camerei, o deschise cu greutate şi se află în salon, unde vederea scumpelor sale pânze, statui, bronzuri florentine şi porţelanuri îl învioră, în halat, cu picioarele goale şi buimac cum era, colecţionarul putu să facă înconjurul celor două alei pe care le forma şirul

de bufete şi de dulapuri care împărţeau salonul în două. La prima privire de stăpân, numără totul şi văzu că muzeul era complet. Era gata să se înapoieze, când privirea îi fu atrasă de un portret de Greuze pus în locul Cavalerului de Malta al lui Sébastian del Piombo. Bănuiala îi brăzdă mintea cum taie fulgerul un cer furtunos. Se uită la locul unde erau cele patru tablouri principale şi văzu că toate fuseseră înlocuite. Un văl negru acoperi deodată ochii bietului om, îl cuprinse o slăbiciune şi căzu pe parchet. Leşinul fu atât de complet, încât Pons rămase acolo timp de două ore; îl găsi Schmucke, în momentul când se trezi şi ieşi din camera lui ca să vină să-şi vadă prietenul. Schmucke se necăji mult până-l ridică pe muribund şi-l duse în pat; dar când, vorbind cu acest om care aproape că nu mai era printre cei vii, dădu de o privire îngheţată şi auzi vorbe nedesluşite şi bolborosite, bietul german, în loc să-şi piardă capul, deveni un prieten al prieteniei. În prada deznădejdii, acest om-copil se purtă ca o femeie iubitoare sau ca o mamă. Încălzi nişte şervete (a găsit nişte şervete!), se pricepu să înfăşoare în ele mâinile lui Pons, îi puse şervete calde şi pe coşul pieptului; apoi îi luă fruntea asudată şi rece între mâini şi chemă pentru ea viaţa cu o putere de voinţă demnă de Apollonius din Tyana161. Îşi sărută prietenul pe ochi, ca acele madone, pe care marii sculptori italieni le-au sculptat în basoreliefurile lor numite Pietŕ162, sărutându-l pe Cristos. Aceste eforturi supraomeneşti, această transfuzie de viaţă, această străduinţă de mamă şi de iubită au fost încununate de un succes deplin. După o jumătate de oră, Pons, încălzit, recăpătă o înfăţişare omenească: culoarea vitală îi reveni în ochi, căldura dinafară îi puse în mişcare organele. Schmucke îi dădu să bea apă de melisă amestecată cu vin, şi viaţa pătrunse în trupul lui Pons, inteligenţa străluci din nou pe fruntea lui adineauri fără simţire ca o piatră. Pons înţelese atunci cărui sfânt devotament, cărei forţe de prietenie se datora această înviere.

— Fără tine, muream! zise el simţindu-şi faţa uşor umezită de lacrimile bunului german, care râdea şi plângea în acelaşi timp.

Auzind aceste cuvinte, aşteptate în delirul nădejdii, nu mai puţin zguduitor decât cel al deznădejdii, bietul Schmucke, ale cărui puteri erau cu totul sleite, se moleşi ca un balon spart, căzu şi el la rându-i, se lăsă pe un fotoliu, împreună mâinile şi-i mulţumi lui Dumnezeu printr-o rugăciune fierbinte. I se părea că s-a săvârşit o minune! Nu credea în puterea rugăciunii sale în acţiune, ci în cea a lui Dumnezeu pe care-l invocase. Totuşi, minunea nu era decât un fenomen natural pe care medicii l-au constatat adeseori. La şanse egale, un bolnav, înconjurat de afecţiune şi îngrijit de oameni care ţin la viaţa lui, e salvat, pe câtă vreme unul îngrijit de oameni plătiţi moare. Medicii nu vor să vadă aici efectele unui magnetism involuntar, ei atribuie acest rezultat îngrijirilor inteligente, respectării exacte a prescripţiilor lor; dar multe mame cunosc puterea acestor proiectări arzătoare ale unei dorinţe statornice.

— Dragul meu Schmucke!

— Nu forpi, de foi auzi gu inima… Otihnejde-de! otihnejde-de! zise muzicianul zâmbind.

— Biet prieten!.. nobilă făptură!.. Copil al Domnului trăind întru Domnul! Singura fiinţă care m-a iubit!.. zise Pons prin interjecţii, găsind modulaţii necunoscute pentru vocea sa.

Tot sufletul lui, gata să se piardă, era în aceste cuvinte care-i dădură lui Schmucke bucurii aproape egale cu ale dragostei.

— Rămâi în fiaţă! Rămâi în fiaţă! ji am ză tefin un leu! am să mungezg bendru amântoi.

— Ascultă, prietenul meu bun, iubit şi credincios! Lasă-mă să vorbesc, timpul nu-mi mai dă mult răgaz, căci sunt ca şi mort, n-am să-mi revin după crizele astea repetate.

Schmucke hohoti ca un copil.

— Acuma ascultă, ai să plângi mai târziu, zise Pons. Creştin fiind, trebuie să te pleci. Am fost furat, şi la mijloc e

femeia Cibot… înainte de a te părăsi, trebuie să te luminez asupra faptelor vieţii: tu nu le cunoşti… S-au luat opt tablouri care valorau sume considerabile…

— Lardă-mă, eu le-am fândud…

— Tu?

— Eu, zise bietul german, eram gidaţi la dripunal…

— Citaţi!.. de cine?..

— Ajdeabdă!

Schmucke se duse să caute hârtia timbrată lăsată de portărel şi o aduse.

Pons citi cu atenţie zmângăleala de pe ea. După ce citi, lăsă să cadă hârtia şi nu spuse nimic. Acest cunoscător al muncii omeneşti, care până atunci neglijase moralul, îşi dădu seama în sfârşit de toate firele urzite de madam Cibot. Verva lui de artist, inteligenţa de elev al Academiei de la Roma, toată tinereţea îi reveni în câteva clipe.

— Dragul meu Schmucke, să execuţi milităreşte ce am să-ţi spun. Ascultă, coboară la portari şi spune-i femeii aceleia îngrozitoare că aş vrea să revăd persoana pe care mi-a trimis-o vărul meu, prezidentul, şi că, dacă această persoană nu vine, am de gând să las moştenire muzeului colecţia mea; că e vorba să-mi fac testamentul.

Schmucke îndeplini comisionul; dar după primele vorbe, madam Cibot răspunse printr-un zâmbet.

— Dragă domnule Schmucke, scumpu' nostru bolnav a avut fierbinţeală mare, i s-a nălucit că vede oameni în camera lui. Îţi dau cuvântul meu de femeie cinstită că n-a venit nimeni din partea familiei scumpului nostru bolnav…

Schmucke se întoarse cu răspunsul acesta pe care-l repetă textual lui Pons.

— E mai tare, mai vicleană, mai şmecheră, mai machiavelică decât credeam, zise Pons zâmbind, minte până şi în odaia ei! închipuieşte-ţi că a adus azi-dimineaţă aci pe un evreu numit Elie Magus, pe Rémonencq şi pe un al treilea pe care nu-l cunosc, dar care este mai înspăimântător decât ceilalţi doi la un loc. S-au bizuit pe

somnul meu ca să evalueze moştenirea, întâmplarea a făcut că m-am trezit şi i-am văzut pe toţi trei cum îmi cântăreau în mâini tabacherele. În fine, necunoscutul a pretins că e trimis de alde Camusot, am vorbit cu el… Infama asta de Cibot a susţinut morţiş c-am visat… Dragă Schmucke, n-am visat!.. L-am auzit pe omul ăsta, mi-a vorbit… Cei doi negustori s-au speriat şi au ieşit pe uşă… Am crezut că femeia Cibot se va dezminţi singură… încercarea a dat greş. Am să întind altă cursă în care ticăloasa o să cadă… Biet prieten, tu o crezi un înger, e o femeie care, de o lună de zile, mă asasinează pentru bani. N-am vrut să cred în atâta răutate din partea unei femei care ne-a slujit cu credinţă timp de câţiva ani. Îndoiala asta m-a pierdut… Cât ţi s-a dat pe cele opt tablouri?

— Gingi mii te vrangi.

— Dumnezeule! făceau de douăzeci de ori pe-atâta! exclamă Pons, sunt ce-aveam mai bun în colecţie. N-am timp să intentez un proces; de altfel, ar însemna să te pun în cauză ca fiind înşelat de ticăloşii ăştia… Un proces te-ar omorî! Tu nu ştii ce înseamnă justiţia! e haznaua tuturor infamiilor morale… Un suflet ca al tău n-ar rezista văzând atâtea grozăvii. Şi-apoi, vei fi destul de bogat. Tablourile acelea m-au costat patruzeci de mii de franci, le am de treizeci şi şase de ani… Dar am fost jefuiţi cu o dibăcie surprinzătoare. Eu sunt pe marginea gropii, nu mai îmi pasă decât de tine… de tine, cel mai iun dintre oameni. Şi nu vreau să fii jefuit, fiindcă tot ce am e al tău. Prin urmare, trebuie să nu te încrezi în nimeni, şi tu nu ştii ce e neîncrederea. Dumnezeu te ocroteşte, ştiu; dar te poate uita o clipă, şi atunci ai fi prădat ca o corabie de către piraţi. Femeia Cibot e un monstru, mă ucide! şi tu vezi în ea un înger; vreau să vezi de ce e în stare; du-te şi roag-o să-ţi indice un notar, care să înregistreze testamentul meu… şi-am să ţi-o arăt prinsă asupra faptului.

Schmucke îl asculta pe Pons ca şi când i-ar fi povestit Apocalipsul. Dacă Pons avea dreptate, existenţa unui

caracter atât de ticălos ca cel al femeii Cibot însemna pentru Schmucke negarea providenţei.

— Piedul meu brieden Bons e aja te rău, spuse germanul care coborâse la portari şi se adresa portăresei, îngâd frea ză-ji vagă desdamendul; gheamă ein nodar…

Spuse acestea faţă de mai multe persoane, căci starea lui Cibot era aproape disperată. Rémonencq, sora acestuia, două portărese venite de la casele vecine, trei servitori ai locatarilor casei şi locatarul de la primul etaj spre stradă staţionau în gang.

— Ah! poţi să te duci şi dumneatale să chemi un notar, exclamă madam Cibot cu lacrimile în ochi, şi să pui pe cine vrei să-ţi facă testamentu'… Doar n-o să-l las singur pe bietu' Cibot când e pe moarte… Aş da toţi Ponsii din lume ca să trăiască Cibot… un om care nu m-a supărat nici cu atâtica în treizeci de ani de căsnicie!..

Şi intră în casă, lăsându-l pe Schmucke încremenit.

— Domnule, îl întrebă pe Schmucke locatarul de la primul etaj, domnul Pons se simte chiar aşa de rău?

Locatarul acesta, Jolivard pe nume, era un funcţionar de la registratură, la biroul Palatului de Justiţie.

— Era ză moară atineaori! răspunse Schmucke cu adâncă durere.

— Este aici, aproape, pe strada Saint-Louis, un notar, domnul Trognon, atrase atenţia domnul Jolivard. E notarul cartierului.

— Vreţi să mă duc să-l chem? îl întrebă Rémonencq pe Schmuke.

— Vor de puguroz, răspunse Schmucke, găgi, tagă matam Zipod nu bode ză ztea lâncă briedenul meu, n-aj jrea ză-l laz zincur în zdârea în gare e…

— Doamna Cibot ne spunea că e pe cale să-şi piardă mintea!.. reluă Jolivard.

— Bons, ză-ji biartă mindea? exclamă Schmucke îngrozit. Nigiotadă n-a vosd adâd te lugit… ji ghiar azda mă încrijorează bendru zănădadea lui.

Toţi cei adunaţi acolo ascultau conversaţia cu o curiozitate foarte naturală, care o întipări în mintea lor. Schmucke, care nu-l cunoştea pe Fraisier, nu dădu atenţie mutrei satanice şi ochilor sclipitori ai acestuia. Spunându-i două cuvinte la ureche portăresei, Fraisier fusese autorul scenei îndrăzneţe, poate peste puterile femeii, dar pe care ea o jucase în mod magistral. Una dintre pietrele unghiulare ale edificiului construit de avocat era să-l facă să treacă pe muribund drept nebun. Întâmplarea de dimineaţă îl servise bine pe Fraisier; fără el, madam Cibot, în tulburarea ei, s-ar fi dezminţit în momentul când nevinovatul Schmucke venise să-i întindă cursa rugând-o să-l cheme pe trimisul familiei; Rémonencq, văzându-l venind pe doctorul Poulain, era bucuros s-o şteargă. Şi iată de ce: de zece zile Rémonencq juca rolul providenţei, ceea ce supără în mod deosebit justiţia, care are pretenţia s-o reprezinte numai ea. Rémonencq voia cu orice preţ să se descotorosească de singura piedică în calea fericirii lui. Pentru el, fericirea era s-o ia de nevastă pe portăreasa cea atrăgătoare şi să-şi tripleze capitalul. Şi Rémonencq, văzând cum croitorul cel mărunţel bea ceai de ierburi, avusese ideea să-i transforme indispoziţia într-o boală mortală, iar meseria lui de negustor de fiare vechi îi procurase mijlocul.

Într-o dimineaţă, în timp ce-şi fuma pipa rezemat de pervazul uşii prăvăliei şi visa la frumosul magazin de pe Bulevardul Madeleine, unde avea să troneze madam Cibot superb îmbrăcată, îi căzură ochii pe o rondelă de cupru foarte oxidată. Îi veni deodată ideea de a-şi curăţa fără cheltuială rondela în ceaiul lui Cibot. Legă bucata de cupru, rotundă ca o piesă de cinci franci, cu o sforicică; şi, în timpul când madam Cibot era ocupată la conaşii ei, se ducea zilnic să vadă ce mai face prietenul lui, croitorul. În timpul acestei vizite de câteva minute, muia în ceai rondela de cupru, iar când pleca, o trăgea înapoi de sfoară. Acest uşor adaos de cupru încărcat cu oxidul său, numit în mod obişnuit cocleală, introduse pe ascuns o substanţă

vătămătoare în ceaiul binefăcător, dar în proporţii homeopatice, ceea ce produse ravagii incalculabile. Iată care fură rezultatele acestei homeopatii criminale. A treia zi, bietului Cibot îi căzu părul, dinţii i se clătinară în alveole şi toată structura organismului său fu tulburată de imperceptibila doză de otravă. Doctorul Poulain îşi bătu capul în faţa efectului produs de decocţie, căci era destul de învăţat ca să vadă că e vorba de acţiunea unui agent distrugător. Luă la el ceaiul fără să bage nimeni de seamă şi îi făcu el singur analiza; dar nu găsi nimic. Din întâmplare, în ziua aceea, Rémonencq, speriat de treaba pe care o făcea, nu-şi muiase rondela fatală. Doctorul Poulain se descurcă faţă de el însuşi şi faţă de ştiinţă cu presupunerea că, din pricina unei vieţi sedentare, într-o cămăruţă umedă, sângele acestui croitor, care şedea tot timpul turceşte pe o masă în faţa ferestrei cu grilaj, se putuse descompune, din lipsă de mişcare şi mai ales din cauza emanaţiilor de la lăturile puturoase pe care le avea mereu sub nas. Strada Normandie e o stradă veche, scobită la mijloc, unde primăria Parisului n-a pus încă cişmele cu canal şi a cărei gârliţă neagră cară cu greu lăturile din toate casele, care se infiltrează sub caldarâm şi produc noroiul atât de caracteristic oraşului Paris.

Madam Cibot umbla încolo şi încoace, pe câtă vreme bărbatu-său, om muncitor, stătea veşnic lângă fereastra aceea, în poziţie de fachir. Genunchii croitorului erau anchilozaţi, sângele stagna în trunchi, picioarele slabe şi răsucite erau pe cale să devină nişte membre aproape inutile. De aceea tenul foarte arămiu al lui Cibot părea în mod firesc bolnăvicios de foarte multă vreme. Sănătatea bună a nevestei şi boala bărbatului îi părură doctorului un fapt natural.

— Şi ce boală să aibă bietu' Cibot al meu? îl întrebase portăreasa pe doctorul Poulain.

— Dragă doamnă Cibot, răspunse doctorul, se prăpădeşte de boala portarilor… Şubrezirea lui generală vădeşte o

viciere incurabilă a sângelui.

Primele bănuieli fură şterse până la urmă în mintea doctorului Poulain de gândul că ar fi o crimă fără obiect, fără nici un interes. Cine putea dori moartea lui Cibot? nevastă-sa? doctorul o văzuse gustând din ceaiul lui Cibot după ce-i punea zahăr. Un număr destul de mare de crime scapă de pedeapsa societăţii; în general, cele care se comit, ca aceasta, fără dovezile înspăimântătoare ale vreunei violenţe: sânge vărsat, sugrumare, lovituri, în fine, procedee stângace; dar mai ales când omorul e fără interes aparent şi comis în clasele de jos. Crima e totdeauna denunţată de către ceea ce o precede, sentimente vizibile de ură şi de lăcomie pe care le cunosc oamenii din apropiere. Dar, în împrejurările în care se găseau croitorul cel mărunţel, Rémonencq şi doamna Cibot, nimeni n-avea interes să caute cauza morţii, afară de medic. Portarul acesta bolnăvicios, arămiu, iubit de nevastă-sa n-avea avere, nici duşmani. Motivele şi pasiunea telalului se ascundeau în umbră, ca şi averea femeii Cibot. Medicul o cunoştea bine pe portăreasă şi-i cunoştea sentimentele; o credea în stare să-l chinuiască pe Pons, dar ştia că n-are nici interesul şi nici puterea să săvârşească o crimă; de altfel, ea lua câte o linguriţă din ceaiul pe care i-l dădea lui bărbatu-său, de câte ori venea doctorul. Poulain, singurul de la care putea veni lămurirea, crezu că e vorba de vreun capriciu al bolii, de vreuna dintre excepţiile uimitoare care fac din medicină o meserie atât de periculoasă. Şi, în adevăr, croitorul cel mărunt se afla, din nenorocire, în urma felului lui de viaţă închircită, într-o stare generală atât de proastă, încât adaosul imperceptibil de oxid de cupru avea să-l ducă la moarte Cumetrele, vecinii se purtau şi ei în aşa fel, justificând moartea aceasta subită, încât nici o umbră nu cădea asupra lui Rémonencq.

— Ah! exclamă unul, de multă vreme spuneam eu că nu-i merge bine lui domnu Cibot.

— Prea mult lucra omu' ăsta! răspundea altul, şi-a mistuit sângele.

— N-a vrut să m-asculte, exclama un vecin, eu îl sfătuiam să se plimbe duminica şi să nu lucreze lunea, fiindcă nu sunt prea mult două zile pe săptămână pentru distracţie.

În sfârşit, gura mahalalei, denunţătoare de obicei, şi pe care justiţia o ascultă prin urechile comisarului de poliţie, rege al clasei de jos, explica perfect moartea croitoraşului. Totuşi, aerul gânditor şi ochii îngrijoraţi ai domnului Poulain nu-i veneau deloc la socoteală lui Rémonencq; de aceea, când îl văzu pe doctor venind, se oferi cu mare amabilitate faţă de Schmucke să-l cheme pe domnul Trognon pe care-l cunoştea Fraisier.

— Am să mă întorc în momentul când se va face testamentul, îi spuse Fraisier la ureche portăresei, şi cu toată durerea dumitale trebuie să fii cu ochii în patru.

Proceduristul, care dispăru uşor ca o umbră, îl întâlni pe prietenul său, medicul.

— Ei, Poulain, strigă el, totul merge strună. Suntem salvaţi… Am să-ţi spun astă-seară cum! Gândeşte-te ce post îţi convine, că ai să-l capeţi! Iar eu, mă şi văd judecător de pace! Tabareau n-o să mai refuze să-mi dea pe fie-sa… Cât despre tine, mă însărcinez eu să te însor cu domnişoara Vitei, nepoata judecătorului nostru de pace.

Fraisier îl lăsă pe Poulain năucit de cuvintele astea nebuneşti şi se năpusti pe bulevard ca o zvârlugă; făcu semn omnibuzului şi, în zece minute, fu lăsat de acest poştalion modern163 în dreptul străzii Choiseul. Erau cam ceasurile patru. Fraisier era sigur că o găseşte pe prezidentă singură, căci magistraţii nu pleacă de la Palatul de Justiţie înainte de ora cinci.

Doamna de Marville îl primi pe Fraisier cu o atenţie care dovedea că domnul Leboeuf vorbise în mod favorabil despre fostul procedurist din Mantes. Amélie fu aproape drăgălaşă cu Fraisier, aşa cum trebuie să fi fost ducesa de Montpensier cu Jacques Clément164 căci proceduristul acesta era cuţitul ei. Dar când Fraisier arătă scrisoarea colectivă prin care Magus şi Rémonencq se angajau să

cumpere în bloc colecţia lui Pons pentru suma de nouă sute de mii de franci peşin, prezidenta aruncă asupra omului de afaceri o privire din care ţâşnea suma. A fost ca un val de lăcomie care ajunse până la procedurist.

— Domnul prezident, îi spuse ea, mi-a dat sarcina să te invit mâine la cină; vom fi în familie, comesenii dumitale vor fi maestrul Godeschal, succesorul maestrului Desroches, proceduristul meu; apoi Berthier, notarul nostru, ginerele meu şi fiica mea… După cină, vom avea, dumneata împreună cu mine, cu notarul şi cu proceduristuL. Mica consfătuire pe care ai cerut-o, când îţi voi da şi împuternicirea noastră. Cei doi domni vor asculta, aşa cum ceri, de sugestiile dumitale şi vor avea grijă ca totul să se petreacă bine. Vei avea procura din partea domnului de Marville de îndată ce-ţi va fi necesară.

— Îmi va trebui în ziua decesului…

— O s-o avem gata pregătită…

— Doamnă prezidentă, dacă cer o procură, dacă ţiu ca proceduristul dumneavoastră să nu apară, e mult mai puţin în interesul meu decât în al dumneavoastră… Eu când mă dăruiesc, apoi mă dăruiesc cu totul! De aceea, doamnă, cer şi eu în schimb aceeaşi încredere, aceeaşi statornicie din partea protectorilor mei, nu îndrăznesc să spun, vorbind de dumneavoastră, din partea clienţilor mei. Aţi putea crede că, purtându-mă astfel, vreau să mă agăţ de această afacere; nu, nu, doamnă: dacă s-ar comite câteva lucruri condamnabile… fiindcă, în materie de succesiune eşti antrenat… mai ales că nouă sute de mii de franci cântăresc greu… ei bine, atunci, nu puteţi să vă spălaţi pe mâini zicând că e de vină maestrul Godeschal, un om care-i cinstea personificată; dar puteţi arunca totul în spinarea unui prăpădit de om de afaceri ca mine…

Prezidenta îl privi pe Fraisier cu admiraţie.

— Eşti sortit să ajungi sau foarte sus sau foarte jos, îi spuse ea. În locul dumitale, în loc să râvnesc la pensia de

judecător de pace, aş ţine să fiu procuror regal… la Mantes! şi să-mi fac o carieră frumoasă…

— Lăsaţi pe mine, doamnă! Judecătoria de pace e o mârţoagă pentru domnul Vitei, dar pentru mine ar fi un cal de bătălie.

Astfel, prezidenta ajunse să-i facă lui Fraisier şi o ultimă destăinuire.

— Dumneata pari să ne serveşti cu atâta devotament interesele, zise ea, încât am să te iniţiez în dificultăţile şi perspectivele situaţiei noastre. Pe vremea când se proiecta căsătoria fiicei sale cu un intrigant care s-a făcut apoi bancher, prezidentul dorea foarte mult să mărească moşia Marville cu mai multe păşuni care erau atunci de vânzare. După cum ştii, am dat de zestre această proprietate splendidă, ca s-o măritǎm pe fiica mea; dar doresc foarte mult, fiica mea fiind copil unic, să cumpăr fineţurile rămase. Câmpurile astea au fost vândute în parte, sunt proprietatea unui englez care se întoarce în Anglia, după ce a locuit aci douăzeci de ani; şi-a construit o vilă încântătoare într-o poziţie splendidă, între parcul de la Marville şi pajiştile care depindeau altădată de moşie, şi a cumpărat, ca să-şi facă un parc, lăstărişuri, pădurici, grădini, la preţuri nebuneşti. Locuinţa aceasta, împreună cu acareturile ei, formează ca o aşezare manufacturieră în peisaj şi se învecinează cu zidurile parcului fiicei mele. S-ar putea cumpăra păşunile şi clădirile cu şapte sute de mii de franci, fiindcă produsul net al fâneţelor e de douăzeci de mii de franci… Dar dacă domnul Wadmann află că noi suntem cumpărătorii, o să ceară două sau trei sute de mii de franci mai mult, fiindcă îi pierde, dacă, aşa cum se obişnuieşte în materie rurală, nu se pune la socoteală locuinţa…

— Dar, doamnă, puteţi, după părerea mea, să vă bizuiţi aşa de bine pe moştenire, încât mă ofer să joc rolul de cumpărător în folosul dumneavoastră şi mă însărcinez să vă obţin pământul la preţul cel mai ieftin, printr-un act nelegalizat, aşa cum se procedează cu negustorii de

terenuri… Mă voi prezenta în această calitate englezului. Cunosc soiul ăsta de afaceri, erau specialitatea mea la Mantes. Vatinelle îşi dublase valoarea biroului lui de notariat, fiindcă lucram în numele lui…

— De-aici legătura dumitale cu mititica doamnă Vatinelle. Notarul ăsta trebuie să fie acum foarte bogat?

— Doamnei Vatinelle, însă, îi place să cheltuiască mult… Aşa că fiţi pe pace, doamnă, am să vi-l servesc pe englez fript cum trebuie…

— Dacă obţii acest rezultat, vei avea drepturi eterne la recunoştinţa mea… Bun rămas, dragă domnule Fraisier. Pe mâine…

Fraisier ieşi salutând-o pe prezidentă cu mai puţină slugărnicie decât ultima dată.

„Mâine cinez la prezidentul de Marville! îşi spunea Fraisier. Ce mai, îi am în mână pe oamenii ăştia. Numai că, pentru a fi stăpân absolut pe afacere, ar trebui să fiu avocatul germanului aceluia, prin Tabareau, portărelul judecătoriei de pace! Tabareau ăsta, care-mi refuză pe fiică-sa, singurul lui copil, o să mi-o dea dacă sunt judecător de pace. Domnişoara Tabareau, lungana aia roşcată şi ofticoasă, e proprietară, prin mamă-sa, a unei case din Piaţa Royale; vasăzică, sunt eligibil165. La moartea lui taică-său, tot o să-i mai vie şase mii de franci venit. Nu-i frumoasă; da' ce să-i faci! ca să treci de la zero la optsprezece mii de franci venit, nu te mai uiţi ce scândură te-a scos la mal!..”

Şi, înapoindu-se pe bulevarde în strada Normandie, se lăsă purtat de acest vis de aur, se lăsă legănat de gândul fericirii de a nu mai duce niciodată lipsă de nimic; se gândea s-o mărite pe domnişoara Vitei, fiica judecătorului de pace, cu prietenul său Poulain. Se vedea, în înţelegere cu doctorul, unul dintre regii cartierului, dominând în alegerile municipale, militare166 şi politice. Bulevardele par scurte când le străbaţi plimbându-ţi astfel ambiţia călare pe fantezie.

Când Schmucke se întoarse lângă prietenul său Pons, îi spuse că Cibot e pe moarte şi că Rémonencq s-a dus să-l cheme pe domnul Trognon, notarul; Pons fu izbit de acest nume, de care madam Cibot îi pomenea atât de des în pălăvrăgelile ei fără sfârşit, recomandându-l pe notar ca fiind cinstea însăşi. Şi atunci bolnavul, a cărui neîncredere devenise totală după întâmplarea de dimineaţă, avu o idee luminoasă care completă planul format de el pentru a o păcăli pe madam Cibot şi a-i arăta încrezătorului Schmucke cine era cu adevărat această femeie.

— Schmucke, spuse el luându-l de mână pe bietul german, năucit de atâtea noutăţi şi evenimente, probabil că e zăpăceală mare în casă; dacă portarul e pe moarte, se cheamă că suntem oarecum liberi câtăva vreme, adică fără spioni, fiindcă suntem spionaţi, de asta poţi fi sigur! Ieşi din casă, ia o cabrioletă, du-te la teatru, spune-i domnişoarei Héloďse, prima noastră balerină, că vreau s-o văd înainte de a muri şi să vină la zece jumătate, după ce iese de la serviciu. De acolo, să te duci la prietenii tăi, Schwab şi Brunner, şi să-i rogi să fie la mine mâine, la nouă dimineaţa, ca şi cum ar trece pe-aici şi-ar intra să mă vadă şi să întrebe ce mai fac.

Iată care era planul făurit de bătrânul artist, care se simţea pe moarte. Voia să-l lase pe Schmucke bogat făcându-l moştenitorul său unic; şi, pentru a-l feri de orice proces posibil, avea de gând să-şi dicteze testamentul unui notar, faţă de martori, ca să nu se presupună că nu mai are mintea întreagă şi ca familia Camusot să nu mai aibă nici un pretext de a ataca ultimele sale hotărâri. Numele de Trognon îl făcu să bănuiască vreo maşinaţie, se gândi la vreun viciu de formă plănuit dinainte, la vreo trădare premeditată de madam Cibot şi se hotărî să se servească de acest Trognon punându-l să-i dicteze un testament olograf pe care să-l sigileze şi să-l strângă în sertarul scrinului. Avea de gând, ascunzându-l pe Schmucke într-una dintre cămările alcovului, să i-o arate pe portăreasă furând

testamentul, desfăcându-l, citindu-l şi sigilându-l la loc. Apoi, a doua zi, la ora nouă, voia să anuleze acest testament olograf printr-un testament făcut în faţa unui alt notar, după toate regulile şi imposibil de revocat. Când madam Cibot îl făcuse nebun şi-i spusese că are năluciri, recunoscuse ura, lăcomia şi atitudinea răzbunătoare a prezidentei; căci, fiind în pat de două luni, bietul om, în timpul insomniilor, în timpul ceasurilor lungi de singurătate, îşi cernuse prin minte toate întâmplările vieţii.

Sculptorii din antichitate şi cei moderni au aşezat deseori de fiecare parte a mormântului genii purtând torţe aprinse. Aceste făclii le luminează muribunzilor tabloul păcatelor şi greşelilor făptuite, luminându-le şi potecile morţii. Sculptura reprezintă astfel idei mari, formulează un fapt uman. Agonia îşi are înţelepciunea ei. Deseori, se văd chiar fete tinere, de vârsta cea mai fragedă, dând dovadă de o înţelepciune de bătrân trecut de o sută de ani, devenind profete, privindu-şi familia cu luciditate, nelăsându-se înşelate de nici o comedie. Asta este poezia morţii. Dar, lucru ciudat şi demn de subliniat! Oamenii mor în două feluri diferite. Poezia profeţiei, darul de a vedea limpede, fie înainte, fie în urmă, nu e hărăzit decât muribunzilor care sunt atinşi numai în carnea lor, care pier prin distrugerea organelor vieţii carnale. Aşa, de pildă, fiinţele atinse de cangrenă, ca Ludovic al XIV-lea167, tuberculoşii, bolnavii care pier din cauza febrei, ca Pons, sau din cauza stomacului, ca doamna de Mortsauf168, sau ca acei soldaţi care mor în plină vigoare din cauza rănilor căpătate, toţi aceştia se bucură de o asemenea luciditate minunată şi au o moarte surprinzătoare, admirabilă; pe câtă vreme oamenii care mor de boli, ca să zicem aşa intelectuale, a căror racilă se află în creier sau în aparatul nervos, care serveşte de intermediar corpului pentru a-i furniza combustibilul gândirii, aceia mor în întregime. La ei, spiritul şi trupul se prăbuşesc laolaltă. Cei dintâi, suflete fără corp, sunt un fel de spectre biblice; ceilalţi sunt cadavre. Pons, om

neprihănit, Catone169 mâncăcios, omul acesta drept, aproape fără de păcate, pătrunse târziu în pungile cu fiere care formau inima prezidentei. Înţelese ce-i lumea tocmai în momentul când avea s-o părăsească. Aşa încât, de câteva ceasuri, se resemnase făcând oarecum haz, ca un artist vesel, care-şi face, din orice, prilej de şarjă, de ironie. Ultimele legături care-l ţineau strâns de viaţă, lanţurile admiraţiei, nodurile solide care-l legau pe cunoscător de capodoperele artei, fuseseră sfărâmate de dimineaţă. Văzându-se furat de doamna Cibot, Pons îşi luase rămas bun creştineşte de la fastul şi zădărnicia artei, de la colecţia lui, de la prietenia lui cu creatorii atâtor lucruri frumoase, şi nu voia să se gândească decât la moarte, în felul strămoşilor noştri, care o socoteau printre sărbătorile creştinului. În dragostea lui pentru Schmucke, Pons încerca să-l ocrotească din fundul sicriului. Gândul acesta părintesc fusese motivul pentru care o alesese pe prima-balerină ca să-i dea o mână de ajutor împotriva perfidiilor ce-l înconjurau şi care n-aveau să-l ierte, de bună seamă, pe moştenitorul său unic.

Héloďse Brisetout era o fire din cele care rămân sincere chiar când se află într-o situaţie falsă; era în stare de toate şotiile posibile la adresa adoratorilor care o plăteau, ca o fată din şcoala lui Jenny Cadine şi a Josčphei170, dar era bună colegă, şi nu se temea de nici o putere omenească, fiindcă văzuse ea cât valorează toate şi fiindcă era deprinsă să se hărţuiască cu sergenţii de stradă la grădina Mabille, unde se dădeau baluri prea puţin câmpeneşti, şi la carnavaluri.

— Dacă a obţinut locul meu pentru Garangeot, protejatul ei, o să se creadă cu atât mai obligată să-mi facă un serviciu, îşi spuse Pons.

Schmucke putu să iasă din casă fără să-l bage nimeni de seamă datorită zăpăcelii din odaia portarului şi se înapoie în cea mai mare grabă, ca să nu-l lase prea mult singur pe Pons.

Domnul Trognon sosi pentru testament în acelaşi timp cu Schmucke. Deşi Cibot era pe moarte, nevastă-sa îl însoţi pe notar, îl introduse în camera de culcare şi plecă fără să-i spună nimeni, lăsându-i împreună pe Schmucke, pe domnul Trognon şi pe Pons; dar se înarmă cu o oglinjoară de mână curios lucrată şi se aşează la uşă, pe care o lăsă întredeschisă. Putea astfel nu numai să audă, dar să şi vadă tot ce avea să se spună şi să se petreacă în acel moment, suprem pentru ea.

— Domnule, zise Pons, mă aflu din nefericire în deplinătatea facultăţilor mele, căci simt că voi muri şi, din voinţa Domnului, desigur, nu sunt cruţat de niciuna dintre suferinţele morţii!.. Dânsul e domnul Schmucke…

Notarul îl salută pe Schmucke.

— E singurul prieten pe care-l am pe lume, zise Pons, şi vreau ca el să fie moştenitorul meu unic; spune-mi dumneata ce fel de testament trebuie să fac pentru ca prietenul meu, care e german şi nu cunoaşte de iei legile noastre, să poată intra în posesia moştenirii fără nici o contestaţie.

— Contestaţii se pot face întotdeauna, domnule, zise notarul, acesta este inconvenientul justiţiei omeneşti. Dar, în materie de testamente, sunt unele inatacabile…

— Care? întrebă Pons.

— Un testament făcut cu un notar, în faţa unor martori care să certifice că testatorul se bucură de toate facultăţile sale, şi, dacă testatorul n-are nici soţie, nici copii, nici tată, nici frate…

— N-am nimic din toate astea, toată dragostea mea se revarsă asupra scumpului meu prieten Schmucke, aici de faţă…

Schmucke plângea.

— Dacă n-aveţi, vasăzică, decât colaterali depărtaţi, în care caz legea vă lasă liber să dispuneţi de averea mobilă şi imobilă, dacă nu le lăsaţi punând condiţii reprobate de morală, fiindcă aţi văzut, desigur, testamente atacate din

cauza ciudăţeniilor testatorilor, atunci un testament făcut în faţa notarului este inatacabil. Într-adevăr, identitatea persoanei nu poate fi negată, notarul a constatat starea raţiunii sale, iar semnătura nu poate da loc la nici o discuţie… Cu toate acestea, un testament olograf, în termeni limpezi şi legali, e tot atât de puţin discutabil.

— M-am hotărât, din motive personale, să scriu la dictarea dumitale un testament olograf şi să-l încredinţez prietenului meu aci de faţă… E posibil?

— Cum să nu! zise notarul… Vreţi să scrieţi? am să vă dictez…

— Schmucke, adă-mi cutiuţa mea Boulle cu cele pentru scris. Domnule, să-mi dictezi foarte încet, adăugă el, s-ar putea să ne asculte cineva.

— Mai întâi de toate spuneţi-mi care sunt intenţiile dumneavoastră? întrebă notarul.

După zece minute, madam Cibot, pe care Pons o zărea într-o oglindă, văzu cum se sigilează testamentul, după ce notarul îl examinase în timp ce Schmucke aprindea o lumânare; apoi Pons i-l dădu lui Schmucke spunându-i să-l pună bine într-o despărţitură ascunsă a scrinului.

Testatorul ceru cheia scrinului, o legă în colţul batistei şi puse batista sub pernă. Notarul, numit de politeţe executor testamentar şi căruia Pons îi lăsa un tablou de preţ, un obiect din cele pe care legea permite să le dai unui notar, ieşi şi o găsi pe madam Cibot în salon.

— Ei, domnule, s-a gândit domnu Pons la mine?

— Cred că nu te aştepţi, draga mea, ca un notar să trădeze secretele care îi sunt încredinţate, răspunse domnul Trognon. Tot ce pot să-ţi spun e că multe lăcomii vor fi zădărnicite şi multe speranţe înşelate. Domnul Pons a făcut un testament frumos, plin de chibzuinţă, un testament patriotic pe care-l aprob întru totul.

E greu de închipuit la ce grad de curiozitate ajunse madam Cibot, stârnită de asemenea cuvinte. Ea coborî cu gândul să vegheze noaptea lângă Cibot, dar să-i ceară

domnişoarei Rémonencq s-o înlocuiască între orele două şi trei, ca să se ducă să citească testamentul.

Vizita domniţoarei Héloďse Brisetout, la zece şi jumătate seara, i se păru coanei Cibot destul de naturală; dar se temu atât de mult că balerina o să vorbească despre mia de franci dată de Gaudissart, încât o însoţi pe dansatoare făcându-i temenele şi linguşind-o ca pe o regină.

— Ah! dragă, eşti mult mai bine în domeniul dumitale decât la teatru, spuse Héloďse urcând scara. Te sfătuiesc să-ţi păstrezi rolul!

Adusă cu trăsura de Bixiou, prietenul ei de inimă, Héloďse era splendid îmbrăcată, căci se ducea la o petrecere a Mariettei, una dintre cele mai ilustre balerine de la Operă. Domnul Chapoulot, fost ceaprazar în strada Saint-Denis, locatarul de la primul etaj, care se întorcea de la teatrul Ambigu-Comique împreună cu fiică-sa, fu uluit, ca şi soţia lui, întâlnind pe scara lor o asemenea toaletă şi o făptură atât de drăguţă.

— Cine e, madam Cibot? întrebă doamna Chapoulot.

— E una d-alea!.. o dansează pe care, cu doi franci, o poţi vedea aproape goală, în fiecare seară… răspunse portăreasa la urechea fostei ceaprazăriţe.

— Victorine, îi spuse doamna Chapoulot fiicei sale, fetiţo, las-o pe doamna să treacă!

Ţipătul acesta de mamă înspăimântată fu înţeles de Héloďse, care se întoarse:

— Fata dumitale e vasăzică mai rea decât iasca, doamnă, de ţi-e frică să nu ia foc dacă mă atinge?..

Pe domnul Chapoulot, Héloďse îl privi amabil ţi zâmbind.

— E foarte drăguţă, ce să zic, când iese în oraş! zise Chapoulot rămânând în capul scării.

Doamna Chapoulot îl ciupi pe bărbatu-său de-l făcu aproape să ţipe şi-l împinse în apartament.

— Etajul ăsta al doilea, zise Héloďse, îţi dă aere de al patrulea.

— Domnişoara e obişnuită să urce, totuşi, zise madam Cibot deschizând uşa apartamentului.

— Ei, dragul meu, zise Hélodse intrând în camera unde îl văzu pe bietul muzician întins în pat, palid şi cu faţa topită, nu prea merge vasăzică? Toată lumea întreabă de dumneata la teatru; da' ştii cum se-ntâmplă, cu toate că au inimă bună, toţi au treburile lor şi nu găsesc o oră liberă să se ducă la prieteni. Gaudissart spune în fiecare zi c-o să vină aci şi în fiecare dimineaţă e prins cu treburile administraţiei. Cu toate astea, toţi te iubim…

— Doamnă Cibot, zise bolnavul, fă-mi plăcerea şi lasă-ne singuri cu domnişoara, avem de vorbit despre teatru şi despre locul meu de dirijor… O s-o conducă Schmucke pe doamna…

La un semn al lui Pons, Schmucke o scoase afară pe madam Cibot şi trase zăvoarele.

— Iote! ticălosul de neamţ! ce al dracului s-a făcut şi el!.. îşi spuse madam Cibot auzind zgomotul semnificativ; îl învaţă domnu Pons scârboşeniile astea… Da' o să mi-o plătiţi voi mie, şefilor… îşi spuse madam Cibot coborând. Ei, şi! dacă saltimbanca aia de dansează îi vorbeşte de mia de franci, am să le spun că-i o păcăleală de teatru.

Şi se aşează la căpătâiul lui Cibot, care se văita că-l arde de parc-ar fi înghiţit jeratic, fiindcă Rémonencq îi dăduse să bea în lipsa nevesti-sii.

— Copilă dragă, îi spuse Pons dansatoarei în timp ce Schmucke o scotea afară pe madam Cibot, numai în dumneata mă încred, ca să-mi alegi un notar, om cinstit, care să vină mâine dimineaţă la nouă şi jumătate fix să-mi înregistreze testamentul. Vreau să las toată averea mea prietenului meu Schmucke. Dacă bietul german va fi prigonit, mă bizui pe notar să-l sfătuiască şi să-l apere. Iată de ce doresc un notar foarte respectat, foarte bogat, deasupra consideraţiilor care-i fac pe jurişti să cedeze; fiindcă bietul meu moştenitor trebuie să găsească un sprijin

în el. N-am încredere în Berthier, succesorul lui Cardot; şi dumneata care cunoşti atâta lume…

— Ei, am găsit ce-ţi trebuie! răspunse dansatoarea: notarul Florinei, al contesei de Bruel, Léopold Hannequin, un om virtuos, care nu ştie nici măcar ce-i o damă! E ca un al doilea tată, un om cumsecade care nu te Iasă să faci prostii cu banii pe care-i câştigi; eu îi spun tatăl balerinelor, fiindcă a sădit principii de economie în toate prietenele mele. Mai întâi, dragă, are şaizeci de mii de franci venit, afară de biroul lui de notariat. Apoi e notar, aşa cum erau notarii altădată! E notar când merge, când doarme; cred că n-a făcut decât notărei şi notăriţe… În fine, e un om greoi şi pedant; dar e un om care când îşi îndeplineşte funcţia nu se pleacă în faţa nici unei mărimi… N-a avut niciodată ţiitoare, e un tată de familie fosilă! şi-l adoră nevastă-sa, care nu-l înşală, deşi-i nevastă de notar… Ce mai! nu există ceva mai bun la Paris, în materie de notar. E de pe vremea bunicii; nu e nostim şi amuzant cum era Cardot cu Malaga, dar n-o să spele niciodată putina cu banii, cum a făcut ăla, zi-i pe nume, care trăia cu Antonia! Ţi-l trimit mâine dimineaţă, la opt… Poţi să dormi liniştit. La drept vorbind, sper c-ai să te faci sănătos, şi c-ai să ne mai scrii încă muzică frumoasă; dar, la urma urmei, vezi tu, viaţa e tare tristă, antreprenorii se tocmesc, regii chiulesc, miniştrii jumulesc, bogaţii drămuiesc… Artiştii nu mai au asta! zise ea bătându-se pe inimă, pe vremurile noastre e mai bine să mori… Bun rămas, dragă!

— Îţi cer, înainte de toate, Hélodse, cea mai mare discreţie.

— Nu e o chestie de teatru, zise ea, aşa că, pentru o artistă, e lucru sfânt.

— Cine-i protectorul tău, fetiţo?

— Primarul din arondismentul tău, domnul Beaudover, un om tot aşa de prost ca şi răposatul Crevel; fiindcă ştii că Crevel, unul dintre foştii comanditari ai lui Gaudissart, a murit acum câteva zile şi nu mi-a lăsat nimic, nici măcar un

borcan de pomadă. Asta m-a făcut să-ţi spun că secolul nostru e dezgustător.

— Şi din ce cauză a murit?

— Din cauza nevesti-sii! 171… Dacă rămânea cu mine, mai trăia şi azi! Bun rămas, prietene dragă! Îţi vorbesc de moarte, fiindcă parcă te văd peste două săptămâni plimbându-te pe bulevard şi adulmecând după obiecte de artă frumuşele, fiindcă nu eşti bolnav, ai ochii mai scânteietori decât ţi i-am văzut vreodată…

Şi dansatoarea plecă, sigură fiind că protejatul ei Garangeot s-a asigurat definitiv de bagheta de dirijor. Garangeot era văr primar cu ea… Toate uşile erau întredeschise, şi toate familiile, în păr, se uitară s-o vadă trecând pe prima-balerină. A fost un eveniment în casă.

Fraisier, asemenea câinilor mopşi care nu dau drumul bucăţii de came în care şi-au înfipt dinţii, stătea în cămăruţa portarului, lângă madam Cibot, în momentul când dansatoarea trecu prin gang şi ceru să i se deschidă uşa. El ştia că testamentul fusese făcut şi venise să afle cam ce gândea portăreasa; căci maestrul Trognon, notarul, refuzase să le spună o vorbă despre testament, atât lui Fraisier, cât şi doamnei Cibot. Bine-nţeles, avocatul se uită la dansatoare şi-şi puse în gând să tragă folos de pe urma acestei vizite în extremis.

— Dragă doamnă Cibot, spuse Fraisier, iată momentul critic pentru dumneata.

— Ah, da! zise ea, bietu' meu Cibot… Când mă gândesc că n-o să se bucure de ce mi-o pica mie…

— Trebuie să afli dacă domnul Pons ţi-a lăsat ceva moştenire; în fine, dacă figurezi pe testament sau ai fost uitată, continuă Fraisier. Eu îi reprezint pe moştenitorii naturali şi, în orice caz, numai de la ei poţi căpăta ceva… Testamentul e olograf şi, prin urmare, foarte vulnerabil… Ştii unde l-a pus omul nostru?

— Într-o ascunzătoare a scrinului, de la care a luat cheia, răspunse ea, a legat-o în colţu' batistei şi şi-a pus batista

sub pernă… Am văzut tot.
— Testamentul e sigilat?
— Vai! da.
— E o crimă să sustragi un testament şi să-l distrugi, dar să te uiţi la el nu e decât un delict, în orice caz, ce importanţă au greşelile mărunte care se fac fără martori! Doarme greu, omul nostru?..
— Da, da' când vruserăţi să vedeţi şi să preţuiţi totul, ar fi trebuit să doarmă ca o buturugă, şi s-a trezit… Oi vedea eu, totuşi! De dimineaţă, pe la patru, mă duc să-l înlocuiesc pe domnu Schmucke şi, dacă vrei să vii, ai să te poţi uita zece minute la testament…
— Bine! am să mă scol pe la patru, şi-am să viu să bat încetişor…
— Domnişoara Rémonencq, care o să mă înlocuiască lângă Cibot, o să ştie şi o să deschidă; dar să baţi la geam ca să nu trezeşti pe nimeni.
— Ne-am înţeles, zise Fraisier, să ai şi ceva de luminat, nu? o lumânare mi-ajunge…
La miezul nopţii, din fotoliul în care stătea zdrobit de durere, bietul german se uita la Pons, a cărui faţă crispată, ca de muribund, se topea parcă, după atâtea oboseli, de credeai c-o să-şi dea sufletul.
— Cred că nu am puteri să rezist decât până mâine seară, zise Pons cu resemnare. Agonia mea va începe, desigur, bietul meu Schmucke, mâine noapte. De îndată ce notarul şi cei doi prieteni ai tăi vor pleca, să te duci să-l chemi pe bunul abate Duplanty, vicarul bisericii Saint-François. Prea-venerabilul nu ştie că sunt bolnav, şi vreau să mă împărtăşesc mâine la prânz…
Urmă o lungă pauză.
— Dumnezeu n-a vrut să am o viaţă aşa cum visam eu, reluă Pons. Mult mi-aş fi dorit o nevastă, copii, o familie!.. Toată ambiţia mea era să fiu iubit de câteva fiinţe şi să trăiesc într-un colţişor uitat! Dar viaţa e amară pentru toată lumea, fiindcă am văzut oameni care au tot ce am dorit eu

atâta în zadar şi care nu sunt fericiţi. Către sfârşitul vieţii, bunul Dumnezeu mi-a adus o mângâiere nesperată dându-mi un prieten ca tine!.. Şi n-am să-mi fac nici o vină că nu mi-am dat seama sau că nu te-am preţuit, dragă Schmucke; ţi-am dat inima mea şi te-am iubit din toate puterile… Nu plânge, Schmucke, că altfel tac! şi pentru mine, e-aşa de plăcut să vorbesc de noi amândoi… Dacă te-aş fi ascultat, aş fi trăit. Aş fi lăsat lumea şi deprinderile mele, şi n-aş fi căpătat din pricina lor răni mortale. Dar, în sfârşit, nu vreau să mă gândesc decât la tine…

— Rău vagi!..

— Nu mă contrazice, ascultă-mă, dragă prietene… Tu ai naivitatea, nevinovăţia unui copil de şase ani care nu s-a mişcat de lângă mamă-sa; ăsta-i un lucru foarte demn de stimă şi cred că Dumnezeu trebuie să aibă el însuşi grijă de fiinţele de seama ta. Însă oamenii sunt atât de răi că trebuie să te înarmez împotriva lor. Îţi vei pierde prin urmare nobila ta încredere, sfânta ta credulitate, harul sufletelor curate pe care nu-l au decât oamenii de geniu şi inimile ca a ta… Ai să vezi în curând cum doamna Cibot, care ne-a pândit prin crăpătura uşii întredeschise, vine să ia testamentul acesta fals… Presupun că ticăloasa va face expediţia de dimineaţă, când te va crede adormit. Ascultă-mă atent şi urmează întru totul instrucţiunile mele… M-auzi? întrebă bolnavul.

Schmucke, copleşit de durere, cuprins de palpitaţii groaznice, lăsase capul să-i cadă pe speteaza fotoliului şi părea liniştit.

— Ta, de aut! tar ga te la touă zude te baji… Bargă m-aj guvunda în mormând gu tine! zise germanul, pe care durerea îl nimicea.

Se apropie de Pons, îi luă o mână într-ale sale şi, stând astfel, făcu încet o rugăciune fierbinte.

— Ce mormăi acolo, pe nemţeşte?..

— Am rucad be Tomnul ză ne gheme be amântoi la el!.. răspunse Schmucke cu simplitate, după ce-şi termină

rugăciunea.

Pons se plecă cu greu, căci avea dureri de nesuferit la ficat. Putu să se aplece până la Schmucke şi-l sărută pe frunte, revărsându-şi sufletul ca o binecuvântare asupra acestei făpturi care putea fi comparată cu mielul de la picioarele Domnului.

— Aşa, ascultă-mă, dragă Schmucke, trebuie să te supui muribunzilor…

— Azguld!

— Camera ta comunică cu a mea prin uşiţa de la firida ta, care dă într-una dintre cămăruţele alcovului meu.

— Ta, tar e blină gu daplouri.

— Să liberezi numaidecât uşa, fără să faci prea mult zgomot.

— Ta…

— Liberează trecerea de ambele părţi, şi la tine şi la mine; apoi lasă întredeschisă uşa dinspre tine. Când o să vie femeia Cibot să te înlocuiască la patul meu (e în stare să sosească în dimineaţa asta cu un ceas mai devreme), ai să te duci ca de obicei la culcare părând foarte obosit. Caută să arăţi ca şi când ai dormi de-a-n-picioarelea… Cum se aşază în fotoliu, treci prin uşa de la tine şi rămâi la pândă, acolo, dând puţin la o parte perdeluţa de muselină de la uşa asta cu geamuri, şi bagă bine de seamă la ce se va petrece… Ai înţeles?

— De-am întzelez: grezi că digăloaza fa arte desdamendul…

— Nu ştiu ce va face, dar sunt sigur că, după astA. Tu n-ai să mai crezi că e un înger. Acuma, fă-mi muzică, fă-mi o bucurie cântând ceva improvizat de tine… Ai să ai ceva de făcut, asta o să-ţi alunge gândurile negre, şi-ai să-mi umpli noaptea asta tristă cu poemele tale…

Schmucke se aşează la pian. Pe acest teren, după câteva clipe, inspiraţia muzicală, biciuită de durere şi de iritarea pe care i-o pricinuise aceasta, îl răpi pe german, ca de obicei, în alte lumi. Găsi teme sublime pe care brodă

capricii executate când cu durerea şi cu perfecţia rafaelică a lui Chopin, când cu avântul şi cu măreţia dantescă a lui Liszt, cele două structuri muzicale care se apropie mai mult de cea a lui Paganini. Ridicată la acest grad de perfecţie, execuţia pare că-l pune pe executant la înălţimea poetului; el este faţă de compozitor, ceea ce e actorul faţă de autor, un traducător minunat al unor lucruri minunate. Dar, în noaptea aceasta, când Schmucke îi cântă dinainte lui Pons concertele paradisului, acea muzică suavă care face să cadă instrumentele din mâinile sfintei Cecilia172, el a fost Beethoven şi Paganini totodată, creatorul şi interpretul! Inepuizabil ca privighetoarea, sublim ca cerul sub care cântă ea, mereu altul, stufos ca pădurea pe care o umple cu trilurile ei, Schmucke se întrecu pe sine şi-l cufundă pe bătrânul muzician care-l asculta în extazul pictat de Rafael în tabloul de Bolonia. Poezia aceasta fu întreruptă de o sonerie urâcioasă. Servitoarea locatarilor de la etajul întâi veni să-l roage pe Schmucke, din partea stăpânilor ei, să termine cu „gălăgia”. Doamna, domnul şi domnişoara Chapoulot se treziseră, nu mai puteau adormi şi trimiteau vorbă că ziua e destul de mare pentru a face repetiţii de muzică şi că, într-o casă din cartierul Marais, nu trebuie să se „zdrăngănească” la pian toată noaptea… Erau ceasurile trei din noapte. La trei şi jumătate, aşa cum prevăzuse Pons, de parcă ar fi auzit convorbirea dintre Fraisier şi madam Cibot, portăreasa îşi făcu apariţia. Bolnavul îi aruncă lui Schmucke o privire cu înţeles care însemna: „Aşa e că am ghicit bine?” şi luă poziţia unui om care doarme adânc.

Madam Cibot avea atâta încredere în candoarea lui Schmucke (asta e şi una dintre armele puternice ale copiilor şi cauza pentru care le reuşesc toate vicleniile), încât nu-l putu bănui de prefăcătorie când îl văzu venind la ea şi spunându-i cu un aer plângăreţ şi bucuros totodată:

— A afud o nobde deripilă! gu o ajidatzie tiapoligă! Am vozd oplicat ză vag muzigă ga ză-l galmez, ji logadarii te la

edaşul întâi au fenid ză-mi zbună ză îngedez!.. Ezde croznig, viintcă era forpa te fiaţa briedenului neu. Zând adâd de opozid gă am gândad doda nohdea, gă aguma gat te-a-n-pigioarele.

— Şi lui bietu' Cibot îi e tare rău; încă o zi ca a de ieri şi n-o să mai fie nimic de făcut. Ce să-i faci! Cum vrea Dumnezeu!

— Ejdi o inimă adâd de ginsdidă, ein zuvled adâd de vrumoz gă tagă more daiga Zipod, o ză drăim îmbreună!.. zise cu viclenie Schmucke.

Când se apucă oamenii simpli şi cinstiţi să se prefacă, sunt teribili, întocmai ca şi copiii, care-şi urzesc capcanele cu aceeaşi perfecţie ca şi sălbaticii.

— Ei, du-te şi te culcă, băieţaş! spuse portăreasa; ai ochii aşa de obosiţi, de s-au făcut cât pumnul. Să ştii! ce m-ar putea mângâia de pierderea lui Cibot, ar fi gândul că mi-oi sfârşi zilele cu un om bun ca dumneatale. Fii pe pace, îi trag eu o săpuneală lui madam Chapoulot... Când s-a mai pomenit ca o fostă marchitănească să aibă asemenea pretenţii?..

Schmucke se duse şi se aşează la postul de observaţie pe care şi-l pregătise. Madam Cibot lăsase uşa apartamentului întredeschisă şi Fraisier, când intră, o închise încetişor, după ce Schmucke se dusese la el în cameră. Avocatul avea la el o lumânare aprinsă şi un fir de sârmă foarte subţire, ca să poată deschide testamentul. Madam Cibot putu cu atât mai uşor să ia batista în care era legată cheia scrinului şi care se găsea sub perna lui Pons, cu cât bolnavul lăsase dinadins batista să iasă de sub pernă şi cu cât îi uşura portăresei manevra, stând întors spre perete într-o poziţie care permitea fără greutate luarea batistei. Madam Cibot se duse glonţ la scrin, îl deschise, căutând să nu facă prea mult zgomot, găsi resortul ascunzătorii şi alergă în salon cu testamentul în mână. Împrejurarea aceasta îl intrigă pe Pons în cel mai înalt grad. Cât despre Schmucke, tremura din cap până în picioare, ca şi când ar fi comis o crimă.

— Întoarce-te la postul dumitale, spuse Fraisier luând testamentul din mâinile coanei Cibot, fiindcă, dacă se trezeşte, trebuie să te găsească acolo.

După ce deschise plicul cu o dibăcie care dovedea că nu făcea prima oară aşa ceva, Fraisier căzu într-o uimire adâncă citind acest curios document:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU.

Astăzi, cincisprezece aprilie o mie opt sute patruzeci şi cinci, având judecata întreagă, aşa cum va dovedi acest testament redactat împreună cu domnul Trognon, notar, simţind că voi muri curând de boala care m-a lovit din primele zile ale lunii februarie, şi voind să fac un rost bunurilor pe care le posed, am ţinut să scriu ultimele mele dorinţe, care sunt următoarele:

Am fost totdeauna impresionat de inconvenientele care dăunează capodoperelor picturii şi care, deseori, duc la distrugerea lor. Am deplâns faptul că tablourile frumoase sunt condamnate să călătorească mereu, din ţară în ţară, fără să se statornicească într-un loc unde admiratorii acestor capodopere să se poată duce să le vadă. M-am gândit întotdeauna că lucrările cu adevărat nemuritoare ale maeştrilor vestiţi ar trebui să fie proprietăţi naţionale şi ar trebui să fie puse la îndemâna popoarelor, aşa după cum lumina, capodopera lui Dumnezeu, slujeşte tuturor copiilor săi.

Şi, cum eu mi-am petrecut viaţa adunând, alegând câteva tablouri, care sunt opere glorioase ale celor mai mari maeştri, cum aceste tablouri sunt intacte, fără retuşuri şi fără reparaţii, m-am gândit, nu fără durere, că aceste pânze, care au făcut fericirea vieţii mele, ar putea să fie vândute la mezat; să nimerească, unele în Anglia, altele în Rusia, să fie risipite aşa cum erau înainte de a le fi strâns eu; am hotărât, aşadar, să le apăr de aceste neajunsuri, împreună cu ramele lor splendide, lucrate toate de meşteri pricepuţi.

Aşadar, pentru aceste motive, donez şi las moştenire regelui, pentru a le aşeza în Muzeul Luvru, tablourile din colecţia mea, cu condiţia, dacă legatul este acceptat, să i se constituie prietenului meu Wilhelm Schmucke o rentă viageră de două mii patru sute de franci.

Dacă regele, în calitate de beneficiar al uzufructului muzeului, nu acceptă legatul cu această sarcină, numitele tablouri vor reveni prietenului meu Schmucke împreună cu toate valorile pe care le posed, cu condiţia de a remite CAPUL DE MAIMUŢĂ de Goya vărului meu, prezidentul Camusot; tabloul FLORI de Abraham Mignon173, compus din lalele, domnului Trognon, notar, pe care-l numesc executorul meu testamentar, şi de a plăti două sute de franci rentă doamnei Cibot, care se ocupă de zece ani de gospodăria mea.

În sfârşit, prietenul meu Schmucke va dona COBORÂREA DE PE CRUCE de Rubens, schiţă a celebrului tablou de la Anvers, parohiei mele, pentru împodobirea unei capele, drept mulţumire pentru osteneala domnului vicar Duplanty, datorită căruia am putut muri ca un bun creştin şi catolic. Etc.

„Asta-i un dezastru! îşi spuse Fraisier, e năruirea tuturor speranţelor mele! Ah! încep să cred tot ce mi-a spus prezidenta despre răutatea bătrânului artist!..”

— Ei? veni să întrebe madam Cibot.

— Conaşul dumitale e un monstru, lasă tot muzeului statului. Şi cu statul nu te poţi judeca! Testamentul este inatacabil. Suntem furaţi, ruinaţi, prădaţi, asasinaţi!..

— Ce mi-a lăsat?..

— Două sute de franci rentă viageră…

— Mare scofală!.. Bine, da' e un ticălos fără pereche!..

— Vezi ce face, zise Fraisier, am să pun la loc în plic testamentul ticălosului dumitale.

De îndată ce portăreasa plecă, Fraisier puse repede o foaie de hârtie albă în locul testamentului, pe care-l vârî în buzunar; apoi re-sigilă din nou plicul cu atâta talent, încât,

când se întoarse madam Cibot, îi arătă sigiliul întrebând-o dacă poate să observe cea mai mică urmă a operaţiei. Madam Cibot luă plicul, îl pipăi, îl simţi plin şi oftă adânc. Ea sperase că Fraisier avea să ardă chiar el acest document fatal.

— Ei, ce-i de făcut, dragă domnule Fraisier? întrebă ea.

— A! asta te priveşte! Eu nu sunt moştenitor, dar dac-aş avea cel mai mic drept la asta, zise el arătând colecţia, ştiu eu bine ce-aş face…

— Păi asta te şi întreb, spuse cam prosteşte femeia.

— E destul foc în sobă, replică el, sculându-se ca să plece.

— La urma urmei, numai dumneatale şi cu mine o să ştim asta!.. zise madam Cibot.

— Nu se poate face niciodată dovada că un testament a existat! reluă avocatul.

— Da' dumneatale?

— Eu?.. Dacă domnul Pons moare fără testament, îţi asigur o sută de mii de franci.

— Lasă că ştiu eu, zise ea, lumea făgăduieşte marea cu sarea, şi după ce pune mâna pe ce-i trebuie, când e să plătească, te trage pe sfoară, ca alde…

Se opri la timp, căci era cât pe ce să-i vorbească lui Fraisier de Elie Magus…

— Am plecat! zise Fraisier. Nu trebuie, în interesul dumitale, să mă vadă cineva în apartament, dar ne întâlnim jos, în camera dumitale.

După ce închise uşa, madam Cibot se întoarse, cu testamentul în mână, ferm hotărâtă să-l arunce în foc; dar când intră în cameră şi păşi spre cămin, se simţi apucată de amândouă braţele!.. Se văzu între Pons şi Schmucke, care se lipiseră amândoi de perete, de o parte şi de alta a uşii.

— A! ţipă madam Cibot.

Şi căzu cu faţa în jos, pradă unor convulsiuni groaznice, adevărate sau prefăcute, asta nu s-a ştiut niciodată. Priveliştea aceasta îi produse lui Pons o asemenea impresie, încât fu cuprins de o sfârşeală mortală şi Schmucke o lăsă

jos pe portăreasă ca să-l urce din nou în pat pe Pons. Cei doi prieteni tremurau ca nişte oameni care, trebuind să aducă la îndeplinire o hotărâre penibilă, îşi depăşiseră forţele. După ce Pons fu întins, iar Schmucke îşi reveni puţin în fire, acesta auzi hohote de plâns. Madam Cibot, în genunchi, vărsa lacrimi şi întindea mâinile spre cei doi prieteni, implorându-i printr-o pantomină expresivă.

— Doar din curiozitate! zise ea văzând că cei doi prieteni o priveau, dragă domnule Pons! ăsta-i cusurul femeilor, nu ştiţi? Da' nu m-am priceput să citesc testamentul şi-l aduceam înapoi!..

— Ieji! zise Schmucke, care se ridică în picioare şi păru mai înalt de la înălţimea indignării sale. Ejdi ein monsdru! ai îngergad ză ugizi be tracul meu Bons. Are trebdade! ejdi mai muld tegâd ein monsdru, ejdi plesdemadă!

Madam Cibot, văzând zugrăvită groaza pe faţa candidatului german, se ridică trufaşă ca Tartuffe, îi aruncă lui Schmucke o privire care îl făcu să tremure şi ieşi din apartament, dar în drum strecură sub rochie un tablouaş minunat de Metzu174 pe care îl admirase mult Elie Magus şi despre care spusese: „E un giuvaer!” Madam Cibot îl găsi în camera ei pe Fraisier, care o aştepta, sperând că va fi ars plicul şi hârtia albă cu care înlocuise el testamentul: fu foarte mirat văzându-şi clienta speriată şi cu faţa tulburată.

— Ce s-a întâmplat?

— S-a întâmplat, dragă domnu Fraisier, că, tot zicând dumneata că-mi dai sfaturi şi mă dirijezi, m-ai făcut să pierd pe veci rentele şi încrederea conaşilor…

Şi dădu drumul unui vârtej de cuvinte, aşa cum se pricepea ea.

— Nu spune vorbe de prisos, se răsti Fraisier oprindu-şi clienta. La fapt! la fapt! şi repede.

— Ei, uite cum a fost.

Şi povesti întâmplarea aşa cum se petrecuse.

— Nu te-am făcut să pierzi nimic, răspunse Fraisier. Cei doi domni se îndoiau de cinstea dumitale, de vreme ce ţi-au

întins cursa asta; te aşteptau, te pândeau!.. Nu-mi spui totul… adăugă omul de afaceri aruncând o privire de tigru portăresei.

— Eu! să-ţi ascund dumneatale ceva!.. după câte am făcut împreună! zise ea înfiorându-se.

— Nu, dragă, eu n-am comis nimic condamnabil! zise Fraisier, vădind astfel intenţia de a nega vizita sa nocturnă la Pons.

Madam Cibot simţi arsuri la rădăcina părului şi gheaţă în jurul trupului.

— Cum? zise ea năucită.

— Sustragere de testament, răspunse rece Fraisier.

Portăreasa făcu un gest de groază.

— Linişteşte-te, sunt avocatul dumitale, reluă el. Am vrut numai să-ţi dovedesc ce uşor e, într-un fel sau altul, să se ajungă la ce-ţi spuneam. Ia să vedem! ce-ai făcut dumneata pentru ca germanul acela atât de naiv să se ascundă în cameră fără ştirea dumitale?..

— Nimic, e povestea de deunăzi, când am ţinut-o una faţă de domnu Pons că a avut orbu' găinilor. Din ziua aia, conaşii s-au schimbat de parc-au fost alţii faţă de mine. Aşa că dumneatale eşti pricina tuturor nenorocirilor mele, că, măcar că-mi pierdusem eu trecerea faţă de domnu Pons, da' eram sigură de neamţ, care şi vorbea să mă ia de nevastă sau să mă ia la el, totuna-i!

Motivul era atât de plauzibil, încât Fraisier fu obligat să se mulţumească cu el.

— Nu te teme de nimic, reluă el, ţi-am promis rente, o să mă ţiu de cuvânt. Până acuma, în afacerea asta, totul era presupunere; acum afacerea face bani buni… N-o să ai mai puţin de o mie două sute de franci rentă viageră… Dar o să trebuiască, dragă doamnă Cibot, să asculţi de ordinele mele şi să le execuţi cu pricepere.

— Da, dragă domnule Fraisier, spuse cu supunere slugarnică portăreasa, pusă cu botul pe labe.

— Ei, atunci, bun rămas, mai zise Fraisier, ieşind din cameră şi luând cu el periculosul testament.

Se întoarse acasă foarte bucuros, fiindcă testamentul acesta era o armă teribilă.

— Pot acum, se gândea el, să mă apăr dacă doamna prezidentă de Marville va fi de rea-credinţă. Dacă-i trece prin cap să nu-şi ţină cuvântul, pierde moştenirea.

Dis-de-dimineaţă, Rémonencq, după ce-şi deschise prăvălia şi o lăsă în paza soră-si, veni, după un obicei pe care-l luase de câteva zile, să vadă ce mai face bunul său prieten Cibot şi o găsi pe portăreasă contemplând tabloul lui Metzu şi întrebându-se cum de putea scândurica asta să preţuiască atâţia bani.

— A! al spuse el privind peste umărul coanei Cibot, ăsta-i singuru' pe care domnu Magus regretă că nu-l are; zice că cu flecuşteţu' ăsta nu i-ar mai lipsi nimic şi-ar fi fericit.

— Ce-ar da pe el? întrebă madam Cibot.

— Păi, dacă-mi făgăduieşti să te măriţi cu mine până nu se încheie anu' văduviei, răspunse Rémonencq, mă însărcinez să capăt douăzeci de mii de franci de la Elie Magus, iar, dacă nu te măriţi cu mine, n-ai să poţi nicicând vinde tablou ăsta cu mai mult de o mie de franci.

— Da' de ce?

— Păi ai fi obligată să semnezi o chitanţă de proprietate şi-ai avea atunci proces cu moştenitorii. Dacă eşti nevasta mea, i-l vând eu lui domnu Magus, şi de la un negustor nu se cere nimic decât înregistrarea pe registru de cumpărări, şi eu am să scriu că mi l-a vândut domnu Schmucke. Hai, pune scândura asta la mine… Dacă moare bărbatu' dumitale, ai putea avea neplăceri, pe când la mine n-o să-i pară nimănui curios că se găseşte un tablou… Doar mă cunoşti. De altfel, dacă vrei, îţi fac o adeverinţă.

În situaţia vinovată în care fusese surprinsă, lacoma portăreasă primi această propunere care o lega pentru totdeauna de telal.

— Ai dreptate, adu-mi fiţuica dumneatale, zise ea punând bine tabloul în scrin.

— Vecino, zise telalul cu glas şoptit, trăgând-o pe madam Cibot spre prag, eu văd bine că n-o să-l scăpăm pe bietu' nostru prieten Cibot; doctoru' Poulain nu mai avea aseară nici o nădejde în privinţa lui şi zicea că n-o duce până diseară... E o mare nenorocire! Da', la urma urmei, nu erai aici la locu' potrivit pentru dumneata... Locu' dumitale e într-un magazin frumos de antichităţi pe Bulevardu Capucines. Să ştii că am câştigat aproape o sută de mii de franci de zece ani şi că, dacă ai şi dumneata pe-atâta într-o zi, mă leg să-ţi fac o avere frumoasă... dacă eşti nevasta mea... Ai fi cucoană... slujită bine de soră-mea, care vede de casă, şi...

Seducătorul fu întrerupt de vaietele sfâşietoare ale croitorului, care intra în agonie.

— Pleacă, zise madam Cibot, eşti un monstru că-mi vorbeşti de de-alde astea, când bietu' bărbatu-meu se prăpădeşte în halu' ăsta...

— Păi vezi că te iubesc, zise Rémonencq, de aş răsturna toate pe dos ca să fii a mea...

— Dacă m-ai iubi, nu mi-ai spune nimica acum, răspunse ea.

Şi Rémonencq se întoarse acasă, sigur de căsătoria lui cu madam Cibot.

Pe la orele zece, avu loc la uşa casei un fel de răzmeriţă, fiindcă domnul Cibot primea împărtăşania. Toţi prietenii lui Cibot, portarii, portăresele din strada Normandie şi din străzile vecine umpleau camera, gangul şi trotuarul din faţa casei. Aşa că nimeni nu dădu nici o atenţie domnului Léopold Hannequin, care veni cu unul dintre confraţii săi, nici lui Schwab şi lui Brunner, care putură ajunge la Pons fără să fie văzuţi de madam Cibot. Portăreasa casei vecine, căreia i se adresă notarul pentru a şti la ce etaj locuia Pons, îi indică apartamentul. Cât despre Brunner, care veni cu Schwab, el mai fusese o dată, ca să vadă muzeul lui Pons,

aşa că trecu fără să spună nimic şi-i arătă asociatului său drumul… Pons anulă în mod categoric testamentul lui din ajun şi-l institui pe Schmucke legatar universal. Când se termină ceremonia, Pons le mulţumi, lui Schwab şi lui Brunner, şi îl rugă fierbinte pe domnul Léopold Hannequin să aibă grijă de interesele lui Schmucke, apoi simţi o asemenea sfârşeală, în urma energiei pe care o desfăşurase în scena nocturnă cu madam Cibot şi în acest ultim act de viaţă socială, încât Schmucke îl rugă pe Schwab să se ducă să-l anunţe pe abatele Duplanty, fiindcă el nu voia să plece de la căpătâiul prietenului său, iar Pons cerea ultima împărtăşanie.

Stând lângă patul bărbatului ei, portăreasa, care fusese de altfel dată afară de cei doi prieteni, nu se sinchisi de prânzul lui Schmucke; dar evenimentele din dimineaţa aceea, priveliştea agoniei resemnate a lui Pons, care murea cu curaj, îi strânseseră într-atât inima lui Schmucke, încât nu simţi foamea.

Cu toate acestea, către ceasurile două, cum nu-l văzuse pe bătrânul german, portăreasa, atât din curiozitate, cât şi din interes, o rugă pe sora lui Rémonencq să se ducă să vadă dacă Schmucke n-are nevoie de ceva. Chiar în acel moment, abatele Duplanty, căruia bietul muzician îi făcuse ultima spovedanie, îl miruia. Domnişoara Rémonencq tulbură această ceremonie sunând de mai multe ori. Dar, cum Pons îl pusese pe Schmucke să jure că n-o să lase pe nimeni să intre, într-atât se temea să nu fie furat, Schmucke o lăsă să sune pe domnişoara Rémonencq, care coborî foarte speriată şi-i spuse portăresei ca Schmucke nu i-a deschis uşa. Împrejurarea aceasta bine precizată fu notată de Fraisier. Schmucke, care nu văzuse încă pe nimeni murind, avea să încerce toate neajunsurile prin care trece cineva la Paris când are un mort pe braţe, mai ales când e fără ajutor, fără înlocuitor, fără sprijin. Fraisier, care ştia că rudele cu adevărat mâhnite îşi pierd atunci capul, şi care stătea de dimineaţă în camera portarului, sfătuindu-se neîncetat cu

doctorul Poulain, avu atunci ideea de a dirija chiar el toate mişcările lui Schmucke.

Iată ce făcură cei doi prieteni, doctorul Poulain şi Fraisier, pentru a ajunge la acest rezultat important.

Paracliserul bisericii Saint-François, fost negustor de sticlărie, pe nume Cantinet, locuia în strada Orléans, într-o casă lipită de cea a doctorului Poulain. Iar doamna Cantinet, care primea banii de la cei ce închiriau scaunele din biserică, fusese îngrijită pe gratis de către doctorul Poulain, căruia-i rămăsese bineînţeles recunoscătoare şi căruia-i povestise deseori toate nenorocirile din viaţa ei. Cei doi bătrâni, care se duceau în toate duminicile şi în zilele de sărbătoare la slujba bisericească de la Saint-François, erau în termeni buni cu paracliserul, cu paznicul, cu împărţitorul de aghеasmă, cu toată miliţia asta preoţească numită la Paris „clerul de jos”, şi căreia credincioşii îi dau uneori mici bacşişuri. Doamna Cantinet îl cunoştea deci bine pe Schmucke, aşa după cum şi Schmucke o cunoştea pe ea. Femeia asta pătimea de două necazuri care-i îngăduiau lui Fraisier să facă din ea o unealtă oarbă şi involuntară. Tânărul Cantinet, pasionat de teatru, refuzase să urmeze calea bisericii, unde putea deveni paznic, şi debutase ca figurant la Cirque-Olympique, ducând o viaţă dezordonată care o mâhnea adânc pe mamă-sa, a cărei pungă era deseori secătuită prin împrumuturi forţate. Apoi, Cantinet, dedat băuturii şi lenei, fusese nevoit să lase negoţul din pricina acestor două vicii. Departe de a se fi îndreptat, nefericitul se slujea de funcţia lui pentru a se lăsa în voia celor două patimi ale sale: nu făcea nimic şi se îmbăta cu vizitiii de pe la nunţi, cu cioclii, cu cerşetorii pe care-i ajuta preotul, astfel încât îşi cardinaliza175 faţa chiar de la amiază.

Doamna Cantinet se vedea sortită să trăiască la bătrâneţe în mizerie, ea care, zicea, îi adusese douăsprezece mii de franci zestre lui bărbatu-său. Povestea necazurilor sale, de sute de ori istorisită doctorului Poulain, îi sugeră acestuia

ideea de a se servi de ea pentru a uşura plasarea, în casa lui Pons şi Schmucke, a lui madam Sauvage, ca bucătăreasă şi femeie de serviciu. A o prezenta de-a dreptul pe madam Sauvage era cu neputinţă, căci neîncrederea celor doi bătrâni devenise absolută şi refuzul de a deschide uşa domnişoarei Rémonencq îl lămurise îndeajuns pe Fraisier în această privinţă. Dar celor doi prieteni li se păru de la sine înţeles că, evlavioşi cum erau, muzicienii vor accepta cu ochii închişi o persoană propusă de abatele Duplanty. În planul lor, doamna Cantinet trebuia să fie însoţită de madam Sauvage; şi servitoarea lui Fraisier, o dată intrată în casă, era ca şi când ar fi fost acolo Fraisier însuşi.

Când abatele Duplanty ajunse în gang fu oprit un moment de mulţimea prietenilor lui Cibot, care-şi manifesta simpatia pentru cel mai vechi şi mai stimat portar din cartier.

Doctorul Poulain îl salută pe abatele Duplanty, îl trase deoparte şi-i spuse:

— Mă duc să-l văd pe bietul domn Pons. Ar mai putea să scape, ar trebui să-l hotărâm să-şi facă operaţia de extragere a calculilor care s-au format în veziculă. Se simt şi la palpare, provoacă o inflamaţie care-i va pricinui moartea. Şi poate că mai e încă timp să se facă operaţia. Bine ar fi dacă v-aţi folosi de influenţa dumneavoastră faţă de cel spovedit, îndemnându-l să primească această operaţie; eu răspund de viaţa lui, dacă nu intervine nici o complicaţie în timpul operaţiei.

— De îndată ce duc înapoi sfântul artofor la biserică, mă întorc, zise abatele Duplanty, fiindcă domnul Pons se află într-o stare în care are nevoie de ajutorul bisericii.

— Tocmai am aflat că e singur, zise doctorul Poulain. Bietul german a avut azi-dimineaţă o mică hărţuială cu doamna Cibot, care le vede de gospodărie de zece ani, şi s-au certat, pentru moment, desigur. Dar nu poate rămâne fără ajutor în împrejurările în care se va găsi. E o operă de caritate să ne îngrijim de el.

— Cantinet, zise doctorul chemându-l pe paracliser, ia întreab-o pe soţia dumitale dacă nu vrea să-l îngrijească pe domnul Pons şi să vadă de gospodăria domnului Schmucke vreo câteva zile, în locul doamnei Cibot… care, de altfel, şi fără cearta asta, ar fi avut nevoie să fie înlocuită. E o femeie cinstită, îi spuse doctorul abatelui Duplanty.

— Nici că se poate alegere mai bună, răspunse blândul preot, căci biserica are încredere în ea pentru încasarea locaţiei scaunelor.

Câteva clipe mai târziu, doctorul Poulain urmărea, la căpătâiul patului, progresele agoniei lui Pons, pe care Schmucke îl implora în zadar să lase să i se facă operaţia. La rugăminţile bietului german, bătrânul muzician nu răspundea decât prin semne negative din cap, alternate cu gesturi de enervare. În sfârşit muribundul îşi adună toate puterile, aruncă o privire fioroasă asupra lui Schmucke şi-i spuse:

— Da' lasă-mă să mor liniştit!

Schmucke crezu că moare de durere, dar luă mâna lui Pons, o sărută încetişor şi o ţinu într-ale sale, încercând să-i transmită astfel încă o dată propria sa viaţă. Tocmai atunci, doctorul Poulain auzi sunând şi se duse să-i deschidă uşa abatelui Duplanty.

— Bietul nostru bolnav, zise Poulain, începe să se zbată în strânsoarea morţii. Peste câteva ceasuri va muri; veţi trimite desigur un preot să-l vegheze la noapte. Dar e momentul să-i dăm domnului Schmucke pe doamna Cantinet şi o femeie de serviciu, el nu e în stare să se gândească la nimic, mă tem să nu-şi piardă minţile, şi aici în casă se găsesc valori care trebuie păzite de către persoane foarte cinstite.

Abatele Duplanty, preot demn de respect, încrezător şi plin de bunătate, fu impresionat de adevărul celor spuse de doctorul Poulain. Era încredinţat, de altfel, de calităţile medicului din cartier. Îi făcu semn, aşadar, lui Schmucke, din pragul camerei mortuare, să vină să-i vorbească.

Schmucke nu se putea hotărî să lase mâna lui Pons, care se crispa şi se încleşta de a lui, ca şi cum bolnavul s-ar fi prăvălit într-o prăpastie şi ar fi vrut să se agaţe de ceva ca să nu se prăbuşească. Dar, după cum se ştie, muribunzii sunt prada unei halucinaţii care-i împinge să pună mâna pe orice, aşa cum fac oamenii care se reped să ia cu ei, în timpul unui incendiu, obiectele cele mai preţioase, aşa că Pons îi dădu drumul lui Schmucke şi apucă păturile pe care le adună în jurul trupului său cu un gest groaznic şi semnificativ de avariţie şi de grabă.

— Ce-ai să te faci singur cu prietenul dumitale mort?! îi spuse preotul germanului, care venise să-l asculte, eşti fără doamna Cibot…

— E ein monzdru gare a ugiz be Bons! zise el.

— Dar aveţi nevoie de cineva, reluă doctorul Poulain, fiindcă trebuie vegheat corpul la noapte.

— Îl foi fechea eu, mă foi ruca lui Tumnezeu! răspunse nevinovatul german.

— Dar trebuie să mâncaţi!.. Cine vă face acuma de mâncare? zise doctorul.

— Turerea îmi daie foamea! răspunse Schmucke cu naivitate.

— Dar, zise Poulain, trebuie declarat decesul cu martori, trebuie dezbrăcat mortul şi cusut într-un linţoliu, trebuie comandat cortegiul la pompele funebre, trebuie hrănită femeia care va avea grijă de mort şi preotul care-l va veghea: veţi face singur toate astea? Doar nu se moare ca un câine în capitala lumii civilizate!

Schmucke deschise ochii mari, înspăimântaţi, şi fu apucat de un scurt acces de nebunie.

— Tar Bons nu fa muri!.. Îl foi salfa!..

— Oricum, nu veţi putea sta mult timp fără să dormiţi puţin, şi atunci cine o să vă înlocuiască? fiindcă trebuie să vadă cineva de domnul Pons, să-i dea de băut, să pregătească medicamentele…

— Ah! atefărad! zise germanul.

— Ei, reluă abatele Duplanty, mă gândesc să ţi-o dau pe doamna Cantinet, o femeie cinstită şi de treabă…

Amănuntele îndatoririlor sociale faţă de prietenul său mort îl năuciră într-atâta pe Schmucke, încât ar fi vrut să moară o dată cu Pons.

— E un copil! îi spuse doctorul Poulain abatelui Duplanty.

— Ein gobil! repetă maşinal Schmucke.

— Aşa, zise vicarul, am să vorbesc cu doamna Cantinet şi-am s-o trimit.

— Nu vă osteniţi, zise doctorul, e vecină cu mine, şi eu tot mă întorc acasă.

Moartea e ca un asasin nevăzut împotriva căruia luptă cel ce moare; în agonie, primeşti ultimele lovituri, încerci să le răspunzi şi te zbaţi. Pons ajunsese la această scenă supremă. El gemu şi ţipă de mai multe ori. Îndată Schmucke, abatele Duplanty şi Poulain alergară la patul muribundului. Deodată, Pons descătuşat parcă, printr-o ultimă lovitură, de apăsarea trupească îşi recapătă pentru câteva clipe liniştea deplină care urmează după agonie, îşi reveni, cu seninătatea morţii pe faţă, şi se uită la cei care-l înconjurau, cu un aer aproape vesel.

— Ah! doctore, mult am suferit, dar aveai dreptate, mi-e mai bine… Mulţumesc, dragă părinte, mă întrebam unde-i Schmucke!..

— Schmucke n-a mâncat de aseară, şi acum sunt ceasurile patru! Nu mai ai pe nimeni să vadă de dumneata, şi ar fi periculos s-o chemăm înapoi pe doamna Cibot…

— E în stare de orice, zise Pons, arătându-se plin de groază la numele portăresei. E-adevărat, Schmucke are nevoie de o persoană foarte cinstită.

— Abatele Duplanty şi cu mine, zise atunci Poulain, ne-am gândit la dumneavoastră amândoi…

— A! mulţumesc, zise Pons, scăpasem din vedere…

— Şi vă propunem pe doamna Cantinet!

— A! femeia de la biserică! exclamă Pons. Da, e o fiinţă foarte cumsecade.

— Ea n-o iubeşte pe doamna Cibot, reluă doctorul, şi o să-l îngrijească bine pe domnul Schmucke…

— Trimite-mi-o, dragă domnule Duplanty… pe ea şi pe bărbatu-său, aşa am să fiu liniştit. N-o să se fure nimic de-aici…

Schmucke luase din nou mâna lui Pons şi o ţinea bucuros, crezând că i-a revenit sănătatea.

— Haidem, părinte, zise doctorul, am s-o trimit repede pe doamna Cantinet Mă pricep doar: poate că nici nu-l mai găseşte în viaţă pe domnul Pons.

În vreme ce abatele Duplanty îl convingea pe muribund să o ia ca îngrijitoare pe doamna Cantinet, Fraisier o chemase la el pe femeia de la biserică şi-i aplica tratamentul conversaţiei lui corupătoare şi al vicleniilor lui de cârciogar, la care era greu să rezişti. Aşa încât doamna Cantinet, femeie uscăţivă şi gălbejită, cu dinţi mari, cu buze îngheţate, năucită de necazuri, ca multe femei din popor, şi care ajunsese să creadă că fericirea consta în cele mai mărunte câştiguri zilnice, consimţi repede s-o ia cu ea pe madam Sauvage ca femeie de serviciu. Servitoarea lui Fraisier primise deja instrucţiuni. Ea făgăduise să urzească o pânză de sârmă în jurul celor doi muzicieni şi să aibă grijă de ei cum are grijă păianjenul de o muscă prinsă. Drept răsplată pentru osteneala ei, madam Sauvage trebuia să capete un debit de tutun. Fraisier găsise astfel mijlocul să se descotorosească de pretinsa lui doică, punând un spion şi un jandarm pe lângă doamna Cantinet. Cum de apartamentul celor doi prieteni ţinea şi o cameră de servitori şi o bucătărioară, madam Sauvage putea dormi pe un pat de campanie şi putea găti pentru Schmucke. În momentul când femeile se prezentară, aduse de doctorul Poulain, Pons îşi dăduse tocmai ultima suflare, fără ca Schmucke să bage de seamă. Germanul ţinea încă în mâinile lui mâna prietenului său, care se răcea treptat. El îi făcu semn doamnei Cantinet să nu vorbească, dar zdrahonul de madam Sauvage îl surprinse aşa de tare prin

înfăţişarea ei, încât Schmucke avu un gest de spaimă cu care bărbăţoaia era de altfel deprinsă.

— De dumneaei, zise doamna Cantinet, răspunde domnul Duplanty, a fost bucătăreasă la un episcop, e foarte cinstită, o să gătească.

— Ah! puteţi vorbi tare! exclamă vânjoasa şi astmatica femeie, domnu, săracu', a murit!.. acu şi-a dat sufletu'.

Schmucke scoase un ţipăt pătrunzător, simţi cum mâna lui Pons îngheaţă şi înţepeneşte şi rămase cu ochii ficşi, aţintiţi asupra celor ai lui Pons, a căror expresie l-ar fi dus la nebunie, dacă nu era femeia Sauvage care, deprinsă fără îndoială cu asemenea scene, se duse la pat cu o oglindă, o ţinu în faţa buzelor mortului, şi, cum nici o respiraţie nu aburi sticla, despărţi energic mâna lui Schmucke de mâna mortului.

— Las-o, domnule, că n-o s-o mai poţi desface. Nu ştii cum se întăresc oasele?! Morţii se răcesc repede. Dacă nu dichiseşti mortu' cât e cald, după aia trebuie să-i rupi mâinile şi picioarele…

Aşadar, femeia asta groaznică îi închise ochii bietului muzician răposat; apoi cu îndemânarea îngrijitoarelor de bolnavi, meserie pe care o făcuse zece ani de zile, îl dezbrăcă pe Pons, îl întinse, îi lipi mâinile de fiecare parte a corpului şi-i trase pătura pe cap, exact aşa cum face vânzătorul cu un pachet tnfavun magazin.

— Trebuie un cearşaf să-l înfăşurăm, de unde luăm?.. îl întrebă pe Schmucke, îngrozit de spectacolul acesta.

Pentru el, după ce văzuse religia procedând cu adâncul ei respect faţă de fiinţa umană, sortită unui mare viitor în cer, a fost o durere, care i-a topit parcă elementele gândirii, să vadă acest soi de împachetare a prietenului său, tratat ca un obiect..

— Vageţi ge freţi! răspunse maşinal Schmucke.

Nevinovata făptură vedea pentru prima dată murind un om, şi acest om era Pons, singurul său prieten, singura fiinţă care-l înţelesese şi-l iubise!..

— Mă duc s-o întreb pe madam Cibot unde sunt cearşafurile, zise femeia Sauvage.

— O să trebuiască un pat de campanie ca să doarmă dumneaei, îi spuse doamna Cantinet lui Schmucke.

Schmucke dădu din cap şi izbucni în lacrimi. Doamna Cantinet îl lăsă în pace pe nenorocit; dar, după un ceas, se întoarse şi întrebă:

— Domnule, aveţi bani ca să facem cumpărături?

Schmucke se uită la doamna Cantinet cu o privire care ar fi dezarmat cea mai fioroasă ură; arătă faţa albă, uscată şi ascuţită a mortului, ca şi cum nu mai era nevoie de alt răspuns.

— Luatzi dod, ji lăzatzi-mă ză blânc fi ză mă roc! spuse el îngenunchind.

Madam Sauvage se duse să anunţe pe Fraisier că a murit Pons; Fraisier dete fuga cu cabrioleta la prezidentă ca să-i ceară, pentru a doua zi, procura care-i dădea dreptul să-i reprezinte pe moştenitori.

— Domnule, îi spuse lui Schmucke doamna Cantinet, un ceas după ultima ei întrebare, m-am dus la madam Cibot, care ştie rostul gospodăriei dumneavoastră, ca să-mi spună unde sunt lucrurile; dar, cum i s-a prăpădit tocmai acum bărbatu-su, m-a repezit cât colo… Domnule, fii bun şi ascultă-mă!..

Schmucke se uită la femeie, care habar n-avea de cruzimea ei, căci oamenii din popor sunt deprinşi să suporte cu pasivitate cele mai mari dureri morale.

— Domnule, trebuie albituri pentru giulgiu, trebuie bani pentru un pat de campanie, ca să aibă unde să se culce dumneaei; mai trebuie bani ca să cumpărăm vase de bucătărie, farfurii şi pahare, fiindcă o să vină un preot ca să stea la noapte, şi dumneaei nu găseşte absolut nimic în bucătărie.

— Păi, domnule, repetă madam Sauvage, îmi trebuie lemne şi cărbuni ca să se pregătească masa, şi nu văd

nimic! Nici nu-i de mirare, de vreme ce madam Cibot vă aducea tot..

— Uite, draga mea, zise doamna Cantinet arătându-i pe Schmucke care zăcea la picioarele mortului într-o stare de completă inconştienţă, nu vrei să mă crezi, uite că nu răspunde la nimic.

— Ei, atunci, drăguţă, zise madam Sauvage, am să-ţi arăt eu cum se face în asemenea împrejurări.

Madam Sauvage roti prin cameră o privire cum rotesc hoţii ca să ghicească ascunzătorile cu bani. Se duse drept, la scrinul lui Pons, trase primul sertar, văzu punga în care Schmucke pusese restul banilor proveniţi din vânzarea tablourilor şi veni s-o arate lui Schmucke, care făcu un semn maşinal de consimţire.

— Uite bani, drăguţă! îi spuse madam Sauvage doamnei Cantinet; am să-i număr şi-am să iau pentru cumpărat ce trebuie, vin, merinde, lumânări, în fine, de toate, că ăştia n-au de nici unele… Caută-mi în scrin un cearşaf ca să înfăşor mortu'. Mi-a spusără mie că bietu' domnu ăsta e cam slab de cap; da' nu ştiu, că parcă-i mai rău. E ca un nou-născut, o să trebuiască să-i turnăm mâncarea pe gât…

Schmucke se uita la cele două femei şi la ce făceau ele cum s-ar fi uitat un nebun. Zdrobit de durere, pradă unei stări aproape cataleptice, nu înceta să contemple figura fascinantă a lui Pons, ale cărei linii se purificau datorită odihnei absolute a morţii. Voia să moară şi totul îi era indiferent. Să fi luat camera foc şi el tot nu s-ar fi mişcat.

— Sunt o mie două sute cincizeci de franci, îi spuse madam Sauvage.

Schmucke dădu din umeri. Când madam Sauvage voi să procedeze la înfăşurarea în giulgiu a lui Pons şi să măsoare cearşaful după corp ca să taie giulgiul şi să-l coasă, avu loc o luptă groaznică între ea şi bietul german Schmucke semăna atunci aidoma unui câine care muşcă pe toţi cei ce vor să se atingă de cadavrul stăpânului său. Madam

Sauvage, scoasă din fire, îl apucă pe german, îl puse într-un fotoliu şi-l ţinu acolo cu o forţă herculeană.

— Hai, drăguţă, coase mortu-n giulgiu, îi spuse ea doamnei Cantinet.

Când se termină operaţia, madam Sauvage îl puse pe Schmucke la loc, la picioarele patului, şi-i spuse:

— Vezi matale, trebuia să-l dichisim de înmormântare pe bietu' om.

Schmucke începu să plângă, cele două femei îl lăsară şi se duseră să ia în primire bucătăria, unde cărară amândouă în scurtă vreme toate cele necesare vieţii. După ce făcu o primă socoteală de trei sute şaizeci de franci, madam Sauvage se apucă să pregătească o cină pentru patru persoane, şi ce cină! Ca mâncare de nădejde era o gâscă grasă, fazanul cizmarilor, mai era o omletă cu dulceaţă, o salată de legume şi supa obişnuită, în care toate ingredientele erau în cantitate atât de exagerată încât fiertura semăna a aspic de carne. La ceasurile nouă seara, preotul trimis de vicar ca să-l vegheze pe Pons veni împreună cu Cantinet, care aduse patru lumânări de ceară şi sfeşnice de biserică. Preotul îl găsi pe Schmucke culcat în pat lângă prietenul său şi ţinându-l strâns îmbrăţişat. A fost nevoie de autoritatea religiei pentru a-l convinge pe Schmucke să plece de lângă mort. Germanul îngenunche, şi preotul se instală comod într-un fotoliu. În timp ce preotul îşi citea rugăciunile, iar Schmucke, îngenuncheat în faţa corpului lui Pons, îl ruga pe Dumnezeu să facă o minune şi să-l adune cu Pons la un loc, ca să fie îngropaţi amândoi în aceeaşi groapă, doamna Cantinet se dusese în mahalaua Temple ca să cumpere un pat de campanie şi un aşternut complet pentru madam Sauvage; căci se dădea iama în punga cu o mie două sute cincizeci de franci. La unsprezece seara, doamna Cantinet veni să-l întrebe pe Schmucke dacă nu vrea să mănânce ceva. Schmucke făcu semn să fie lăsat în pace.

— Poftiţi la masă, domnule Pastelot, îi spuse atunci preotului femeia de la biserică.

Rămas singur, Schmucke zâmbi ca un nebun care se vede liber să-şi îndeplinească o poftă de femeie însărcinată. Se repezi la Pons şi-l mai ţinu o dată strâns îmbrăţişat. La miezul nopţii, preotul se întoarse, şi Schmucke, certat de el, îi dădu drumul lui Pons şi îşi reluă rugăciunile. Dimineaţă, preotul plecă. La ora şapte, doctorul Poulain veni să-l vadă pe Schmucke din afecţiune şi voi să-l oblige să mănânce, dar germanul refuză.

— Dacă nu mâncaţi acum, veţi simţi foamea la întoarcere, îi spuse doctorul, fiindcă trebuie să vă duceţi la primărie cu un martor să declaraţi decesul domnului Pons şi să se întocmească actele…

— Eu?! zise germanul înspăimântat.

— Dar cine?.. Nu puteţi fi scutit de asta, de vreme ce sunteţi singura persoană care l-a văzut murind…

— Nu mă tzin bigioarele, răspunse Schmucke implorând ajutorul doctorului Poulain.

— Luaţi o trăsură, răspunse cu blândeţe ipocritul doctor. Eu am şi făcut constatarea decesului. Rugaţi pe cineva din casă să vă însoţească. Dumnealor vor păzi apartamentul în lipsa dumneavoastră.

Nu-şi poate închipui cineva ce înseamnă hărţuielile legii pentru o durere adevărată. Îţi vine să urăşti civilizaţia şi să preferi obiceiurile sălbaticilor. La ora nouă, madam Sauvage îl coborî pe Schmucke ţinându-l de subsuori, şi el se văzu obligat, în birjă, să-l roage pe Rémonencq să vină cu el ca să certifice la primărie decesul lui Pons. Peste tot şi în orice împrejurare se dă pe faţă la Paris inegalitatea stărilor sociale, în ţara asta nebună după egalitate. Nestrămutata forţă a lucrurilor se trădează până şi în consecinţele morţii. În familiile bogate, o rudă, un prieten, oamenii de afaceri îi cruţă pe cei care plâng de aceste groaznice amănunte; dar şi aici, ca şi în repartizarea impozitelor, poporul, proletarii fără sprijin suferă întreaga povară a durerii.

— Ah! aveţi dreptate să-l regretaţi, zise Rémonencq, răspunzând unui geamăt care-i scăpase bietului martir, căci era un om foarte de treabă, foarte cumsecade, care lasă o colecţie frumoasă; da' ştiţi, domnule, că dumneavoastră, ca străin, o să aveţi greutăţi mari fiindcă se vorbeşte peste tot că sunteţi moştenitoru domnului Pons.

Schmucke nu asculta, era cufundat într-o durere vecină cu nebunia. Sufletul poate fi şi el lovit de tétanos, ca şi corpul.

— Şi aţi face bine să vă luaţi un avocat, un om de afaceri, care să vă reprezinte.

— Ein om te avageri? repetă Schmucke maşinal.

— O să vedeţi că o să aveţi nevoie să vă reprezinte cineva. Eu, în locu dumneavoastră, aş lua un om cu experienţă, un om cunoscut în cartier, un om de încredere… Eu, în toate modestele mele afaceri, mă servesc de Tabareau… portărelu… Şi, dacă-i daţi procură primului lui secretar, nu mai aveţi nici o grijă.

Această insinuare, suflată de Fraisier şi aranjată între Rémonencq şi madam Cibot, rămase în memoria lui Schmucke; căci, în clipele când durerea încremeneşte sufletul, ca să spunem astfel, oprindu-i funcţiunile, tot ce se întâmplă se întipăreşte în memorie. Schmucke îl asculta pe Rémonencq privindu-l cu nişte ochi atât de complet lipsiţi de inteligentă, încât telalul nu-i mai spuse nimic.

„Dacă rămâne tâmpit ca acuma, se gândi Rémonencq, să vezi c-am să pot să-i cumpăr tot calabalâcu' de sus cu o sută de mii de franci, dacă-i al lui…”

— Domnule, am ajuns la primărie.

Rémonencq fu nevoit să-l dea jos pe Schmucke din birjă şi să-l ia de braţ ca să-l ducă până la biroul actelor de stare civilă, unde Schmucke nimeri peste o nuntă. Schmucke trebui să-şi aştepte rândul, fiindcă, printr-o întâmplare destul de frecventă la Paris, funcţionarul avea de întocmit cinci sau şase acte de deces. Aici, bietul german avea să treacă prin pătimirile lui Iisus.

— Domnul e domnul Schmucke? întrebă un bărbat îmbrăcat în negru, adresându-se germanului, care fu uimit că cineva îi spune pe nume.

Schmucke se uită la bărbatul acesta cu aerul rătăcit pe care îl avea când îi răspunsese lui Rémonencq.

— Da' ce-ai cu dânsu? îl întrebă telalul pe necunoscut. Lasă omu' în pace, nu vezi că-i necăjit?

— Domnul şi-a pierdut prietenul, şi, fără îndoială, îşi propune să-i onoreze în mod demn memoria, căci e moştenitorul său, zise necunoscutul. Domnul nu se va uita la bani, desigur: va cumpăra un loc de veci pentru îngropare. Domnului Pons îi plăceau atât de mult artele! Ar fi mare păcat să nu i se pună pe mormânt Muzica, Pictura şi Sculptura… trei statui frumoase în picioare, plângând…

Rémonencq făcu un gest de auvergnat ca să-l îndepărteze pe om, dar omul răspunse prin alt gest, oarecum comercial, care însemna: „Da' lasă-mă să-mi fac afacerile” şi pe care telalul îl înţelese.

— Eu sunt reprezentantul firmei Sonet şi Compania, antreprenor de monumente funerare, reluă samsarul, pe care Walter Scott l-ar fi supranumit tânărul de la morminte176. Dacă domnul ar vrea să ne predea comanda, noi l-am scuti de neplăcerea de a se duce la prefectură să cumpere locul necesar pentru înmormântarea prietenului pe care artele l-au pierdut…

Rémonencq dădu din cap în semn de aprobare şi-l împinse pe Schmucke de cot.

— Nu e zi să nu ne luăm sarcina de a îndeplini, în locul familiilor, toate formalităţile, turuia înainte samsarul, încurajat de gestul auvergnatului. În primul moment al durerii, îi e foarte greu unui moştenitor să se ocupe singur de aceste amănunte, şi noi suntem deprinşi să facem clienţilor noştri aceste mici servicii. Monumentele noastre, domnule, se plătesc pe metru de piatră de construcţie sau de marmură… Noi săpăm şi gropile pentru mormintele de familie. Ne luăm toate sarcinile, la preţul cel mai ieftin.

Firma noastră a făcut măreţul monument al frumoasei Esther Gobseck şi al lui Lucien de Rubempré, unul dintre cele mai splendide podoabe ale cimitirului Pčre-Lachaise. Avem cei mai buni lucrători, şi îl sfătuiesc pe domnul să se ferească de antreprenorii mărunţi… care fac treabă de cârpaci, adăugă el văzând că se apropie alt bărbat îmbrăcat în negru, care avea de gând să vorbească în numele altei firme de pietre funerare.

— Tratez cu domnul, îi spuse samsarul firmei Sonet samsarului care se prezenta.

— Decesul Pons!.. unde sunt martorii?.. întrebă uşierul.

— Hai, domnule, spuse samsarul, adresându-se lui Rémonencq.

Rémonencq îl rugă pe samsar să-l ridice pe Schmucke, care stătea pe bancă nemişcat, ca o bucată de plumb; îl duseră lângă balustrada în spatele căreia se adăposteşte împotriva durerilor publice funcţionarul care redactează actele de deces. Rémonencq, providenţa lui Schmucke, fu ajutat de către doctorul Poulain, care dădu informaţiile necesare asupra vârstei şi locului de naştere al lui Pons. Germanul nu ştia decât un lucru: că Pons era prietenul lui. După depunerea semnăturilor, Rémonencq şi doctorul, urmaţi de samsar, îl urcară pe bietul german în trăsură, în care se strecură şi pisălogul de samsar, care voia să obţină comanda. Madam Sauvage, la post în pragul uşii de intrare, îl duse sus în braţe pe Schmucke, aproape leşinat, ajutată de Rémonencq şi de samsarul firmei Sonet.

— O să-i vină rău! exclamă samsarul, care voia să termine afacerea pe care începuse s-o trateze.

— Cred şi eu! răspunse madam Sauvage, boceşte de-o zi întreagă şi n-a vrut să mănânce deloc. Nimic nu te lihneşte ca necazu'.

— Bine, scumpe client, îi spuse reprezentantul firmei Sonet, da' luaţi ceva, o supă. Aveţi doar atâtea lucruri de făcut: trebuie să vă duceţi la primărie să cumpăraţi locul pentru monumentul pe care doriţi să-l ridicaţi în memoria

acestui prieten al artelor, monument care să arate cât îi sunteţi de recunoscător.

— E nebunie curată, îi spuse doamna Cantinet lui Schmucke, intrând cu o farfurie de supă şi cu pâine.

— Gândiţi-vă, dragă domnule, dacă sunteţi atât de slăbit, reluă Rémonencq, gândiţi-vă la cineva care să vă reprezinte, căci vă aşteaptă o mulţime de treburi: trebuie să comandaţi ce se cere la o înmormântare! că doar nu voiţi să fie dus la groapă prietenul dumneavoastră cu dricul săracilor.

— Ia hai să mâncăm, domnule dragă! zise madam Sauvage prinzând momentul când Schmucke avea capul lăsat pe speteaza fotoliului.

Turnă în gura lui Schmucke o lingură de supă şi-i dădu să mănânce aproape cu sila, ca unui copil.

— Acuma, dacă eşti înţelept, domnule, de vreme ce doreşti să stai liniştit cu durerea dumitale, ia pe cineva să te reprezinte…

— Deoarece domnul are intenţia să înalţe un monument măreţ memoriei prietenului său, mă poate însărcina pe mine cu toate demersurile, le voi face…

— Care, care? întrebă madam Sauvage. Ţi-a comandat domnu ceva? Da' cine eşti dumneata?

— Unul dintre reprezentanţii firmei Sonet, doamnă dragă, cei mai mari antreprenori de monumente funerare, zise el scoţând un carton şi arătându-l straşnicei Sauvage.

— Bine, bine!.. o să venim la dumneavoastră când om crede de cuviinţă; da' să nu tragi profit din starea în care se află domnu.

— Dacă ai vrea să te descurci ca să căpătăm comanda, spuse reprezentantul firmei Sonet la urechea doamnei Sauvage luând-o cu el pe scară, sunt împuternicit să-ţi ofer patruzeci de mii de franci…

— Ei, atunci, lasă-mi adresa, zise madam Sauvage devenind mai înţelegătoare.

Schmucke, văzându-se singur şi simţindu-se mai bine după supa pe care o luase, se întoarse repede în camera lui Pons, unde îşi reluă rugăciunile. Era cufundat în abisurile durerii, când fu scos din adânca lui întunecare de către un tânăr îmbrăcat în negru, care îi spuse pentru a unsprezecea oară un „Domnule!” pe care bietul martir îl auzi cu atât mai bine, cu cât se simţi scuturat de mâneca hainei.

— Ge mai e?

— Domnule, îi datorăm doctorului Gannal177 o descoperire sublimă, nu-i contestăm gloria, dânsul a reînnoit miracolele Egiptului, dar s-au mai făcut perfecţionări şi am obţinut rezultate uimitoare. Aşa că, dacă vreţi să vă revedeţi prietenul, aşa cum era el în viaţă…

— Să-l făd? exclamă Schmucke, îmi fa forpi?

— Nu tocmai! Nu-i va lipsi decât vorbirea, reluă samsarul cu îmbălsămarea; dar va rămâne pe veşnicie aşa cum îl veţi vedea îmbălsămat. Operaţia durează puţin. O incizie în carotidă şi injectarea sunt de ajuns; dar nu mai pierdeţi timp… Dacă mai aşteptaţi un sfert de oră, nu mai puteţi avea plăcuta satisfacţie de a fi conservat corpul…

— Tu-de tracului!.. Bons esde ein zuvled!.. ji agesd zuvled esde în jer.

— Omul ăsta e lipsit cu totul de recunoştinţă, zise tânărul reprezentant al unuia dintre rivalii celebrului Gannal, când trecu prin gang, nu vrea să-i fie îmbălsămat prietenul!

— Ce să-i faci, domnule! zise madam Cibot, care tocmai îl îmbălsăma pe scumpul ei soţ. E un moştenitor, un legatar. După ce şi-au făcut treaba, ăştia nu mai vor să ştie de răposat.

Un ceas mai târziu, Schmucke o văzu venind în cameră pe madam Sauvage, urmată de un bărbat îmbrăcat în negru şi care părea să fie un lucrător.

— Domnule, zise ea, Cantinet a avut bunăvoinţa să vi-l trimită pe domnu, oare e furnizorul de coşciuge din parohie.

Furnizorul de pompe funebre se înclină cu un aer de compătimire şi de condoleanţe, dar, ca un om sigur de sine şi care se ştie indispensabil, se uita la mort cu ochi de cunoscător.

— Cum îl vrea domnul? de brad, de lemn de stejar simplu, sau de lemn de stejar căptuşit cu plumb? Lemnul de stejar căptuşit cu plumb e cel mai distins. Corpul, zise el, are măsura obişnuită…

Şi pipăi picioarele mortului ca să măsoare corpul.

— Un metru şaptezeci! adăugă el. Domnul are de gând desigur să comande ceremonia funebră la biserică?

Schmucke îi aruncă acestui om priviri de felul celor pe care le au nebunii înaintea unui acces de violenţă.

— Domnule, zise madam Sauvage, ar trebui să luaţi pe cineva care să vadă de toate amănuntele-astea în locu' dumneavoastră.

— Ta… zise în sfârşit victima.

— Vreţi sa mă duc să-l chem pe domnu Tabareau, că o s-aveţi o mulţime de treburi de făcut? Domnu Tabareau, să ştiţi, e omul cel mai cinstit din cartier.

— Ta, tomnul Dapareau! Mi z-a forpid te el, răspunse Schmucke învins.

— Păi da, domnul o să fie lăsat în pace şi liber să-şi dea drumul durerii, după ce va sta de vorbă cu împuternicitul său.

Pe la orele două, primul secretar al maestrului Tabareau, un tânăr care se pregătea pentru cariera de portărel, se prezentă în chip modest. Tinereţea are privilegii uimitoare, ea nu sperie. Acest tânăr, pe nume Villemot, se aşează lângă Schmucke şi aşteptă momentul potrivit pentru a-i vorbi. Această cuviinţă îl mişcă mult pe Schmucke.

— Domnule, îi spuse el, sunt primul secretar al domnului Tabareau, care mi-a încredinţat sarcina să veghez aci asupra intereselor dumneavoastră şi să iau asupră-mi toate demersurile pentru înmormântarea prietenului dumneavoastră… Sunteţi de acord?

— Nu-mi fei zalfa fiatza, viintgă n-am mult te drăid, tar foi fi lăzad în bage?

— O, nu veţi fi deranjat nicidecum, răspunse Villemot.

— Ei, adungi, ge am te văgud bendru azda?

— Să semnaţi această hârtie prin care îl numiţi pe domnul Tabareau mandatarul dumneavoastră pentru toate treburile succesiunii.

— Pine, tă-o! zise germanul voind să semneze pe loc.

— Nu, trebuie să vă citesc actul.

— Gidejde!

Schmucke nu dădu nici cea mai mică atenţie lecturii acestei procuri generale şi o semnă. Tânărul notă ordinele lui Schmucke în privinţa convoiului funebru, în privinţa cumpărării locului, unde germanul voi să fie şi mormântul său, şi în privinţa slujbei de la biserică; apoi îi spuse că nu va mai fi tulburat cu nimic şi că nu i se vor mai cere bani.

— Ga ză am linijde, aj ta dod ge bozet, zise nefericitul, care îngenunche din nou în faţa corpului prietenului său.

Fraisier triumfa: legatarul nu putea face nici o mişcare în afara cercului în care îl ţinea închis prin madam Sauvage şi prin Villemot.

Nu există durere pe care somnul să n-o învingă. Aşa încât, pe la sfârşitul zilei, madam Sauvage îl găsi pe Schmucke dormind pe jos, lângă patul în care zăcea corpul lui Pons; ea îl luă, îl culcă, îl potrivi părinteşte în pat, şi germanul dormi până a doua zi. Când Schmucke se trezi, când, adică, îşi regăsi sentimentul necazurilor sale după acest răgaz, corpul lui Pons era expus în gang, printre făclii aprinse, aşa cum dau dreptul înmormântările de clasa a treia; îşi căută deci în zadar prietenul prin apartament, care-i păru imens, şi unde nu găsi altceva decât amintiri dureroase. Madam Sauvage, care-l cârmuia pe Schmucke cu autoritatea unei doici faţă de sugaciul ei, îl obligă să mănânce înainte de a merge la biserică. În timp ce biata victimă se străduia să înghită, madam Sauvage îi atrase atenţia, cu văitături demne de Ieremia, că nu are haine negre. Garderoba lui

Schmucke, întreţinută de madam Cibot, se redusese, înainte de boala lui Pons, ca şi cina, la cea mai simplă expresie, la două perechi de pantaloni şi două redingote!..

— O să vă duceţi aşa cum sunteţi la înmormântarea lui domnu? Asta-i nemaipomenit, o să ne vorbească toată mahalaua!

— Tar gum frei ză mă tuc?

— Păi în doliu!..

— Toliu!..

— Cum se cere…

— Gum ze gere!.. Butzin îmi bază te doade brozdiile azdea! zise bietul om, ajuns la ultimul grad al exasperării la care durerea poate să ducă un suflet de copil.

— E un monstru de nerecunoştinţă, zise madam Sauvage întorcându-se spre un domn care se arătă deodată în apartament şi care-l făcu pe Schmucke să se înfioare.

Acest funcţionar, îmbrăcat splendid în postav negru, cu pantaloni negri până la genunchi, cu ciorapi de mătase neagră, cu manşete albe, împodobit cu un lanţ de argint de care atârna o medalie, cu gâtul înfăşurat într-o cravată de muslin alb foarte corectă şi cu mănuşi albe, personajul acesta oficial, acelaşi în toate împrejurările dureroase, ţinea în mână o baghetă de abanos, emblema funcţiilor sale, iar sub braţul stâng o pălărie în trei colţuri cu cocardă tricoloră.

— Eu sunt maistrul de ceremonie, zise cu o voce blândă personajul acesta.

Obişnuit prin funcţia sa să conducă în fiecare zi cortegii funerare şi să treacă prin familii cufundate în aceeaşi mâhnire, adevărată sau prefăcută, omul acesta, ca toţi colegii săi, vorbea încet şi cu blândeţe; era decent, politicos, cuviincios prin profesie, ca o statuie reprezentând geniul morţii. Declaraţia lui îi pricinui un tremur nervos lui Schmucke, de parcă l-ar fi văzut pe călău.

— Domnul e fiul, fratele, tatăl defunctului? întrebă omul oficial.

— Zând dode azdea ji mai muld îngă… zând briedenul lui!

— Sunteţi moştenitorul? întrebă maistrul de ceremonie.

— Mojdenidorul? repetă Schmucke. Butzin îmi bază de dode.

Şi Schmucke îşi reluă atitudinea pe care i-o dădea durerea sa întunecată.

— Unde sunt rudele, prietenii? întrebă maistrul de ceremonie.

— Ladă-i be dotzi! exclamă Schmucke arătând tablourile şi obiectele de artă. Azdea nu l-au văgud nigiotadă ză zuvere be tragul meu Bons!.. Azda-i dod ge iupea îmbreună gu mine!

— E nebun, domnule! îi spuse madam Sauvage maistrului de ceremonie. Asta e, nu mai sta să-l asculţi.

Schmucke se aşezase şi-şi reluase aerul de idiot, ştergându-şi lacrimile în mod maşinal. În acel moment apăru Villemot, primul secretar al maestrului Tabareau; iar maistrul de ceremonie, recunoscându-l pe cel care venise să comande funeraliile, îi spuse:

— Ei, domnule, e timpul să pornim… dricul a sosit; dar rareori am văzut un asemenea cortegiu. Unde sunt rudele, prietenii?..

— N-am prea avut timp, răspunse domnul Villemot; domnul e cufundat într-o asemenea durere, că nu s-a gândit la nimic, dar nu există decât o rudă…

Maistrul de ceremonie îl privi pe Schmucke cu milă, căci acest expert în durere ştia să deosebească ce-i adevărat de ce-i fals, şi se apropie de Schmucke:

— Haide, dragă domnule, curaj!.. Aveţi de cinstit memoria prietenului dumneavoastră.

— Am uitat să trimitem înştiinţări, dar am avut grijă să trimit un curier la domnul prezident de Marville, singura rudă, de care vă vorbeam… Prieteni nu există.. Nu cred să vină cei de la teatrul unde defunctul era dirijor… Dar cred că domnul este singurul moştenitor.

— Atunci trebuie să conducă doliul, zise maistrul de ceremonie. N-aveţi haine negre? întrebă el văzând costumul lui Schmucke.

— Zând necru dod be tinăundru! ziise bietul german cu o voce sfâşietoare, ji adâd te necru, gă zimd mordea în mine… Tumnezeu fa afea mila ză mă atune în mormând gu briedenul meu, ji îi multzumezg!..

Şi împreună mâinile.

— Eu am mai spus administraţiei noastre, care a introdus până acum multe perfecţionări, reluă maistrul de ceremonie adresându-se lui Villemot, ar trebui să aibă o garderobă şi să închirieze costume de moştenitor… e un lucrai care devine din zi în zi mai necesar… Dar, de vreme ce domnul moşteneşte, trebuie să-şi pună mantia de doliu, şi cea pe care am adus-o îl va acoperi pe de-a-ntregul, aşa că nu se va băga de seamă că are un costum nepotrivit… Vreţi să aveţi bunătatea să vă ridicaţi? îi spuse el lui Schmucke.

Schmucke se ridică, dar se clătină pe picioare.

— Ţine-l dumneata, zise maistrul de ceremonie secretarului, de vreme ce eşti împuternicitul lui.

Villemot îl sprijini pe Schmucke, luându-l de subsuori, iar maistrul de ceremonie îi puse mantia neagră şi largă, care se dă moştenitorilor pentru a urma dricul de la casa mortuară până la biserică, şi i-o legă sub bărbie cu şnururi de mătase neagră.

Şi astfel, Schmucke fu gătit ca moştenitor.

— Acuma, intervine o mare dificultate, zise maistrul de ceremonie. Avem nevoie de patru persoane ca să meargă pe lângă dric… Dacă nu e nimeni, ce ne facem? E zece jumătate, zise el uitându-se la ceas, suntem aşteptaţi la biserică.

— A! uite-l pe Fraisier! exclamă foarte imprudent Villemot.

— Cine e domnul? întrebă maistrul de ceremonie.

— O! e familia.

— Care familie?

— Familia dezmoştenită. Este împuternicitul domnului prezident Camusot.

— Bine! zise maistrul de ceremonie cu un aer satisfăcut. Avem barem doi, unul eşti dumneata, celălalt e el.

Fericit că are măcar doi, maistrul de ceremonie aduse două perechi splendide de mănuşi albe din piele de căprioară şi le întinse pe rând, foarte politicos, lui Fraisier şi lui Villemot.

— Domnii vor binevoi să meargă de-o parte şi de alta a dricului, zise el.

Fraisier, în negru tot, îmbrăcat pretenţios, cu cravată albă, cu aer oficial, te înfiora: erau în el o sută de dosare de proceduri.

— Bucuros, domnule, zise el.

— Dac-ar mai veni măcar două persoane, zise maistrul de ceremonie, am avea doi pe stânga şi doi pe dreapta, cum se cuvine.

În acel moment sosi neobositul samsar al firmei Sonet, urmat de singurul om care-şi amintea de Pons, care se gândise să-i aducă ultimul omagiu. Omul acesta era un salariat al teatrului, servitorul însărcinat să aşeze partiturile pe pupitrele orchestrei şi căruia Pons îi dădea în fiecare lună o piesă de cinci franci, fiindcă-l ştia tată de familie.

— Ah! Dobinart (Topinard)! exclamă Schmucke, recunoscându-l pe omul de serviciu. Du îl iupeai be Bons!..

— Da, domnule, am venit zilnic, dimineaţa, să văd ce face domnu…

— Jdľnig! piedul Dobinart! zise Schmucke strângând mâna servitorului de la teatru.

— Da' mă luau pesemne drept o rudă şi am fost primit foarte rău! Degeaba spuneam că sunt de la teatru şi că vin să văd ce mai face domnul Pons, îmi spuneau că să mai văd de alţii. Eu ceream să-l văd pe bietul şi scumpul nostru bolnav, dar niciodată n-am fost lăsat să viu sus.

— Invama te Zipod! zise Schmucke strângând pe inima lui mâna bătătorită a omului de serviciu.

— Ce om cumsecade era domnul Pons, era pâinea lui Dumnezeu. În fiecare lună îmi dădea cinci franci… Ştia că am trei copii şi o nevastă. Nevastă-mea e la biserică.

— Foi îmbărtzi bâinea mea gu dine! exclamă Schmucke, bucuros că are lângă el pe cineva care-l iubea pe Pons.

— Domnul binevoieşte să meargă pe lângă dric? întrebă maistrul de ceremonie. În felul acesta avem cele patru persoane.

Maistrul de ceremonie îl hotărâse uşor pe samsarul firmei Sonet să meargă şi el, mai ales după ce-i arătă frumoasa pereche de mănuşi care, conform uzanţelor, trebuia să-i rămână lui.

— Sunt ceasurile unsprezece fără un sfert!.. trebuie neapărat să coborâm… ne aşteaptă la biserică, zise maistrul de ceremonie.

Şi cele şase persoane porniră pe scară în jos.

— Închideţi bine apartamentul şi rămâneţi acasă, le spuse groaznicul Fraisier celor două femei care stăteau în capul scării, mai ales dacă vrei să ajungi paznică, doamnă Cantinet. Ah! Ah! asta înseamnă doi franci pe zi!..

Printr-o întâmplare care nu e deloc extraordinară la Paris, se aflau două catafalcuri în gang, şi prin urmare două cortegii, cel al lui Cibot, răposatul portar, şi cel al lui Pons. Nimeni nu venea să aducă vreun omagiu de afecţiune la catafalcul pompos al prietenului artelor, şi toţi portarii din vecinătate veneau cu duiumul şi stropeau rămăşiţele pământeşti ale portarului cu pământuful de agheasmă. Contrastul acesta între mulţimea venită la înmormântarea lui Cibot şi singurătatea în care rămânea Pons avu loc nu numai la uşa casei, dar şi în stradă, unde coşciugul lui Pons nu fu urmat decât de Schmucke, pe care-l sprijinea un cioclu, fiindcă moştenitorul se clătina ia fiecare pas. Din strada Normandie până în strada Orléans unde se află biserica Saint-François, cele două cortegii înaintară printre

două şiruri de curioşi, căci, după cum s-a spus, orice întâmplare constituie un eveniment în acest cartier. Lumea observase, prin urmare, splendoarea dricului din care atârna o placă îmbrăcată pe care era brodat un mare P şi după care venea un singur om; în vreme ce dricul cel simplu, de ultima clasă, era însoţit de o mulţime imensă. Din fericire, Schmucke, năucit de lumea de la ferestre şi de şirul format din gură-cască, nu auzea nimic şi nu vedea mulţimea de oameni decât prin vălul lacrimilor sale.

— A! e bătrânelul... spunea careva, muzicianul, ştiţi!

— Cine sunt persoanele care merg în dreapta şi în stânga dricului?

— Ei, nişte actori!

— Ia, uite cortegiu lui nenea Cibot, bietu' de el! Asta zic şi eu c-a fost om muncitor! Se mistuia, nu altceva!

— Omu' ăsta nu ieşea niciodată din casă!

— Nu a ţinut lunea niciodată.

— Ce-şi mai iubea nevasta!

— Vai de capul ei!

Rémonencq era în urma dricului victimei sale şi primea condoleanţe pentru pierderea vecinului său.

Cele două cortegii ajunseră la biserică, unde Cantinet, de acord cu paznicul, avu grijă ca nici un cerşetor să nu se apropie de Schmucke. Villemot îi făgăduise moştenitorului că o să fie lăsat în pace şi se ocupa el de cheltuieli, ocrotindu-şi clientul. Modestul dric al lui Cibot, urmat de şaizeci-optzeci de persoane, fu însoţit de toată lumea asta până la cimitir. La ieşirea din biserică, după dricul lui Pons erau patru trăsuri de doliu: una pentru preoţi, şi celelalte trei pentru rude; dar numai de una a fost nevoie, fiindcă reprezentantul firmei Sonet se dusese, în timpul slujbei, să-l prevină pe domnul Sonet de plecarea cortegiului, pentru ca el să-i poată prezenta legatarului universal desenul şi devizul monumentului, la ieşirea din cimitir. Fraisier, Villemot, Schmucke şi Topinard încăpură toţi într-o trăsură. Celelalte două, în loc să se întoarcă la administraţie,

merseră goale până la Pčre-Lachaise. Această cursă inutilă de trăsuri goale are loc deseori. Când morţii nu se bucură de nici o faimă şi N. U atrag lume multă, sunt totdeauna prea multe trăsuri. Trebuie să fi fost foarte iubiţi morţii, în viaţa lor, pentru ca, la Paris, unde fiecare ar vrea ca ziua să aibă douăzeci şi cinci de ore, să însoţească cineva o rudă sau un prieten până la cimitir. Dar birjarii şi-ar pierde bacşişul dacă nu şi-ar face datoria. Aşa că, pline sau goale, trăsurile merg la biserică, la cimitir şi se întorc la casa mortuară, unde birjarii îşi cer bacşişul. E de neînchipuit pentru câţi oameni moartea e o adăpătoare. Slujbaşii mărunţi ai bisericii, săracii, cioclii, birjarii, groparii, bureţii aceştia ies umflaţi după ce s-au cufundat într-un dric. De la biserică, unde moştenitorul fu asaltat la ieşire de un stol de săraci, repede îndepărtaţi de paznic, şi până la Pčre-Lachaise, bietul Schmucke făcu drumul aşa cum îl fac ucigaşii când sunt duşi de la Palatul de Justiţie în Piaţa Grčve178. Îţi însoţea propria înmormântare, ţinându-l de mână pe Topinard, omul de serviciu, singurul om care regreta cu adevărat în inima lui moartea lui Pons. Topinard, nespus de mişcat de cinstea care i se făcuse de a fi fost poftit să meargă pe lângă dric, şi încântat că merge cu trăsura şi că are o pereche de mănuşi, începea să considere înmormântarea lui Pons ca una dintre zilele mari ale vieţii sale. Nimicit de durere, susţinut de contactul unei mâini căreia îi corespundea o inimă, Schmucke se lăsă în voia roţilor exact ca nenorociţii de viţei duşi cu căruţa la abator. Pe bancheta din faţă stăteau Fraisier şi Villemot. Cei care au avut nefericirea să însoţească pe mulţi de-ai lor la locul de odihnă ştiu că ipocrizia încetează în trăsură, în timpul drumului, care, deseori, e foarte lung, de la biserică până la cimitirul de est, cimitirul parizian unde şi-au dat întâlnire toate felurile de vanităţi şi de lux şi care-i atât de bogat în monumente somptuoase. Cei indiferenţi încep conversaţia şi, până la urmă, chiar cei mai trişti îi ascultă şi îşi uită durerea.

— Domnul prezident apucase să plece la şedinţă, îi spunea Fraisier lui Villemot, şi n-am socotit necesar să mă duc să-l scot de la ocupaţiile lui la Palatul de Justiţie. Cum e moştenitorul natural şi legal, dar a fost dezmoştenit în folosul domnului Schmucke, m-am gândit că e de ajuns să fie aici împuternicitul său.

Topinard ciuli urechea.

— Cine-i individul care merge al patrulea pe lângă dric? îl întrebă Fraisier pe Villemot.

— Este reprezentantul unei firme care se ocupă de monumente funerare şi care ar vrea să obţină comanda unui edificiu mortuar pe care să sculpteze trei figuri de marmură: Muzica, Pictura şi Sculptura, jelind pe răposatul.

— E o idee, reluă Fraisier. Bătrânului i se cuvine fără doar şi poate aşa ceva, dar monumentul ăsta o să coste pe puţin şapte-opt mii de franci.

— O! da.

— Dacă îl comandă domnul Schmucke, asta nu poate privi succesiunea, deoarece cu asemenea cheltuieli se poate irosi o succesiune…

— Ar însemna proces, dar ar fi câştigat…

— Ei, atunci, îl priveşte! reluă Fraisier. Ar fi o cacialma grozavă de făcut antreprenorilor ăstora, îi spuse Fraisier la ureche lui Villemot, căci dacă testamentul e casat, lucru de care garantez… sau dacă nu exista testament, cine o să le plătească?

Villemot rânji. Primul secretar al lui Tabareau şi avocatul îşi vorbiră acum pe şoptite şi la ureche; dar cu tot huruitul trăsurii şi cu toate zgomotele, omul de serviciu al teatrului, deprins să ghicească totul în lumea culiselor, ghici că cei doi jurişti plănuiau să-l bage în încurcătură pe bietul german, şi până la urmă auzi cuvântul semnificativ de Clichy179! Din acel moment, vrednicul şi cinstitul slujitor al teatrului se hotărî să aibă grijă de prietenul lui Pons.

La cimitir, unde, prin intermediul samsarului firmei Sonet, Villemot cumpărase un loc de trei metri de la municipiu,

anunţând intenţia de a se construi pe el un monument splendid, Schmucke fu condus de către maistrul de ceremonie, prin mulţimea de curioşi, până la groapa unde avea să fie coborât Pons. Dar, la vederea acestei găuri pătrate deasupra căreia patru oameni ţineau în frânghii sicriul lui Pons, în vreme ce preoţii rosteau ultima rugăciune, germanului i se strânse într-atâta inima, încât leşină.

Topinard, ajutat de reprezentantul firmei Sonet şi de domnul Sonet însuşi îl duseră pe bietul german în prăvălia pietrarului, unde îngrijirile cele mai atente şi mai generoase îi fură date de către doamna Sonet şi de către doamna Vitelot, soţia asociatului domnului Sonet. Topinard rămase şi el, fiindcă îl văzuse pe Fraisier, a cărui mutră i se părea bună de spânzurat, stând de vorbă cu reprezentantul firmei Sonet.

După un ceas, pe la ora două jumătate, bietul german nevinovat îşi veni în fire. Schmucke avea, de două zile, impresia că visează. I se părea c-o să se trezească şi c-o să-l găsească pe Pons în viaţă. I se puseră atâtea şervete ude pe frunte, i se dădu să miroasă atâtea săruri şi oţeturi, încât redeschise ochii. Doamna Sonet îl obligă pe Schmucke să mănânce o straşnică supă grasă, fiindcă în casa pietrarului se pusese de rasol.

— Nu ni se întâmplă prea des să primim clienţi atât de simţitori, dar tot se mai văd o dată la doi ani.

În fine, Schmucke vorbi de întoarcerea în strada Normandie.

— Domnule, zise atunci Sonet, iată desenul pe care l-a făcut Vitelot anume pentru dumneavoastră; a stat noaptea ca să-l facă!.. Dar a fost inspirat! O să fie frumos…

— O să fie unul dintre cele mai frumoase de la Pčre-Lachaise! zise micuţa doamnă Sonet. Doar trebuie să cinstiţi memoria unui prieten care v-a lăsat toată averea…

— E pe nimic, dacă ne gândim la detalii şi la construcţii, dar în şase luni îl facem, zise Vitelot. Domnule, iată devizul

şi foaia de comandă… şapte mii de franci, fără plata cioplitorilor.

— Dacă domnul doreşte marmură, zise Sonet, ca pietrar ce se afla, o să coste douăsprezece mii de franci, iar domnul va rămâne nemuritor împreună, cu prietenul său…

— Am aflat acum că testamentul o să fie atacat, îi spuse Topinard la ureche lui Vitelot, şi că moştenitorii îşi vor redobândi moştenirea. Duceţi-vă la domnul prezident Camusot, că nevinovatu' ăsta, săracu', n-o să aibă o para chioară…

— Totdeauna ne aduci clienţi d-ăştia! îi spuse doamna Vitelot samsarului, începând harţa.

Topinard îl duse pe Schmucke, pe jos, în strada Normandie, fiindcă trăsurile de doliu plecaseră toate într-acolo.

— Ză nu mă bărăzejdi! îi spuse Schmucke lui Topinard.

Topinard voia să plece, după ce-l predase pe bietul muzician în mâinile femeii Sauvage.

— Sunt ceasurile patru, dragă domnule Schmucke, şi trebuie să mă duc să mănânc… Nevastă-mea, care-i plasatoare, n-o să ştie ce mi s-a întâmplat… Ştiţi, teatrul se deschide la şase fără un sfert…

— Ta, jdiu… tar cântejde-de gă zând zingur be lume, vără ein brieden. Tumneada, gare l-ai blâns be Bons, luminează-mă, zând ga într-o nobde atingă, ji Bons mi-a zbuz gă zând îngonşurad te digăloji…

— Am băgat şi eu de seamă asta, adineauri m-am amestecat ca să nu ajungeţi la Clichy!

— Glijy? exclamă Schmucke, nu întzelec…

— Bietu' om! Ei, fiţi pe pace, am să viu să vă văd. Bun rămas!

— Pun ramaz! Be gurânt! zise Schmucke căzând aproape mort de oboseală.

— Bun rămas, cucoane! îi spuse coana Sauvage lui Topinard cu un aer care-l izbi pe salariat.

— O! da' ce-ai, madamo? zise batjocoritor omul de la teatru. Parc-ai fi un trădător de melodramă.

— Trădător eşti dumneata! Ce-ţi bagi nasu' aici? Nu cumva vrei să te amesteci în treburile lui domnu' şi să-l jumuleşti?..

— Să-l jumulesc!.. slujnică! reluă de sus Topinard. Nu sunt decât un biet om de serviciu la teatru, dar ţiu la artişti, şi află că n-am cerut niciodată nimic nimănui! Ţi-a cerut cineva ceva? îţi datorează cineva ceva? eh! babo!..

— Eşti om de serviciu la teatru, şi te numeşti? întrebă huiduma.

— Topinard, sluga dumitale…

— Salutări acasă, zise madam Sauvage, şi complimente cocoanei, dacă conaşu' e însurat… Asta-i tot ce voiam să ştiu.

— Da' ce-ai, dragă? întrebă doamna Cantinet, care sosea.

— Am, drăguţă, că ai să rămâi dumneata aci, să vezi de bucate, eu trebuie să dau o fugă până la domnu meu…

— E jos, stă de vorbă cu biata doamnă Cibot, care plânge de nu mai poate, răspunse doamna Cantinet.

Madam Sauvage porni pe scară în jos cu atâta iuţeală, că tremurau treptele sub tălpile ei.

— Domnule… îi spuse ea lui Fraisier, trăgându-l puţin mai departe de madam Cibot.

Şi-l arătă pe Topinard în momentul când acesta trecea, mândru de a-şi fi plătit datoria faţă de binefăcătorul său prin faptul că-l ferise pe prietenul lui Pons, printr-o viclenie inspirată de culise, unde toată lumea are mai mult sau mai puţin minte şugubeaţă, ca să cadă într-o cursă. Salariatul avea prin urmare de gând să-l ocrotească pe muzicianul din orchestra lui împotriva curselor întinse bunei-credinţe a acestuia.

— Îl vezi, nu? pe prăpăditu' ăla!.. E, cum s-ar zice, un om cumsecade care vrea să-şi vâre nasu' în treburile lui domnu' Schmucke.

— Cine e? întrebă Fraisier.

— O! un neisprăvit…

— Nu există neisprăviţi în afaceri…

— Ei, zise ea, e un om de serviciu de la teatru, pe nume Topinard…

— Bine, doamnă Sauvage! continuă aşa, şi-o să capeţi debitul de tutun.

Şi Fraisier îşi reluă conversaţia cu madam Cibot.

— Spun, aşadar, scumpă clientă, că nu te-ai purtat sincer cu noi, şi că n-avem nici o obligaţie faţă de un asociat care ne înşală!

— Şi de ce adicătelea v-am înşelat? întrebă madam Cibot, punându-şi mâinile în şolduri. Crezi că mă sperii cu uitătura dumneatale de aguridă şi cu aerele de promoroacă?!.. Cauţi chichiţe ca să scapi de făgăduieli, şi mai zici că eşti om cinstit! Ştii ce eşti? Eşti o canalie! Da, da, poţi să te scarpini pe braţ!.. Da' asta-i, încaseaz-o!..

— Fără vorbe grele şi fără furie, mândruliţo, zise Fraisier. Ascultă aici! Ţi-ai umplut sacul… Azi-dimineaţă, în timpul pregătirilor de înmormântare, am găsit catalogul ăsta, în dublu exemplar, scris în întregime de mâna domnului Pons, şi, din întâmplare, mi-au căzut ochii pe asta.

Şi, deschizând catalogul-manuscris, citi:

— Nr. 7. Splendid portret pictat pe marmură de Sébastian del Piombo, în 1546, vândut de o familie care l-a ridicat din catedrala de la Temi. Acest portret, care avea ca pereche un episcop, cumpărat de un englez, reprezintă un cavaler de Malta în rugăciune, şi se afla deasupra mormântului familiei Rossi. Dacă n-ar fi datată, această operă ar putea fi atribuită lui Rafael. Pânza aceasta mi se pare superioară portretului lui Bacio Bandinelli, de la muzeu, care e cam uscat, pe câtă vreme acest cavaler de Malta e de o mare prospeţime, pictura păstrându-se mai bine pe LAVAGNA (ardezie).

Uitându-mă, reluă Fraisier, la locul Nr. 7, am găsit un portret de femeie semnat Chardin180, fără Nr. 7!.. în timp ce maistrul de ceremonie îşi completa numărul de persoane

pentru cortegiu, am verificat tablourile; opt pânze obişnuite şi fără numere au fost puse în locul unor opere indicate de domnul Pons ca fiind capitale, şi care nu se mai află acolo… Şi, în sfârşit, lipseşte un mic tablou de lemn, de Metzu, indicat drept o capodoperă…

— Da' ce, eu eram păzitoare de tablouri?! zise coana Cibot.

— Nu, dar erai femeia de încredere care vedea de casa şi de gospodăria domnului Pons, şi s-a produs un furt…

— Furt! Află, domnule, că tablourile au fost vândute de domnul Schmucke, la porunca lui domnu' Pons, care avea nevoie de bani.

— Cui?

— Lui domnu' Elie Magus şi lui domnu' Rémonencq…

— Cu cât?..

— Păi nu mai mi-aduc aminte!..

— Ascultă, dragă doamnă Cibot, ţi-ai umplut sacul şi l-ai umplut bine! reluă Fraisier. Te am în vedere, te am la mână… Am să tac, dacă mă serveşti! în orice caz, înţelegi că nu trebuie să te bizui pe nimic din partea domnului prezident Camusot, de vreme ce ai găsit cu cale să-l jefuieşti.

— Ştiam eu, dragă domnule Fraisier, că am să m-aleg cu osul din cârnat… răspunse madam Cibot, îmblânzită de cuvintele Am să tac!

— Zi aşa, spuse Rémonencq apropiindu-se, dumneata cauţi pricină doamnei; nu-i frumos! Vânzarea tablourilor a fost tratată cu domnu' Pons, între domnu' Magus şi mine, că stăturăm trei zile până să ne înţelegem cu răposatu', care vorbea într-aiurea de tablourile lui! Avem chitanţe în regulă, şi, dacă i-am dat doamnei, cum se obişnuieşte, câteva piese de patruzeci de franci, dumneaei nu s-a ales decât cu ce dăm în toate casele înstărite unde încheiem un târg. A! dragă domnule, dacă vrei să înşeli o femeie fără apărare, n-o să-ţi iasă bine socotelile!..

M-auzi, domnule sforar? Domnu' Magus e cel mai tare pe piaţă şi, dacă nu te porţi cum trebuie cu doamna, dacă nu-i dai ce i-ai făgăduit, te aştept la cotitură, la vânzarea colecţiei, ai să vezi cât ai să pierzi dacă ne ai împotrivă, pe domnu' Magus şi pe mine, care o să ne pricepem să-i aţâţăm pe negustori… în loc de şapte-opt sute de mii de franci, n-o să capeţi nici două sute de mii de franci!

— Bine, bine, vedem noi! N-o să vindem, zise Fraisier, sau o să vindem la Londra.

— Cunoaştem Londra! zise Rémonencq, şi domnu Magus e acolo tot atât de tare ca la Paris.

— Bun rămas, doamnă, am să cercetez eu cu de-amănuntul matrapazlâcurile dumitale, zise Fraisier, afară de cazul când tot vrei să asculţi de ce-ţi spun eu, adăugă el.

— Mare pungaş!..

— Ia seama, zise Fraisier, voi fi judecător de pace!

Se despărţiră cu ameninţări, a căror importanţă era apreciată cum trebuie de o parte şi de alta.

— Îţi mulţumesc, Rémonencq! zise madam Cibot, e o mare mulţumire pentru o biată văduvă să găsească un apărător.

Seara, la teatru, pe la orele zece, Gaudissart îl chemă în biroul lui pe omul de serviciu de la orchestră. Gaudissart, în picioare în faţa căminului, luase o atitudine napoleoniană, deprinsă de când conducea un popor întreg de actori, de dansatori, de figuranţi, de muzicanţi, de maşinişti, şi de când trata cu autorii. De obicei, îşi vâra sub vestă mâna dreaptă, apucând breteaua stângă, şi-şi întorcea capul pe trei sferturi privind în gol.

— Ia spune, Topinard, ai venituri?

— Nu, domnule.

— Poate cauţi un loc mai bun decât cel pe care-l ai? întrebă directorul.

— Nu, domnule, răspunse salariatul îngălbenind.

— Ce naiba! nevastă-ta e plasatoare în serile de premieră… Am păstrat-o moştenire de la predecesorul meu ruinat… Ţi-am dat de lucru să cureţi peste zi lămpile din

culise; în fine ai în grijă partiturile. Şi asta nu-i tot! Ai prime de câte un franc ca să joci pe monştri şi să conduci diavolii când e o piesă în care se reprezintă iadul pe scenă. E o situaţie la care râvnesc toţi cei angajaţi ca tine, şi eşti invidiat, dragă, în teatru, unde ai duşmani.

— Duşmani! zise Topinard.

— Şi ai trei copii, din care cel mai mare joacă în rolurile de copil, cu prime de câte cincizeci de centime!..

— Domnule…

— Lasă-mă să vorbesc, zise Gaudissart cu glas tunător. Având situaţia asta, vrei să pleci de la teatru…

— Domnule…

— Vrei să te apuci de afaceri, să-ţi bagi nasul prin moşteniri!.. Dar, nenorocitule, ai să fii sfărâmat ca o coajă de ou! Am ca protector pe excelenţa-sa monseniorul conte Popinot, om inteligent şi de caracter, pe care regele a avut înţelepciunea să-l recheme în consiliul său… Acest om de stat, acest om politic superior – vorbesc de contele Popinot – şi-a însurat fiul cel mai mare cu fiica prezidentului de Marville, unul dintre oamenii cei mai demni de preţuire şi cei mai preţuiţi, din înalta magistratură, una dintre făcliile curţii la Palatul de Justiţie. Cunoşti Palatul de Justiţie? Ei bine, el e moştenitorul vărului său Pons, fostul nostru dirijor, la înmormântarea căruia ai fost azi-dimineaţă. Nu te învinovăţesc că te-ai dus să aduci ultimul omagiu bietului om… Dar n-ai să-ţi păstrezi postul, dacă ai să te amesteci în treburile respectabilului domn Schmucke, căruia-i doresc tot binele, dar care se va afla în conflict cu moştenitorii lui Pons… Şi, cum germanul ăsta nu-mi ţine de cald, iar prezidentul şi contele Popinot îmi ţin foarte mult de cald, te sfătuiesc să-l laşi pe respectabilul german să-şi descurce singur afacerile. Există un Dumnezeu special pentru germani, şi ţie ţi-ar sta rău ca Dumnezeu-adjunct! Ştii ce? rămâi salariat!.. mai bine nici că se poate!

— Am înţeles, domnule director, zise Topinard opărit.

Schmucke, care se aştepta să-l vadă a doua zi pe bietul om de serviciu de la teatru, singura fiinţă care-l plânsese pe Pons, îşi pierdu astfel ocrotitorul pe care i-l trimisese întâmplarea. A doua zi, la sculare, bietul german, găsind apartamentul gol, îşi dădu seama de imensa pierdere pe care o suferise. În cele două zile dinainte, evenimentele şi obligaţiile legate de moarte creaseră în jurul lui agitaţia şi mişcarea care distrag ochii. Dar tăcerea care urmează după coborârea în mormânt a unui prieten, a unui tată, a unui fiu, a unei femei iubite, tăcerea mohorâtă şi rece de a doua zi e cumplită, te îngheaţă. Adus ca de o forţă irezistibilă în camera lui Pons, bietul om nu putu suporta priveliştea, dădu înapoi şi se întoarse în sufragerie, unde madam Sauvage servea prânzul. Schmucke se aşează la masă, dar nu putu mânca nimic. Deodată se auzi sunând destul de tare, şi apărură trei oameni în negru, pe care doamna Cantinet şi madam Sauvage îi lăsară să intre. Era mai întâi domnul Vitei, judecătorul de pace, şi domnul grefier al său. Al treilea era Fraisier, mai rece şi mai crâncen ca niciodată, fiindcă suferise dezamăgirea unui testament în regulă care anula arma puternică furată de el cu atâta îndrăzneală.

— Am venit, domnule, îi spuse judecătorul de pace cu blândeţe lui Schmucke, să punem sigiliile aici…

Schmucke, pentru care aceste vorbe erau pe chinezeşte, se uita cu un aer speriat la cei trei oameni.

— Am venit, la cererea domnului Fraisier, avocat, mandatar al domnului Camusot de Marville, moştenitorul vărului său, numitul Pons, decedat, adăugă grefierul.

— Colecţiile sunt acolo, în salonul cel mare, şi în camera de culcare a defunctului, zise Fraisier.

— Ei, atunci, să trecem acolo. Iertaţi, domnule, continuaţi-vă masa, nu vă deranjaţi, zise judecătorul de pace.

Invazia acestor trei oameni negri îl îngheţase de groază pe bietul german.

— Domnule, spuse Fraisier, îndreptând asupra lui Schmucke una dintre acele priviri veninoase care-i hipnotizau victimele, aşa cum hipnotizează păianjenul o muscă, domnule, cine a ştiut să obţină un testament, făcut în faţa notarului în favoarea sa, trebuia să se aştepte şi la oarecare rezistenţă din partea familiei. O familie nu se lasă spoliată de un străin fără să lupte, şi o să vedem noi, domnule, cine o să fie mai tare, frauda şi corupţia, sau familia!.. Avem dreptul, ca moştenitori, să cerem punerea sigiliilor, sigiliile vor fi puse, şi am de gând să veghez ca acest act de păstrare să fie exercitat cu cea mai mare rigoare, şi va fi.

— Toamne! Toamne! gu ge am crejid gerului? zise nevinovatul Schmucke.

— Se flecăreşte mult în casă pe seama dumneatale, zise madam Sauvage. A venit, pe când dormeai, un tinerel, îmbrăcat tot în negru, un filfizon, primul secretar al lui domnu Hannequin, şi voia musai să vorbească cu dumneata; da' cum dormeai şi erai aşa de obosit de ceremonia de ieri, i-am spus că i-ai semnat împuternicirea lui domnu Villemot, primul secretar al lui Tabareau, şi că să se ducă la el, dacă-i vorba de afaceri. „A! cu atât mai bine, a zis tinerelul, o să mă înţeleg bine cu el. O să depunem testamentu' la tribunal, după ce-l vom arăta lui domnu prezident.” Atuncea, l-am rugat să ni-l trimită pe domnu Villemot cât o putea mai repede. Fii pe pace, dragă domnule, zise madam Sauvage, o să ai oameni care să te apere. Şi n-o să te jumulească nimeni. O să ai lângă dumneata pe cineva de-i ştiu toţi de frică! O să le arate el, domnu Villemot! Eu m-am înfuriat pe nemernica aia afurisită de madam Cibot, o portăreasă care are nasu' să-şi judece locatarii şi care susţine că dumneata şterpeleşti averea moştenitorilor, că l-ai ţinut închis pe domnu Pons, că l-ai învârtit pe degete, că era nebun de legat. Mi ţi-am scuturat-o cum trebuie, ticăloasa: „Eşti o hoaţă şi o canalie!

aşa i-am zis, şi-ai să ajungi la tribunal pentru tot ce ai furat de la conaşii dumitale…” Şi şi-a închis clonţu'.

— Domnul, zise grefierul venind să-l ia pe Schmucke, doreşte să fie de faţă la punerea sigiliilor în camera mortuară?

— Vagetzi ge fretzi! Bunetzi, zise Schmucke, brezubun gă foi budea muri linijdid?!

— Oricine are dreptul să moară, zise râzând grefierul, şi moştenirile ne dau cel mai mult de furcă. Dar rareori am văzut legatari universali urmându-i pe testatori în mormânt.

— Eu mă foi tuge! zise Schmucke, care simţi, după atâtea lovituri, dureri insuportabile în regiunea inimii.

— A! uite-l pe domnu Villemot! exclamă madam Sauvage.

— Tomnule Fillemod, zise bietul german, rebrezindă-mă.

— Am venit fuga, zise primul secretar. Vin să vă anunţ că testamentul e cu totul în regulă şi că va fi cu siguranţă omologat de tribunal, care vă va pune în posesie… Veţi avea o avere frumoasă.

— Eu, cine afere vrumoză! exclamă Schmucke, disperat de a fi bănuit de cupiditate.

— Da' pân-atunci, zise madam Sauvage, ce tot face acolo judecătorul de pace cu lumânări şi cu şireturi?

— A! sigilează… Poftiţi, domnule Schmucke, aveţi dreptul să asistaţi.

— Nu, tu-de tumneada…

— Da' de ce să sigileze, dacă domnu e acasă la el şi tot ce-i aici e-al lui? întrebă madam Sauvage făcând pe jurista în felul femeilor, care fac harcea-parcea codul, după cum le place.

— Domnul nu e acasă la el, doamnă, e la domnul Pons; totul îi va aparţine, fără îndoială, dar, când eşti legatar, nu poţi lua în primire lucrurile din care se compune moştenirea decât prin ceea ce noi numim o punere în posesie. Acest act îl emite tribunalul. Iar dacă moştenitorii îndepărtaţi de la moştenire prin voinţa testatorului se opun punerii în posesie, are loc un proces… Şi cum nu se ştie cui

îi va reveni moştenirea, se sigilează toate valorile, iar notarul moştenitorilor şi cel al legatarului vor proceda la facerea inventarului în termenul indicat de lege… Asta e.

Auzind acest limbaj pentru prima dată în viaţa lui, Schmucke îşi pierdu capul cu desăvârşire şi-l lăsă să cadă pe spatele fotoliului în care stătea, căci îl simţea atât de greu, că-i era cu neputinţă să-l ţină în sus. Villemot se duse să stea de vorbă cu grefierul şi cu judecătorul de pace. Şi asistă, cu sângele rece al juriştilor, la punerea sigiliilor care, când nu e nici un moştenitor de faţă, se petrece cu glume şi cu remarci asupra obiectelor închise până în ziua repartiţiei. În sfârşit, cei patru oameni ai legii închiseră salonul şi se întoarseră în sufragerie unde veni şi grefierul. Schmucke privi maşinal la această operaţie, care constă în a pecetlui cu pecetea judecătoriei de pace o panglică de aţă pe fiecare canat al uşilor, când sunt cu două canaturi, sau în a pecetlui deschizătura dulapurilor sau a uşilor simple, sigilând cele două margini ale tăbliei.

— Să trecem în camera asta, zise Fraisier arătând camera lui Schmucke, a cărei uşă dădea în sufragerie.

— Păi e odaia lui domnu! zise madam Sauvage repezindu-se să se aşeze între uşă şi oamenii justiţiei.

— Iată contractul apartamentului, zise groaznicul Fraisier, l-am găsit printre hârtii, şi nu e pe numele domnilor Pons şi i Schmucke, ci numai pe numele domnului Pons. Apartamentul, în întregime, aparţine succesiunii… Şi, de altfel, zise el, deschizând uşa camerei lui Schmucke, uitaţi-vă, domnule judecător de pace, e plină de tablouri.

— În adevăr, zise judecătorul de pace, care-i dădu pe loc câştig de cauză lui Fraisier.

— Staţi, domnilor, zise Villemot. Vă închipuiţi că o să-l scoateţi din casă pe legatarul universal, a cărui calitate nu e contestată până acum?

— Desigur, desigur! zise Fraisier, ne opunem la predarea moştenirii.

— Şi sub ce: pretext?

— Ai să afli, drăguţule, zise batjocoritor Fraisier. În momentul de faţă nu ne opunem ca legatarul să scoată din cameră ce va declara că e al său, dar camera va fi sigilată. Şi domnul se va duce să locuiască unde va găsi de cuviinţă.

— Nu, zise Villemot, domnul o să rămână în camera sa!

— Cum aşa?

— Am să vă chem în faţa instanţei de référé181, reluă Villemot, ca să se stabilească faptul că suntem locatari pe jumătate; din apartament, şi nu ne veţi da afară… Scoateţi tablourile, alegeţi ce e al răposatului de ce e al clientului meu, dar clientul meu va rămâne aici… drăguţule!..

— Am să blec! zise bătrânul muzician, care regăsi ceva energie ascultând groaznica dezbatere.

— Aţi face mai bine! zise Fraisier. Asta o să vă scutească de cheltuieli, fiindcă nu vi s-ar admite cererea de référé. Contractul e categoric.

— Contractul! contractul! zise Villemot, aici e o chestiune de bună-credinţă!..

— Nu va fi dovedită prin martori, ca în procesele penale… O să vă lansaţi în expertize, verificări… hotărâri interlocutorii182, fel de fel de acte de procedură?

— Nu! nu! exclamă Schmucke speriat, mă mud, blec…

Existenţa lui Schmucke era, fără ca el să-şi dea seama, cea a unui filosof cinic183 atât era de redusă la ce e mai simplă. Nu poseda decât două perechi de pantofi, o pereche de cizme, două costume complete, douăsprezece cămăşi, douăsprezece fulare, douăsprezece batiste, patru veste şi o pipă superbă, pe care i-o dăduse Pons împreună cu o pungă brodată pentru tutun. El intră în cameră, răscolit de febra indignării, îşi luă de-acolo toate boarfele şi le puse pe un scaun.

— Dod azda e al meu, spuse el cu o simplitate demnă de Cincinatus184, ji bianul e al meu.

— Doamnă, îi spuse Fraisier doamnei Sauvage, cheamă pe cineva să te ajute, ia pianul şi pune-l pe palier!

— Oricum, eşti prea aspru dumneata, îi spuse Villemot lui Fraisier. Domnul judecător de pace e stăpân să hotărască ce vrea, e suveran în această materie.

— Sunt valori acolo, zise grefierul arătând camera.

— De altfel, atrase atenţia judecătorul de pace, domnul pleacă de bunăvoie.

— Nu s-a mai pomenit aşa client! zise Villemot indignat, întorcându-şi supărarea împotriva lui Schmucke. Eşti moale ca o cârpă!..

— Nu imbordă unde mori, zise Schmucke ieşind. Agejdi oameni au viguri de digri… Am ză drimid be ginefa ză-mi ia nenorogidele de lugruri, adăugă el.

— Unde se duce domnul?

— Unte-o jrea Tumnezeu, răspunse legatarul universal făcând un gest de sublimă indiferenţă.

— Anunţaţi-mă şi pe mine, zise Villemot.

— Ia-te după el, îi spuse Fraisier la ureche primului secretar.

Doamna Cantinet fu instituită paznică a sigiliilor şi, din fondurile găsite, i se alocă o sumă de cincizeci de franci.

— Merge bine, îi spuse Fraisier domnului Vitel, după plecarea lui Schmucke. Dacă vreţi să vă daţi demisia în favoarea mea, duceţi-vă la doamna prezident de Marville, o să vă înţelegeţi.

— Ai găsit un om de mămăligă, zise judecătorul de pace arătându-l pe Schmucke, care se mai uită o dată, din curte, la ferestrele apartamentului.

— Da, treaba s-a făcut, răspunse Fraisier. O să puteţi căsători fără teamă pe nepoţica dumneavoastră cu Poulain, el o să fie medic-şef la Quinze-Vingts185.

— Vom vedea! Bun rămas, domnule Fraisier, zise judecătorul de pace cu un aer colegial.

— E şmecher mare, zise grefierul, o să ajungă departe, afurisitul!

Ceasurile erau atunci unsprezece. Bătrânul german apucă în mod maşinal pe drumul pe care-l făcea cu Pons,

gândindu-se la Pons. Îl vedea necontenit, i se părea că-i alături de el, şi ajunse în faţa teatrului de unde ieşea prietenul lui, Topinard, care terminase de curăţat lămpile din culise, gândindu-se la tirania directorului său.

— Ah! iadă ge-mi drepuie! exclamă Schmucke oprindu-l pe bietul salariat. Dobinart, du ai o loguintză, nu?

— Da, domnule.

— Un menaş?..

— Da, domnule.

— Nu frei ză mă iei în benziune? O! am ză blădesc bine, am nouă zude te vrangi rentă… ji n-am brea muld te draid… N-am ză de zdingerezsg… Mănânc orige!.. Zincura mea nefoie e ză-mi vumez biba… Ji, gum ejdi zincurul gare l-ai blâns be Bons, eu de iupezc.

— Domnule, cu mare plăcere, dar mai întâi, închipuiţi-vă că domnu Gaudissart mi-a frecat straşnic ridichea…

— Eine ritighe?

— Vreau să spun că m-a săpunit.

— Zăbunid?

— M-a certat că m-am interesat de dumneavoastră. Ar trebui, prin urmare, să fiţi foarte discret, dacă veniţi la mine! Dar mă îndoiesc c-o să rămâneţi, fiindcă nu ştiţi ce înseamnă gospodăria unui amărât ca mine…

— Brever cospotaria zăragă a unui om te inimă gare l-a blâns be Bonz, tegâd baladul Duileries blin de oameni gu vatză te digru! Am jazud aguma nijde digri la Bonz, gare au ză maninge dod!..

— Poftiţi, domnule, zise Topinard, şi-o să vedeţi… dar… În fine, este o chiţimie în pod… Să ne sfătuim cu doamna Topinard.

Schmucke îl urmă ca un copil pe Topinard, şi acesta îl conduse într-una dintre acele regiuni care ar putea fi numită cancerele Parisului. Asta se numeşte fundătura Bordin. E un pasaj strâmt, mărginit cu case de speculă, care dă în strada Bondy, înspre partea adumbrită de clădirea imensă a teatrului Porte-Saint-Martin, şi care

constituie unul dintre negii Parisului. Pasajul acesta, al cărui drum e săpat mai jos decât strada, coboară printr-o pantă spre strada Mathurins-du-Temple, Fundătura se termină printr-o stradă interioară de-a curmezişul, formând un fel de T. Aceste două străduţe astfel aşezate conţin vreo treizeci de case cu şase ori şapte etaje, care adăpostesc, în curţile interioare şi în toate apartamentele, depozite, ateliere, manufacturi de tot felul. E un fel de mahala Saint-Antoine186 în miniatură. Aci se fac mobile, se cizelează obiecte de aramă, se cos costume pentru teatre, se lucrează sticla, se pictează porţelanuri, se fabrică, în sfârşit, toate fanteziile şi variaţiile mărfurilor pariziene. Murdar şi productiv cum e şi negoţul, acest pasaj, totdeauna plin de trecători care umblă încoace şi încolo, de căruţe, de cotiugi, are o înfăţişare respingătoare, iar populaţia care mişună aici e în armonie cu lucrurile şi cu locurile. Este populaţia industrială, meşteră în munci manuale, dar a cărei inteligenţă e absorbită de acestea. Topinard locuia în acest cartier înfloritor ca productivitate, din cauza chiriilor mici. Stătea în a doua casă de la intrare, pe stânga. Apartamentul său, situat la etajul al şaselea, avea vedere spre zona de grădini rămase încă pe lângă cele trei sau patru case boiereşti din strada Bondy.

Locuinţa lui Topinard consta dintr-o bucătărie şi două camere. În prima din cele două camere stăteau copiii. Se puteau vedea două pătuţuri de lemn alb şi un leagăn. A doua era camera soţilor Topinard. De mâncat, se mânca în bucătărie. Deasupra, se întindea un fel de pod înalt de vreo doi metri şi acoperit cu tablă, cu o ferestruică în acoperiş. Ajungeai la el pe o scară de lemn alb, care se numeşte, în argoul zidarilor, scara pisicii. Această încăpere, botezată odaia de servitori, îi permitea proprietarului să prezinte locuinţa lui Topinard ca un apartament complet şi să ceară pe el patru sute de franci chirie. La intrare, pentru a masca bucătăria, era o gheretă boltită, luminată de la bucătărie printr-o ferestruică ovală şi formată din reunirea uşii de la

prima cameră cu cea de la bucătărie, în total din trei uşi. Aceste trei odăi, podite cu cărămizi, tapetate cu hârtie urâtă de treizeci de bani sulul, înzestrate cu căminuri de mânăstire vopsite cu vopsea proastă de culoarea lemnului, cuprindeau gospodăria aceasta de cinci persoane, dintre care trei copii. Îşi închipuie, deci, oricine scrijelările adânci făcute de cei trei copii la înălţimea la care puteau ajunge cu mâna. Oamenii bogaţi nu-şi pot imagina la cât se reducea zestrea bucătăriei, care se compunea dintr-o maşină de gătit, o căldare, o frigare, o cratiţă, două sau trei ibrice şi o tigaie. Farfuriile, de faianţă cafenie şi albă, să tot fi costat doisprezece franci. Masa servea şi de masă de gătit şi pentru mâncat. Mobilierul consta din două scaune şi două taburele. Sub coşul de zidărie se afla provizia de cărbuni şi de lemne. Iar într-un colţ stătea hârdăul în care se spălau, de multe ori în timpul nopţii, rufele familiei. Odaia în care stăteau copiii, străbătută de frânghii pentru uscat rufele, era împestriţată cu afişe de teatru şi cu gravuri luate de prin ziare, sau provenind din prospecte de cărţi ilustrate. Bineînţeles că cel mai mare dintre copiii lui Topinard, ale cărui cărţi de şcoală se vedeau într-un colţ, avea sarcina să vadă de casă după ora şase, când tatăl şi mama se duceau să-şi facă serviciul la teatru. În multe familii din clasa de jos, de îndată ce un copil atinge vârsta de şase sau şapte ani, el joacă rolul de mamă faţă de surorile şi fraţii săi.

Această schiţă sumară arată că familia Topinard era, după fraza devenită proverbială, săracă, dar cinstită. Topinard avea vreo patruzeci de ani, iar nevasta lui, fostă primă-coristă şi iubită, după cum zicea lumea, a directorului care dăduse faliment şi căruia îi urmase Gaudissart, trebuie să fi avut treizeci. Lolotte fusese femeie frumoasă, dar nefericirile administraţiei precedente se răsfrânseseră într-atât asupra ei, încât se văzuse obligată să contracteze cu Topinard o căsătorie de teatru187. Dar ea n-avea nici o îndoială că, de îndată ce menajul lor avea să se afle în posesia a o sută de franci, Topinard îşi va înfăptui

jurămintele în faţa legii, dacă nu de altceva, măcar pentru a-şi legitima copiii, pe care-i adora. Dimineaţa, în momentele libere, doamna Topinard cosea pentru recuzita teatrului. Muncind din răsputeri, aceşti salariaţi destoinici înjghebau nouă sute de franci pe an.

— Încă unul! îi spunea, de la al treilea etaj, Topinard lui Schmucke, care nici nu ştia dacă urcă sau coboară, atât de cufundat era în durerea lui.

În momentul când salariatul, îmbrăcat într-un halat alb ca toţi oamenii de serviciu, deschise uşa camerei, se auzi vocea doamnei Topinard strigând:

— Hai, copii, tăceţi, vine tăticu!

Şi cum, fără îndoială, copiii făceau ce voiau din tăticu, cel mai mare continuă să comande un asalt ca la Cirque-Olympique, alergând călare pe coada unei mături, al doilea să sufle într-o trâmbiţă, iar al treilea să urmeze cum putea şi el grosul trupei. Mama cosea un costum de teatru.

— Să tăceţi, strigă Topinard cu voce tunătoare, că uite bătaia!.. Aşa trebuie să le spun întotdeauna, adăugă el încet pentru Schmucke. Uite, drăguţă, îi spuse omul de serviciu plasatoarei, iată pe domnul Schmucke, prietenul bietului domn Pons. Nu ştie unde să se aciuieze, şi ar vrea să vină la noi; degeaba i-am spus eu că noi nu stăm strălucit, că locuim la al şaselea, că n-avem să-i oferim decât o mansardă, el ţine morţiş…

Schmucke se aşezase pe un scaun pe care i-l întinsese femeia, iar copiii, încremeniţi de sosirea unui necunoscut, se strânseseră laolaltă şi procedau la examinarea amănunţită, mută şi repede încheiată, care-i caracterizează pe copii, deprinşi, ca şi câinii, să adulmece mai mult decât să judece. Schmucke începu să se uite la grupul lor atât de drăgălaş, în care se afla şi o fetiţă de cinci ani, cea care sufla din trompetă şi care avea un păr blond splendid.

— Zeamănă gu o veditză jermană, zise Schmucke făcându-i semn să vină la el.

— Domnul o să stea prost acolo, zise plasatoarea; dacă n-ar trebui să am copiii lângă mine, i-aş propune bucuros camera noastră.

Ea deschise uşa camerei şi-l pofti pe Schmucke înăuntru. Camera aceasta constituia tot ce avea apartamentul mai acătării. Patul, din lemn de mahon, era împodobit cu un polog de stambă albastră cu ciucuri albi. Aceeaşi stambă albastră împodobea fereastra în chip de draperii. Scrinul, birouaşul, scaunele, deşi din lemn de mahon, erau ţinute curat. Pe cămin se aflau sfeşnice şi o pendulă, dăruite desigur odinioară de către falit, al cărui portret, un portret groaznic făcut de Pierre Grassou188, se găsea deasupra scrinului. Aşa încât copiii, care n-aveau voie să intre în acest loc rezervat, încercară curioşi să tragă cu ochiul.

— Domnul ar sta bine aci, zise plasatoarea.

— Nu, nu, răspunse Schmucke. Eh, n-am muld te draid, nu freau tegâd ein goltz ga ză mor.

Închizând uşa camerei, urcă la mansardă şi, de cum ajunse acolo, Schmucke exclamă:

— Azda îmi drepuie!.. Înainte te a zda gu Bons, n-am zdad mai pine ga aja.

— Ei, atunci, nu mai rămâne decât să cumpărăm un pat de campanie, două saltele, un sul de căpătâi, o pernă, două scaune şi o masă. Nu e cine ştie ce… să tot coste cincizeci de scuzi, socotind şi ligheanul, ibricul şi un covoraş la picioarele patului.

Se înţeleseseră în toate. Numai că lipseau cei cincizeci de scuzi. Aflându-se la doi paşi de teatru, Schmucke se gândi, bineînţeles, să se ducă la director şi să-i ceară leafa lui, căci vedea în ce lipsă erau noii lui prieteni… Se duse numaidecât la teatru şi-l găsi pe Gaudissart. Directorul îl primi pe Schmucke cu politeţea cam crispată pe care o avea faţă de artişti, şi fu mirat că Schmucke îi cere leafa pe o lună. Totuşi, făcându-se verificarea, cererea se dovedi îndreptăţită.

— Măi să fie, nene, îi spuse directorul, germanii ştiu totdeauna să socotească bine, chiar printre lacrimi… Eu credeam că aţi fost mişcaţi de gratificaţia de o mie de franci, era leafa pe un an! şi că m-am achitat cu asta.

— Noi n-am brimid nimig, zise bunul german; ji tagă fiu la tumnefozdra, e viintgă n-am nigi gază, nigi o bara… Gui atzi remiz cradivigatzia?

— Portăresei dumneavoastră!..

— Madam Zipod! exclamă muzicianul. Ea l-a ugiz be Bonz, l-a vurad, l-a fântud… Froia ză-i artă desdamendul… E o digăloză! un monsdru!

— Dar bine, nene, cum de eşti fără un ban şi fără casă, fără adăpost, în situaţia dumitale de legatar universal? Asta nu e logic, cum zicem noi.

— Am vozd tad avara… Eu zând zdrain, nu gunozg lecile… „Bietul om!” se gândi Gaudissart, întrevăzând sfârşitul probabil al unei lupte inegale.

— Ascultă, îi spuse el, ştii ce trebuie să faci?

— Am ein om te avageri!

— Ei bine, cazi pe loc la o tranzacţie cu moştenitorii, capeţi de la ei o sumă fixă şi o rentă viageră, şi-ai sa trăieşti liniştit…

— Nigi nu jreau aldgefa! răspunse Schmucke.

— Ei, atunci, lasă-mă pe mine să-ţi aranjez treaba asta, zise Gaudissart, căruia Fraisier îi spusese, în ajun, planul său.

Gaudissart se gândi că ar putea să se ia bine pe lângă tânăra vicontesă Popinot şi mama ei, ducând la bun sfârşit afacerea asta murdară, şi că va ajunge, într-o zi, cel puţin consilier de stat. Aşa-şi spunea el.

— Fă împudemigezg…

— Ei, ia să vedem, atunci! Mai întâi uite, zise Napoleonul teatrelor de pe bulevard, poftim o sută de scuzi…

Luă din punga lui cincisprezece ludovici189 şi-i întinse muzicianului.

— Sunt ai dumitale, reprezintă leafa pe şase luni; dacă pleci de la teatru, mi-i dai înapoi. Să facem socoteala! cât cheltuieşti pe an? cât îţi trebuie ca să fii mulţumit? Haide! haide! Pune-ţi la cale o viaţă de Sardanapal190!..

— N-am nefoie tegâd te ein gozdum te iarnă ji ein te fară.

— Trei sute de franci! zise Gaudissart.

— Bandovi, badru bereghi…

— Şaizeci de franci.

— Giorăbi…

— Douăsprezece perechi! face treizeci şi şase de franci.

— Jase gamaji.

— Şase cămăşi de pânză de bumbac, douăzeci şi patru de franci, încă pe-atâtea de pânză de in, patruzeci şi opt: vasăzică şaptezeci. Am ajuns la patru sute şaizeci şi opt, să zicem cinci sute cu cravatele şi batistele, şi o sută de franci pentru spălătorească… şase sute! Pe lângă asta, cât îţi trebuie pentru mâncare?.. trei franci pe zi?

— Nu, e brea muld!

— Şi-ţi mai trebuie şi pălării… Face o mie cinci sute de franci şi cu cinci sute de franci chiria, două mii. Vrei să-ţi obţin eu două mii de franci rentă viageră… garantată solid?

— Ji dudunul?

— Două mii patru sute de franci!.. Ah! neică Schmucke, asta se cheamă tutun la dumneata?.. Ei bine, o să-ţi dăm şi tutun. Vasăzică, două mii patru sute de franci, rentă viageră…

— Azda nu e dod! Freau cine zuma vigsa…

— Aldămaşul!.. aşa el Ce ţi-e şi cu nemţii ăştia! zic că sunt naivi! al dracului mai e şi Robert Macaire191 ăsta! se gândi Gaudissart. Cât vrei, repetă el. Dar după asta, gata.

— Bendru ga ză aghid o tadorie zvândă.

„O datorie! îşi spuse Gaudissart, ce pungaş! e mai rău decât un băiat de bani gata! O să scornească cine ştie ce poliţe! Trebuie terminat repede! Fraisier nu vede lucrurile în mare!”

— Ce datorie, nene, spune!..

— Un zingur om l-a blânz be Bons aladuri de mme… El are cine veditza tracutza gu un băr zblentit, atineaori am grezud gă făd jeniul piedei mele Jermanii, be gare n-ar vi drepuit z-o bărăzesg nigiotada… Barisul nu e bendru jermani, lumea râte te ei, zise el făcând din cap gestul omului care crede că vede limpede lucrurile de pe lumea asta.

„E nebun, îşi spuse Gaudissart.”

Şi, cuprins de milă pentru acest nevinovat, directorului îi dădură lacrimile.

— Ah! tumneda mă întzeleji, tomnule tiregtor! Ei pine, omul cu veditza este Dobinart, gare vage zerficiul la orghesdră ji abrinte lămbile; Bonz îl iupea ji îl aşuda, el a vozd zingurul gare l-a înzotzid be unigul meu brieden în gordejiu, la piserigă, la gimidir… Freau drei mii te vrangi bendru el, ji trei mii te vrangi bendru veditză… „Bietul om! îşi spuse Gaudissart.”

Parvenitul acesta feroce fu mişcat de această nobleţe sufletească şi de o asemenea recunoştinţă pentru un lucru de nimic în ochii lumii, dar care, în ochii acestui miel al Domnului, cântărea, ca şi paharul de apă al lui Bossuet192, mai mult decât victoriile cuceritorilor. Gaudissart ascundea, sub vanităţile sale, sub dorinţa brutală de a parveni şi de a se înălţa până la prietenul său Popinot, o inimă bună, un caracter bun. Înlătură deci părerile temerare asupra lui Schmucke şi trecu de partea lui.

— Vei avea toate astea! Dar am să fac mai mult, dragă Schmucke. Topinard e un om cinstit…

— Ta, l-am fazud atineaori în cozbotaria lui zaragă, unte e multzumid gu gobiii lui…

— Am să-i dau locul de casier, fiindcă taica Baudrand mă părăseşte.

— Ah! ză fă pine-gufândeze Tumnezeu! exclamă Schmucke.

— Ei, atunci, scumpule şi dragule, vino astă-seară la orele patru, la domnul Berthier, notarul. O să fie totul gata şi vei

fi la adăpost de lipsuri pentru tot restul vieţii… Vei încasa cei şase mii de franci şi vei continua să lucrezi, cu aceeaşi leafă, alături de Garangeot, ceea ce lucrai alături de Pons.

— Nu, zise Schmucke, nu foi drăi! Nu mă draje inima la nimig… mă zimd polnaf… „Biată oiţă! îşi spuse Gaudissart salutându-l pe german, care pleca. Dar, la urma urmei, omul trebuie să mănânce. Şi, cum spune sublimul Béranger193:

Oiţe dragi, în veci o să fiţi tunse!”

Şi fredonă cântecul care conţinea această opinie politică, pentru a-şi alunga emoţia.

— Să tragă la scară trăsura mea! îi porunci el uşierului. Apoi coborî şi strigă vizitiului: În strada Hanovre!

Ambiţiosul din el reapăruse în întregime! avea înaintea ochilor Consiliul de Stat.

În acel moment, Schmucke cumpăra flori şi prăjituri şi le aduse aproape vesel copiilor lui Topinard.

— Tau gatouri, zise el zâmbind.

Era primul zâmbet care-i venise pe buze de trei luni de zile, şi cine l-ar fi văzut s-ar fi înfiorat.

— Le tau gu cine gonditzie.

— Sunteţi prea bun, domnule, zise mama.

— Veditza ză mă zărude ji ză-ji bună viori în băr ji ză-l îmbledeazgă aja gum vag migile jermane!

— Olga, fetiţo, fă tot ce doreşte domnul, zise plasatoarea luându-şi un aer sever.

— Nu gerdatzi be miga mea jermană! exclamă Schmucke, căruia i se părea că vede în fetiţă scumpa lui Germanie.

— Soseşte tot calabalâcul pe umerii a trei hamali, zise Topinard intrând.

— Ah! făcu germanul, briedene, iadă touă zude te frângi ga ză blădejdi dod… Tar ai cine nefasdă trăcutză, ai z-o iei în găzădorie, nu-i aja? Eu fă tau cine mie te * zguzi… Veditza va afea cine zezdre te cine mie de zguzi < be gare ai ză-i blasezi be numele ei… ji tumneda nu fei mai vi om te zerfigiu… fei vi gazierul deadrului…

— Eu, în postul taichii Baudrand?
— Ta.
— Cine v-a spus asta?
— Tomnul Cautissart!
— Vai! să înnebuneşti de bucurie, nu altceva! Ei, ce zici, Rosalie, au să plesnească de necaz la teatru… Dar nu e posibil, reluă el.
— Binefăcătorul nostru nu poate să locuiască într-o mansardă…
— Aj! bendru gâdefa zile gâd mai am te drăid, zise Schmucke, e prea pine!.. Atio! mă tug la gimidir… ză făd ge z-a vagud gu Bons… ji ză gomant viori bendru mormândul lui!
Doamna Camusot de Marville era teribil de îngrijorată. Fraisier ţinea sfat la ea cu Godeschal şi cu Berthier. Berthier, notarul, şi Godeschal, proceduristul, considerau testamentul făcut de doi notari în faţa a doi martori ca inatacabil, din cauza felului precis în care îl formulase Léopold Hannequin. După Godeschal, care era om cinstit, chiar dacă avocatul actual al lui Schmucke reuşea să-l înşele, tot o să-i fie deschişi ochii, dacă nu de altcineva, măcar de către un avocat din cei care, pentru a face să se vorbească despre ei, recurg la acte de generozitate, de delicateţe. Plecând de la prezidentă, cei doi jurişti o sfătuiră deci să se ferească de Fraisier, despre care luaseră, bineînţeles, informaţii. În acel moment, Fraisier, care se întorsese de la punerea sigiliilor, întocmea o citaţie în biroul prezidentului, unde îl băgase doamna de Marville la cererea celor doi jurişti, care considerau afacerea prea murdară ca să se amestece un prezident în ea, şi care voiseră să-şi spună părerea doamnei de Marville fără să-i audă Fraisier.
— Ei, doamnă, dar domnii unde sunt? întrebă fostul procedurist din Mantes.
— Au plecat!.. spunându-mi să renunţ la afacere, răspunse doamna de Marville.

— Să renunţaţi! zise Fraisier cu un accent de furie stăpânită. Ascultaţi, doamnă…

Şi citi documentul următor:

— În urma reclamaţiei lui etc… (trec peste vorbărie).

Având în vedere că a fost depus în mâna domnului prezident al tribunalului de primă instanţă un testament făcut de maeştrii Léopold Hannequin şi Alexandre Crottat, notari din Paris, însoţiţi de doi martori, domnii Brunner şi Schwab, străini domiciliaţi la Paris, prin care testament domnul Pons, decedat, a dispus de averea sa în prejudiciul reclamantului, moştenitorul său natural şi legal, în folosul unui domn Schmucke, german;

Având în vedere că reclamantul se face forte să demonstreze că testamentul este opera unei captaţiuni odioase şi rezultatul unor uneltiri condamnate de lege; că va fi dovedit prin persoane eminente că intenţia testatorului era să lase averea sa domnişoarei Cécile, fiica sus-numitului domn de Marville; şi că testamentul a cărui anulare o cere reclamantul a fost smuls datorită slăbiciunii testatorului, când acesta era în stare de completă demenţă;

Având în vedere că domnul Schmucke, pentru a obţine acest legat universal, l-a sechestrat pe testator, că a împiedicat familia să ajungă până la patul mortului şi că, odată rezultatul obţinut, s-a dedat la acte notorii de ingratitudine care au scandalizat casa şi pe toţi locatarii din cartier, care, din întâmplare se aflau martori deoarece îşi aduceau ultimul omagiu portarului casei unde a decedat testatorul;

Având în vedere că fapte încă mai grave, ale căror dovezi le strânge acum reclamantul, vor fi prezentate în faţa domnilor judecători ai tribunalului;

Eu, subsemnatul portărel etc., etc., în numele reclamantului, am citat pe domnul Schmucke, pârât etc., să se prezinte în faţa domnilor judecători ai secţiei întâi a tribunalului, pentru a i se aduce la cunoştinţă că testamentul primit de maeştrii Hannequin şi Crottat, fiind

rezultatul unei captaţiuni evidente, va fi considerat ca nul şi neavenit; şi în afară de aceasta, am protestat împotriva calităţii şi capacităţii de legatar universal pe care ar putea-o pretinde domnul Schmucke, reclamantul înţelegând să se opună, cum de fapt se opune, prin reclamaţia sa cu data de astăzi, prezentată domnului prezident, punerii în posesie cerute de numitul domn Schmucke, şi i-am lăsat copie de pe prezenta, al cărui cost este de… etc.

— Îmi cunosc omul, doamnă prezidentă: după ce va citi scrisorica asta, va cădea la învoială. O să-l consulte pe Tabareau, iar Tabareau îi va spune să accepte propunerile noastre! Veţi da cei trei mii de franci de rentă viageră?

— Desigur, şi aş fi bucuroasă să mă aflu în situaţia de a plăti prima rată.

— Până în trei zile, s-a făcut… Citaţia asta îl va surprinde tocmai acum când e năucit de durere, fiindcă bietul om îl regretă pe Pons. A luat foarte în serios, această pierdere.

— Reclamaţia o dată pornită poate fi retrasă? întrebă prezidenta.

— Desigur, doamnă, oricând se poate desista cineva.

— Ei, atunci, domnule, zise doamna Camusot, la treabă!.. dă-i drumul! Da, afacerea pe care ai tratat-o pentru mine merită osteneala. Pe de altă parte, am pus la cale demisia lui Vitel, dar dumneata vei avea de plătit şaizeci de mii de franci acestui Vitel din valorile succesiunii Pons… Vezi, deci, că trebuie să reuşim…

— Aveţi demisia lui?

— Da, domnule, domnul Vitel are încredere în domnul de Marville…

— Ei bine, doamnă, v-am şi scutit de o sumă de şaizeci de mii de franci, care socotisem eu că trebuie dată acelei portărese nemernice, acelei doamne Cibot. Dar ţin în continuare să capăt debitul de tutun pentru femeia Sauvage, precum şi numirea prietenului meu Poulain în locul vacant de medic-şef la Quinze-Vingts.

— Ne-am înţeles, s-a aranjat totul.

— Ei, atunci, afacerea s-a încheiat… Toată lumea e de partea dumneavoastră în această afacere, până şi Gaudissart, directorul de teatru, la care am fost ieri, şi care mi-a promis să-l zgâlţâie pe omul de serviciu, care ar putea să ne pună beţe în roate.

— Da! ştiu. Domnul Gaudissart e cu totul devotat familiei Popinot!

Fraisier plecă. Din nefericire, nu se întâlni cu Gaudissart, şi fatalei citaţii i se dădu imediat curs.

Toţi oamenii hrăpăreţi vor înţelege, aşa după cum oamenii cinstiţi o vor urî, bucuria prezidentei, căreia, douăzeci de minute după plecarea lui Fraisier, Gaudissart veni să-i anunţe convorbirea lui cu bietul Schmucke. Prezidenta aproba totul şi îi fu nespus de recunoscătoare directorului de teatru că o scăpase de orice scrupul prin considerente care îi părură foarte juste.

— Doamnă prezidentă, spusese Gaudissart, mă gândeam venind încoace că amărâtul ăla nici n-ar şti ce să facă cu averea! E un temperament de o simplitate patriarhală. E un naiv, un german, om bun de împăiat, bun de pus sub un clopot de sticlă ca un Iisus mic de ceară!.. Vreau să spun că, după părerea mea, e încurcat şi cu cele două mii cinci sute de franci venit pe care i-i daţi, şi că îl împingeţi spre dezmăţ…

— Este o faptă foarte nobilă, zise prezidenta, să-l înstărim pe acest holtei care-l regretă pe vărul nostru. Dar eu deplâng hâra măruntă care ne-a îndepărtat de domnul Pons; dacă ar mai fi venit, i s-ar fi iertat totul. Închipuieşte-ţi că soţul meu îi simte lipsa: domnul de Marville a fost foarte supărat că nu a fost înştiinţat de moartea aceasta, fiindcă ţine cu sfinţenie la obligaţiile de familie şi ar fi asistat la slujba religioasă, la cortegiu, la înmormântare; m-aş fi dus chiar eu la biserică…

— Ei, atunci, frumoasă doamnă, zise Gaudissart, binevoiţi să puneţi să se pregătească actul; la ora patru vi-l aduc pe german… Fiţi bună, doamnă, şi amintiţi-i de mine

încântătoarei dumneavoastră fiice, vicontesa Popinot; să aibă bunătatea să-i spună ilustrului meu prieten, bunul şi excelentul său socru, marelui om de stat, cât sunt de devotat faţă de toţi ai săi şi că doresc să mă bucur în continuare de preţioasa lui protecţie. Datorez viaţa unchiului său, judecătorul194, iar lui, îi datorez averea… Aş vrea să vă datorez dumneavoastră şi fiicei dumneavoastră înalta consideraţie care însoţeşte pe oamenii puternici şi bine situaţi. Vreau să mă las de teatru, să devin un om serios.

— Eşti, domnule, un om serios, zise prezidenta.

— Sunteţi adorabilă, spuse Gaudissart sărutând mâna uscată a doamnei de Marville.

La ora patru, în biroul domnului Berthier, notarul, se aflau adunaţi, mai întâi Fraisier, care redactase actul de tranzacţie, apoi Tabareau, mandatarul lui Schmucke, şi Schmucke însuşi, adus de Gaudissart. Fraisier avusese grijă să pună cei şase mii de franci ceruţi şi cei şase sute de franci constituind primul termen al rentei viagere, în bancnote, pe biroul notarului şi sub ochii germanului care, ameţit de atâţia bani, nu dădu nici cea mai mică atenţie actului care i se citea. Luat în primire de Gaudissart, la întoarcerea de la cimitir, unde stătuse de vorbă cu Pons şi-i făgăduise să-l urmeze, bietul om nu se găsea în deplinătatea facultăţilor sale, şi aşa foarte zdruncinate de atâtea zguduiri. Aşa încât nu ascultă preambulul actului, unde era prezentat ca fiind asistat de maestrul Tabareau, portărel, mandatarul şi consultantul său, şi unde erau amintite cauzele procesului intentat de prezident în interesul fiicei sale. Germanul avea un rol trist, căci, semnând actul, dădea câştig de cauză afirmaţiilor înspăimântătoare ale lui Fraisier, dar era aşa de bucuros că vede banii destinaţi familiei Popinot, şi aşa de fericit că-l va înstări, după cum crezuse el de cuviinţă, pe singurul care-l iubise pe Pons, încât nu auzi nici un cuvânt din tranzacţie în

privinţa procesului. În mijlocul citirii actului, intră un secretar în birou.

— Domnule, îi spuse el patronului său, e cineva care vrea să vorbească cu domnul Schmucke…

Notarul, la un gest al lui Fraisier, dădu din umeri în mod semnificativ.

— Să nu ne deranjezi niciodată când semnăm acte! întreabă cum îl cheamă pe acest… E un om sau un domn? e un creditor?..

Secretarul se întoarse şi zise:

— Vrea să vorbească neapărat cu domnul Schmucke.

— Numele lui?

— Se numeşte Topinard.

— Mă duc eu. Semnează liniştit, îi spuse Gaudissart lui Schmucke. Terminaţi, am să văd ce vrea.

Gaudissart îl înţelese pe Fraisier, şi fiecare din ei simţea primejdia în aer.

— Ce cauţi aici? îi spuse directorul omului de serviciu. Vasăzică nu vrei să fii casier? Primul merit al unui casier este discreţia.

— Domnule…

— Ia du-te la treburile tale, că n-ai să ajungi niciodată nimic dacă te amesteci în ale altora.

— Domnule, nu vreau să mănânc o pâine care să-mi stea în gât!.. Domnule Schmucke! striga el.

Schmucke, care semnase şi care ţinea banii în mână, veni când auzi glasul lui Topinard.

— Uite bendru miga jermană ji bendru tumneada…

— Ah! dragă domnule Schmucke, aţi îmbogăţit nişte monştri, nişte oameni care vor să vă răpească onoarea. Am dus asta la un om cumsecade, un procedurist care-l cunoaşte pe Fraisier, şi el zice că trebuie să pedepsiţi asemenea ticăloşie primind procesul şi că ei vor da înapoi… Citiţi.

Şi imprudentul prieten întinse citaţia adresată lui Schmucke în pasajul Bordin. Schmucke luă hârtia, o citi şi,

văzând cum era tratat acolo, nepricepând nimic din drăgălăşiile procedurii, suferi o lovitură mortală. Grăuntele acesta de nisip îi astupă inima. Schmucke căzu în braţele lui Topinard. În momentul acela se aflau amândoi în gangul notarului. Trecu o trăsură. Topinard îl urcă pe bietul german, care îndura durerile unei congestii cerebrale. Vederea îi era tulburată, dar muzicianul mai avu puterea să-i întindă banii lui Topinard. Schmucke nu muri în urma acestui prim atac, dar nu-şi mai recăpătă raţiunea, făcea doar mişcări inconştiente, nu mânca. A murit după zece zile, fără să se plângă, fiindcă nu mai vorbea. A fost îngrijit de doamna Topinard şi îngropat pe tăcute alături de Pons, prin grija lui Topinard, singura persoană care a urmat dricul acestui fiu al Germaniei.

Fraisier, numit judecător de pace, e foarte intim în casa prezidentului şi foarte preţuit de prezidentă, care n-a voit să-l lase să se însoare cu fata aia a lui Tabareau; ea i-a făgăduit ceva mult mai de soi omului abil căruia îi datorează, după părerea ei, nu numai cumpărarea păşunilor şi a vilei de la Marville, dar şi alegerea domnului prezident, ca deputat, în urma realegerilor generale din 1846.

Toată lumea va dori fără îndoială să ştie ce-a devenit eroina acestei povestiri, din nefericire prea adevărată în amănuntele ei, şi care, alăturată precedentei195, a cărei soră geamănă este, dovedeşte că marea forţă socială este caracterul. Amatori, cunoscători şi negustori, aţi ghicit că este vorba de colecţia lui Pons! E de ajuns să asistăm la convorbirea din casa contelui Popinot, care îşi arăta mai deunăzi splendida sa colecţie unor străini.

— Domnule conte, îi spunea un străin cu vază, posedaţi comori!

— O! milord, spuse cu modestie contele Popinot, în materie de tablouri, nimeni, nu zic la Paris, ci în Europa, nu se poate încumeta să rivalizeze cu un necunoscut, un evreu numit Elie Magus, un bătrân maniac, cel mai mare amator de

tablouri. El a adunat o sută şi ceva de tablouri în stare să descurajeze pe orice doritor de a înjgheba o colecţie. Franţa ar trebui să sacrifice opt milioane pentru a cumpăra această galerie la moartea bogătaşului… Cât despre obiecte rare, colecţia mea e destul de frumoasă ca să se vorbească de ea…

— Dar cum se face că un om atât de ocupat ca dumneavoastrĂ. A cărui avere de început a fost atât de cinstit câştigată prin comerţ?..

— De drogherie, întrerupse Popinot, a putut continua să se ţină de droguri196…

— Nu, reluă străinul, dar cum de găseaţi timp să le căutaţi? Obiectele rare nu vin singure…

— Tata avea deja, spuse vicontesa Popinot, un sâmbure de colecţie, îi plăceau artele şi lucrurile frumoase, dar cea mai mare parte a comorilor lui vin de la mine!

— De la dumneavoastră, doamnă?.. Atât de tânără! aţi avut acest viciu? întrebă un prinţ rus.

Ruşilor le place aşa de mult să imite, încât toate bolile civilizaţiei se repercutează la ei. Colecţiomania bântuie la Petersburg şi, ca urmare a curajului natural al acestui popor, ruşii au pricinuit mărfii, cum ar spune Rémonencq, o ridicare de preţuri care va face imposibile colecţiile. Chiar acest prinţ se afla la Paris numai ca să colecţioneze.

— Alteţă, zise vicontesa, comoara aceasta mi-a revenit prin moştenire de la un văr care mă iubea mult şi care timp de patruzeci şi ceva de ani, de prin 1805. A strâns din toate ţările, şi mai ales din Italia, toate aceste capodopere…

— Şi cum se numea? întrebă milordul.

— Pons, zise prezidentul Camusot.

— Era un om încântător, reluă prezidenta subţiindu-şi glasul, plin de spirit, original, şi, pe deasupra, cu multă inimă. Evantaiul acesta pe care-l admiraţi, milord, şi care este cel al doamnei de Pompadour, mi l-a adus într-o dimineaţă, spunându-mi o frază încântătoare pe care-mi veţi permite să n-o repet…

Şi se uită la fiica ei.

— Spuneţi-mi fraza, doamnă vicontesă, ceru prinţul rus.

— Fraza face cât evantaiul, răspunse vicontesă, care repeta de fiecare dată acelaşi lucru. I-a spus mamei că a venit momentul ca ceea ce a fost odată în mâinile viciului să rămână în mâinile virtuţii.

Milordul se uită la doamna Camusot de Marville cu un aer de îndoială extrem de măgulitor pentru o femeie atât de uscată.

— Cina de trei-patru ori pe săptămână la mine, reluă ea, ne iubea aşa de mult! noi ştiam să-l preţuim, şi artiştii se simt bine în tovărăşia celor care le apreciază spiritul. Soţul meu era, de altfel, singura lui rudă. Şi când această moştenire i-a revenit domnului de Marville, care nu se aştepta deloc la ea, domnul conte a preferat să cumpere tot în bloc, mai degrabă decât să lase să se vândă colecţia la licitaţie; şi noi, de asemenea, am preferat s-o vindem astfel, căci e atât de groaznic să vezi risipindu-se lucrurile frumoase care i-au plăcut atât de mult iubitului nostru văr! Elie Magus le-a evaluat atunci; şi astfel am putut, milord, să cumpăr vila clădită de unchiul dumneavoastră, unde ne veţi face plăcerea să ne vizitaţi.

Casierul teatrului, ale cărui drepturi, create de Gaudissart, au trecut de un an în alte mâini, este tot domnul Topinard; dar domnul Topinard a devenit posomorât, mizantrop şi vorbeşte puţin. Lumea zice că ar fi comis o crimă, iar gurile rele de la teatru pretind că e trist de când s-a căsătorit cu Lolotte. Numele lui Fraisier îl face să tresalte pe cinstitul Topinard. Poate că va părea ciudat faptul că singurul suflet demn de Pons şi de Schmucke provenea din subsolul al treilea al unu teatru de bulevard.

Doamna Rémonencq, impresionată de prezicerea doamnei Fontaine, nu vrea să se retragă la ţară, a rămas în magazinul său splendid de pe Bulevardul Madeleine şi e din nou văduvă. Într-adevăr, auvergnatul, după ce se asigurase, printr-un contract de căsătorie, că averea revine aceluia

dintre soţi rămas în viaţă, pusese în calea soţiei sale un păhăruţ de vitriol, bizuindu-se pe o greşeală; iar soţia sa, cu gândurile cele mai bune, mutând din loc în loc păhăruţul, îl înghiţise până la urmă Rémonencq. Sfârşitul acesta, demn de un asemenea ticălos, vorbeşte în favoarea proniei cereşti, pe care sunt acuzaţi că o uită autorii tablourilor de moravuri, poate din cauza deznodămintelor din drame, care se referă prea des la ea.

Iertaţi greşelile copistului!

SFÂRŞIT

1 Vărul Pons – a apărut pentru prima oară în 1847 în ziarul Constituţionalul, în care apăruse, cu un an în urmă, Verişoara Bette; ambele romane purtau titlul general de Rudele sărace.

2 Hyacinthe, actor celebru – Louis-Hyacinthe Duffost, zis Hyacinthe, era celebru în prima jumătate a secolului al XIX-lea la Paris pentru talentul lui de comic; juca la Teatrul Ambigu şi la Teatrul Vaudeville.

3 Spenţer – haină scurtă, fără pulpane, lansată în Anglia de lordul Spencer.

4 Pacea de la Amiens – pace de scurtă durată, încheiată între Anglia şi Franţa la 27 martie 1802.

5 Carrick – manta bărbătească cu mai multe semipelerine suprapuse, purtată multă vreme de birjarii parizieni în secolul al XIX-lea; originea ei este tot englezească.

6 Alcibiade – orator, general şi om politic din vechea Grecie, Alcibiade (450-404 î.e.n.) era un bărbat frumos şi vanitos; a dus o viaţă aventuroasă şi desfrânată, plină de intrigi şi de extravaganţe.

7 Imperiul – e vorba de aşa-numitul prim imperiu francez (1804-1814) al lui Napoleon I, epocă în care a dominat în

artă, în mobilier etC. Stilul cu linii drepte, inspirat din Antichitate.

8 regim pitagorician – filosoful şi matematicianul grec Pitagora (secolul al VI-lea î.e.n.) preconiza o viaţă austeră.

9 cele cinci veste ale lui Garat – deşi avea obiceiul să poarte cinci veste una peste alta, celebrul cântăreţ francez Pierre-Jean Garat (1764-1823) trecea drept un om elegant.

10 Incroyabili – nume purtat în vremea Directoriului din Franţa (1795-1799) de către tinerii regalişti, afectaţi în costum, maniere şi limbaj; se prefăceau că nu-l pot pronunţa pe r şi repetau tot timpul c'est inc (r) oyable – e de necrezut.

11 şcoala lui David – pictorul francez Louis David (1748-1829) preconiza factura clasică a liniilor şi a culorii limpezi; inspirată din Antichitate, şcoala lui a combătut, în vremea Revoluţiei Franceze şi a Imperiului napoleonian stilul rococo încărcat şi întortocheat din secolul al XVIII-lea.

12 mobilele… lui Jacob – o întreagă dinastie de tâmplari de lux din Franţa a purtat numele de Jacob; cel la care se referă aci Balzac este François-Honoré-Georges Jacob (1770-1841), creator de mobile cu aplicaţii de bronz în vremea Republicii şi a Imperiului; în epoca următoare, a Restauraţiei (1815-1830), economia fiind de rigoare, mobilele lui devin mai subţirele şi au mai puţine aplicaţii de bronz.

13 Institut… Academiei de la Roma – Academia franceză de la Roma, şcoală de artă pentru cei mai buni artişti tineri francezi, a fost suprimată în 1793 şi restabilită în 1795; repartizarea tinerilor bursieri se făcea prin concurs; primul concurs de compoziţie muzicală a avut loc în 1803. Institutul, înfiinţat prin constituţia din 1795, reunea diversele academii, printre care şi cea de arte plastice.

14 Kreisler-ii lui Hoffmann – e vorba de scrierea Pagini din biografia maestrului de capelă Kreisler de Emest-Theodor-Willhelm Hoffmann (1776-1882), muzician, desenator şi scriitor german; Balzac se referă deseori la celebra

culegere de povestiri a acestuia, Povestiri fantastice, din care face parte şi nuvela de mai sus.

15 hacişinii sau teriaskii – hacişinii ismaelieni erau fumători fanatici de haşiş; teriaskii erau sihaştri mistici din India.

16 un Herold – Louis-Joseph-Ferdinand Herold, compozitor francez (1791-1833), a lăsat opere comice şi compoziţii muzicale graţioase.

17 Chenavard – colecţionarul Aimé Chenavard (1797-1838) a fost pictor decorator şi gravor; el era şi consilier artistic la manufactura de porţelanuri de la Sčvres.

18 banda neagră – aşa era numit grupul de speculanţi format după Revoluţia Franceză, grup care se ocupa cu demolarea castelelor şi a monumentelor cumpărate pe mai nimic, pentru a vinde mobilierul, materialele etc.

19 stilul Pompadour – doamna de Pompadour, favorită a regelui Ludovic al XV-lea, proteja stilul la modă în secolul al XVIII-lea, stil cu ornamente bogate şi cu subiecte frivole, în care, totuşi, marii artişti ai epocii au creat opere graţioase.

20 Lepautre, Lavallée-Poussin – Jean Lepautre (1617-1682), celebru artist decorator şi pictor gravor francez; Etienne de Lavallée-Poussin (1740-1793), pictor de scene istorice şi autor de culegeri de ornamente inspirate din Antichitate.

21 Dusommerard – Alexandre Dusommerard (1779-1842), consilier la Curtea de conturi, devenise colecţionar pasionat în urma campaniei militare pe care o făcuse în Italia în 1800; fără pregătire artistică specială, el adunase totuşi, între 1815 şi 1830, cea mai frumoasă colecţie de mobile şi obiecte de tot felul din vremea Evului Mediu şi a Renaşterii.

22 colecţia Sauvageot – la început violonist la operă, apoi funcţionar la vamă, Charles Sauvageot (1781-1860) şi-a alcătuit, privându-se şi de strictul necesar, o colecţie de opere de artă din vremea Renaşterii, colecţie pe care a donat-o statului în 1856.

23 Nicolo, Paër… Berton – Nicolas Isouard, zis Nicolo (1775-1818), autor de opere comice, ca Jeannot şi Colin, Gioccmda etc.; Ferdinand Paër (1771-1839), compozitor italian protejat de Napoleon, nu a lăsat lucrări care să reziste timpului; Henri Montan, zis Berton (1767-1844), a fost tehnician şi profesor de muzică mai mult decât compozitor.

24 coaliţia – războaiele lui Napoleon au fost purtate cu puterile monarhice europene (Anglia, Prusia, Austria, Rusia, Suedia etc.), care au încheiat, în diverse formaţii, o serie de coaliţii împotriva Franţei.

25 Molicre, în celebrul cuplet al Eliantei – în Mizantropul lui Molicre, Eliante aminteţte că, pentru cei care îi iubesc, defectele oamenilor poartă nume atrăgătoare, ba chiar se transformă în calităţi (actul II, scena 4).

26 plictisitorul Grandisson – eroul unui roman englezesc, cu acelaşi titlu, apărut la Londra în 1753 şi datorit celebrului scriitor Samuel Richardson; sir Charles Grandisson era plin de virtuţi şi de distincţie aristocratică, dar îi plictisea pe cititori.

27 Brillat-Savarin – Anthelme Brillat-Savarin (1755-1826) este autorul unei lucrări celebre de gastronomie: Fiziologia gustului sau meditaţie asupra gastronomiei transcendente.

28 La Fontaine… Cei doi prieteni – e vorba de celebra fabulă a lui La Fontaine (a II-a din cartea a VIII-a), în care doi prieteni se iubesc atât de mult, încât unul se scoală noaptea şi vine să-l vadă pe celălalt, fiindcă-l visase urât, iar acesta, trezindu-se şi crezând că prietenul său are nevoie de ceva, îi pune totul la dispoziţie; asemenea prieteni însă, spune La Fontaine, trăiesc departe de locurile noastre, tocmai în Monomotapa.

29 Steibelt… Clara Wieck – muzicieni de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea; nu toţi sunt însă germani, aşa cum îi prezintă Balzac: Dussek este ceh, Zimmermann este francez, Doehler (nu Doelher) este

italian etc. Balzac s-a orientat, probabil, după rezonanţa numelor.

30 O fiică a Evei – roman de Balzac, apărut în 1838.

31 Jean-Paul Richter – filosof şi romancier, scriitorul german Jean-Paul Richter (1763-1825) a scris şi versuri, o serie de idile, în care lirismul se îmbină cu umorul.

32 divagaţiile tipărite ale lui Hoffmann – vezi nota 14.

33 Înfiinţarea drumurilor de fier – prima linie de cale ferată a fost deschisă în Franţa în 1827, servind la transportul cărbunilor; locomotivele cu aburi şi transportul călătorilor datează din 1832.

34 contele Popinot… erou burghez al Revoluţiei din Iulie – Balzac povesteşte în César Birotteau începuturile modeste şi succesele comerciale ale tânărului droghist Anselme Popinot; acesta, în urma Revoluţiei din Iulie (1830), care deschide larg burgheziei bogate uşile celor mai înalte funcţiuni, va ajunge ministru şi va fi înnobilat de regele Ludovic-Filip. (vezi Addenda.)

35 Faimosul Gaudissart – povestirea lui Balzac, cu titlul de mai sus, a apărut în 1833; este portretul voiajorului-comercial priceput şi descurcăreţ; personajul, pe care-l regăsim aici director de teatru cu veleităţi de om de stat, apare şi în alte romane ale lui Balzac, de exemplu în César Birotteau, unde îl ajută pe tânărul Popinot să-şi întemeieze negoţul de drogherie.

36 curtea regelui-cetăţean – curtea lui Ludovic-Filip, rege al Franţei între 1830 şi 1848; venit la tron în urma revoluţiei burgheze din 1830, Ludovic-Filip ştia ce datorează burgheziei (care nu avusese curajul să instituie republica) şi, pentru a face caz de guvernarea sa „democratică” îi plăcea să fie numit „regele-burghez” sau „regele-cetăţean”, denumire pe care o ironizau cercurile aristocratice.

37 cachucha… invenţiile lui Sax – fabricant de instrumente de suflat, Antoine-Joseph Sax (1814-1894) este creatorul saxofonului şi al altor asemenea instrumente muzicale; el a

fost numit în 1857 profesor la conservator, la catedra de saxofon, creată anume pentru el; cachucha este un dans spaniol foarte viu, care se dansează cu castaniete.

38 loreta – numele dat de scriitorul francez Nestor Roqueplan, în 1840, femeilor uşoare, care veneau să locuiască în vremea aceea în cartierul nou din spatele bisericii Notre-Dame de Lorette.

39 căsătoria în arondismentul al treisprezecelea – cum Parisul nu avea pe atunci decât douăsprezece arondismente, o căsătorie în arondismentul al treisprezecelea echivala cu o legătură nelegitimă.

40 erau exploataţi, pentru a întrebuinţa un termen la modă – termenii de „exploatare”, „exploataţi” au început să circule în Franţa după 1830, în legătură cu dezvoltarea proletariatului şi a socialismului utopic.

41 cartierul Lombarzilor – strada Lombarzilor şi împrejurimile ei erau, pe vremea lui Balzac, ticsite de magazinele şi depozitele droghiştilor parizieni.

42 ramura regală mezină – regele Ludovic-Filip (vezi nota 36) era un descendent al lui Filip de Orléans, fratele mai mic al lui Ludovic al XIV-lea, singurul Bourbon direct; Ludovic-Filip reprezenta deci ramura regală mezină, ale cărei drepturi la tron le contestau aşa-numiţii legitimişti reprezentând vechea aristocraţie.

43 această Didonă de anticameră – ironia lui Balzac evocă, pentru Madeleine Vivet, respinsă de Pons, soarta reginei Didona a Cartaginei, regină legendară care s-a sinucis după ce a fost părăsită de Enea.

44 lemn de Sainte-Lucie – Sainte-Lucie este una dintre insulele Antile.

45 Lancret, Pater, Watteau, Greuze – celebri pictori francezi din secolul al XVIII-lea; Lancret (Nicolas) a pictat scene galante; Pater (Jean-Baptiste), de asemenea; Greuze (Jean-Baptiate) a cultivat mai ales portretul şi scenele familiale; cel mai de seamă dintre toţi, Watteau (Antoine),

colorist plin de poezie, a tratat cu predilecţie scene pastorale şi sentimentale.

46 Riesener – Jean-Louis Riesener (1739-1806), tâmplar de lux din secolul al XVIII-lea, este creatorul aşa-numitului stil „Louis XVI” (mobile cu picioare arcuite şi cu ornamentaţie de marchetărie).

47 Turenne – Henri de la Tour d'Auvergne, viconte de Turenne (1611-1675), a fost unul dintre cei mai mari căpitani de oşti ai Franţei; pentru el a fost creat gradul de „mareşal general” (astăzi: generalisim); a condus cu succes campania în Germania între 1644 şi 1648, punând astfel capăt războiului de treizeci de ani.

48 cei doi LL – marca porţelanurilor de Sčvres din prima perioadă era: o literă a alfabetului, de la D la R, între doi L majusculi cursivi. (După numele proprietarului şi a arhitectului clădirilor în care a fost instalată manufactura de porţelanuri: Lulli şi Laudin).

49 Van Eyck, Cranach – Jean Van Eyck (1375-1440), unul dintre creatorii picturii flamande; Cranach (Luca) (1472-1553), pictor german, a lăsat nuduri, portrete şi gravuri.

50 capodopera… pe care a comandat-o cu siguranţă Ludovic al XV-lea – imaginând că Ludovic al XV-lea i-a comandat pictorului Watteau un evantai pentru doamna de Pompadour, Balzac scapă din vedere datele: Watteau a murit în 1721, când Ludovic al XV-lea nu avea decât unsprezece ani…

51 un model demn de pictorii olandezi – exponenţi artistici ai unei ţări în care comerţul se dezvoltase foarte mult, pictorii olandezi prezentau deseori scene de interior cu negustori (vezi de exemplu: Hais, Brauwer, Gérard Dow şi chiar Rembrandt).

52 Împărţirea egală a bunurilor – după vechea legislaţie feudală franceză, primul-născut beneficia de un tratament de favoare la împărţirea moştenirii; după 1830, împărţirea se făcea în mod egal.

53 ducese la balul Mabille – aşa-numitul bal Mabille de la Paris, grădină de vară cu dans, de care pomeneşte şi Alecsandri (vezi Coana Chiriţa în voiagiu), a fost deschis în 1840; servea ca loc de distracţie populară, şi numeroşi dansatori şi dansatoare – printre care Chicard, inventatorul cancanului – recoltau aplauzele unui public, în mijlocul căruia nu prea se rătăceau ducesele.

54 cartierul Europe – cartier parizian din secolul al XIX-lea, în care străzile au nume de oraşe europene.

55 cartierul Marais – la început cartier aristocratic, cu locuinţe somptuoase clădite încă de pe vremea regelui Henric al IV-lea, cartierul parizian Marais, aşa-numit din cauza terenurilor cu grădini de zarzavaturi din perioada anterioară, a devenit ulterior cartier industrial, locuit de burghezia înstărită.

56 vânzătoare… de stridii… din uşa unui restaurant – până astăzi, la Paris, vânzătorii de stridii sunt instalaţi deseori la intrarea unul restaurant, unde desfac stridiile, fie pentru clienţii restaurantului, fie pentru alţi cumpărători.

57 Delacroix… o Bellonă – celebrul pictor Eugčne Delacroix (1799-1863) este ţeful ţcolii romantice franceze de pictură. Bellona este zeiţa războiului la romani.

58 Licuillis (Lucullus) – general roman din secolul I Î. E. n., vestit pentru ospeţele bogate pe care le organiza.

59 Boulle – arhitect, pictor şi sculptor, André-Charles Boulle (1642-1732) a fost cunoscut mai ales pentru mobilele şi cutiile de lemn incrustate cu fileturi, pe care le-a lucrat; în prima sa manieră, incrustaţiile erau de aramă, în a doua manieră, de baga.

60 respectul faţă de prinţii suverani – Balzac înregistrează cu ironie întârzierea în feudalism a populaţiei germane, împărţită în numeroase principate de tip feudal; această ironie contrazice şi ea opiniile teoretice ale scriitorului în privinţa „tronului” şi a „altarului”.

61 porumbelul sedentar… porumbelul călător – în fabula Cei doi porumbei, La Fontaine povesteşte păţaniile

porumbelului plecat de acasă din curiozitate, deşi soţul său iubitor încercase prin toate mijloacele să-l reţină; porumbelul călător se întoarce pe jumătate mort, după ce a avut de-a face cu o furtună, o plasă de vânător, un vultur şi praştia unui copil; concluzia poetului este că cei care se iubesc nu trebuie să se despartă cu nici un chip.

62 premiul Montyon – premiu de virtute, instituit la Academia franceză de către baronul de Montyon (1733-1820).

63 romanele lui Auguste Lafontaine – romancierul german de origine franceză Auguste Lafontaine (1759-1831) a lăsat mai bine de două sute de romane serbede, având ca temă de predilecţie viaţa de familie.

64 membru al Jockey-Clubului – întemeiat în 1833 de către un grup de prinţi şi duci, aşa-numitul Jockey-Club, „cerc şi societate de încurajare a ameliorării raselor de cai în Franţa”, era rezervat aristocraţilor.

65 faimoasa otravă a familiei Borgia – familie italiană din secolul al XV-lea, compusă din papi şi prinţi ambiţioşi, familia Borgia obişnuia să întrebuinţeze otrava împotriva adversarilor săi, procedeu, de altfel, des utilizat în acea epocă la curţile aristocratice; Cezar Borgia, în special, a mânuit, se pare, din plin această „armă”, care ucidea cu încetul.

66 Le Franc de Pompignan – poet francez mediocru din secolul al XVIII-lea, autor al unor Poezii sacre şi al unei tragedii, Didona.

67 Damon şi Pythias, Castor şi Pollux, Oreste şi Pylade… – nume de prieteni celebri: Damon şi Pythias, filosofi pitagoricieni din Siracuza (360 î.e.n.), se iubeau atât de mult, încât când Pythias, condamnat la moarte de către tiranul Denis cel tânăr, a cerut un răgaz pentru a-şi încheia treburile, Damon a primit să moară în locul prietenului său, dacă acesta nu se va întoarce la timp; Pythias s-a întors, şi tiranul, impresionat, l-a graţiat. Eroii mitologici Castor şi Pollux, aşa-zişii dioscuri, erau şi ei nedespărţiţi. Proverbială

a rămas şi prietenia dintre Pylade şi Oreste, deveniţi cumnaţi prin căsătoria lui Pylade cu Electra, sora lui Oreste.

68 cei doi prieteni din Monomotapa – vezi nota 28.

69 Căpitano din vechea comedie… Pierrot din pantomimele noastre – în vechea comedie italiană, Căpitano era un personaj lăudăros şi bătăios; Pierrot, personaj îmbrăcat în alb şi cu faţa albă de făină, este sentimentalul visător, timid şi melancolic.

70 mesageriile zise regale – la început confundate cu serviciile de poştă, mesageriile, întreprindere de transporturi cu poştalionul, s-au despărţit de poştă în secolul al XVIII-lea.

71 muntele Aventin – una dintre cele şapte coline ale Romei, locuite în Antichitate de popor (plebs); aici s-a refugiat o parte din plebe, în momentul revoltei împotriva patricienilor (493 î.e.n.).

72 prefera spectacolele de la Opera Comică celor de la Teatrul Italienilor – prefera un spectacol naţional unuia străin; reprezentaţiile de operă italiană au fost organizate la Paris din 1789 şi reluate în 1304; reorganizat în 1821, Teatrul Italienilor a cunoscut o perioadă înfloritoare în vremea lui Balzac, cu operele lui Rossini şi cu cântăreţele Pasta, Malibran etc.

73 palatul Cluny – clădit în secolul al XIV-lea şi restaurat în secolul al XV-lea, palatul Cluny a aparţinut în prima jumătate a secolului al XIX-lea colecţionarului Dusommerard (vezi nota 21); la moartea acestuia, în 1842, primăria Parisului a cumpărat palatul-muzeu şi l-a cedat statului francez.

74 David, Gérard, Gros… Girodet… Forbin… Turpin de Crissé – Prezidenta citează fără discernământ, alături de numele mari ale picturii timpului – David, Gérard, Gros, Girodet – şi pictori fără talent deosebit, dar cu sarcini administrative şi cu particulă de nobleţe, ca Louis, conte de Forbin, director al muzeelor regale, sau Turpin de Crissé, inspector general al muzeelor, amândoi academicieni.

75 o regină din Saba – una dintre reginele vechii cetăţi arabe Saba a rămas faimoasă pentru fastul desfăşurat la curtea sa.

76 o să ne pierdem viagerele – pentru a ţine legate slugile de casele lor, marii burghezi francezi le făgăduiau câte o mică rentă viageră pentru sfârşitul vieţii.

77 romanţele din ciclul „Plecând spre Siria” – prima din aceste romanţe datează din 1810 şi a fost atribuită unor muzicieni din anturajul împărătesei Iosefina, textul fiind – pare-se – opera fiicei împărătesei; romanţa are un conţinut cavaleresc-medieval şi a servit ca semnal de raliere a bonapartiştilor, după înfrângerea lui Napoleon I, iar sub Napoleon al III-lea a fost cântată la toate recepţiile.

78 o cursă la Chantilly – câmpul de curse de la Chantilly datează din 1833.

79 În original: la fin de l'homme; calamburul este legat de cuvântul fin care înseamnă şi „scop” şi „sfârşit” (n.t.).

80 Petitot – Jean Petitot (1607-1691), născut la Geneva, a lăsat numeroase lucrări pe smalţ, în special portrete.

81 van Huysum… Géricault – Van Huysum (Jan) a fost cel mai mare pictor de flori şi fructe al şcolii olandeze (1682-1749); Abraham Mignon (1640-1679), pictor flamand, a pictat flori, insecte şi animale; Ludolf Backuysen (1631-1709) e un pictor olandez de marine; Meindert Hobbema (1638-1709), peisagist olandez, a pictat mai ales păduri şi mori; Théodore Géricault (1791-1824), pictor francez, a fost iniţiatorul romantismului în pictură, prin culoare şi patetism în scenele istorice şi dramatice.

82 mâna unei frizone – în provincia olandeză Frise (Vriesland) se ţesea o pânză de foarte bună calitate.

83 flafla-uri – ornamente de efect.

84 faimosul Brustolone – sculptorul italian Andrea Brustolone (1662-1732) (fost şi savant anatomist), a reacţionat împotriva manierismului din arta vremii sale; el a pus multă măiestrie în crucifixurile sale lucrate în lemn.

85 dacă dintele de aur exista de-adevărat – aluzie la o întâmplare din secolul al XVI-lea care a făcut multă vâlvă: un copil din Germania a declarat că i-a crescut un dinte de aur, ceea ce a dat prilej medicilor să publice o serie de studii care tindeau să explice fenomenul; dar în momentul când un giuvaergiu a pipăit dintele, şi-a dat seama că nu era vorba decât de o coroană de aur pusă pe un dinte obişnuit.

86 „Secretarul perfect” – manual conţinând modele de scrisori.

87 Încetăţenirea completă – pentru a se putea numi complet încetăţenit în Franţa, adică pentru a avea şi dreptul de a fi ales deputat, un străin trebuia să obţină o împuternicire specială care nu se acorda decât prin votul celor două camere.

88 Nucingen, fraţii Keller, du Tillet – personaje balzaciene, întruchipând figuri de bancheri şi de speculanţi fără scrupule; revin în multe dintre romanele lui Balzac (vezi Casa Nucingen, Moş Goriot, César Birotteau, Strălucirea şi suferinţele curtezanelor etc.).

89 apa de corn de cerb – printre diversele ape „medicinale” fabricate de spiţerii francezi de altădată – „apă imperială”, „apă cerească”, „apă de trei nuci” etc. – se afla şi „apa de cap de cerb” sau de „corn de cerb”, care se administra în cazuri grele, de obicei în momentul naşterilor.

90 Brunner… Fontaine – traducând în limba franceză numele tânărului prezentat de Pons, prezidenta pretinde că a putut fi considerat ca făcând parte din familia nobilă de Fontaine, ai căror membri apar în unele dintre povestirile lui Balzac.

91 mal aria – aer rău (în 1. It.); de unde numele de „malarie” al paludismului.

92 cele două puteri ale statului împotriva mea – în adevăr, Popinot reprezintă Camera pair-ilor, iar Cardot, Camera reprezentanţilor (a deputaţilor).

93 Aristide – generalul şi omul de stat atenian Aristide (540-468 î.e.n.) a rămas celebru pentru cinstea şi patriotismul său; a fost supranumit „cel drept”; în timpul vieţii, însă, a fost alungat din propria sa patrie.

94 indignarea lui Alceste – Alceste, mizantropul din piesa cu acelaţi nume a lui Molicre, e în peimanenţă indignat de făţărnicia şi perfidia care domnesc în relaţiile mondene.

95 furiile lui Roland – în poemul eroi-comic al lui Ariosto, Orlando Furioso (1516), paladinul Boland nu mai este un ostaş curajos ca în Cântecul lui Roland, ci un îndrăgostit furios din cauza geloziei: spiritul Renaşterii nu mai respecta figurile reprezentative ale Evului Mediu.

96 mielul la picioarele Domnului – în iconografia creştină, mielul este simbolul blândeţii şi al nevinovăţiei; uneori el reprezintă figura lui Ion Botezătorul.

97 aştea le spuneţi deşpre domnu Ponş – traducerea redă pronunţarea auvergnaţilor (francezi din Auvergne, în centrul Franţei, care transformă pe s în ş).

98 o doamnă Evrard – o menajeră care caută să fie luată în căsătorie; după numele personajului din comedia Bătrânul holtei de Colin d'Harleville, reprezentată pentru prima dată la Paris în 1792.

99 farsele lui Nicolet – Jean-Baptiste Nicolet (1710-1796) a fost directorul unui teatru de varietăţi şi de marionete, în care spectacolul se schimba şi se ameliora neîncetat; deviza lui, devenită ulterior proverb, era: De plus fort en plus fort (Din mai grozav în şi mai grozav).

100 martingală – sistem de a juca mărind progresiv miza pentru a obţine un câştig sigur, după cum pretindea inventatorul jocului.

101 Jocrisse… Janot… Mondor… Nicodem – Jocrisse este numele personajului credul, nătâng şi stângaci din comediile secolului al XVIII-lea; un personaj de nătâng grotesc, din aceleaşi comedii, este şi Janot; Philippe Girard, zis Mondor, a fost un măscărici isteţ din Parisul secolului al

XVII-lea; Nicodem este un personaj popular, tip de nătăfleaţă.

102 nepăsarea stoică a soldaţilor bătrâni din 1799 – în 1799, soldaţii francezi vârstnici se aflau sub arme de mai bine de şase ani după ce duseseră o serie de bătălii pentru a apăra, mai întâi, frontierele Franţei revoluţionare, şi apoi, pentru a servi planurile de expansiune ale tânărului Bonaparte; campania din Italia (1798-1799) fusese cu deosebire grea.

103 Scapin… Sganarelle… Dorine – personaje isteţe şi îndrăzneţe din comediile lui Molière (vezi Vicleniile lui Scap în, Doctorul fără voie, Don Juan); în Tartuffe, subreta Dorine ştie să-l ironizeze şi să-l înfrunte pe stăpânul Orgon, căzut sub influenţa unui cleric ipocrit.

104 Münster… Nimčgue… Utrecht… Ryswick… Viena – localităţi în care s-au încheiat tratate de pace: la Münster, în Rusia. (1648), preliminariile păcii din Westfalia; la Nimčgue, în Olanda, tratatul din 1678 dintre Franţa şi Olanda şi cel din 1679 dintre Franţa, Spania, Austria şi Suedia; la Utrecht, în Olanda, tratatul din 1713 dintre Franţa, Spania, Anglia şi Olanda; la Ryswick, în Olanda, tratatul din 1697, care punea capăt coaliţiei europene împotriva Franţei; la Viena, tratatele din 1738, 1809 şi cele următoare congresului din 1814-1815, după înfrângerea lui Napoleon.

105 ţi-ai părăsit copiii ca Abraham – doamna Cibot face aluzie la legenda biblică conform căreia patriarhul Abraham a îngăduit să fie gonită sclava Agar care-i dăduse un fiu; împreună cu Ismael, Agar a rătăcit prin pustiu până ce a fost ajutată de un înger; tot un înger a oprit mâna lui Abraham, care, la cererea lui Dumnezeu, voia să-şi sacrifice alt fiu, pe Isaac; doamna Cibot simplifică, aşa cum îi e obiceiul.

106 celebra domnişoară Lenormand – Marie-Anne-Adélaďde Lenormand (1772-1843) a fost o faimoasă

ghicitoare al cărei succes se datora faptului că ştia să se informeze şi să pătrundă caracterele oamenilor.

107 daghereotipia – procedeu de fixare a imaginilor care a precedat fotografia propriu-zisă; numele e datorit inventatorului acestui procedeu, Daguerre; Balzac face deseori aluzie, în romanele sale, la această invenţie.

108 Charenton – localitate lângă Paris, unde se află un celebru azil de nebuni.

109 Salomon de Caux – Salomon de Caux sau de Caus (1576-1626), inginer francez, a emis, încă din 1615, teoria expansiunii şi condensării aburului.

110 Dar dacă evenimentele încheiate au lăsat urme, e probabil că evenimentele viitoare îşi au şi ele rădăcinile lor – digresiunea lui Balzac asupra ocultismului exemplifică o dată mal mult contradicţiile scriitorului; înclinat spre ocultism din cauza mediului în care se dezvoltase, şi mai ales a influenţei mamei sale, Balzac, realistul şi omul de cultură, încearcă să găsească explicaţii ştiinţifice acestor practici, trecându-le, de fapt, în domeniul psihologiei.

111 Swedenborg, marele profet suedez – teoriile mistice ale suedezului Emmanuel Swedenborg (1688-1778) au avut răsunet în Franţa romantică din prima jumătate a secolului al XIX-lea; după Swedenborg, între Dumnezeu şi omenire ar exista o lume invizibilă compusă din îngeri care se amestecă în viaţa oamenilor…

112 magnetismul animal – teoria aşa-numitului magnetism animal (un fel de forţă hipnotică) a fost formulată în timpurile moderne de medicul german Mesmer (1733-1815), pe care Balzac îl citează adesea.

113 Cronologia, fiziognomonia – „ştiinţe” care făceau vâlvă pe vremea lui Balzac; inventatorul aşa-numitei frenologii sau cranologii, după care înclinările şi talentele omului se pot cunoaşte prin studierea protuberanţelor craniului său, era medicul german Gali (1758-1828); fiziognomonia, arta de a cunoaşte caracterul după trăsăturile feţei, era preconizată de filosoful elveţian Lavater (1741-1801).

114 misterele cabalei – doctrină asupra universului, ai cărei reprezentanţi o prezintă ca o foarte veche revelaţie, transmisă de la o generaţie la alta printr-un şir neîntrerupt de iniţiaţi.

115 l'Ermite – călugărul Pierre l'Ermite (1050-1115) a fost principalul predicator al cruciadei întâi.

116 Martin plugarul – un ţăran francez, Martin, din Galardon, a pretins, după revenirea regilor Bourboni, că are viziuni care-i dezvăluie faptul că Ludovic al XVII-lea (fiul lui Ludovic al XVI-lea, mort în timpul revoluţiei) mai trăieşte încă; acest lucru nu putea face plăcere regelui Ludovic al XVIII-lea, care se afla pe tron: Martin plugarul a fost trimis la o casă de nebuni.

117 La Palférine – personaj balzacian din povestirea Un prinţ al Boemiei, care întruchipează pe tinerii aristocraţi ruinaţi şi cinici.

118 Curtea birurilor – e vorba de Cour des Aides, instanţă de apel, în a cărei competenţă intra stabilirea impozitelor indirecte pe anumite produse; înfiinţată la începutul secolului al XV-lea, a fost desfiinţată în 1790.

119 cel de-al doilea rege al Prusiei – Frederic-Wilhelm (1640-1688), zis şi regele-sergent, organizatorul statului prusac şi creatorul armatei sale permanente.

120 o înălţime de şase picioare – de aproape 2 metri.

121 covoare de la Savonnerie – Savonnerie era o veche şi celebră manufactură franceză de covoare, numită aşa pentru că, din 1627, fusese instalată într-o fabrică de săpun; în 1826 s-a contopit cu faimoasa manufactură de tapiţerii a Gobelinilor.

122 evenimentele din Polonia – e vorba de insurecţia naţională din noiembrie 1830, urmată de represiunea sângeroasă a ţarilor, în 1831.

123 o bătălie Marengo – celebra victorie repurtată în Italia de către Napoleon Bonaparte împotriva austriecilor (1800).

124 Pčre-Lachaise – cimitir parizian, înfiinţat în 1804.

125 la Palais – sub numele de Palais (Royal) se înţelege grupul de clădiri numit astfel fiindcă a fost, la un moment dat, reşedinţă a Anei de Austria; în galeriile din jurul grădinii interioare sunt magazine, iar pe vremea lui Balzac se aflau aci cafenele şi restaurante celebre, precum şi cele mai vestite tripouri din Paris.

126 regişorul Romei – fiul lui Napoleon I şi al arhiducesei austriece Maria-Luiza, a doua soţie a împăratului, a purtat titlul de regele Romei până la căderea tatălui său (1814) şi a murit tânăr la Viena, ca duce de Reichstadt (în 1832).

127 să te spânzure la bariera Saint-Jacques – bariera Saintjacques a fost, la Paris, locul execuţiilor capitale, după 1830; până atunci, execuţiile aveau loc în plin centru al Parisului, în piaţa Grčve din faţa Primăriei (vezi nota 176).

128 aftorul ăla vechi – portăreasa Cibot, ignorantă cum e, are vagi reminiscenţe literare şi stâlceşte cuvintele; aici apare un ecou dintr-o fabulă a lui Esop.

129 Sébastian del Piombo… Fra Bartolomeo della Porta – Sébastian o Luciani, pictor veneţian (1485-1547), colorist şi portretist de talent, elev al lui Michelangelo; numele del Piombo îl datorează funcţiei sale la o cancelarie (a oficiului plumbului) pe care i-a dat-o papa Clement al VII-lea; Fra Bartolomeo della Porta (1469-1517), numit aşa fiindcă îşi avea atelierul lângă o poartă din Florenţa, a fost unul dintre cei mai străluciţi pictori italieni.

130 portretul lui Baci o Bandinelli… Carol al VIII-lea al lui Leonardo da Vinci – portretul aşa-numit al lui Bacio Bandinelli, care se află la Luvru, este astăzi atribuit pictorului Bronzino; iar portretul aşa-numit al lui Carol al VIII-lea s-a dovedit că a fost pictat nu de Leonardo da Vinci, ci de Andrea Solario.

131 aetatis suae XLI – în vârstă de 41 de ani (1. Lat.).

132 Domenichino – artistul italian Domenico Zampieri, zis Il Domenichino (1581-1641), a fost mai ales pictor de tablouri cu subiecte religioase, mitologice şi istorice.

133 tablou în camaďeu – pictură în care nu se întrebuinţează decât o culoare în diversele ei tonuri, ceea ce dă impresia unui basorelief; acest gen de pictură a fost la modă în secolul al XVIII-lea.

134 la capătul şanţului, bâldâbic, cum zicea aftorul ăla vechi! – ignoranta portăreasă crede că citează pe cineva; de fapt, ca întrebuinţează un vechi proverb francez, au bout du fossé, la culbute, a cărui origine se datorează unei uzanţe feudale: în anumite zile de sărbătoare, ţăranii trebuiau să sară, în faţa seniorului, un şanţ plin de apă, care se lărgea din ce în ce; când ajungeau la partea largă, erau siguri că vor cădea în apă; de aci sensul fatalist al zicalei.

135 meseria de Sisif – după o legendă mitologică, regele Corintului, cruntul şi vicleanul Sisif, a fost condamnat, după moarte, să urce o stâncă enormă pe panta unui munte; stânca se rostogolea la vale de câte ori era aproape de vârf.

136 ilustrul Bianchon – personaj creat de Balzac, întruchipând pe medicul capabil şi devotat; se regăseşte în mai toate romanele lui Balzac. Se zice că scriitorul, în momentele de delir dinaintea morţii, cerea să-i fie adus la căpătâi.

137 Marais, numele cartierului, înseamnă, în limba franceză, baltă, mlaştină; de aici, calamburul (n.t.).

138 în anima vili – pe fiinţe inferioare (1. Lat.); expresia e întrebuinţată în legătură cu experienţele ştiinţifice făcute pe animale.

139 Şi să nu-ţi vină să urăşti democraţia? – prin democraţie, Balzac înţelege regimul instaurat după 1830 în Franţa, monarhia liberală a bancherilor reprezentată prin regele Ludovic-Filip, regim în care banul şi relaţiile suplineau deseori meritul, permiţând oamenilor mediocri să ajungă la cele mai înalte posturi; uneori, Balzac numeşte ironic acest regim mediocraţie.

140 Desplein – Desplein este un personaj pomenit deseori în romanele lui Balzac, care are un rol de prim-plan în

povestirea Liturghia unui ateu; ca model i-a servit celebrul chirurg Dupuytren (1777-1835).

141 quatre-mendiants – desert sărăcăcios, compus din patru feluri de fructe uscate: smochine, struguri stafidiţi, migdale şi alune (în 1. FR. Quatre-mendiants în patru cerşetori).

142 Valerius Publicola – consul roman, unul dintre fondatorii Republicii romane; a fost foarte popular (de unde şi numele de Publicola) datorită grijii cu care se ferea de orice lux şi datorită precăderii pe care o dădea întotdeauna voinţei poporului.

143 Adrien Breuwer – pictor olandez (1606-1638), a pictat mai ales scene de cârciumă.

144 a fost pricina sinuciderii… de la curtea lui Carol al X-lea – E vorba de situaţii şi personaje chiar din opera lui Balzac; tânărul care se sinucide este Lucien de Rubempré în Strălucirea şi suferinţele curtezanelor; contele acuzat de fals este Victurnien d'Esgrignon din Salonul cu vechituri, iar marele senior care era să fie pus sub interdicţie este contele d'Espard din Punerea sub interdicţie.

145 Robespierre… acest Sylla francez – datorită opiniilor sale monarhiste, Balzac n-a văzut cu ochi buni pe fruntaşii cei mai consecvenţi ai Revoluţiei Franceze (Robespierre, Marat, Saint-Just); aici tendinţa lui de discreditare se manifestă prin apropierea dintre Robespierre şi dictatorul roman Sylla (Lucius Cornélius), cunoscut pentru actele sale de cruzime (136-78 î.e.n.).

146 Saint-Lazare – închisoare pariziană, datând din 1779.

147 o himeră… greu de încălecat – în sens propriu, himera este un monstru legendar.

148 Mondor – vezi nota 101.

149 Beaujon – Nicolas Beaujon (1718-1786), mare bogătaş francez, fost bancher al curţii, îmbogăţit mai ales prin specula asupra grâului într-o perioadă de foamete, s-a ocupat, către sfârşitul vieţii, de opere filantropice.

150 Turcaret – personajul central al comediei cu acelaşi nume a lui Lesage (1709): un lacheu parvenit pe care-l înşală o ceată de aventurieri.

151 ca în povestirea lui La Fontaine – în fabula lui La Fontaine, Bărbatul, nevasta şi hoţul, un soţ, nemulţumit de faptul că are o soţie puţin drăgăstoasă, îi e recunoscător hoţului care a speriat-o şi a făcut-o să i se refugieze în braţe.

152 Cuvântul e format de Gaudissart prin combinarea lui patine (culoarea estompată pe care o iau tablourile şi monumentele vechi, aici: experienţă) cu plăteau (scenă, în limbajul actorilor) (n.t.).

153 Jocrisse – vezi nota 101.

154 Să fim prieteni, Cinna… – începutul unui vers din tragedia lui Corneille: Cinna sau clemenţa lui August (1640), vers pronunţat de împăratul August, care-i iartă lui Cinna conspiraţia urzită împotriva lui.

155 noua Heloiză – eroina romanului sentimental al lui J. — J. Rousseau: Julie sau noua Heloiză (1761); marea popularitate a acestui roman explică de ce îl cunoştea până şi portăreasa ignorantă.

156 procedurist – avocat care se ocupă numai cu actele de procedură (avoué), spre deosebire de avocatul (avocat), care pledează în faţa instanţelor.

157 mai negru decât pe Marat – lui Marat (Jean-Paul) – revoluţionar, redactor al ziarului Prietenul poporului şi acuzator al regelui Ludovic al XVI-lea – cercurile regaliste îi creaseră reputaţia de om crud şi imoral; a fost asasinat de o regalistă fanatică în 1793.

158 hlamida de cancelar – în vechea Franţă, cancelarul era şeful suprem al justiţiei; suprimată în timpul revoluţiei, funcţia a fost restabilită de Napoleon I şi a durat până la 1848.

159 o nevastă… după tiparul celei a lui Socrate – Xantipa, soţia lui Socrate, era cunoscută pentru firea ei arţăgoasă.

160 de pe vremea stilului Empire, rococo – din primii ani ai secolului al XIX-lea (stilul Empire) sau chiar din secolul al XVIII-lea (stilul rococo); stilul Empire se caracterizează prin linii drepte şi aplicaţii de bronz, în genul Antichităţii; stilul rococo, prin linii curbe şi ornamentaţii bogate.

161 putere de voinţă demnă de Apollonius din Tyana – discipol al lui Pitagora şi al preoţilor brahmani, Apollonius din Tyana (secolul I) era celebru pentru puterea sa de hipnotizare.

162 Pietŕ – nume cu care italienii (pietŕ = milă, compătimire) numesc operele plastice reprezentând pe Fecioara Maria îndurerată, ţinând în braţe sau pe genunchi pe Iisus crucificat.

163 acest poştalion modern – primele omnibuze au apărut la Paris în ianuarie 1826 (la Nantes şi la Bordeaux apăruseră mai devreme: prin 1817).

164 ducesa de Montpensier… Jacques Clément – soră a lui Henri de Guise, şef al ligii catolice şi pretendent la tronul Franţei, care fusese asasinat din ordinul regelui Henric al III-lea, ducesa de Montpensier îl ura de moarte pe rege şi a fost, desigur, bucuroasă de omorârea lui, în 1589, de către călugărul Jacques Clément.

165 sunt eligibil – înainte de 1848, în Franţa, pentru a fi eligibil trebuia să ai proprietăţi sau venituri mari; aşa se face că, în 1820, de pildă, la 29 milioane de locuitori, Franţa nu avea decât vreo 18 mii de eligibili; electorii trebuiau să facă şi ei dovada că au avere.

166 dominând în alegerile… militare – ofiţerii din garda naţională nu erau numiţi de autoritatea superioară, ci aleşi de către soldaţii lor.

167 fiinţele atinse de gangrena, ca Ludovic al XIV-lea – regele Franţei, Ludovic al XIV-lea, a murit în 1715, la vârsta de şaptezeci şi şapte de ani, de o gangrenă senilă, care, pornind de la un picior, l-a dus la moarte în câteva zile; păstrându-şi stăpânirea de sine, Ludovic al XIV-lea a folosit

aceste zile pentru a da instrucţiuni moştenitorilor săi şi pentru a-şi lua adio de la curteni.

168 din cauza stomacului, ca doamna de Mortsauf – doamna de Mortsauf este eroina romanului Crinul din vale de Balzac.

169 Catone – numele lui Catone, cenzor roman în anul 184 î.e.n., adversar al luxului şi al corupţiei, a ajuns să însemne: om înţelept şi sobru.

170 din ţcoala lui Jenny Cadine ţi a Josčphei – nume de balerine din romanele lui Balzac.

171 Din cauza neveste-sii – în Verişoara Bette, Crevel moare în urma molipsirii de boala pe care o dăduse nevestei sale, spre răzbunare, brazilianul înşelat de ea.

172 să cadă instrumentele din mâinile sfintei Cecilia – s-o uimească de admiraţie chiar pe sfânta Cecilia, patroana muzicienilor; coborâtoare din familia romană Caecillus, Cecilia a murit ca martiră creştină la Roma, prin 232; în iconografia catolică e reprezentată cântând la orgă sau cântând din gură cu o frunză de palmier în mână; foarte mulţi pictori, printre care Cimabue, Poussin, Veronese au reprezentat-o astfel.

173 Abraham Mignon – vezi nota 80.

174 Metzu – Gabriel Metzu (1630-1667), pictor englez, a pictat mai ales scene de interior şi scene populare.

175 Balzac ţine să se menţină în ambianţa bisericească pe care a descris-o, întrebuinţând un cuvânt format de el, care evocă ironic culoarea roşie a sutanei oficiale purtată de cardinalii catolici (N. T.).

176 Walter Scott l-ar fi supranumit tânărul de la morminte – Aluzie la Old Mortality, titlul unui roman de Walter Scott; personajul principal, bătrânul Robert Patterson, poreclit Old Mortality, are ca ocupaţie recondiţionarea mormintelor.

177 doctorul Gannal – Jean-Nicolas Gannal (1795-1852), chimist şi fost chirurg al lui Napoleon, inventase un procedeu de îmbălsămare care consta din injectarea în carotida a unei soluţii de sare de alaun şi din înfăşurarea

cadavrului în benzi îmbibate în aceeaşi soluţie; procedeul n-a dat rezultatele aşteptate.

178 Piaţa Grčve – în Piaţa Grčve, numită aşa fiindcă se afla pe marginea Senei, plină de nisip şi pietriş (fR. Grčve), avea loc executarea criminalilor; aici se adunau ţi meţteţugarii care nu aveau de lucru.

179 cuvântul semnificativ de Clichy – pe strada Clichy era instalată, din 1827, închisoarea pentru datornicii insolvabili.

180 Chardin – unul dintre primii pictori realişti francezi, Jean-Baptiste Chardin (1699-1779) a pictat mai ales scene de interior şi portrete.

181 instanţa de référé – instanţă care rezolvă cererile de urgenţă, putând da o sentinţă provizorie, dar imediat executorie.

182 hotărâri interlocutorii – sentinţe judiciare care indică măsuri pregătind rezolvarea unui litigiu.

183 un filosof cinic – cinicii – filosofi greci din secolul al IV-lea î.e.n. – considerau că baza fericirii şi a virtuţii este dispreţul faţă de bunuri şi faţă de convenţiile sociale.

184 Cincinatus – consul roman (în 460 î.e.n.), celebru pentru viaţa simplă şi austeră pe care o ducea.

185 Quinze-Vingts – vechi azil pentru orbi, înfiinţat la Paris de către Ludovic al IX-lea în anul 1260; adăpostea 300 de orbi, de unde şi numele lui (de cincisprezece ori douăzeci) – aşa cum se număra pe acea vreme.

186 un fel de mahala Saint-Antoine – mahalaua Saintantoine era locuită mai ales de meseriaşi (printre care mulţi tâmplari); de aici au pornit multe insurecţii populare în vechiul Paris.

187 o căsătorie de teatru. – o căsătorie nelegitimă; vezi şi nota 39.

188 Pierre Grassou – personaj al lui Balzac întruchipând pe pictorii mediocri, în povestirea Pierre Grassou, apărută în 1839.

189 o sută de scuzi… cincisprezece ludovici – trei sute de franci.

190 o viaţă de Sardanapal – în legendele asiriene, Sardanapal e conceput ca un suveran somptuos, bogat şi destrăbălat.

191 Robert Macaire – personaj din melodrama Cârciuma din Adrets, tipul banditului îndrăzneţ şi fanfaron popularizat de celebrul actor al timpului Frédéric Lemaâtre.

192 Bossuet – episcopul francez Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704), autor – printre altele – de predici şi discursuri funebre, era un bun orator, din vorbirea căruia nu lipseau imaginile şi metaforele. El a condamnat războiul şi în Cugetări creştine: „Războiul e un lucru atât de groaznic încât mă mir cum de du ne îngrozeşte numai numele lui.”

193 sublimul Béranger – autor de cântece vesele, iar mai târziu patriotice şi satirice, poetul Pierre-Jean Béranger (1780- 1857) s-a bucurat în vremea sa de o mare preţuire; mulţi scriitori ai timpului printre care Balzac, Stendhal, Victor Hugo, îl considerau unul dintre cei mai mari poeţi ai Franţei. Béranger a atacat feudalitatea în vremea Restauraţiei, iar după 1830, a scris multe cântece biciuitoare la adresa profitorilor burghezi.

194 Datorez viaţa unchiului său, judecătorul – în romanul César Birotteau, se povesteşte cum Gaudissart, implicat într-o afacere politică, a fost tratat cu indulgenţă de către judecătorul Popinot.

195 această povestire… alăturată precedentei – precedenta este Verişoara Bette; vezi nota 1.

196 a putut continua să se ţină de droguri – ironia constă în faptul că operele de artă sunt considerate ca nişte droguri, putând şi ele ameţi capul colecţionarilor pasionaţi.